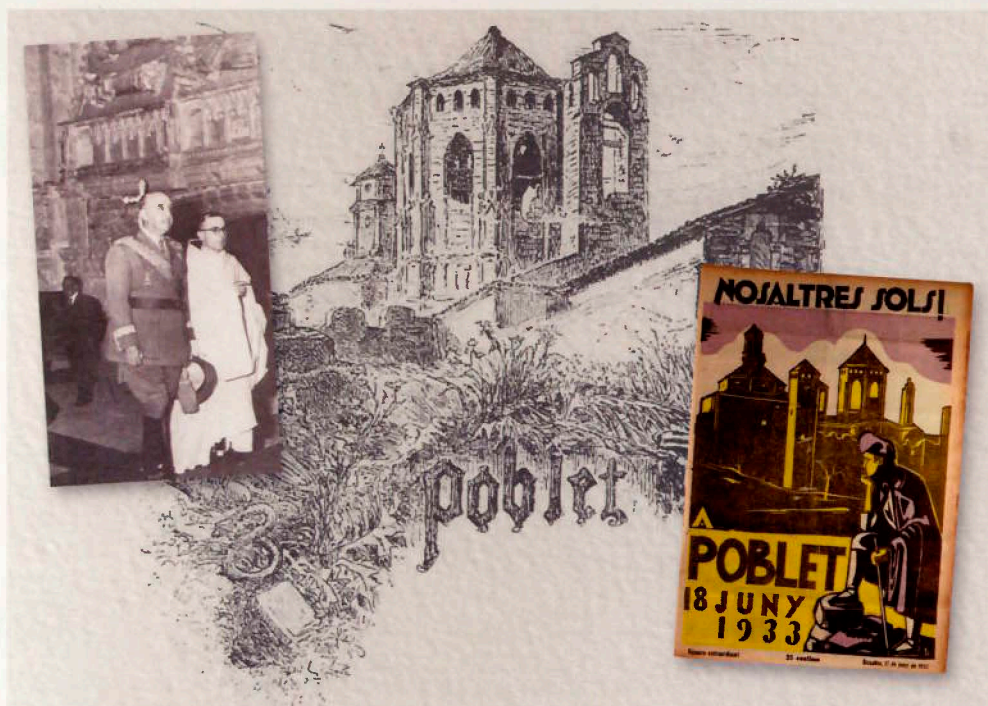

Poblet, símbol en disputa

Identitats i polisèmies
a la Catalunya contemporània

Edició a cura de
TERESA ABELLÓ GÜELL

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Poblet, símbol en disputa

Poblet, símbol en disputa

Identitats i polisèmies
a la Catalunya contemporània

Edició a cura de
TERESA ABELLÓ GÜELL

Barcelona, 2025

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Poblet, símbol en disputa : identitats i polisèmies a la Catalunya contemporània. — Primera edició. — (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 121)

Bibliografia

ISBN 9788499658216

I. Abelló Güell, Teresa, editor literari II. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-

Arqueològica III. Col·lecció: Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica ; 121

1. Monestir de Santa Maria de Poblet — Història — S. XIX 2. Monestir de Santa Maria de Poblet — Història — S. XX 3. Memòria col·lectiva — Catalunya

2-523.6(460.23 Cc Vimbodí i Poblet) "18/19"

316.644:94(460.23)

© dels textos, els seus autors

© 2026, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: gener de 2026

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Edició: Arts Gràfiques Bobalà

ISBN: 978-84-9965-821-6

Dipòsit Legal: B 24432-2025

DOI: 10.2436/10.1000.17.1

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>

Sumari

INTRODUCCIÓ	7
CAPÍTOL 1. POBLET, DE LA REVOLUCIÓ A LA CONSOLIDACIÓ DE L'ESTAT LIBERAL (1808-1874), Jordi ROCA VERNET	15
La revolució liberal: destrucció i recuperació de les despulles de la família reial	16
Representacions iconogràfiques romàntiques de viatgers i escriptors	17
Restauració i abandonament	25
Trasllat de les despulles de Jaume I a la catedral de Tarragona	30
L'homenatge fúnebre de 1856 a Jaume I	37
CAPÍTOL 2. EL MONESTIR EN L'ERA DE LA CONSTRUCCIÓ DE LES IDENTITATS NACIONALS (1874-1923), David CAO COSTOYA – Santiago IZQUIERDO BALLESTER	47
La qüestió de la salvaguarda i la restauració del monument	48
Les visions discrepants sobre la destrucció del conjunt	52
Un pol d'atracció constant	61
1903: lerrouxistes i catalanistes a Poblet	68
L'aplec nacionalista de 1917	74
La trobada de Joventuts Nacionalistes de 1922	80
CAPÍTOL 3. POBLET, QÜESTIÓ D'ESTAT (DICTADURA, REPÚBLICA I GUERRA CIVIL, 1923-1939), Giovanni C. CATTINI – Carles VIÑAS GRÀCIA	89
Del decret de monument nacional a la Dictadura de Primo de Rivera	90
La visita d'Alfons XIII l'any 1926	96
Entre la restauració religiosa i la creació del patronat	100
Un símbol polític-religiós en disputa durant la Segona República	104
Les commemoracions del centenari de la Renaixença	108

Entre el socialisme conquenc i el catolicisme patriòtic	112
El gran aplec carlí de 1935	118
Seu de congressos professionals i pol d'atracció turística	121
La guerra com a cohesionadora d'un símbol transideològic	123
 CAPÍTOL 4. LA RESSIGNIFICACIÓ DEL MONESTIR DURANT EL FRANQUISME (1939-1975), Teresa ABELLÓ GÜELL – Carles SANTACANA TORRES	133
Hegemonia del relat nacionalcatòlic i d'identitat espanyolista	133
El trasllat de les restes de Jaume I: objectiu polític	141
El cerimonial i la logística del trasllat. Poblet, recupera el panteó reial	146
El monestir i la Corona aragonesa en el discurs franquista	153
 CAPÍTOL 5. LA PERSISTÈNCIA D'UN SÍMBOL EN TEMPS DE TRANSICIÓ I DEMOCRÀCIA (1975-2017), Teresa ABELLÓ GÜELL – Carles SANTACANA TORRES	163
La pugna simbòlica durant la transició: entre el regionalisme monàrquic i la reformulació catalanista	164
Un element nou. L'arribada de l'Arxiu Tarradellas	169
Un reconeixement institucional i patrimonial local i global	172
La continuïtat d'un símbol en la cultura de massa	175
Poblet com a espai de referència política	177
 CONSIDERACIONS FINALS	187
 FONTS HEMEROGRÀFIQUES I DOCUMENTALS	195
 BIBLIOGRAFIA	199
 SIGLES	211

Introducció

Totes les societats generen un conjunt de símbols que les representen. Son elements carregats de significació que atorguen identitat i reforcen el sentiment històric d'una comunitat i la seva autoestima. La bandera —la senyera a Catalunya— i l'himne esdevenen les representacions més tradicionals i distingibles, però el conjunt de l'imaginari simbòlic, gestat al llarg de la història, és més ampli i divers; així, dates, cançons, espais, institucions o personatges, revestits amb una càrrega significativa especial, s'han convertit en elements representatius d'una realitat determinada.

Sovint, amb el pas del temps i els avatars polítics, els símbols, sempre sensibles pel que representen, van adquirint significats diferents depenent de les interpretacions que n'ha anat fent la societat i també de com s'han construït i confrontat les diverses identitats entorn d'un mateix element; d'aquesta manera, alguns símbols es mantenen unívocs, però d'altres no. Aquests altres es van ressignificant i acaben engendrant interpretacions plurals i, fins i tot, conflictives, en tant que diversos grups socials se'ls han anat fent històricament seus, cosa que fa que es construeixin i confrontin diverses identitats al voltant d'un mateix element simbòlic.

L'anàlisi dels símbols ha despertat des de fa anys l'interès dels estudiosos, que han relacionat els seus usos públics amb la configuració de les memòries col·lectives. A la primera meitat del segle xx, els treballs fundacionals del sociòleg Maurice Halbwachs (*La mémoire collective*, 1950), van iniciar els estudis de la memòria per part de les ciències socials, cosa que va posar de manifest com determinats elements simbòlics podien, en realitat, ser compartits, de manera transversal, per diferents grups definits per ideologies diverses. La renovació de la historiografia internacional amb aportacions que van de George L. Mosse (*The Nationalisation of the Masses*, 1975) a Maurice Agulhon (*Marianne au combat*, 2 volums,

1979-1989) van obrir noves perspectives en les relacions entre la història de la cultura, la sociabilitat i les identitats col·lectives. L'historiador Pierre Nora (*Les lieux de mémoire*, 7 volums, 1984-1992), sintetitzant aquests plantejaments, liderà l'eclosió d'una historiografia dedicada a l'estudi dels llocs de memòria a partir de la confluència en un mateix element de materialitat, sentiments i usos. Un dels seus deixebles, Stéphane Michonneau, va introduir algunes d'aquestes tendències a Catalunya en el seu estudi sobre els espais de memòria de Barcelona entre els anys 1860 i 1930 (*Barcelona: memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*, 2002).

Al llarg de les últimes dècades, la historiografia d'àmbit hispà ha dedicat especial atenció a l'estudi de la simbologia i ha estat prolífica en publicacions, des del congrés liderat per Pere Anguera (*Símbols i mites a l'Espanya contemporània*, 2001) o les monografies més recents de Javier Moreno Luzón i Xosé Manuel Núñez Seixas (*Los colores de la patria: símbolos nacionales en la España contemporánea*, 2017) o la de Ferran Archiles (*Inventar la nació*, 2017) sobre aquest tema, entre altres. L'interès per la qüestió ha generat fins i tot diccionaris específics, com el liderat per Juan Francisco Fuentes i José Carlos Rueda (*Diccionario de símbolos políticos y sociales del siglo xx español*, 2021) o el coordinat per Santiago de Pablo, José Luis de la Granja, Ludger Mees i Jesús Casquete (*Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*, 2012).

En la mateixa línia, fa quasi dues dècades van aparèixer obres de referència per a la recerca sobre el significat dels espais i d'altres elements simbòlics del catalanisme, nacionalista o regionalista, com els treballs de Magí Sunyer sobre la simbologia identitària en la literatura catalana (*Els mites nacionals catalans*, 2006, i d'altres escrits posteriors), la sèrie d'estudis de Pere Anguera iniciada amb *L'Onze de Setembre. Història de la Diada* (2008), el d'Albert Balcells (*Llocs de memòria dels catalans*, 2008) o les obres dirigides anys més tard per Jordi Casassas (*Atles del catalanisme*, 2012) i Daniel Venteo (*Símbols del catalanisme*, 2019). De la mateixa manera, també cal destacar l'obra de recent aparició dirigida per Borja de Riquer (*La memòria dels catalans*, 2025).

Tots aquests estudis demostren que la societat catalana ofereix un atractiu camp d'estudi sobre el dinamisme dels símbols, especialment per la pugna entre diferents interpretacions sobre alguns dels seus elements simbòlics més representatius, a partir de com es confronten diverses identitats al voltant d'un mateix element simbòlic. Això ens porta a parlar de la «polisèmia» dels símbols, visible en molts elements, ja siguin persones (Prim, Verdaguer, Maragall, Guimerà), dates (23 d'abril) o llocs (Montserrat, Poblet), i és en aquests últims on posa l'èmfasi aquesta recerca.

Bona part dels llibres abans esmentats inclouen tres espais d'origen religiós entre els principals llocs de memòria dels catalans: Montserrat, símbol espiritual i polític durant la Renaixença, inseparable de l'himne del «Virolai», de la «Moreneta» i de la muntanya que l'acull; Ripoll, imatge de l'origen de Catalunya com a nació, i Poblet, amb el panteó reial més important de tota la Corona d'Aragó, com a representació del poder polític.

De fet, Poblet és reconegut com un dels símbols dels catalans, tant des de perspectives acadèmiques —les obres abans esmentades en són una mostra— com pel reconeixement popular. Al llarg dels darrers segles ha generat una ingent bibliografia, des de la història escrita per Jaume Finestres (1742) fins a la d'Agustí Altisent (1974), passant pels treballs d'Eduard Toda, Joaquim Guitert, Joan Bassegoda i l'ampli recull de la bibliografia. Escriptors tan reconeguts com Josep Pla han contribuït a refermar la centralitat de Poblet en l'imaginari català (*Poblet. Guia fonamentada i popular del monestir*, 1980). Més recentment, programes d'ampli abast de la televisió catalana han posat de manifest la popularitat del monestir entre els monuments del Principat («Batalla Monumental», 2021) i la de la figura del rei Jaume I —element central del panteó reial de Poblet— com la més emblemàtica de les personalitats catalanes («El Favorit», 2005).

Tot i que l'estudi de Poblet s'ha abordat des de nombroses perspectives (històrica, religiosa, arquitectònica), no s'ha contemplat de manera conscient com a espai de memòria polisèmica, que és l'objectiu d'aquesta monografia. Hem triat l'abadia com a element d'anàlisi, tant per qüestions palmàries (les proporcions del seu conjunt monumental, la seva importància com a monument religiós, per ser el panteó reial de la monarquia catalanoaragonesa), com pel seu component civil i perquè la reivindicació del valor històric del monestir de Poblet ha estat compartida per corrents polítics diversos. En aquest punt cal fer èmfasi en el fet que estem tractant un element, el simbolisme del qual transcendeix, en molts aspectes, l'àmbit de Catalunya. La càrrega històrica de l'època medieval posa el monestir de Poblet al centre de l'extinta Corona catalanoaragonesa, i molt especialment pel que fa a València, on la figura de Jaume I és honrada com un símbol de la seva identitat col·lectiva. En aquest sentit entenem que se'n podrien derivar estudis similars des d'altres territoris de la Corona d'Aragó. Aquí ens centrem en estudiar específicament la polisèmia del paper simbòlic que aquest espai ha tingut en la definició de les cultures polítiques catalanes, i com la memòria de Poblet ha persistit a Catalunya al llarg de l'època contemporània (segles XIX-XX). Per tant, el treball s'ha cenyit a aquest àmbit a desgrat del simbolisme compartit amb la resta de territoris.

L'estudi s'ha organitzat a partir d'una cronologia de naturalesa política perquè les diferents etapes són determinants per a l'objectiu que ens hem proposat: conèi-

xer com les diverses cultures polítiques forjades a la Catalunya dels segles XIX i XX han emprat el monestir de Poblet com un símbol que configurava diversos projectes polítics i culturals. Així, des dels atacs anticlericals durant la Guerra del Francès fins a l'establiment de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, el monestir ha adquirit un valor simbòlic com a element configurador d'algunes identitats tant polítiques com territorials desenvolupades a Catalunya.

Al llarg dels diferents capítols abordem com s'han succeït i han interactuat els discursos i les pràctiques per significar l'espai. Amb aquest objectiu es determinen les conjuntures en les qual s'han formulat les diverses identitats en relació amb el monestir de Poblet. Seguint el fil cronològic marcat per esdeveniments remarcables, s'identifiquen les persones i institucions decisives en la construcció dels discursos i dels rituals respecte del conjunt monumental. Al mateix temps, analitzem la coexistència i les relacions eventualment controvertides que han mantingut les diverses identitats i s'interpreta de quina manera Poblet ha incidit, com a símbol, en la configuració de les diverses cultures socials i polítiques.

En el primer capítol abordem la disputa entre diverses cultures polítiques al voltant de Poblet i el panteó del rei Jaume I, segons el significat que volien atorgar a la monarquia d'Isabel II, així com el procés de recuperació de les despulles dels monarques i dels panteons saquejats. El segon punt intenta documentar i escatir quins van ser els principals usos simbòlics del monument durant la llarga etapa de la Restauració borbònica, un període coincident amb la intensificació dels usos polítics del passat i de configuració dels imaginaris regionalistes i nacionalistes arreu d'Occident. Les dècades de 1920 i 1930, etapa de la qual ens ocupem en el capítol tercer, representaren un moment important en el compromís de les institucions locals i estatals envers la restauració de Poblet, amb fets com la declaració del monestir com a monument nacional, la visita d'Alfons XIII o la creació del Patronat de Poblet, que garantí la continuïtat dels treballs de rehabilitació de l'abadia durant la Segona República. El punt quatre estudia la relació del franquisme respecte a Poblet, amb la represa de la vida monacal i la recuperació definitiva del panteó reial; ambdós elements permetien fer una recomposició del relat històric remarcant la vida religiosa i presentant Poblet com la baula d'una cadena definidora de la hispanitat. El cinquè, i darrer, capítol tracta moments especialment rellevants a partir de l'inici de la Transició i fins a l'actualitat. És una etapa en què el discurs oficial del franquisme es confronta amb accions de recuperació de Poblet com a element central de la història de Catalunya. Tot plegat fa que el monestir es converteixi en una referència en el debat polític i periodístic pels seus significats simbòlics polisèmics.

Per a la realització d'aquest assaig hem utilitzat fonts diverses, com s'especifica en l'apartat corresponent. Per un costat, hem fet un buidatge de la premsa dels

diferents períodes així com dels nombrosos estudis publicats al llarg dels dos segles sobre Poblet; per l'altre, ha estat fonamental la consulta de fons específics de diferents arxius: Arxiu Abacial del Monestir de Poblet, Archivo General de la Administración, Arxiu de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, Arxiu Nacional de Catalunya, Arxiu de la Diputació de Barcelona, Arxiu Municipal de Tarragona, col·lecció particular Olivé-Serret, així com l'específic fons de monografies de la Biblioteca de Catalunya.

Així mateix, volem donar les gràcies a tothom que ens han facilitat la reproducció de les imatges que formen la part gràfica d'aquest llibre: Arxiu Nacional de Catalunya, Biblioteca de Catalunya, Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Arxiu Municipal de Tarragona, Arxiu Comarcal de l'Alt Penedès, CRAI-Pavelló de la República (Universitat de Barcelona), Museo Postal y Telegráfico, Arxiu Abacial del Monestir de Poblet, Centre de Documentació de l'Orfeó Català, Fons documental de *La Vanguardia* i Fons fotogràfic Cristina Canadell.

Per acabar, volem fer explícit el nostre agraïment a totes les persones que d'una manera o altra ens han facilitat aquesta recerca, i d'una manera especial a fra Octavi Vilà i Mayo, abat de Poblet durant la realització d'aquest treball, que amb total generositat ens va atendre i ens va facilitar la consulta dels documents més recents dipositats a l'Arxiu Abacial del Monestir, així com a l'Institut d'Estudis Catalans, que ha finançat aquest estudi dins el marc dels projectes de recerca de la Secció Històrico-Arqueològica durant els anys 2022-2024.

Capítol 1

Poblet, de la revolució a la consolidació de l'Estat Liberal (1808-1874)

Jordi ROCA VERNET¹

La història del monestir de Santa Maria de Poblet com a símbol per a les cultures polítiques contemporànies s'inicia amb la Guerra del Francès (1808-1814), tot i que abans havia començat un procés de recuperació del seu llegat a través de l'obra de Jaume Finestres,² a finals del segle XVIII. Aquesta obra era un exponent de l'escola historiogràfica i diplomàtica del monestir de Bellpuig de les Avellanes que s'havia erigit en un centre de recuperació de la història del Principat amb la transcripció i catalogació de la documentació d'època medieval que encara es trobava als monestirs. S'havia endegat una tasca de preservació d'un patrimoni documental que posteriorment es posà al servei de la redacció de les obres d'història de Catalunya. La història dels segles XVI al XVIII té poca rellevància en la construcció simbòlica del monestir durant la contemporaneïtat en la mesura que no fou recuperada ni reinterpretada, i de vegades fins i tot s'obviaren esdeveniments significatius com l'enterrament de Philip de Wharton,³ gran mestre de lògia maçònica d'Anglaterra i fundador de la primera lògia a Espanya, el 1731. Aquell fet passarà desapercebut fins que el règim franquista, coincidint amb el retorn del fèretre de Jaume I el 1952, obligà a traslladar les despulles del maçó fora del monestir i l'inhumà a l'exterior del recinte.

1. Professor de la Universitat de Barcelona, ORCID: 0000-0002-0148-257X.

2. Jaume FINESTRES I DE MONSALVO (1742), *Historia del Real Monasterio de Poblet*, Barcelona, Pablo Campins impressor. Posteriorment se'n publicà una versió augmentada el 1765.

3. Antoni FERRER BENIMELI (1986), *La masonería española en el siglo XVIII*, Madrid, Siglo XXI Editores, p. 61-62.

LA REVOLUCIÓ LIBERAL: DESTRUCCIÓ I RECUPERACIÓ DE LES DESPULLES DE LA FAMÍLIA REIAL

El monestir fou malmès arran de l'ocupació napoleònica durant la Guerra del Francès. Amb el triomf del règim liberal es va aprovar la supressió dels monestirs i els monjos de Poblet es refugiaren a l'Espluga de Francolí. L'1 de juny de 1822 sortiren del monestir vint carros plens d'objectes de culte i de l'arxiu en direcció a Tarragona arran de les ordres de la Comissionat d'Hisenda. La documentació no va tornar al monestir ja que va ser dipositada a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid. Mesos després, el 9 de gener de 1823, quan ja no hi havia ningú al monestir els veïns de Vimbodí l'assaltaren i s'endugueren el que pogueren, però no hi ha notícies que profanessin les tombes. Amb la fi del Trienni Liberal (1820-1823) es restablí la situació anterior a l'exclaustració i durant els anys següents s'emprengué la restauració del monestir. No obstant això, les tensions amb la població de la zona prosseguiren i el desembre de 1832 es va produir una «batalla campal» entre els guardians del monestir i els llenyataires de Vimbodí.⁴ Aquell any fou el primer que va començar a circular els rumors sobre el tresor amagat a Poblet que s'hauria ocultat en el moment de l'exclaustració de 1822. Aquella història havia arribat fins a l'òida d'un canonge de Marsella que volia desplaçar-se a Poblet per excavar-hi, però no li ho van permetre.

La notícia de la crema de convents de Reus el 22 de juliol de 1835 va arribar a Poblet unes hores més tard. En els dies següents els monjos abandonaren el monestir i la majoria es traslladaren a l'Espluga de Francolí. Al cap d'unes setmanes, el 8 d'agost de 1835, durant la festa major de Vimbodí, una companyia de miquellets va fer fora els guardes i va obrir les portes del monestir, i pocs dies després els veïns d'aquella localitat assaltaren l'abadia i cremaren els mobles. Posteriorment, els habitants dels pobles de la rodalia feren el mateix. Tot i això, les tombes reials es mantingueren intactes fins el 1836, quan van ser profanades pels buscadors de tresors, que trencaren els sarcòfags de Jaume I, Pere III i Joan I, i van deixar les restes per terra. La resta de les tombes romangueren intactes. A conseqüència d'aquests fets, el rector de l'Espluga de Francolí, Antoni Serret i Ribé, va obtenir el permís del comandant militar de Tarragona per recollir les restes dels reis, les va portar a l'església de l'Espluga de Francolí i les va dipositar en una recambra sota l'escala del cor.

Quan la reina regent, Maria Cristina, conegué aquella situació va demanar al cap polític de Tarragona, José Betrán de Guzmán, que s'ocupés de revertir aquella situació. A finals del mes de juny va enviar Josep Criviller, autor del llibre *Descrip-*

4. Joan BASSEGODA (1983), *Història de la restauració de Poblet. Destrucció i reconstrucció de Poblet*, Poblet, Publicacions Abadia de Poblet, p. 43.

ción topográfica de la provincia de Tarragona (1839), per tal que retirés els cossos de les tombes reials i els portés a l'Espluga, on foren dipositats a l'església ben a prop d'on eren les restes dels altres monarques. La regent havia demanat el 1840 a través d'una reial ordre que s'informés de la situació en què es trobava el panteó reial de Poblet. Poc temps després, el govern va enviar a Tarragona els fons necessaris perquè un delegat de l'autoritat provincial anés a Poblet i fes una valoració de l'estat en què es trobaven les tombes reials. Durant els anys següents, l'Estat va vendre les terres del monestir, part del clos interior i el palau de l'Abat, cosa que en va dificultar la restauració, i, per altra banda, els habitants de la zona convertiren el monestir en font de recursos: se n'endugueren teules, carreus, bigues, etc.

Pere Gil era un comerciant i propietari de Barcelona que havia fugit de la ciutat arran de la revolta republicana de 1842 i s'havia refugiat a l'Espluga de Francolí. Allí s'assabentà d'on eren les restes del rei Jaume I i va demanar el permís per poder transportar-les fins a Tarragona. El cap polític de Tarragona, Ciril Franquet, va concedir-l'hi el 18 de gener de 1843. Se celebrà una reunió a l'Ajuntament de l'Espluga amb les principals autoritats polítiques i eclesiàstiques, el metge i cirurgia de la vila i el propietari d'una part del clos per tal d'organitzar el trasllat de les restes reials. Les despulles dels monarques foren transportades fins al capítol de la catedral de Tarragona i dipositades a la capella del Corpus Christi, que era al claustre de la catedral. La caixa on eren les restes del rei Jaume I anava acompanyada de set caixes més amb les despulles de les altres tombes reials exhumades. La majoria d'aquelles caixes es quedaren a les golfes de la catedral⁵ tot esperant que s'erigís la construcció d'un panteó reial en aquella mateixa capella.

REPRESENTACIONS ICONOGRÀFIQUES ROMÀNTIQUES DE VIATGERS I ESCRIPTORS

Poc mesos després de la destrucció del monestir, el juliol de 1836, des de Londres la comunitat d'exiliats liberals publicava un article en el periòdic *El Instructor* dedicat al monestir. Era extens i elogiós, i mostrava la seva admiració vers els sepulcres reials i la biblioteca, quan ja s'havien parcialment destruït en el moment de la seva publicació. L'article començava dient que «el monasterio de Poblet era para los reyes de Aragón, lo que el Escorial para los reyes de Castilla, pero de una fundación mucho más antigua».⁶ Les paraules les acompanyava una il·lustració

5. Eduard TODA (1935), *Panteones reales de Poblet: destrucción, envío de los fragmentos a Tarragona y abandono en los sótanos municipales en 1854: traslado al Museo Provincial en 1894: restitución al Monasterio en 1933*, Tarragona, Imprenta de Sucesores de Torres & Virgili, p. 7.

6. *El Instructor* (juliol de 1836), p. 217.

dels sepulcres reials que reproduïa una de les imatges de l'obra del viatger francès Alexandre Laborde. El gravat escollit estava dedicat al panteó reial i posava en relleu quin era el capital simbòlic del monestir. Aquell era un text destinat a viatgers en el qual se subratllava el valor patrimonial comparant-lo amb l'Escorial. Més enllà d'això, el liberalisme progressista posava l'èmfasi en la tradició liberal de la Corona d'Aragó, i l'autor de l'article reivindicava aquell espai patrimonial com la seva principal representació simbòlica i relegava a un segon pla la seva dimensió religiosa. D'aquesta manera, es contribuïa de manera eloqüent a transformar el patrimoni en una referència simbòlica central per als catalans, i també per al conjunt dels espanyols, del període. L'abandonament i la destrucció del monestir encara no eren elements que fornissin el discurs dels romàntics catalans, fins i tot aquests maldaven per no fer-lo evident. Pocs anys després, el 1839, a la revista científica artística *El Museo de las Familias*⁷ es publicava un gravat de la sala capitular intacta, que era una còpia d'un altre dels dibuixos de Laborde. Era la primera vegada que apareixia publicada una imatge del monestir a la premsa catalana, s'escollia la sala capitular per emfasitzar la dimensió civil i religiosa de l'espai. El text que acompanyava el gravat no feia esment a la destrucció del monestir i s'insistia en el valor patrimonial.

Les representacions visuals del monestir fins a finals dels anys seixanta del segle XIX es fonamentaren en *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne* (1806), d'Alexandre de Laborde, en el qual consten sis gravats del monestir de Poblet.⁸ Són dedicats a la sala capitular, porta reial, biblioteca, vista general, al pati posterior amb l'església i el panteó reial.⁹ Les imatges de Laborde definiran els espais centrals de la representació del monestir, ja que amb l'excepció de la biblioteca i el pati interior, seran reproduïts recurrentment en les publicacions posteriors. La representació de la biblioteca era una evocació del llegat cultural que connectava el passat amb el present i era una de les imatges menys conegudes de les produïdes per Laborde.¹⁰ Aquesta és l'única imatge de la biblioteca del monestir que posa en relleu el poc interès de construir la dimensió simbòlica de Poblet al voltant del seu llegat bibliogràfic i arxivístic, tot i que la seva preservació fou una de les primeres tasques assumides per les comissions que volien protegir i conservar aquell espai.

7. *El Museo de las familias* (febrer de 1839), p. 197.

8. Alexandre de LABORDE (1806), *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne / par..., et une société de gens de lettres et d'artistes de Madrid*, Paris, De l'imprimerie de Pierre Didot l'aîné.

9. *Ibidem*, vol. 1, p. 49, 50, 51 i 52.

10. *Ibidem*, vol. 1, p. 50.

Durant la dècada dels trenta i quaranta, el volum dedicat a Catalunya de l'obra *Recuerdos y Bellezas de España*¹¹ fixà la representació iconogràfica i simbòlica del monestir. L'autor dels volums dedicats a Catalunya era Pau Piferrer, i en el segon comptà amb la col·laboració de Francesc Pi i Margall. Piferrer va fer evident l'interès per l'edat mitjana dels romàntics, i les litografies foren fetes en la seva majoria per Francesc Xavier Parcerisa.¹² A diferència del text, les imatges del volum en alguns casos reflectien la cruesa de la guerra civil entre liberals i carlins, i la destrucció dels espais que eren escenari de la violència entre carlins i liberals, com succeïa amb la imatge del monestir de Santes Creus.¹³ El primer volum publicat en plena guerra només conté una imatge de Poblet que és dedicada a la sala capitular del monestir. Deu anys després, el 1849, s'editaran conjuntament els dos volums dedicats a Catalunya i fou llavors quan aparegueren les litografies dedicades a Poblet que no recollien cap símptoma del conflicte bèl·lic o de la destrucció del monestir, de la mateixa manera que tampoc no ho feia el text. Les litografies de Parcerisa incorporaven seglars d'orígens socials diversos i la presència d'eclesiàstics era menor. Fins i tot a la litografia dedicada a la sala capitular hi apareixia un servent domèstic i dos joves jornalers conversant al claustre. S'havia produït una secularització de la representació visual del monestir abans de la seva destrucció. Si bé les cinc imatges dedicades a Poblet reproduïen espais anteriorment dibuixats per Laborde, oferien una mirada completament nova d'espais com la sala capitular, el panteó reial, el claustre o la porta reial. En el volum de 1849 també es dedicava una altra imatge al panteó reial de Santes Creus, emfasitzant la rellevància que s'atorgava a aquells espais en la genealogia d'una monarquia isabelina que s'havia definit com a constitucional. Ara bé, la litografia del dibuixant situat al davant de la finestra de palau del rei Martí, canonitza el relat liberal i civil de l'espai.¹⁴ El dibuixant vesteix levita i barret de copa alta, té la carpeta de dibuixos al terra i l'acompanya un gos.¹⁵ Tant la indumentària com el gos ajuden a fixar l'estereotip del professional liberal que adopta els nous models civilitzatoris associats a l'aparició de noves professions liberals i als cànons estètics del romanticis-

11. Pau PIFERRER (1839), *Recuerdos y Bellezas de España*. Vol. 1: *Cataluña*, Barcelona, Imprenta Joaquín Verdaguer, i Pau PIFERRER; Francesc PI I MARGALL (1849), *Recuerdos y Bellezas de España*. Vol. 2: *Cataluña*, Barcelona, Imprenta Joaquín Verdaguer.

12. Vicente MAESTRO ABAD (1984), «Recuerdos y Bellezas de España. Su origen ideológico, sus modelos», *Goya*, 181-182, p. 86-93.

13. Jordi ROCA VERNET (2024), «Esconder la revolución liberal detrás de palabras e imágenes (Barcelona: 1835-1843)», a Dario MARINO (ed.), *Le scie della Rivoluzione. Brigantaggio e violenza politica nell'età della Restaurazione*, Nàpols, Rubbettino, p. 117-150.

14. Pau PIFERRER; Francesc PI I MARGALL (1849), *Recuerdos y Bellezas de España*. Vol. 2: *Cataluña*, Barcelona, Imprenta Joaquín Verdaguer, p. 292-293.

15. *Ibidem*, p. 292-293.

me burgès. Probablement, la imatge d'aquell dibuixant era una forma d'autoretrat de Parcerisa. A la litografia dedicada al panteó reial s'observen diversos eclesiàstics i dos seglars que contemplen les tombes mentre s'escolten un dels monjos. Parcerisa ofereix una visió completa del panteó que mostra la majestuositat i el simbolisme de l'espai,¹⁶ i la porta reial es mostra com un espai permeable en el qual hi entra i en surt gent de tota mena.¹⁷ Les litografies de Parcerisa, fetes amb el monestir parcialment destruït i abandonat, construeixen una representació de Poblet que es fonamenta en la seva bona preservació i la presència de seglars entrant i sortint de Poblet. Les imatges dels monestir reforcen el seu valor simbòlic en el si d'una narrativa nacional liberal en la qual es minimitza la violència de la revolució liberal i s'exalta el caràcter liberal de la Corona d'Aragó. L'èxit editorial d'aquesta obra comportà la proliferació d'edicions diverses que incloïen algunes variants de les imatges esmentades.

Gairebé quatre dècades després, en l'edició de l'obra de Piferrer i Pi i Margall de 1884, constava a la portada la referència de «Foto-grabados y heliografias de Laurent, Joaritz y Mariezcurrena», d'aquesta manera es deixava palesa la rellevància del tractament que s'atorgava a la imatge de l'obra. Les il·lustracions de l'edició precedent s'havien modificat i desapareixien els seglars de les litografies. Només es preservaven les representacions d'alguns eclesiàstics, les dues litografies més reveladores són la dedicada a la finestra, on ja no s'observaven el dibuixant i el gos,¹⁸ cosa que feia evident la desaparició del discurs liberal romàntic associat a la figura de l'artista, i la dedicada al panteó reial, en la qual havien desaparegut els seglars i només quedava un sol eclesiàstic,¹⁹ això demostrava l'abandonament de l'espai i fins i tot un cert grau de misticisme. Aquesta edició de finals de segle incorporava diverses fotografies que havien estat publicades durant el Sexenni Democràtic (1868-1874), en les quals es feia evident el grau de destrucció i abandonament que havia sofert el monestir.²⁰ Les litografies s'havien modificat per tal d'adequar-se al discurs visual de les fotografies. La buidor i l'estat ruïnós i d'abandonament de l'espai reforçaven la decrepitud i la nostàlgia vers temps passats.

Entre la publicació del primer i el segon volum de l'obra de Piferrer, Andreu de Bofarull va publicar el 1848 *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades*,

16. Pau PIFERRER; Francesc PI I MARGALL (1849), *Recuerdos y Bellezas de España*. Vol. 2: *Cataluña*, Barcelona, Imprenta Joaquín Verdager, p. 292-293.

17. *Ibidem*, p. 292-293.

18. Pau PIFERRER; Francesc PI I MARGALL (1884), *España sus monumentos y artes su naturaleza e historia*. *Cataluña*, edició Antoni Aulèstia i Pijoan, Barcelona, Editorial de Daniel Cortezo i Cía, p. 409.

19. *Ibidem*, p. 393.

20. *Ibidem*, p. 359, 363 i 368.

recuerdos históricos y destrucción.²¹ Era la primera guia per a visitants del monestir a fi de poder preservar-lo pel seu valor monumental. El llibre del reusenc posava en relleu l'interès que l'espai tenia per als visitants, que cada vegada eren més freqüents al monestir. Aquest creixent interès tingué conseqüències a mitjans dels anys cinquanta. D'una banda, s'establí una competència entre quina ciutat de l'antiga Corona d'Aragó podria oferir un panteó reial a les despulles del rei Jaume I. El Govern finalment va decidir-se per Tarragona. De l'altra, la publicació de l'obra de Víctor Balaguer, *Las cuatro perlas del collar* (1853),²² va fer créixer el valor simbòlic del monestir alhora que l'inseria en un discurs que articulava un projecte polític vinculat al nacionalisme cultural que connectava amb el ràpid desenvolupament del liberalisme en clau regional a Catalunya.²³ La relació de Víctor Balaguer amb les formulacions del nacionalisme romàntic ha estat objecte d'un ampli tractament per part de la historiografia catalana des de finals del segle x.²⁴ El llibre proposa una lectura liberal del monestir, del qual en destaca l'origen civil, ja que fou fundat per iniciativa de la monarquia. En aquest sentit, Víctor Balaguer el va descriure com "la perla del suelo catalán, gloria de los monarcas aragoneses y envidia de los reyes de Castilla"²⁵ tot remarcant-ne la dimensió política i simbòlica. L'obra també ofereix una descripció detallada del panteó reial de Poblet, en què se subratlla tant el bon estat de conservació com el profund coneixement que Balaguer demostrava tenir d'aquell espai. No era la primera vegada que Balaguer escrivia sobre Poblet, ho havia fet uns anys abans a través d'una història dels monestirs d'Espanya en què es barrejaven descripcions, llegendes i costums populars, com ara *Los frailes y sus conventos* (1851). Poblet era l'únic monestir al qual dedicava un capítol sobre la seva destrucció, i en feia responsable la patuleia o turba, una categoria política que s'havia popularitzat en aquells temps per distingir el comportament del poble (identificat amb la nació) d'aquell que no ho era. Aquella interpretació era quelcom de recurrent entre el liberalisme

21. Andreu BOFARULL I BROCA (1848), *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades, recuerdos históricos y destrucción*. Tarragona, Establecimiento tipografico A. Boix.

22. VÍCTOR BALAGUER (1853b), *Las cuatro perlas de un collar. Historia tradicional y artística de todos los célebres monasterios catalanes: Santa María de Ripoll, Santa María de Poblet, Santas Creus y San Cucufate del Vallés*, Barcelona, Librería Española.

23. Jordi ROCA VERNET (2020), «La disputa per l'espai públic a la Barcelona de la Renaixença (1844-1868)», a Flöcel SABATÉ (ed.), *Ciutats mediterrànies: l'espai i el territori / Mediterranean Towns: Space and Territory*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de la presidència, p. 197-213.

24. Ramon GRAU FERNÁNDEZ (1996), «Les batalles de la historiografia crítica i l'aportació dels historiadors romàntics», a Pere GABRIEL (ed.), *Història de la cultura catalana*. Vol. III, Barcelona, Edicions 62, p. 163-188, i Ramon GRAU FERNÁNDEZ (2004), «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer», a D. A., *Víctor Balaguer i el seu temps*, Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat, p. 41-68.

25. Montserrat COMAS (2008), *Víctor Balaguer i la identitat catalana*, Catarroja, Afers,

progressista, que tractava de distingir entre les accions d'un poble revolucionari i la d'una patuleia abocada a la violència irreflexiva i espasmòdica.²⁶ Balaguer, en les seves obres posteriors, *Las ruinas de Poblet*,²⁷ matisarà aquesta interpretació menys còmplice amb el poble i clarament contrària a la mobilització revolucionària.

A partir d'una contraposició entre el present i el passat, insistia que a mitjan segle XIX aquell espai era un lloc de «curiosos viajeros y errantes artistas que van a recorrer alegres o silenciosos sus ruínas, ayer en fin recibió el homenaje de los pueblos del contorno, y hoy los pueblos han levantando sus escombros los edificios que les sirven de albergue y de recreo».²⁸ Aquella obra serà publicada pel mateix Balaguer, pocs anys després, ara amb el títol de *Misterios del Claustro*.²⁹ Balaguer construeix un relat en el qual barreja diversos episodis d'assalts i destrucció que s'havien produït en diversos moments entre 1835 i 1856.

Balaguer era un liberal progressista que en aquella mateixa obra feia una descripció de la bullanga de finals de juliol i agost de 1835 a Barcelona. En aquella narració, distingia entre el comportament de la multitud que cremà els convents, i el que succeí amb les fàbriques uns dies després. Es feia seu el relat progressista segons el qual en una primera part de la bullanga la violència contra els eclesiàstics fou molt limitada i no hi va haver saquejos ni robatoris. Deixava palès el comportament de ciutadans i milicians, que aconseguiren acotar la revolta i impulsaren la creació d'una junta auxiliar i consultiva, que aglutinava tots els poders, garantia la seguretat dels frares i es posava en contacte amb els territoris d'Aragó i València per «formar una confederación liberal que tuviese por égida y símbolo el trono de Isabel».³⁰ Balaguer considerava que la monarquia isabelina s'havia de fonamentar en les bases liberals i confederals de la Corona d'Aragó i aquestes idees les va deixar paleses en la seva obra *La libertad constitucional. Estudios sobre el gobierno político de varios países y en particular sobre el sistema que se regía antiguamente en Cataluña* (1858). En aquesta obra, Balaguer posava en boca de Jaume I la idea dels límits de l'autoritat del monarca quan es dirigia als navarresos: «Debéis preferir la franca y amistosa libertad de nuestro gobierno, a

26. ROCA VERNET (2024), p. 120-125.

27. VÍCTOR BALAGUER (1885), *Las ruinas de Poblet*, Madrid, Imprenta y fundición de M. Tello, p. 282.

28. VÍCTOR BALAGUER (1851), *Los frailes y sus conventos*, vol. 1, Madrid-Barcelona, Llorens Hermanos editores, p. 57.

29. VÍCTOR BALAGUER (1856), *Misterios del Claustro*, Madrid-Barcelona, Llorens Hermanos editores.

30. VÍCTOR BALAGUER (1851), vol. 2, p. 415 i les precedents.

servir bajo otros reyes cuya tiranía e injusta opresión no dejaríais de temer».³¹ Més endavant defineix Jaume I com un rei que va compartir el poder legislatiu amb la nació i va establir una forma primigènia de parlamentarisme a través de la convocatòria d'assemblees.³² Des de la dècada dels cinquanta, Balaguer convertí Poblet, per la seva condició de panteó reial, en un dels símbols de la tradició liberal dels monarques de la Corona d'Aragó, que havien de servir de models per a la reina Isabel II.

Durant la primera meitat del segle, molts viatgers passaren per Catalunya, i un bon grapat es desplaçaren fins a Poblet ja que el seu panteó reial s'havia erigit en el principal atractiu. La seva bellesa i rellevància es comparava amb d'altres panteons reials i particulars com ara l'Escorial, Toledo, Guadalajara, San Juan de la Peña, Conca o Ripoll.³³ El viatger anglès Richard Ford destacava l'impacte del grau de destrucció que atribuïa a la violència popular que havia identificat els monjos amb dropos i carlistes. Se sentia horroritzat per la destrucció dels espais eclesiàstics vist el seu valor patrimonial i simbòlic. D'altres viatgers britànics, com T. M. Hughes,³⁴ més interessats en la situació política del país que en el romanticisme, no en faran cap esment. Per a la majoria de viatgers francesos (Prosper Mérimée³⁵ o Théophile Gautier³⁶) no apareix cap referència a Poblet, però hi ha algunes excepcions com la del baró de Davillier, que dirà que el panteó reial de Poblet era «le Saint-Denis des rois d'Aragón.»³⁷ El viatge del baró fou publicat en articles a finals de la dècada dels seixanta en un dels periòdics il·lustrats francesos, *L'Illustration*. No hi ha dubte que la identificació amb la monarquia s'havia produït del tot i fins i tot havia creuat fronteres. La destrucció i l'abandonament dels convents i monestirs eren considerats símptomes de la desolació i decadència en què es trobava Espanya, cosa que va ajudar a forjar el seu mite romàntic.³⁸ El desig de combatre aquesta mirada condescendent i decadent bé podria ser la raó per la qual no es produïssin imatges fins a finals de la dècada dels seixanta de l'estat de

31. Víctor BALAGUER (1858), *La libertad constitucional. Estudios sobre el gobierno político de varios países y en particular sobre el sistema por el que regía antiguamente Cataluña*, Barcelona, Imprenta Nueva de Jaime Jepús y Ramón Villegas, p. 33.

32. Ibídem, p. 154.

33. Richard FORD (1845), *Handbook for Travellers in Spain*, Londres, John Murray Publisher, p. 121-122.

34. T. M. HUGHES (1845), *Revelations of Spain in 1845 by English resident*, Londres, Henry Colburn Publisher.

35. Théophile GAUTIER (1845), *Voyage en Espagne*, París, Charpentier et libraires éditeurs.

36. Prosper MÉRIMÉE (1831/1989), *Lettres d'Espagne*, París, Editions Complexe.

37. Le Baron Jean Charles DAVILLIER (1874), *Voyage en Espagne*, París, Libraire Hachette et C, p. 22.

38. Xavier ANDREU (2016), *El descubrimiento de España. El mito romántico e identidad nacional*, Madrid, Taurus.

destrucció que afectava el monestir de Poblet. Allò que més interès despertava entre els viatgers era el patrimoni material dels mausoleus reials. Així, s'explica la profusió d'imatges d'un panteó reial sense màcula de les dècades centrals del segle XIX, tot i que llavors ja no existia. L'absència d'un discurs visual i textual sobre la destrucció de Poblet per part dels liberals romàntics era una manera de no afrontar les conseqüències de la revolució de 1835 i alhora de reforçar el capital simbòlic del lloc associat a la rellevància de la Corona d'Aragó en els fonaments de la nova nació liberal espanyola. Mentrestant, els viatgers feien descripcions poc detallades sobre la destrucció de l'espai, però mai s'acompanyà de cap il·lustració a fi potser de preservar-ne l'interès per a d'altres viatgers. D'aquesta manera, tothom qui escrigué sobre Poblet minimitzà la destrucció per por a perdre l'interès dels uns i el simbolisme dels altres.

El triomf del liberalisme progressista i democràtic amb el Sexenni Democràtic (1868-1874) canvien la manera de veure el monestir; així, el periòdic il·lustrat de València *El Panorama* va publicar tres il·lustracions dedicades al monestir de Poblet, i que corroboren el mal estat de conservació. Les imatges feien referència a tres espais que no s'identificaven amb la pràctica religiosa com eren el palau reial de Martí, l'hospital de pobres i la porta d'entrada al conjunt monàstic. A través d'aquestes imatges es mostra la mirada secularitzadora i alhora la rellevància que s'atorga al llegat de la Corona d'Aragó a través de la imatge del palau del rei Martí³⁹ en el qual s'observa el claustre, però no se l'esmenta. En totes les imatges apareixen persones, en unes són visitants fascinats per l'espai i en d'altres, són habitants de la zona que acompanyen aquests visitants fins al monestir, com es pot observar en la imatge de la seva porta d'entrada.⁴⁰ En aquestes il·lustracions, per primera vegada, es reproduïa la destrucció i l'abandonament que havia sofert el cenobi en els darrers trenta anys. Això feia palès que el monument no rebia els recursos suficients per part dels governs isabelins per preservar aquest espai patrimonial. En els articles que acompanyaven les imatges de l'abadia reapareix de nou l'expressió que era «el Escorial del Principado», que emfasitzava la identificació de Poblet amb la monarquia. L'article del dibuixant i historiador de l'art barceloní Josep Puiggarí era una reivindicació de la necessitat de recuperar l'espai, redefinit com a monument i museu. La descripció que feia del monestir posava en relleu tant l'interès artístic com el llegat històric que el connectava amb la història de Catalunya:

(...) joya del esquisito arte cristiano, sagrado receptáculo de nobles y añejas memorias, de que justamente se enorgullecía todo el país! (...) Poblet era por

39. *El Panorama* (30 d'octubre de 1868), p. 347-352.

40. *Ibidem* (30 de novembre de 1868), p. 350.

sí un vasto museo, y a su restablecimiento, cuando no por orgullo nacional, por interés arqueológico, debía consagrarse toda la solicitud de las comisiones académicas, y todo el sobrante de los fondos que se destinan a la conservación de monumentos. Nuestra fama hubiera ganado en ello un poco, y Cataluña aún podría envanecerse largo tiempo con su interesante Escorial.⁴¹

Durant la I República es publicaren dos gravats de Poblet a *La Ilustración Española y Americana* fets a partir de les fotografies del francès Laurent.⁴² S'hi mostraven l'abandonament i l'enrunament del monestir, però alhora hi apareixien diverses figures humanes: en el primer gravat, del claustre, s'observen un eclesiàstic i un pagès; en el segon gravat, del pati, s'observen dues dones i un pagès. Un breu text acompanya ambdós gravats incidint en el «lamentable estado de ruinas y desolación nunca deplorarán bastante los buenos españoles que amen los gloriosos recuerdos históricos de nuestro país».⁴³ Aquelles imatges constataven el deteriorament i emfasitzaven la necessitat de restablir les obres de restauració que feia més de vint anys que s'havien interromput. Les fotografies estaven en l'origen dels gravats, com s'ha esmentat anteriorment, i foren publicades una dècada després en la reedició de l'obra *Recuerdos y Bellezas de España*.

RESTAURACIÓ I ABANDONAMENT

Després d'uns anys de guerra i dels fallits intents de consolidar un règim liberal progressista, s'instituirà a partir de 1844 comissions provincials de monuments històrics i artístics que pretendran recuperar el patrimoni eclesiàstic malmès durant la revolució liberal. Abans fins i tot que es constituís a Madrid una comissió central, els caps polítics havien rebut l'ordre del ministre de Governació que enviessin una llista de tots aquells monuments i espais que calia preservar. Les comissions provincials de monuments de 1844 substituïren les comissions científiques-artístiques instituïdes des de la desamortització de Juan Álvarez Mendizábal. Aquella Comissió de Monuments a Tarragona tingué com a objecte prioritari la formació d'una biblioteca i un museu provincial, però fou la protecció dels monestirs de Poblet i Santes Creus allò que despertà més esforços. El 1846 la comissió va recuperar el fons de Pere Antoni d'Aragó de l'Ajuntament de Montblanc i el convent de franciscans, que procedia també de Poblet. L'any següent es va dur a terme l'obertura al públic de la biblioteca provincial de Tarragona.

41. Josep PUIGGARÍ, «Poblet», *El Panorama* (30 d'octubre de 1868), p. 347-352.

42. *La Ilustración Española y Americana* (24 de juliol de 1873), p. 457; i *Ibidem* (1 d'octubre de 1873), p. 601.

43. *Ibidem* (1 d'octubre de 1873), p. 595.

El secretari de la Comissió Central de Monuments, Valentín Carderera Solano, va aconseguir que el governador civil de Tarragona enviés dos oficis als alcaldes de Vimbodí i l'Espluga de Francolí per tal que evitessin l'espoli continuat de Poblet. La comissió de Tarragona va fer un llarg informe, datat el 24 d'octubre de 1845, que responia a un qüestionari enviat per la Comissió Central. L'informe apuntava què es podria fer amb el monestir: convertir-lo en una residència per a joves, i recomanava de tancar les portes de l'església i la Porta Reial per impedir que es produïssin més desperfectes, que eren atribuïts als estiuiejants del balneari. També es demanava de recuperar la plaça i evitar que les dependències de l'abadia es fessin servir com a estables.⁴⁴ La Comissió de Tarragona envià un nou informe a la Central dient quines mesures es podrien adoptar per tal de conservar les restes de Poblet. Finalment, el monestir fou cedit a la Comissió de Tarragona el 1849. Abans, però, la Comissió Central va intentar convertir Poblet en un panteó nacional i es va preocupar per l'estat i conservació de les restes de Jaume I.⁴⁵ Arran de l'interès de la Central, el 1846 s'encarregà un pressupost a l'arquitecte Francesc Barba i Massip per restaurar les principals parts del monestir.

En l'expedient de la Comissió de Monuments de la província de Tarragona es troben dades sobre la condició de Poblet des de maig de 1844. Es pot constatar la preocupació sobre l'estat de les restes dels reis i «de otros personajes del claustro son también de gran mérito».⁴⁶ A l'agost, s'esmentaven les mesures adoptades pel president de la mateixa comissió per a salvar els monestirs de Poblet i Santes Creus.⁴⁷ També es recullen les queixes de la Reial Acadèmia de Belles Lletres de Barcelona sobre «el abandono con que se ha mirado en esta ciudad (Tarragona) el recogido y conservación de los respectivos objetos artísticos y literarios de los exconventos».⁴⁸ Malgrat aquell interès, només es van destinar algunes quantitats al capellà de l'Espluga de Francolí per a preservar els elements artístics més rellevants del conjunt monumental, i no va ser fins la tardor de 1850 que es van fer les primeres intervencions per a la seva reparació i conservació.

Aquell 1850, l'Estat dotà de recursos la Comissió de Tarragona per impulsar la restauració del monestir. La Comissió Central assignà 20.000 rals per a la seva reparació i la Provincial encarregà d'administrar els diners i les obres al capellà de

44. BASSEGODA (1983), p. 62.

45. Juan SERRA Y VILARÓ (1946), *La Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Tarragona ante las ruínas del Monasterio de Poblet*, Tarragona, s. n., p. 67-79.

46. Notes que extracten les informacions rebudes per la Comissió Central sobre l'expedient de Poblet, RABASF 2-53-7.

47. Ibídem, RABASF 2-53-7.

48. Informe de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 26 d'octubre de 1844, signat per Pròsper de Bofarull i Ramon Muns i Serrià. RABASF 2-53-7.

l'Espluga, Antoni Serret, qui els destinà a refer la teulada del dormitori del monjos seguint el projecte de Francesc Massip. Serret tingué la col·laboració de Joan Francesc Albiñana, que havia redactat la memòria de 1844. Es tancaren les portes del clos interior i es va reparar la teulada. Les obres prosseguiren fins el 1853 amb noves assignacions suplementàries: 39.817 rals per a la teulada i una altra de 3.000 rals per a obres menors. Aquelles obres pretenien evitar el deteriorament de l'espai: tapiaren la porta de l'església, taparen els forats de la muralla i resolgueren els problemes de la teulada. Una nova assignació arribà el 1851 per reparar el dormitori, del qual s'havien sostret bigues, teules i altres materials durant més d'una dècada.⁴⁹ Les obres prosseguiren els dos anys següents amb dotacions similars, però es va aprovar buscar un arquitecte que no cobrés per reduir la despesa, i el Govern va reclamar les col·leccions de documents que s'havien traslladat a Tarragona, que arribaren a la Reial Acadèmia de la Història de Madrid el 1866 i vint anys després passaren a l'Arxiu Històric Nacional.⁵⁰ Paral·lelament continuava la dèria per trobar el tresor del monestir, fins al punt que el canonge de Tarragona, Esteve Verdager, i el membre de la Comissió de Tarragona, Joan Francesc Albiñana, excavaren a la capella del Xiprer a la recerca d'un tresor. El mes de desembre de 1854 el director del Museu Arqueològic de Tarragona, Bonaventura Hernández Sanahuja, va arribar a Poblet per endur-se les restes dels panteons reials. Un cop allí manifestà que l'interior del monestir estava en pitjors condicions del que s'havia imaginat.

A mitjan gener de 1856, la nit del 16 al 17, es va calar foc al monestir per tal de poder entrar-hi i saquejar-lo de nou. El 10 d'abril la Comissió de Monuments de Tarragona va denunciar els habitants de Vimbodí. El monestir va patir noves destrosses, en particular els fragments del panteó reial que Bonaventura Hernández havia deixat al terra de l'església per tal de tornar-los a buscar els mesos següents. Quan va tornar a Poblet, Hernández Sanahuja es va trobar el panteó dels ducs de Cardona i dels de Sogorb molt malmès, i els fragments ordenats al terra de l'església havien estat escampats pel pati. Aquesta destrucció va contribuir a l'intent de l'Administració de Béns Nacionals de vendre'l, a la qual cosa s'oposà la Comissió Provincial de Tarragona i provocà la intervenció de la Central. Es va aconseguir aturar la venda, però entre 1854-1874 l'Estat no va fer cap inversió per a la restauració de Poblet, i la Comissió de Tarragona només disposava dels mínims per al manteniment.

49. BASSEGODA (1983), p. 72-78.

50. JOSÉ REMESAL; ANTONIO AGUILERA; LLUÍS PONS (2000), *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogo e índices*, Madrid, Real Academia de la Historia, Gabinete de Antigüedades, p. 70-71.

A finals de la dècada dels cinquanta s'acabaren les inversions, però la destrucció persistí en la mesura que es practicaven noves excavacions a la recerca d'un tresor imaginari, i alhora les partides carlistes que hi havia a la zona s'apropaven i entraven dins el monestir. De nou s'encarregà a l'arquitecte Francesc Barba de reparar la muralla que havia caigut. Durant vint anys, 1859-1879, la Comissió de Monuments de Tarragona va deixar de reunir-se. El governador civil de Tarragona i president de la Comissió Provincial va enviar una carta a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando exposant la situació en la qual es trobava el monument. Va informar que s'havien obert punts d'accés a la muralla i que els habitants de la zona portaven el bestiar a pasturar pel claustre, l'església i la sala capitular. Per altra banda, els buscadors de tresors seguien amb les seves escomeses dins el recinte del cenobi. Tot i aquesta exposició, no hi va haver cap resposta per part de la Comissió Central. La destrucció va continuar els anys següents. D'una banda, el darrer prior de l'abadia, fra Josep Riba, va donar la relíquia del braç del príncep de Viana a les monges cistercenques de Valldonzella de Barcelona. De l'altra, seguien apareixent en les botigues i mercats d'antiguitats peces que procedien de Poblet, com les escultures de Sant Blai i Sant Antoni, que actualment són a la Casa Museu Santacana de Martorell. Aquell 1862 s'inicià un procés judicial per la desaparició dels escuts dels ducs de Cardona que decoraven el basament de l'altar lateral on hi havia les despulls.

El 1866 es va constituir una nova comissió provincial de monuments i es va debatre la possibilitat de constituir una comissió que s'encarregués d'estudiar com es podrien reunir totes les peces del panteó reial que estaven disperses entre el Museu Arqueològic i les dependències de l'Ajuntament de Tarragona. Però no es va arribar a executar. Les actuacions d'aquells anys només comprangueren la despesa de la contractació d'un guarda pel monestir.⁵¹ El triomf de la Revolució de la Gloriosa (1868) va provocar el nomenament d'una nova comissió provincial de monuments, que va proposar que el monestir fos lliurat a alguna comunitat o orde religiós per tal d'afavorir-ne la restauració. Aquell any, l'arqueòleg, diplomàtic i erudit Eduard Toda, que llavors tenia quinze anys, va publicar *Poblet, descripción histórica*⁵² en la qual feia un estudi detallat de l'estat de degradació, abandonament i enrunament en el qual es trobava el monestir. El juliol d'aquell 1870 va escriure un manuscrit *Datos y apuntes*, en el revers d'un document del Comitè Democràtic Republicà en el qual en proposava la restauració, però sense que es vinculés a l'establiment d'una nova comunitat:

51. Extracte de l'expedient de Poblet, corresponent als anys 1866-1868. RABASF 2-53-7.

52. Eduard TODA (1870), *Poblet, descripción histórica*, Reus, Imprenta de Tosquellas y Zamora.

Poblet debe ser restaurado, sí; no debe volver a morar en él este ominoso poder de buitres que un día devoraron la conciencia del pueblo hispano para así ahogar el recuerdo de sus maldades, debe, para que forme singular contraste con sus antiguos días, ser erigido en sublime templo de la humanidad donde las ciencias y las artes tengan sus museos y academias.⁵³

Paradoxalment, com apunta Bassegoda, en un paràgraf posterior Toda esmenta que si el monestir tornés a ser ocupat per catorze o setze monjos, podria recuperar-se el goig del passat. Per a Toda, fervent republicà, era evident que sense els recursos de l'Estat, la seva conservació seria més fàcil si l'ocupava una comunitat. La memòria recull quines accions s'haurien de dur a terme immediatament, com ara tapiar els forats fets pels buscadors de tresors. Tot plegat serveix per constatar el grau d'enrunament de l'estructura i per constatar la destrucció del palau del rei Martí o el relatiu bon estat de la sala capitular i del dormitori dels monjos, on s'havien dut a terme les accions principals de reparació. La memòria l'acompanyava un informe de quines serien les despeses associades al manteniment del monestir. Toda era amic íntim d'Antoni Gaudí, amb qui havia estudiat de petit, i, segons Bassegoda, podria haver col·laborat amb Toda en l'elaboració d'aquella memòria i potser en algunes intervencions que es feren a Poblet a la dècada dels anys vint del segle xx. Aquell 1870 Toda va traslladar-se a Madrid per continuar els estudis i la situació del monestir no va canviar en la mesura que continuaren les destrosses producte de les inclemències meteorològiques i de les excavacions a la recerca del tresor fetes per la companyia d'excavadors Palau, com les denunciades a la comissió del 27 d'abril de 1875, quan aquesta companyia va obrir un forat a l'ara de l'altar de la capella del Sant Sepulcre. La Tercera Guerra Carlina (1872-1876) va incidir negativament en el conjunt monumental i es va incrementar la destrucció i l'abandonament del lloc. Bonaventura Hernández Sanahuja va informar la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando que s'havia assabentat que un grup de federals de la zona planejaven assaltar el monestir i fruit d'això havia demanat al governador civil que enviés la milícia per a protegir-lo.⁵⁴ Paral·lelament, continuava l'acció dels buscadors de tresors en aquell espai que en provocaven el deteriorament.⁵⁵ Arran d'això, la Comissió de Monuments de Tarragona va decidir d'actuar i va nomenar una comissió especial que va visitar Poblet. El mes de novembre de 1876 va rebre els recursos per poder dur

53. BASSEGODA (1983), p. 97.

54. Carta de Bonaventura Hernández Sanahuja adreçada a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 10 de desembre de 1872, RABASF 2-53-7.

55. Carta de Bonaventura Hernández Sanahuja adreçada a la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando, 9 de novembre de 1870, RABASF 2-53-7.

a terme les obres més urgents. Aquell any també es va constituir una comissió mixta de la de Monuments i l'Arqueològica amb la finalitat de demanar ajut al Ministeri de Foment i a les acadèmies. La Comissió examinà el projecte de restauració de Francesc Barba, Ignasi Jordà i Ramon Salas, en el qual havia col·laborat també Bonaventura Sanahuja. També volgueren demanar ajut a les diputacions de l'antiga Corona d'Aragó i a les corporacions i acadèmies dels territoris que les formaven. La Comissió va obtenir 8.000 pessetes, que era la primera quantitat que consignava l'Estat d'ençà 1854. Aquestes serviren per iniciar la restauració prevista pel projecte de Barba, Jordà i Salas, que continuaren els dos anys següents.

TRASLLAT DE LES DESPULLES DE JAUME I A LA CATEDRAL DE TARRAGONA

Durant les dècades dels quaranta, cinquanta i seixanta diferents ciutats es van disputar el culte del monarca, en van reclamar les seves restes i/o en van incorporar en l'espai públic urbà carrers o estàtues dedicades al rei. Aquella disputa va impulsar les autoritats de Tarragona a crear un panteó reial dins de la catedral i sacralitzar així el sepulcre de Jaume I, encara que allò no va generar noves formes de devoció a la ciutat al voltant del monarca. Les dècades centrals del segle XIX es van convertir en el moment inicial del procés de monumentalització a Espanya i en particular a Catalunya.⁵⁶ Als anys seixanta la Diputació Provincial de Barcelona va intentar associar el culte a la creació d'un panteó provincial⁵⁷ sense aconseguir-lo. No obstant això, el moviment cultural de la Renaixença va convertir Jaume I⁵⁸ i les seves conquestes en una temàtica recurrent en les obres de liberals i republicans (Conrad Roure, Dames Calvet, Lluís Cuchet, Francesc Pelai, etc.). Però no serà fins a la celebració del sisè centenari de la mort de Jaume I a València (1876) quan es va instituir de nou un cerimonial funerari dedicat a homenatjar el monarca que va desencadenar un culte a la seva figura entre valencianistes, catalanistes, aragonesistes i felibres. L'historiador i col·leccionista Eduard Toda tingué molt d'interès a explicar les vicissituds de les restes de la família reial i dels panteons reials de Poblet, i això el va portar a publicar una petita obra fonamentada en un ampli recull documental en la qual reconstruïa com aquestes despulles

56. Stéphane MICHONNEAU (2002), *Barcelona, memòria i identitat: monuments, commemoracions i mites*, Vic, Eumo, i Carlos REYERO (2015) *Monarquía y Romanticismo. El hechizo de la imagen regia 1829-1873*, Madrid, Siglo XXI.

57. Jordi Roca VERNET (2025), «El patriotismo regional a través de los panteones de los hombres célebres en España, 1844-1868», a Pedro RÚJULA (ed.), *Patriotismo popular*, València, Publicacions Universitat de València, en premsa.

58. Pere GABRIEL (2010), «Jaume I: imatge republicana d'un rei», *Catalonia* [en línia]. <http://journals.openedition.org/catalonia/6842>; DOI: <https://doi.org/10.4000/11sqv> [Consulta: 25 de gener de 2024].

i els fragments dels panteons havien arribat a Tarragona i com després tornaren a Poblet. Rere aquella publicació, Toda pretenia exposar qui era l'autèntic responsable de la destrucció del patrimoni material de la família reial.⁵⁹

Durant el Trienni Progressista (1840-1843) van sorgir diferents projectes provincials per a reunir els cadàvers de les figures més insignes que havien estat sepultades en convents. La desamortització havia provocat la destrucció o la modificació de l'ús d'aquests edificis, per la qual cosa algunes autoritats provincials, fent-se ressò d'algunes demandes, van decidir concentrar les restes d'aquelles cèlebres persones en un mateix espai. La província de València va ser la més destacada en aquesta iniciativa, que intentava conciliar un liberalisme progressista de base historicista amb la preservació de cultura material vinculada essencialment a les arts, a les famílies distingides per la seva vinculació amb la noblesa, reialesa i món eclesiàstic (proposta de Vicente Boix el 1843). En aquells anys i els posteriors van canviar significativament els llocs d'enterrament dels grups distingits i acomodats, i també va haver-hi la necessitat de canalitzar d'alguna manera la supervivència d'aquella cultura material vinculada a la història de famílies, corporacions i genealogies artístiques i literàries.

Sabent la situació en què estaven les restes de Jaume I, la ciutat de València les va reclamar.⁶⁰ S'hi rendia devoció al monarca, com ho demostra les festes que li van dedicar el 1838, quan es complia el sisè aniversari de la conquesta que n'havia fet el rei després de derrotar l'emirat musulmà.⁶¹ A la fi de juliol de 1843 la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando va sol·licitar a la Junta Provincial de Salvació de València el trasllat de les restes del rei Jaume I d'Aragó i de la seva esposa de Tarragona a València, encara que la proposta no va tenir èxit.⁶² La celebració de la conquesta dels regnes cristians també es va dur a terme en d'altres localitats com ara Palma, Sevilla o Granada. D'altra banda, a Barcelona s'estava esculpint l'estàtua de Jaume I, que ocuparia la façana del nou ajuntament de la ciutat, inaugurada en 1844. El culte a la figura del rei s'estava expandint a les ciutats de l'antiga Corona d'Aragó.

59. Gener GONZALVO (2005), *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

60. BASSEGODA (1983), p. 90-91.

61. Rafael NARBONA (1994), «El nueve de octubre. Reseña histórica de una fiesta valenciana: Siglos XIV-XX», *Revista d'història medieval*, 5, p. 231-290, i José Vicente GÓMEZ (2015), «La festivitats del 9 d'octubre a través de les Cròniques», *Revista Digital de la RACV*, URL: <http://www.racv.es/institucional/files/LA-FESTIVITAT-DEL-9-DOCTUBRE-A-TRAVERES-DE-LES-CRONIQUES.pdf>.

62. Francisco Javier DELICADO (2015), «El Panteón de Hombres Ilustres de Valencia, un proyecto frustrado de promedios del siglo XIX», *Archivo de arte valenciano*, 96, p. 159-182, especialment p. 162.

Ben aviat s'inicià una disputa legal entre ciutats de l'antiga Corona d'Aragó per apropiar-se de les restes del monarca. Tarragona feia valer la proximitat amb el monestir de Poblet i València posava en relleu les festes i commemoracions dedicades al rei Jaume I. Les dues ciutats foren les que més batallaren per aconseguir les despulles del rei. El Govern va resoldre finalment el 14 de maig de 1853 cedir-les a Tarragona amb la condició que s'erigís un monument funerari abans del 25 de maig de 1855. En cas de no fer-ho s'entenia que la ciutat de Tarragona renunciava al dret concedit i el traspassava a València. Un dia abans d'aquella data, les autoritats van inaugurar un panteó a la catedral i aprofitaren els ornaments i escultures de les sepultures dels ducs de Cardona, que pràcticament no havien estat destruïdes. El trasllat de les restes es va fer oficialment a principis d'octubre de 1856, on van romandre durant gairebé cinquanta anys.

La majoria d'edat d'Isabel II havia generat una reformulació del discurs al voltant de la monarquia en el qual es prioritzava la dimensió imperial i evangelitzadora. S'establia així un vincle més estret entre l'Església i la monarquia. La primavera de 1844 la reina mare, Maria Cristina, havia arribat a Tarragona procedent de València i va passar una nit a la ciutat. Al matí, abans de dirigir-se cap a Barcelona, va assistir en la catedral a un ofici religiós i va visitar la capella del Corpus Christi on hi havia les restes del «invicto rey de Aragón, que tanto anhelan los valencianos».⁶³ No hi ha dubte que la monarquia manifestava clarament la rellevància de la seva genealogia, que s'interpretava com una manera d'acostar-se als diferents territoris. No obstant això, allò no es va materialitzar amb una ajuda econòmica rellevant i immediata per a la restauració i adequació de la tomba en la catedral de Tarragona. A començaments de 1850, el canonge Joan Codina, acadèmic de la Reial Acadèmia de la Història i corresponent de Barcelona, hi pronuncià un discurs a la seu de Madrid en el qual interpretava la destrucció del monestir de Poblet com un atac a l'església catòlica i alhora a la monarquia. Aquella era la primera vegada que es considerava la monarquia com una víctima més de la destrucció derivada de la revolució liberal. S'estava articulant un discurs monàrquic catòlic i molt conservador:

La revolución, que nada perdona, que nada respeta, que todo lo destruye, ha llevado en nuestros días su endurecida mano hasta las cosas más sagradas. Siguiendo su instinto destructor ha derribado sin piedad los más célebres monasterios, donde nuestros antepasados, movidos por su religioso espíritu,

63. *La Postdata* (30 de maig de 1844), p. 3-4.

hacinaron inmensas riquezas para que brillase con todo su esplendor el culto de nuestra santa religión.⁶⁴

L'acadèmic detallava quines restes contenien els sepulcres de Poblet i expressava que només un cadàver s'havia salvat de la turba destructora, cosa que li atorgava un cert to miraculós. Codina requeria a la Reial Acadèmia de la Història que es dirigís al Govern perquè fos enterrat amb el rei el decòrum de la seva dignitat, ja fos «o bien en Barcelona, que tanto amó y contribuyó a la adquisición del renombre con que se la conoce».⁶⁵ Aquella interpretació no tindrà massa recorregut malgrat que simultàniament comencessin a aparèixer els primers relats reaccionaris monàrquics que atribueixen la destrucció dels convents als republicans, com fou el cas de Josep Maria de Munt.⁶⁶ Rere aquell relat que sobredimensionava la violència i destrucció dels convents hi havia la voluntat de desacreditar la revolució liberal i la seva derivada més extrema, el republicanisme, i impugnar-ne així els seus resultats.

La conservació de les restes de Jaume I va formar part de l'acció del Ministeri de Foment, que tractava de preservar les restes dels homes il·lustres de la història d'Espanya que estaven en risc de desaparèixer arran de la desamortització. El Ministeri, a mitjans de 1855, va dotar econòmicament de recursos diferents iniciatives de les comissions de monuments provincials, de les quals va ser la més ben dotada, la de Tarragona, per davant de la de Saragossa i Segòvia. El març de 1854 l'Ajuntament de Tarragona va demanar ajuda a l'arquebisbe i al capítol catedralici per poder executar aquella obra arran de la manca de recursos que tenia. Amb la resposta afirmativa de l'autoritat eclesiàstica l'abril de 1854, l'Ajuntament va sol·licitar el permís per a la construcció d'un panteó reial a la catedral per «perpetuar la memoria de nuestras glorias nacionales».⁶⁷ La proposta consistia a erigir un monument funerari a Jaume I i un altre als altres cossos exhumats de la família reial. L'alcalde de Tarragona també demanava poder traslladar els fragments dels panteons malmesos de Poblet per tal d'emprar les peces per als nous mausoleus de la catedral.

La resposta del Govern fou positiva i es constituí una junta d'obsequis de Tarragona per organitzar el trasllat i la construcció del mausoleu. Una de les pri-

64. Juan CODINA (1850-1919), «Los sepulcros reales del monasterio de Poblet, Madrid, 20 de febrero de 1850», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 74, p. 456-476.

65. *Ibidem*.

66. Jose Maria DE MUNT (1857), *La República democrática-federal-universal o sea la barbarie del siglo XIX*, Madrid-Lleida, Impremta Barcelonesa de García y Vilasaló, p. 25.

67. Pilar GARCÍA CUETOS (2018), «El Panteón de Santa María de Poblet. Destrucciones, reconstrucciones y apropiaciones de un lugar de memoria», a *Panteones Reales de Aragón*, Saragossa, Gobierno de Aragón, Fundación IberCaja, p. 190-199, especialment p. 192.

meres decisions fou fer una subscripció per recaptar fons, i el resultat d'això fou més aviat escàs. Fruit d'aquesta circumstància, la Diputació Provincial de Tarragona va fer una aportació substancial per endegar el projecte. El 3 de desembre la Junta d'Obsequis va comissionar l'arxiver, arqueòleg i director del Museu d'Antiguitats de Tarragona, Bonaventura Hernández Sanahuja, per anar a Poblet, traslladar les restes del panteó de Jaume I i comprovar l'estat en el qual es trobaven les dels ducs de Cardona. Hernández Sanahuja havia visitat per primera vegada Poblet el 1847 i s'havia dedicat a recollir diversos fragments de guix i de pedra dels panteons reials. Toda ho descriu, dient «siguiendo así la costumbre de los buscadores de recuerdos y reliquias, que ya habían empezado a malbaratar los relieves y esculturas».⁶⁸

Durant la visita a Poblet que Hernández Sanahuja va fer el 1854, va endur-se bona part de les restes humanes i va desmuntar les restes dels panteons reials,⁶⁹ i va malmetre els dels ducats de Cardona i Sogorb. Eduard Toda fa una descripció corprenedora de com van quedar els panteons després del pas de Hernández Sanahuja i els treballadors que l'acompanyaven: «Fue desolador el aspecto ofrecido por la iglesia de Poblet al ser evacuada por los obreros». La crítica de Toda anava més enllà quan afirmava que tot i la destrossa feta per endur-se les restes dels cossos de la família reial i dels fragments dels panteons, es va deixar el cadàver de Martí l'Humà perquè va confondre'l amb un dels Cardona.⁷⁰ Toda insisteix a dir que «los embalajes de hierba y en las peores condiciones posibles, redujo a fragmentos las partes principales que debía contarse para erigir el mausoleo».⁷¹ Aquella descripció no procedia de l'observació directa, ja que Toda no havia nascut encara i, per tant, provenia de l'animadversió que professava per Bonaventura Hernández, que era corresponent de la Reial Acadèmia de la Història (1851), de la de Bones Lletres de Barcelona (1864) i de Belles Arts de Sant Ferran (1868). També fou condecorat pel rei Amadeu I i Alfons XII com a comanador de l'orde d'Isabel la Catòlica (1877 i 1883). Hernández Sanahuja representava el poder de la monarquia borbònica, que es presentava com a catòlica i moderada, mentre que Toda era un republicà que projectava sobre Poblet una tradició liberal progressista basada en la dimensió civil, renaixentista i monumental del monestir.

El mal estat amb el qual arribaren els fragments del panteó i la manca de recursos tècnics impediren que s'executés la construcció de dos monuments funeraris, l'un dedicat al rei Jaume I i l'altre a la resta de la família reial. La Junta

68. TODA (1935b), p. 13.

69. GARCÍA CUETOS (2018), p. 190-199.

70. TODA (1935b), p. 17.

71. Ibídem, p. 18.

d'Obsequis va intentar aconseguir el suport d'acadèmics de Barcelona i València per tal que l'assessoressin en la reconstrucció dels panteons reials. Finalment, es va procedir sense aquell assessorament i el projecte del monument funerari a Jaume I es va haver de modificar significativament arran de la destrucció de les peces. Si inicialment es pretenia col·locar un requadre al centre amb el gran escut, dos retaules als costats amb quatre cariàtides als angles, després s'hagué de procedir a utilitzar «parches de yeso en las cuatro cariátides y en los frisos rotos. Se debió renunciar a la colocación de los tres retablos del pedestal, sustituidos por tres cuadros de yeso estucado».⁷² Aquella reconstrucció no devia tenir gaire bon aspecte, com apunta Toda, i addueix que la rapidesa en l'execució i la manca de recursos haurien estat decisius perquè el mausoleu tingués aquell aspecte tan pobre. Probablement allò més sorprenent fou el que succeí amb els fragments del panteó dels Cardona: Hernández Sanahuja ordenà primer deixar-los als corrals de la catedral i posteriorment els ocultà en uns soterranis d'unes dependències municipals utilitzades com a presó que hi havia al carrer major.

A la dècada dels seixanta del segle XIX, l'Ajuntament de Tarragona, conscient de les mancances del panteó reial de la catedral, insistí en la necessitat de millorar-lo. Ramon Altés, membre de la Comissió Central de Monuments, es va apropar a Tarragona per a valorar aquella petició i va escriure a Valentín Carderera, pintor romàntic i comissionat del Govern, per inventariar els monestirs desamortitzats. En la carta, Altés exposava per què calia negar la petició de l'Ajuntament de Tarragona d'emprar els sepulcres dels ducs de Sogorb per a enaltir el panteó reial de la catedral a fi de preservar-los:

acceder a los deseos de la municipalidad de Tarragona equivaldría a destruir en parte lo que con tanto empeño a costa de sacrificios se ha procurado librar de la destrucción. Verdad es que los panteones que se reclaman no son los que contenían las cenizas Reales, sino los construidos a principios del siglo 17, por los duques de Segorbe y su linaje, pero además de ser muy diverso estilo del que requieren los sepulcros que se pretende erigir en la Catedral, sirven de basamento a las tumbas Reales, cuyo conjunto forma una masa imponente y majestuosa.⁷³

Concloïa dient que el millor seria retornar les restes dels panteons reials al monestir de Poblet i dotar aquest espai de les condicions per a la seva preservació. No obstant això, el 1860 encara era impossible, com asseguraven en la carta, garantir el control d'accés al monestir, per la qual cosa havien de mantenir-se a Tarragona:

72. Ibídem, p. 21.

73. Carta de Ramon Altés a Valentín Carderera, 29 de novembre de 1860, RABASF 2-53-7.

¡He visitado restos venerados! Él que compró (y a bajo precio) las huertas del monasterio, atento a sus intereses no mira si alguno abre portillos o no en las cercas que defiende la entrada del edificio principal y aun es de creer que sean sus mismos dependientes los que lo hacen.⁷⁴

El 25 de gener de 1869 es va promulgar un decret de confiscació de tots els béns religiosos i arran d'això el governador civil de Tarragona va ordenar retirar les restes dels reis inhumats a la capella del Corpus Christi de la catedral i dipositar-los a l'arxiu de la catedral. Uns mesos després es van posar els sarcòfags reials a disposició del director del Museu Arqueològic de Tarragona, Bonaventura Hernández Sanahuja, que va decidir no treure'ls de l'arxiu, on romangueren fins el 1883.⁷⁵ Amb aquella decisió, el governador civil pretenia restaurar la condició civil del culte als reis de la Corona d'Aragó i desvincular-los de la dimensió catòlica que se li havia volgut atorgar enterrant-los a catedral. Durant la visita reial d'Alfons XII de 1875, es va modificar aquell monument funerari de la capella del Corpus Christi, però no es va aprofitar per retornar-hi les despulles del monarca. Les autoritats municipals i eclesiàstiques endegaren una petita remodelació d'aquell panteó «tan desmedrado y raquíptico, formado en sus partes principales por anchas placas de estuco»,⁷⁶ i s'eliminaren la majoria d'estucats de guix per tal d'oferir una visió que no semblés un conglomerat de fragments diversos.

En el report de les seves activitats, Hernández Sanahuja no fa esment al panteó dels Cardona i només es refereix als panteons reials, ja que entén que els dels ducs de Cardona i els de Sogorb, que són a sota seu, en formaven part i per tant tenia autoritat per a desmuntar-los i traslladar-los. Fou l'agost de 1867 quan va adreçar a la Direcció General d'Instrucció Pública de Madrid la memòria de les seves accions a Poblet. Va escriure-hi que el conjunt funerari de Poblet era estrany, heterogeni i afectat pel mal gust del segle XVII, quan s'havia decidit col·locar les tombes dels ducs de Cardona i Sogorb a la part inferior de les tombes reials amb recobriment d'estil plateresc i poc interès artístic. A la memòria també deia que les restes de les decoracions de les tombes de Pere III, Alfons I i Joan II no foren utilitzades per al panteó de Jaume I, sinó que havien quedat dipositades al Museu de Tarragona que ell dirigia. Toda, una vegada més, apunta que aquest ingrès fou deficient en la mesura que moltes d'aquelles restes aparegueren en els mercats d'antiquaris.⁷⁷ També reproduïx l'inventari⁷⁸ dels més de dos-cents frag-

74. Carta de Ramon Altés a Valentín Carderera, 29 de novembre de 1860, RABASF 2-53-7.

75. BASSEGODA (1983), p. 98-99.

76. TODA (1935b), p. 21.

77. TODA (1935b), p. 27-28.

78. TODA (1935b), p. 80-83.

ments d'alabastre que es dipositaren al Museu Arqueològic de Tarragona. El trasllat de l'Ajuntament de Tarragona a la plaça de la Font el 1892 i l'adaptació de l'antic edifici municipal per a usos de l'Escola Normal de Mestres de Tarragona, va posar al descobert un munt de fragments que estaven soterrats des de feia quaranta anys. Totes aquelles restes foren entregades al Museu Arqueològic el 1894, on foren exposades durant quatre dècades en unes condicions prou deplorables. Amb la restauració del monestir i arran de l'acció d'Eduard Toda, aquelles restes que eren al Museu Arqueològic de Tarragona foren traslladades a Poblet el 1933.

L'HOMENATGE FÚNEBRE DE 1856 A JAUME I

Durant la festa de Sant Magí (patró de Tarragona), 14 d'agost de 1855, s'anunciava a la premsa⁷⁹ que es preparava una festa per al 25 de setembre en la qual es traslladaria el cadàver Jaume I al panteó que s'havia aixecat a la catedral de Tarragona. No obstant això, va haver de passar un any fins que se celebrés la cerimònia, després que es donés per acabada l'etapa del Bienni Progressista (1854-1856). Finalment, entre el 6 i el 7 d'octubre es va dur a terme l'homenatge fúnebre dedicat al rei Jaume I, coincidint amb l'efemèride de la conquesta de València. La premsa barcelonina, el *Diario de Barcelona*, va recollir àmpliament el detall de la celebració i va emfasitzar les absències destacades dels representants de les diputacions i de les principals ciutats de la «antigua coronilla». D'altra banda, hi va assistir en nom de la monarca Isabel II el comte de la Puebla del Maestre, Francisco de P. Fernández de Córdoba, que era un «grande de España», i va haver-hi una nombrosa presència d'eclesiàstics com el bisbe de Vic i el de la Seu d'Urgell, que anteriorment havien format part de la cúria eclesiàstica de Tarragona. Hi havia les principals autoritats polítiques i militars de la província, però amb l'absència del capità general de Catalunya i dels representants de les principals localitats i diputacions de la resta de Catalunya. També hi havia representacions de les entitats culturals i escolars de la ciutat, i van sortir nombrosos contingents d'alumnes i d'unitats militars. L'articulista es lamentava que no s'hi haguessin convidat els regents de l'Audiència Provincial de Tarragona.

En la detallada explicació d'aquells fets sobresurten tres aspectes: en primer lloc, les recurrents notícies dedicades a l'afluència de visitants procedents d'altres llocs que es desplaçaven en tot tipus de transport, encara que es feia esment recurrent a l'arribada de trens a la ciutat. Un segon aspecte subratllat pels observadors era el bon estat de conservació del cos, que fins i tot tenia cabells, la qual cosa li atorgava trets de santedat, que s'ampliaven en considerar que tenia uns atributs

79. *Diario de Barcelona* (23 d'agost de 1855), p. 6741.

físics (bellesa i alçada) molt superiors als dels habitants del seu regne. Algú va retirar un floc de cabells del monarca, que anys després anà a parar a la senyera de l'Orfeó Català. També es destacava la presència de relíquies reials vinculades a la seva destresa militar, com eren l'espasa i el casc. Tot això reforçava l'aspecte d'un monarca extremadament viril, fort i batallador, que es combinava amb una aura de santedat. També es contraposava el tracte donat a les despulles del rei amb el que havien rebut les de les reines enterrades a la desapareguda església del convent de Sant Francesc de Barcelona, les quals havien estat profanades i abandonades a l'hort de les reials drassanes. El redactor, però, atribueix erròniament aquelles restes a qui havia sigut consort de Jaume I, Violant d'Hongria, les despulles de la qual descansen inviolades al monestir de Vallbona de les Monges. En tercer lloc, es descrivia com tota la ciutat estava engalanada i de les finestres i balcons dels carrers penjaven domassos amb els escuts d'Aragó, Tarragona o Catalunya, i de les armes reials i l'abreviatura de S. M. la Reina Isabel II. La cerimònia fúnebre va seguir el mateix recorregut que es feia durant la processó de Corpus i la premsa va descriure la marxa de la manera següent:

Abría la marcha una sección de la Guardia civil de a caballo, seguían los niños expósitos y los alumnos del Instituto provincial, los señores profesores del mismo, los militares francos de servicio, señores vocales de las sociedades Económica y Arqueológica y Junta de Comercio, y un estandarte con las armas de Aragón que lo llevaba el señor D. Antonio Albiñana: Después de las cruces de todas las iglesias con mangas de luto, iba el Ilmo. Cabildo Catedral y los alumnos del Seminario Conciliar; estos últimos con hachas y todos los demás con velas encendidas.⁸⁰

La premsa barcelonina, en el seu relat de les ofrenes del 6 i 7 d'octubre, reforçava la imatge del monarca com a defensor de les corporacions municipals, i ho feia a través de la descripció de la façana de l'edifici de l'Ajuntament de Barcelona, en el qual es podia observar una estàtua del monarca, l'única fins aleshores arreu de l'antiga Corona d'Aragó. El redactor emfasitzava que el monarca «fue el fundador del Consejo de Ciento, otorgó a nuestros concelleres estimables jurisdicciones y prerrogativas».⁸¹ Resulta significatiu que en cap dels articles ni en l'oració fúnebre dedicada al monarca s'empressin paraules com llibertat, drets, constitucions o qualsevol altra que pogués confondre's amb el llenguatge i el discurs liberal que havia caracteritzat les obres d'autors com Víctor Balaguer.

80. *Diario de Barcelona* (8 d'octubre de 1856), p. 8231-8234.

81. *Diario de Barcelona* (8 d'octubre de 1856), p. 8201-8202.

El *Diario Mercantil de Tarragona*, deu dies abans de l'homenatge fúnebre, apuntava detalladament com seria el programa dels fastos. Ara bé, el més significatiu va ser la carta que va publicar Josefina, una tarragonina, que incitava els seus conciutadans, en particular les dones, a penjar de balcons i finestres «colgaduras blancas, con orlas o cabos negros». Aquesta decoració tenia com a objectiu «festejar al representante de la joven Reina». Així es reforçava explícitament el caràcter monàrquic de la celebració, que es distingia dels símbols nacionals del liberalisme.⁸²

A la Catedral, l'acte va prosseguir amb l'oració fúnebre dedicada a Jaume I, pronunciada pel prevere de la catedral de Tarragona, Joaquín Caballero, que va fer una glossa de l'acció catòlica del rei, que va lluitar contra els infidels. El monarca era interpretat segons la seva dimensió religiosa i era incorporat a la narrativa nacional espanyola en combinar monarquisme i catolicisme. El text feia una crítica explícita a la destrucció del fèretre, impugnava veladament el procés revolucionari liberal, de la manera següent: «el huracán de revoluciones humanas llegase con su bramido hasta el fondo de los sepulcros, y aventando su ceniza turbase el reposo del héroe». Es mostrava el monarca com «una figura colosal», un heroi de l'espasa i la creu, com un brillant militar i polític, i se'l feia responsable d'haver tret la monarquia de la decadència per a portar-la als majors èxits. També s'apuntava que havia estat el responsable d'haver limitat el poder feudal dels senyors i havia atorgat «privilegios y fueros a varias corporaciones y ciudades de la monarquía, niveló, por explicarme así, la influencia política de los tres estamentos». Per tant, el rei era responsable d'un model de monarquia temperada que evitava qualsevol deriva cap al despotisme, i al mateix temps se'l feia responsable de l'èxit de la reconquesta sotmetent els infidels amb l'espasa. El següent fragment d'aquella oració esdevé paradigmàtic per mostrar com la narrativa nacional es construïa vinculant la monarquia i el catolicisme, lluny de les interpretacions civils i liberals sobre la corona:

Perfecto conocedor de la época y sus necesidades previó Don Jaime que solamente la Religión de acuerdo con la política podía dar cima al proyecto grandioso de liberrar la España del yugo de los infieles, y que el Sacerdocio y el imperio, las mitras y coronas, el cetro y el cayado, el penitente sayal y el hábito guerrero debían ayudarse mutuamente en una causa, que a un tiempo mismo era de religión y de independencia, en una reconquista, que era juntamente nacional y cristiana. De aquí es, que ponía todo su empeño en que el senti-

82. *Diari Mercantil d'Avisos i Noticias de Tarragona* (28 de setembre de 1856), p. 2111.

miento religioso echase raíces muy hondas en el corazón de todos los súbditos.⁸³

Les dades aportades en les descripcions del funeral de Jaume I reflecteixen la poca participació de les autoritats civils en la cerimònia, convertint-la en un esdeveniment merament local o provincial, i amb una presència més significativa de les autoritats eclesiàstiques. La delegació de la monarquia no va ser gaire lluïda, sense cap membre de la família reial, i fou representada a través del comte de la Puebla del Maestre i de Ramon Buxeras, batlle general del Reial Patrimoni, que assumia les funcions de la gestió del patrimoni (impostos, recaptacions, arrendaments, etc.). També mostren una tendència per desvincular aquells homenatges fúnebres de qualsevol tipus d'exaltació regional de to liberal, i emergeix una fascinació per un model de monarquia temperada en què havia d'assumir la funció d'arbitratge entre els diferents poders. Sens dubte, aquella manera d'entendre la monarquia no tenia res de liberal ni maldava per evocar el liberalisme regionalista català, i reforçava la ingerència permanent del monarca, com succeïa amb Isabel II.

La narració d'aquell funeral no té res a veure amb qualsevol manifestació de caràcter liberal regionalista i se subratlla la dimensió reial i eclesiàstica de la cerimònia. En aquells dies, l'escriptor i polític Víctor Balaguer representava la tendència regionalista d'un liberalisme progressista que havia expressat també en les diverses obres dedicades a Poblet. Balaguer era cronista de Barcelona i en diversos moments actuarà com a mestre de cerimònies en rituals polítics vinculats al regionalisme liberal. Pocs mesos després d'aquells fets, Balaguer va idear la cerimònia del trasllat de les despulles de l'escriptor i polític català Antoni de Capmany, convertit en un símbol que permet entendre la Corona d'Aragó com un precedent de la monarquia liberal d'Isabel II. Balaguer havia convertit la figura de Capmany en la baula que connectava el llegat medieval recuperat durant la Il·lustració tardana amb la Renaixença. Ara bé, Balaguer no va anar fins a Tarragona, ni tampoc ho van fer cap dels escriptors que impulsaven el moviment cultural de la Renaixença. Tot plegat demostra que aquell acte no va comptar amb els suports del regionalistes, ni tan sols dels més conservadors. La monarquia isabelina tampoc manifestà el seu entusiasme cap al rei Jaume I. Res a veure amb les múltiples evocacions que feia Isabel II d'altres monarques, com ara d'Isabel I la Catòlica. Ningú més enllà de l'Església i la monarquia, i aquesta última sense gaire entusiasme, es van creure

83. Joaquín CABALLERO (1856), *Oración histórica fúnebre que en la solemne traslación de los restos de D. Jaime I de Aragón, llamado el conquistador, a su nuevo panteón, erigido en la santa iglesia catedral de Tarragona, dijo Joaquín Caballero en el día 7 de octubre de 1856*, Tarragona, Imprenta y Librería de Jaime Aymat, p. 17.

aquella cerimònia, lluny del que succeiria un any més tard durant la visita de la família reial o amb la visita d'Isabel II en 1860.

L'homenatge fúnebre dedicat a les restes de Jaume I va competir amb iniciatives monumentals a Barcelona i València. En la primera ciutat es va inaugurar una estàtua a la façana de l'Ajuntament de Barcelona en 1844, quan la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona sol·licitava recursos per a la restauració i conservació de les restes del monestir de Poblet. Després de les honres fúnebres a Tarragona, a la ciutat de València la Reial Societat Econòmica d'Amics del País va promoure un projecte d'estàtua equestre dedicat a Jaume I. Malgrat que s'alçà el parterre el 1861 van haver de passar trenta anys fins que s'erigís l'estàtua a València. Una dècada després, el 1872, la ciutat de Saragossa li va dedicar una cavalcada a l'octubre en què es recreaven les tropes dels almogàvers i la representació de les ciutats de la monarquia.⁸⁴ No hi ha dubte que la figura i fins i tot el cos del monarca estava en disputa, i se'n multiplicaven les diferents interpretacions. Allí on més va quallar, però, fou en la capital catalana, on els liberals progressistes havien impulsat l'erecció de la seva estàtua.

Uns anys després i coincidint amb el sisè centenari de la mort de Jaume I (1876), la ciutat de València va impulsar-ne la commemoració a iniciativa de Teodor Llorente. Amb les festes també es va crear un certamen literari en el qual van participar literats procedents de tots els territoris de l'antiga Corona d'Aragó. Després de conèixer aquella iniciativa, les diputacions de Castelló, Alacant, Tarragona, Balears i Barcelona, i l'Ajuntament de Tarragona es van adherir a aquells actes, i hi van enviar tot tipus d'ofrenes. A Tarragona es va intentar aprofitar l'ocasió per a restaurar el monestir de Poblet i l'antic alcalde de València, el comte d'Almodóvar, va recordar que feia un anys ell havia intentat que totes les diputacions i ajuntaments de la Corona d'Aragó en financessin la restauració per a poder traslladar després les restes del monarca.⁸⁵ Posteriorment també es van sumar a la celebració l'Ajuntament de Montpeller i la Société pour l'étude des Langues Romanes. Les festes van estar presidides per les autoritats polítiques i militars de València, l'escriptor català i exministre d'Ultramar Víctor Balaguer i el representant del municipi de Montpeller.

La destrucció i degradació del monestir no es podien associar a un moment concret sinó que des dels anys vint havien estat contínues, només aturades durant un breu lapse de temps, entre 1850 i 1854, en què s'havien dut a terme algunes tasques de conservació del monestir. L'exclaustració de l'espai i la manca d'inver-

84. *La Ilustración Española y Americana* (8 de novembre de 1872), p. 8.

85. Rafael ROCA (2012), «La mitificació vuitcentista del passat medieval: la figura de Jaume I, rei d'Aragó», *eHumanista/IVITRA*, 2, p. 271-285.

sions per part de la monarquia per a preservar-lo, van afavorir-ne la degradació i destrucció. Els habitants de la zona, en particular els de Vimbodí, que tenien una disputa amb el monestir des de feia temps, empraren l'abadia com una font de materials de construcció i alhora com a espai per a estables i pastures per al bestiar. Però no foren els únics: els buscadors de tresors suposadament amagats durant les guerres minaren diversos espais sense miraments, i els visitants, fascinats per les aigües termals o per la història medieval, s'endugueren escultures i decoracions, de vegades, com un simple record, i d'altres, per vendre les peces als antiquaris. La destrucció de Poblet fou una obra col·lectiva amb motivacions diverses que es perllongà durant dècades i comptà amb la inacció de la monarquia isabelina, que no va fer gaire res per a la seva preservació.

El trasllat de les restes del monarca Jaume I al panteó de la catedral de Tarragona no va convertir aquell espai en un lloc de culte per als regionalismes sorgits en els territoris de la Corona d'Aragó. Així, en la reunió de regionalistes catalans, mallorquins i valencians que es van fer al monestir de Poblet el 1882, en cap moment es desplaçaren a la catedral de Tarragona. Tot i que els viatgers catalans, sortits de Barcelona, havien descansat a Tarragona i havien assistit a una missa a la catedral, no hi ha constància que se celebrés cap acte dedicat al monarca. Durant gairebé tres dècades, es construí un discurs i una representació sobre Poblet que minimitzava la violència i destrucció de la revolució liberal. Alhora, es reforçava el vincle d'aquell espai amb un model de monarquia liberal que era representada pel relat històric sobre la Corona d'Aragó, posant en relleu la dimensió reial i civil del monestir. Paral·lelament, l'abandonament del monestir va degradar l'espai, que recurrentment era assaltat o bé utilitzat pels habitants de la zona per a usos diversos. L'Estat liberal no es pogué fer càrrec de la seva preservació i restauració atesa la manca recursos.

Les institucions de la monarquia isabelina per a la salvació dels monuments finançaren el trasllat de les restes dels reis de la Corona d'Aragó a Tarragona, cosa que va fer evident la seva rellevància simbòlica i material. La decisió governamental de traslladar-les a la catedral de Tarragona enfortí un discurs monàrquic estretament unit a l'església catòlica, ja que es desmembrava el panteó reial ubicat en un espai amb una doble dimensió reial i eclesiàstica per traslladar-lo a un espai exclusivament eclesiàstic, seu del poder de l'arquebisbat de Tarragona, principal autoritat religiosa de Catalunya. L'homenatge fúnebre dedicat a Jaume I l'octubre de 1856 va fer evident el caràcter monàrquic i catòlic en el qual la tradició liberal era completament absent. Tampoc comptà amb una representació de les institucions civils i eclesiàstiques de la resta dels territoris de la Corona d'Aragó. Ni la monarquia isabelina ni l'arquebisbat de Tarragona es comprometeren gaire amb aquella celebració ni amb la voluntat de cultivar-ne la memòria, tot i alguns

intents amb poca fortuna per explorar possibles condicions per a la santedat del monarca. Cap monarca, fins Alfons XII el 1875, visità les restes del seu predecessor, que eren dipositades a la catedral de Tarragona, malgrat els viatges de la infanta Maria Lluïsa Fernanda i el seu marit, el duc de Montpensier, el 1857, el de la reina Isabel II a Catalunya el 1860 i el d'Amadeu I per Catalunya. Amadeu assistí a un tedèum a la Catedral de Tarragona i visità la relíquia de Santa Tecla,⁸⁶ però no hi ha cap evidència que fes cap ofrena o homenatge a la tomba de Jaume I. Tampoc el món reaccionari cultivà els discursos propagandístics al voltant de Poblet, tot i que la seva destrucció era un exemple més per a desacreditar la revolució liberal. Ni el monarquisme i el catolicisme no volgueren cultivar la memòria de Jaume I ni de Poblet, mentre els liberals, i en particular els progressistes, convertiren Poblet en un espai rellevant per al seu discurs sobre la monarquia liberal i la seva regionalització, seguint el model confederal de la Corona d'Aragó.

86. *El Tarraconense* (9 de setembre de 1871), p. 1.

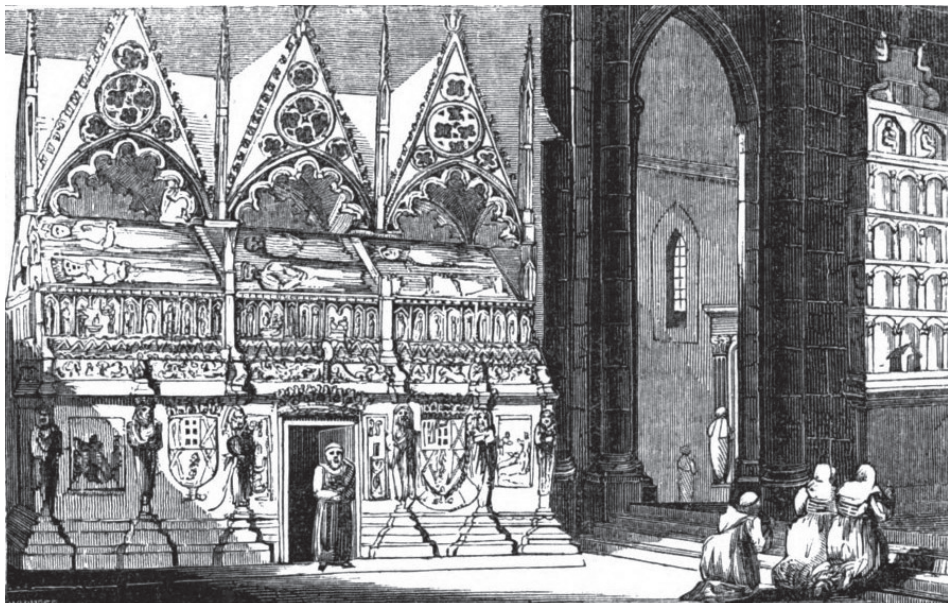

Figura 1. Panteó dels reis de la corona d'Aragó, *El Instructor* (juliol de 1836), p. 217.
Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Figura 2. Finestra del palau del rei Martí l'Humà, Pau PIFERRER; Francesc PI I MARGALL (1849), *Recuerdos y Bellezas de España*. Vol. 2: *Cataluña*, Barcelona, Imprenta Joaquín Verdaguer, p. 292-293.

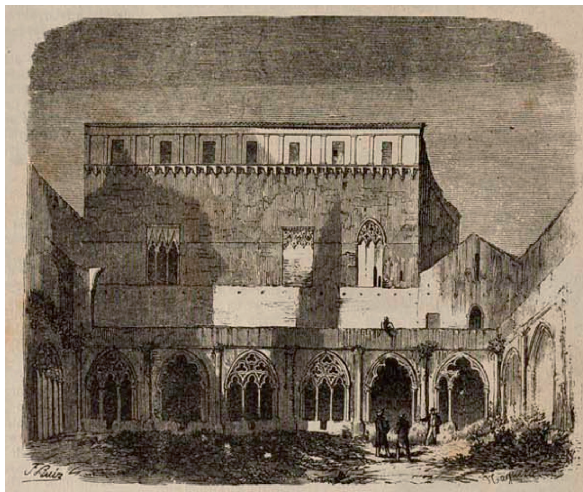

Figura 3. El claustre del palau del rei Martí; s'hi veu el deteriorament i la presència de visitants contemplant el monument, *El Panorama* (30 d'octubre de 1868), p. 347.
Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

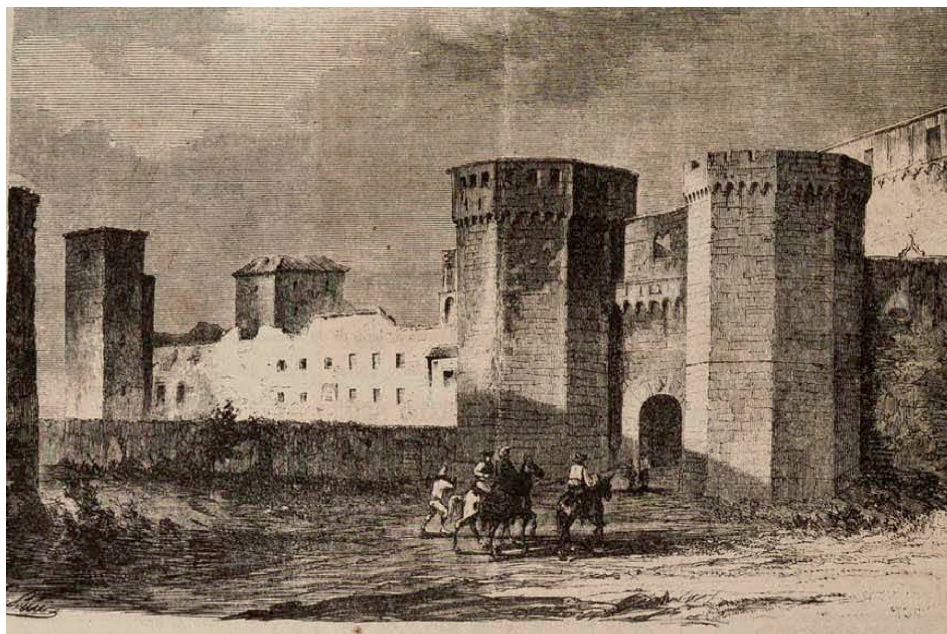

Figura 4. Porta Reial del Monestir; s'hi observa l'entrada de visitants amb tota mena d'interessos, *El Panorama* (30 de novembre de 1868), p. 350.
Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Figura 5. Gravat del claustre de Poblet a partir d'una fotografia de Laurent; s'hi observa un eclesiàstic i un pagès, *La Ilustración Española y Americana* (24 de juliol de 1873), p. 457. Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Figura 6. Gravat del pati del claustre a partir d'una fotografia de Laurent, en el qual s'observa la trobada de dos joves i com s'allunya una dona, *La Ilustración Española y Americana* (1 d'octubre de 1873), p. 601. Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Capítol 2

El monestir en l'era de la construcció de les identitats nacionals (1874-1923)

David CAO COSTOYA¹
Santiago IZQUIERDO BALLESTER²

Durant tota l'etapa liberal de la Restauració borbònica (1874-1923) Poblet va ser un referent rellevant almenys per a una part dels catalans. Aquesta relativa centralitat del monestir en l'imaginari i les pràctiques socials de la ciutadania pot comprovar-se a partir de manifestacions molt diverses, com ara la preocupació per la salvaguarda del monument, la importància que va conferir-li l'excursionisme, el nombre considerable de persones atretes per conèixer-lo i visitar-lo, l'interès per capturar-ne la imatge, els estudis, guies i peces literàries nombrosos que va motivar,³ o bé el fet que l'indret fos elegit per celebrar-hi diverses trobades de

1. Professor de la Universitat de Barcelona. ORCID: 0000-0002-4208-2724.

2. Professor de la Universitat de Barcelona. ORCID: 0000-0001-5330-3353.

3. A més de les obres que es mencionen en el capítol, durant el període de la Restauració es van publicar altres monografies pobletanes com les de Ramón SALAS (1893), *Guía histórica y artística del monasterio de Poblet*, Tarragona, Establecimiento Tipográfico de F. Arís e Hijo (de la qual se'n va editar un resum el 1903), o Joaquín GUITERT (1922), *Compendio de la Guía, notas históricas, leyendas y tradiciones del Real Monasterio de Ntra. Sra. de Poblet*, Barcelona, Imprenta de José Santpere. Són nombrosos els articles dedicats al monestir en revistes periòdiques i també els capítols de llibre en obres generals d'art o geografia, així com en guies i monografies de la província de Tarragona. En un altre àmbit, són diverses les composicions de temàtica pobletana presentades als certàmens dels jocs florals i uns quants els escriptors rellevants que van evocar el cenobi en les seves poesies, entre els quals Frederic Soler *Pitarra*, Joaquim Maria Bartrina, Àngel Guimerà o Francesc Matheu. En l'àmbit teatral pot esmentar-se *Lo miracle de tallat* (1905), amb lletra de Josep Carner (a partir d'una llegenda recollida per Josep Pin i Soler) i música d'Enric Morera. A més, també cal tenir en compte que Poblet va rebre una atenció i un culte subsidiaris dels que congregava la figura del monarca Jaume I, el qual ocupava un lloc central dins l'univers mític i simbòlic del catalanisme. Respecte a aquest darrer aspecte, vegeu Magí SUNYER (2015), *Mites per a una nació. De Guifré el Pelós a l'Onze de Setembre*, Vic, Eumo, p. 91-100; Carme ORIOL; Emili SAMPER (cur.) (2010), *El rei Jaume I en l'imaginari popular i en la literatura*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili; Palma, Universitat de les Illes Balears.

naturalesa cultural o estrictament política, només per mencionar alguns exemples rellevants. Al capdavant, com hem vist en el capítol anterior, Poblet s'havia convertit en un dels exponents més destacats del patrimoni monumental de Catalunya i el monestir era mencionat sovint per testimoniar que el país estava dotat de tresors historicoartístics de gran valor. Poblet, doncs, juntament amb altres monuments, servia per construir la reputació positiva de Catalunya i dels catalans. Tanmateix, com tindrem ocasió de constatar, no tots els actors que van referir-se de manera significativa al monestir van valorar-lo i connotar-lo de la mateixa manera, prova que, certament, el monument actuava com un símbol polisèmic al servei de lectures del passat i projectes de futur diferenciats.

LA QÜESTIÓ DE LA SALVAGUARDA I LA RESTAURACIÓ DEL MONUMENT

Les primeres accions oficials de protecció destinades a la conservació de Poblet les podem atribuir a la iniciativa, principalment, de la Comissió de Monuments Històrics y Artístics de la Província de Tarragona a partir dels anys 1840. En els primers anys del règim d'Alfons XII els treballs de conservació i restauració es van reprendre després de llargs anys d'escassa o nul·la activitat en aquest sentit. A finals de la dècada de 1870 i fins a mitjan de la dècada següent es van fer algunes intervencions prou destacables, però llavors van tornar a manca les consignacions estatals i les obres es van reduir a la mínima expressió fins a aturar-se. A l'alcada del final de segle, feia gairebé quinze anys que l'Estat no aportava recursos específicament destinats a avançar en la salvaguarda del monument.

No pretenem resseguir les intervencions fetes en el monestir en aquest sentit, una faceta de la història de Poblet que ja coneixem a grans trets gràcies a altres treballs.⁴ En canvi, sí que ens interessa recórrer a algunes declaracions fetes a la premsa respecte a l'estat de conservació del conjunt monàstic i la seva eventual restauració que ens semblen significatives per als propòsits d'aquest llibre. Els testimonis seleccionats evidencien una preocupació més o menys constant i estesa pel present i el futur del lloc, fet que denota que Poblet era considerat un element patrimonial referencial i apreciat. A la vegada, també acrediten que els

4. Principalment, Juan SERRA Y VILARÓ (1946), *La Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Tarragona entre las ruínas del Monasterio de Poblet*, Tarragona, s. n., especialment la tercera part; Andreu SELVAT [Eufemià Fort] (1974), *La restauració de Poblet*, Barcelona, Rafael Dalmau; Joan BASSEGODA (1983), *Història de la restauració de Poblet. Destrucció i reconstrucció de Poblet*, Poblet, Publicacions Abadia de Poblet. Juntament amb el monestir de Santes Creus, el de Poblet és el monument religiós respecte al qual la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona va concentrar el seu interès; José REMESAL; Antonio AGUILERA; Lluís PONS (2000), *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogo e índices*, Madrid, Real Academia de la Historia, especialment p. 69.

valors i usos que s'atribuïen a Poblet no eren unívocs, i que no hi havia una lectura única d'allò que calia fer per protegir aquell bé.

Des dels sectors republicans més o menys anticlericals es temia que la restauració del monument anés acompanyada del restabliment de la vida monàstica. Davant d'aquesta eventualitat, des de *La Esquella de la Torratxa*, el periodista, escriptor i polític republicà Josep Roca i Roca reclamava: «Restaureu (...) aquest soberbi monument; pero guardaos de restaurar los frares (...)»⁵ En un altre sentit, també des dels sectors republicans, Valentí Almirall considerava que s'estava posant una cura desproporcionada en la conservació dels edificis religiosos de temps passats, quan el que escassejava eren els testimonis arquitectònics de tipus civil. Des de la seva perspectiva, «Cayguts los frares y monjos, debían caure los convents y monestir (...)» Aquests edificis ja no tenien ni podien tenir cap utilitat social i, doncs, no tenia sentit reconstruir-los. A Poblet o Sant Cugat del Vallès, el criteri d'intervenció havia de ser el de la consolidació, en cap cas el de la reconstrucció: «Tot lo que deu ferse es conservar las ruinas, depositant en los museos tot lo que mereixi ser més cuidadosament guardat.»⁶ Des d'un camp polític diferent, l'escriptor i polític liberal Pere A. Torres Jordi lamentava el 1888 que, en matèria de salvaguarda, el Govern espanyol relegués Poblet davant d'altres monuments i considerava una «deshonra para España» el fet de no reconstruir el monestir. Impulsor de la indústria turística i balneària a l'Espluga de Francolí, Torres demanava «resucitar el monumento para el arte y por el arte» i suggeria instal·lar-hi una gran escola d'arts i oficis.⁷

Altres veïen en l'actuació restauradora del bisbe de Vic en el monestir de Ripoll el model a seguir. És el cas de l'alcalde conservador de Sabadell, Joan Casanovas Sallarés, qui en un acte d'homenatge al prelat Josep Morgades organitzat pel Centre Catalanista de la població aquell mateix 1888, va desitjar que «sa patriòtica empresa» trobés imitadors que fessin possible també la restauració dels monestirs de Poblet, Santes Creus i Sant Cugat del Vallès, «dignes de conservarse per los recorts històrichs que desperten».⁸ En el cas de Ripoll, val la pena recordar que la reconstrucció d'influència violetiana anava associada a la voluntat de recupe-

5. P. DEL O., «Desde l'Espluga. Les fonts. Poblet», *La Esquella de la Torratxa* (20 de setembre de 1884), p. 2. Vegeu, també, *La Publicidad* (20 de desembre de 1881), p. 2.

6. V[alenti]. ALMIRALL, «Quatre paraulas sobre monuments, objectes y recorts d'èpocas passadas», *L'Àvens*, (juliol-agost-setembre de 1884), p. 408-415.

7. José COROLEU, «Una fiesta literaria en Villanueva y Geltrú», *La Ilustración* (26 d'agost de 1888), p. 547. Giovanni C. CATTINI (2007), *Historiografía i catalanisme. Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*, Catarroja, Afers.

8. «Solemnitat catalanista», *Lo Catalanista* (18 de novembre de 1888), p. 2-3.

rar-hi el culte catòlic, en el marc d'un ampli programa de prèdica de la fe catòlica.⁹ En qualsevol cas, els valors de Poblet no eren només històrics i artístics, sinó també religiosos. Així, per exemple, segons el periodista conservador Joan Burgada i Julià, la restauració del monestir havia d'anar associada a la restitució de les sagrades imatges de l'altar. Al capdavant, en els seus murs s'hi havien enterrat «héroes que con su fe y su espada reivindicaron nuestra personalidad cristiana».¹⁰ El canonge Jaume Collell, per la seva banda, semblava veure en el restabliment de la vida monàstica l'única manera de salvar efectivament el monestir de la ruïna. En la seva opinió, les pulsions anticlericals dels governants espanyols impedièn d'aprofitar l'ocasió d'or d'acollir els cartoixans de la Grande Chartreuse, amenaçats per la llei francesa de congregacions de 1901.¹¹ També des del catalanisme catolicoconservador, el 1917 la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat va adreçar-se tant al president de la Mancomunitat com a l'arquebisbe de Tarragona demanant-los que esdevinguessin iniciadors i apòstols de la restauració, atès que el «simbòlic monument de Poblet» «representa, d'una part, la plena afirmació religiosa del nostre poble i alhora el sùmmum de la nostra potència política».¹²

La qüestió de qui havia de fer-se càrrec preferentment de la conservació i la restauració de Poblet no va estar exempta de discrepàncies. El 1883, des de *Lo Gay Saber*, hom constata els laments derivats de la ruïna de Poblet i de l'oblit en què semblava tenir-lo el Govern espanyol, però es qüestionava el fet d'esperar l'ajut de Madrid per salvar «un pendó de glòria per Catalunya» en comptes de confiar en les pròpies forces per dur a terme la restauració.¹³ En el tombant de segle, en plena articulació d'un regionalisme catalanista que aleshores feia el salt a l'arena electo-

9. Jordi FIGUEROLA (1994), *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, especialment p. 399-463; Joan GANAU (1997), *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 101-139; Joaquim M. PUIGVERT (2002), «La restauració del monestir de Ripoll revisitada», *Cercles*, 5, p. 36-51.

10. *La Academia Calasancia* (4 de juny de 1903), p. 472.

11. Jaume COLLELL, «¡Imbécils!», *La Veu de Catalunya* (10 d'agost de 1902, ed. vespre), p. 1. En data no gaire llunyana, també va pronunciar-se de manera favorable al restabliment de la vida monàstica l'erudit tarragoní Eduard Saavedra, en el pròleg de la monografia pobletana d'Adolfo ALEGRET [1904], *El monasterio de Poblet. Consideraciones histórico-críticas, signos lapidarios, noticias y datos inéditos, dominios y riquezas*, Barcelona, Salvat y C^a, p. VIII-IX. «Los edificios deshabitados marchan indefectiblemente a una ruina más o menos lejana, si juntamente con la declaración de monumentos nacionales no se les procura modo de llenar algún fin social de aplicación tangible e inmediata. Lo más oportuno, en el caso de Poblet, sería entregarlo a alguna comunidad emigrada del extranjero, que exenta de añejas preocupaciones dinásticas, trajera recursos suficientes para restaurar y conservar las obras, y llevase a la comarca nuevos gérmenes de actividad, condición esencial de la vida y del progreso».

12. «Per la restauració de Poblet», *La Veu de Catalunya* (27 de maig de 1917), p. 1.

13. *Lo Gay Saber* (1 de febrer de 1883), p. 184.

ral, i quan feia força anys que els pressupostos espanyols no destinaven cap suma a la restauració de Poblet, especialment des de *La Veu de Catalunya* i des d'altres periòdics ideològicament afins, es van intensificar les queixes per l'abandonament del monestir per part d'unes institucions estatals que, venien a dir, en el fons no consideraven com a propis els monuments catalans.¹⁴ En aquest marc, l'Ateneu Barcelonès, la direcció del qual estava aleshores sota l'òrbita del catalanisme polític, va iniciar amb 500 pessetes una subscripció per a recollir fons destinats a la salvaguarda de Poblet i va convidar les principals entitats, corporacions i personalitats de Catalunya a participar-hi.¹⁵ La Diputació de Barcelona o el bisbe de Vic, Josep Torras i Bages, hi van respondre favorablement. No gaire més tard, l'artista modernista Sebastià Junyent —partidari d'executar obres de consolidació, però contrari a la restauració del monument— va fer una crida a salvar Poblet. Reclamava la cooperació de les associacions i les entitats catalanistes, atès que «del poder central no cal esperar-ne res» i que el monestir era un referent historicoartístic de primer ordre, associat, com Santes Creus, al moment d'èsplendor de la pàtria.¹⁶

La perspectiva sobre els mateixos fets d'*El Diluvio* era ben diferent. D'entrada, el periòdic qüestionava que la pressió davant la manca de salvaguarda efectiva s'hagués de posar en les institucions polítiques espanyoles i no en l'arquebisbe de Tarragona, a qui convidaven a seguir els passos de Morgades. Des del diari es lamentava la ruïna del monestir, del qual se'n reconeixia el valor historicoartístic, però s'afirmava que els escassos diners de l'erari públic s'havien de destinar a finalitats més útils: «¿Buenos están los tiempos para invertir en restaurar iglesias el dinero que buena falta está haciendo para canales, pantanos, carreteras, caminos vecinales y otras mejoras públicas no menos importantes y perentorias!». ¹⁷ Havi-en de ser els sectors catòlics i catalanistes, afirmaven, els que financessin la restauració del monument que tan deien anhelar. *El Diluvio* tampoc va rebre bé la iniciativa de l'Ateneu Barcelonès a la qual ens hem referit. Al seu entendre, l'arquebisbe era qui havia de moure fitxa i no ho havia fet i, en canvi, l'associació presidida pel doctor Bartomeu Robert, que, segons aquest diari, es trobava en plena deriva clerical i reaccionària, destinava atenció i energies a finalitats que no li corresponien: «porque no se trata aquí de la conservación de un monumento

14. Com a mostra, «La ruina de Poblet», *La Veu de Catalunya* (27 de novembre de 1900, ed. vespre), p. 1.

15. *La Veu de Catalunya* (1 de desembre de 1900, ed. matí), p. 2.

16. Sebastià JUNYENT, «Salvém Poblet!», *Juventut* (17 de gener de 1901), p. 61.

17. *El Diluvio* (27 de novembre de 1900, ed. matí), p. 11-12.

artístico, sino que si el Ateneo ha donado las consabidas 500 pesetas es porque se trata de un edificio religioso y por ser obispo quien las pidió».¹⁸

Les discussions d'aquesta mena i la denúncia de la manca de protecció del patrimoni de Catalunya per part de l'Estat feta des del catalanisme no van remetre completament en els anys següents, malgrat que els pressupostos espanyols van tornar a assignar algunes partides destinades expressament a la salvaguarda del monument a començaments del nou-cents.¹⁹ Valgui com a exemple un text de 1903 de l'escriptor Ferran Agulló des de *La Veu de Catalunya*, en què negava la suposada relació d'identitat entre Poblet i El Escorial i denuncia el que presentava com un greuge evident en la consideració i cura desiguals que ambdós rebien per part de les institucions oficials: «(...) el panteó castellà té tota la protecció del Estat y del Rey; el panteó català té, de tant en tant, una almoïna del poder central arrancada per motius polítichs».²⁰

LES VISIONS DISCREPANTS SOBRE LA DESTRUCCIÓ DEL CONJUNT

Si la qüestió de la salvaguarda i la restauració del monument resulta prou indicativa dels valors i les relacions simbòliques múltiples que s'atribuïen a Poblet i el lloc que el monestir ocupava en el debat públic dins la societat catalana, resulta igualment revelador atansar-se al fenomen de llur destrucció i, més concretament, a les percepcions, explicacions i valoracions elaborades per actors intel·lectuals diversos durant el període analitzat, sobretot a propòsit de l'atac deliberat que va rebre el cenobi en el context de la revolució liberal.²¹

En la figura del reusenc Eduard Toda, diplomàtic i erudit, hi convergeix tant el compromís sostingut per l'estudi del monestir i la seva salvaguarda com l'interès per compondre i oferir una visió sobre la destrucció del monument que superés el lloc comú de la violència cega i de les imputacions de barbàrie als segments populars, motivats ideològicament o no, als quals s'atribuïa habitualment la responsabilitat del *sacrilegi*. El 1883 va publicar una monografia titulada *Poblet. Recorts de la Conca de Barberá*, resultat en part del seu estiu de treball aquell any

18. *El Diluvio* (2 de desembre de 1900, ed. matí), p. 13. «¡Cómo està el Ateneo!», *Ídem* (26 de desembre de 1900, ed. matí), p. 8-9.

19. Pel que fa a les consignacions pressupostàries que l'Estat va dedicar directament a Poblet i les accions de reparació i restauració dutes a terme tornem a remetre a SERRA Y VILARÓ (1946a); BASSEGODA (1983).

20. POL [Ferran Agulló i Vidal], «Al día», *La Veu de Catalunya* (4 de juny de 1903, ed. vespre), p. 1.

21. A propòsit de la iconoclàstia contemporània i les implicacions de la condemna de les actituds vandàliques vers l'art vegeu DARIO GAMBONI (2014), *La destrucción del arte. Iconoclasia y vandalismo desde la Revolución Francesa*, Madrid, Cátedra.

a l'Espluga de Francolí.²² Pel que fa a la part dedicada al cenobi, és especialment rellevant el primer capítol, centrat en la destrucció del conjunt, ja que permet comprendre les significacions contemporànies atribuïdes a Poblet. Aquest capítol va ser publicat íntegrament a la premsa coincidint amb l'aparició de la monografia.²³ Toda, com veurem, va dedicar una atenció força considerable i inèdita a aquest episodi i en va traslladar un relat i apreciacions força distints als que havien estat predominants fins llavors.

L'arxiver i historiador Andreu Bofarull, per exemple, en la seva primera guia del monestir de 1848, després repetidament reeditada (cinc edicions fins al 1894),²⁴ va dedicar un espai molt menor a l'assumpte de la destrucció al final de l'obra. En el seu relat, la ruïna del monestir apareixia fonamentalment com a resultat de la fúria de la «revolución»; havia estat víctima d'una «calamitosa y destructora época». Els seus darrers monjos havien hagut de marxar forçosament sota l'amenaça de la violència, atès que les autoritats no havien pres mesures per protegir-los. El saqueig i la profanació de les tombes reials, motivats per la recerca de suposats tresors ocults, el va atribuir a les «columnas volantes». Aquells que havien participat de la destrucció eren titllats de «necios y bárbaros» i els feia desconexors de les «glorias y libertades» que els seus avantpassats devien als comtes, monarques i nobles enterrats allà. La manca de notícies respecte a la implicació dels clergues de la comunitat en els conflictes de la revolució liberal, contrastava amb la menció al paper central que havien tingut en el «levantamiento general contra el ejército francés» i en «la causa común de la nación».²⁵ En definitiva, llegit el conjunt de l'obra i copsada la importància i la significació que l'historiador de Reus atribuïa a Poblet, hom podia entendre la destrucció de 1835 com un doble sacrilegi, religiós i patriòtic.

Com hem vist en el capítol anterior, també l'escriptor i polític Víctor Balaguer va referir-se a la destrucció de Poblet en algunes de les obres publicades durant la dècada de 1850 i inicis de la següent.²⁶ Aquí ens interessa tornar-hi per entendre

22. Eduard TODA (1883), *Poblet. Recorts de la Conca de Barberá*, Barcelona, Estampa de la Renaixensa.

23. Eduard TODA, «La destrucció de Poblet», *La Il·lustració Catalana* (15 de setembre de 1883), p. 266-267.

24. Andreu de BOFARULL (2005), *Guia turística de Poblet (1848)*, Valls, Cossetània (estudi introductori i edició crítica a cura de Gener Gonzalvo), p. 7-9.

25. Andrés de BOFARULL (1848), *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades, recuerdos históricos y destrucción*, Tarragona, Establecimiento tipográfico de A. Boix hermano y Comp., p. 74-77.

26. Especialment a *Los frailes y sus conventos* (1851), *Las cuatro perlas de un collar* (1853) y *Misterios del claustro* (1856) —magnífic exemple de reaprofitament parcial de continguts sota títols diferents—, però també a *Bellezas de la historia de Cataluña* (1853) y a la *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón* (1860-1863).

millor la novetat disruptiva que introduïa Toda en la seva obra de 1883. A *Los frailes y sus conventos* (1851) Balaguer reconeixia que la història de les cases de religiosos i de les seves comunitats podia fer-se des de perspectives molt diferents i pràcticament oposades i ell, d'alguna manera, havia optat per oferir-ne la imatge més favorable, deixant la visió més crítica a «pluma menos religiosa o más atrevida».²⁷ A propòsit de Poblet, va establir un contrast entre la sumptuositat, l'esplendor i la magnificència del monestir en el passat i les ruïnes del present. El «hacha revolucionaria» hi apareixia com el gran element disruptiu.²⁸ Amb tot, Balaguer va dedicar una atenció escassa a l'episodi de 1835 i no va concretar ni discernir clarament la responsabilitat sobre els fets. En canvi, va fer un esment al ressò internacional que va tenir la destrucció del cenobi tot al·ludint genèricament a les veus que havien lamentat la pèrdua d'aquell tresor artístic i va subratllar la violació de les tombes dels «herois» perpetrada per «manos impías» i l'escarni de què va ser objecte el cadàver de Jaume I. En l'obra tampoc no manca un càrrec a aquells que, després de 1835, amb el pretext de salvar els objectes preservats, van espoliar el conjunt i van aprofundir en l'obra de destrucció.²⁹ La referència més clarament acusatòria respecte als fets de juliol de 1835 la trobem a *Bellezas de la historia de Cataluña*, quan s'hi assenyala com a agent de la destrucció «una turba (...) de gente vagabunda y desconocida, de esa gente que no pertenece a ningún país porque todo país la rechaza».³⁰ Com veurem, el relat públic de Balaguer respecte a aquest mateix episodi i el fenomen de la destrucció seria considerablement diferent a l'alçada de 1885.

La novetat relativa de la versió de Toda respecte a la destrucció de Poblet raïa almenys en quatre aspectes principals. Primer, en el fet d'ocupar-se més extensament d'aquella faceta de la història del monestir. Segon, a situar el desenllaç fatídic del monestir com un fet que havia arribat després d'una llarga agonia i no pas d'un estat de grandesa; diluïa així decididament la tendència a construir un relat sostingut en una tensió binària entre els estats de glòria i decadència en el qual l'element d'alteració disruptiva hauria estat la revolució liberal. Tercer, a no con-

27. VÍCTOR BALAGUER (1851), *Los frailes y sus conventos. Su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importancia*, tom I, Madrid, Librería de La Publicidad; Barcelona, Librería Española, p. 5-8.

28. *Ibidem*, p. 37.

29. *Ibidem*, especialment p. 57-58.

30. VÍCTOR BALAGUER (1853), *Bellezas de la historia de Cataluña. Lecciones pronunciadas en la Sociedad Filarmónica y literaria de Barcelona*, tom I, Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez, p. 262. Vegeu, també, la menció a la «revolució-monstre» i al «furor del populacho» a ÍD. (1853), *Las cuatro perlas de un collar. Historia tradicional y artística de todos los célebres monasterios catalanes Santa María de Ripoll, Santa María de Poblet, Santas Creus y San Cucufate del Vallés*, Barcelona, Librería Española, p. 104.

siderar el monestir i els religiosos simplement com a víctimes passives d'una violència revolucionària cega, sinó com a agents històrics rellevants que, amb la seva actuació secular, amb els seus interessos econòmics i compromisos politico-ideològics més recents, havien concitar unes animadversions que van trobar la seva expressió més apoteòsica el 1835. Quart, a ésser més enfàtic i explícit respecte a la pluralitat d'agències de destrucció que havien intervingut en la ruïna del monestir a partir d'aquesta darrera data: entre d'altres, mencionava els vilatans dels voltants que n'extreien materials de construcció per a reaprofitar-los, els caçadors de tresors, així com els antiquaris, els excursionistes i els visitants de tota mena que se n'enduïen elements amb pretextos variats.

La lectura dels fets de Toda contenia un aspecte especialment delicat: atribuïa una part rellevant de la responsabilitat de la destrucció de Poblet —«joya del art», «temple de Déu» i «cementiri de la noblesa catalana»³¹ a la pròpia comunitat de clergues. L'autor substanciava aquest argument a partir d'observacions diverses. Així, per exemple, afirmava que la història de Poblet hauria d'haver conclòs al segle xv, perquè si fins «allavors respongué tan bé a son destí de santuari de las glorias pàtrias», més endavant es va caracteritzar «per seguir una política petita y egoista».³² També va subratllar que almenys una part dels clergues havia pres partit políticament en els conflictes recents: durant el Trienni liberal s'havien alineat descaradament amb l'ultrareialisme i durant la primera guerra carlina, amb la contrarevolució. A més, entre 1825 i 1835 les lluites amb les viles veïnes pel pagament dels delmes o l'ús del bosc havien sigut constants. Toda no considerava prou justificat que els clergues haguessin abandonat el conjunt el 1835 i, d'acord amb el seu relat, la seva fugida havia propiciat l'atac, que no era resultat d'un complot. En aquest sentit, la inculpció de la figura de l'abat Gatell era especialment severa:

Un cárrech molt gran farà l'història al abat Gatell, per sa conducta al abandonar lo monestir. Inspirat sols per la por, cregut que la teya revolucionària no trigaria a encendres en Poblet, fugí ab los monjos, olvidant qu'era l'abat del primer convent de Catalunya, lo depositari de las relíquias de nostres reys y de nostra noblesa (...). És molt possible que de no ésser abandonat lo monestir, se hauria salvat de la destrucció, ja qu'a pesar dels odís que contra ell hi havia, gran era encara la forsa de son nom y de son prestigi.³³

31. Toda (1883), p. 8.

32. Ibídem, p. 7.

33. Ibídem, p. 19.

Toda també lamentava que, un cop presa la decisió de marxar, l'abat hagués tingut temps de fer retirar els béns que tenien un valor econòmic evident, mentre «olvidà completamente los richs tesoros que tancavan l'arxiu y la biblioteca, y no cuydà de salvar un sol paper, ni un sol quadro, ni una sola estàtua, ni'ls més venerats restos de cap rey».³⁴ En definitiva, segons Toda, els frares s'havien guanyat a pols l'enemistat dels vilatans de l'entorn i la seva resposta en el moment crític no va estar a l'alçada de la seva responsabilitat com a marmessors del tresor historicoartístic que custodiaven. De fet, no era la primera vegada que el de Reus s'expressava en termes semblants. El 1870, en el primer text que Toda va publicar sobre Poblet, havia acusat el monestir de ser la causa de la seva pròpia destrucció:

(...) dueño de infinidad de pueblos y condados, manteniendo en el mas abyecto estado de ignorancia a sus esclavos, usando con ellos de la tirania feudal, no concibio ni cruzó siquiera por su mente que el autómatas habia de ser la fuerza impulsora de su destruccion y ruina, que a no tardar la víctima se convertiria en verdugo.³⁵

Segons aquest autor, això és el que havia succeït el juliol de 1835 quan «insensatas turbas invadieron el monasterio causando su destruccion y ruina» i «mans impies» van profanar els panteons d'unes personalitats vinculades als moments més gloriosos de la història de Catalunya. «La ignorancia derribó lo que erigiera una afrentosa tiranía».³⁶

L'obra de Toda de 1883 va obtenir un ressò considerable a la premsa catalana de l'època. Joan Sardà, crític literari, va fer-ne una valoració molt favorable des de *La Il·lustració Catalana*, la mateixa capçalera en la qual el de Reus havia publicat poques setmanes abans el capítol dedicat a la destrucció. A partir de la lectura de la monografia, Sardà feia seu el plantejament de fons de l'autor respecte a la destrucció: la responsabilitat última havia estat de la mateixa institució, fruit d'unes actuacions que, en el transcurs de la història, havien aconseguit generar l'animadversió de la població que habitava en el seu radi d'influència. Els enfrontaments pel domini senyorial del bosc n'eren un exemple perfecte, però en general era denunciat «l'astut egoisme de sos abats y monjos que no repararen un y altre cop en fer traició a la terra que'ls albergava pera conseguir (...) afiansar y engrandir la supremacia profana de la corporació»³⁷. Sardà remarcava que Toda no deixava de

34. TODA (1883), p. 19.

35. E[duard] TODA GÜELL (1870), *Poblet, descripción histórica*, Reus, Impr. de Tosquellas y Zamora, p. 4.

36. Ibídem, p. 4 i 13.

37. J[oa]n SARDÀ, «Poblet per Eduard Toda», *La Il·lustració Catalana* (31 d'octubre de 1883), p. 314-315.

lamentar profundament el «crim» ignominiós de la seva destrucció el 1835, però n'excusava en part els perpetradors i l'atribuïa més a la ignorància que a la maldat. Sardà també deia compartir amb Toda la idea que, en la societat contemporània, els ordes monàstics no havien de ser perseguits, però tampoc fomentats, perquè havien passat de ser «instruments de civilització» a «rémoras a la evolució social»: lamentaven, en definitiva, que la decadència d'aquelles institucions hagués comportat l'anorreament d'un destacat patrimoni historicoartístic.³⁸ La lectura sobre Poblet era eminentment secular. En la seva apreciació, l'aspecte estrictament religiós no era central i s'hi detecta un vague i moderat anticlericalisme; els valors del monument, en definitiva, eren fonamentalment de caire històric i artístic.

El de Sardà no va ser l'únic article publicat a la premsa com a reacció a l'obra de Toda. També s'hi va referir Josep Narcís Roca i Farreras, en l'òrbita del catalanisme progressista, des de les pàgines de *La Publicidad*, el qual va abonar igualment la línia interpretativa del reusenc.³⁹ L'esclat de 1835 només s'entenia després dels plets seculars del monestir amb les comunitats de l'entorn i l'animadversió que havien concitat. Els actors i els factors que havien intervingut en la seva ruïna eren múltiples, el mòbil dels pagesos de la rodalia, artífexs destacats de la destrucció, no era de naturalesa ideològica. De fet, no se'n podia culpar pròpiament la revolució.

Sense que la relació amb el text de Toda sigui explícita, a la premsa republicana de l'època no es difícil trobar referències respecte a la ruïna del monestir d'interpretacions semblants, plenament deutores de l'obra del reusenc. Així, per exemple, a *La Esquella de la Torratxa* el cenobi era valorat fonamentalment com una joia històrica de l'art monumental i s'afirmava que «pagaren los frares de Poblet sigles enters de dominació y despotisme».⁴⁰ Poblet era i havia sigut moltes coses, també un símbol de la dominació i la tirania feudal. Des de plantejaments diferents, *La Tramuntana* també va fer referència el 1885 a la destrucció de Poblet en un número extraordinari dedicat a commemorar el cinquantè aniversari de la crema dels convents.⁴¹ Els diversos textos i caricatures que el componen associen els ordes religiosos, en general, i el monestir de Poblet, en particular, amb l'opulència, la hipocresia, la immoralitat, la ganduleria i l'obscurantisme. En definitiva, el que havia succeït a les jornades de 1835 podia resumir-se sentenciosament amb la dita «Qui la fa, la paga». La publicació conté algunes al·lusions explícites a Poblet, que també protagonitza alguna de les il·lustracions, i no hi manca el seu ar-

38. Ibidem.

39. J[osep] Narcís ROCA, «Poblet», *La Publicidad* (30 de gener de 1881), p. 1.

40. P. DEL O. (1884).

41. *La Tramuntana* (25 de juliol de 1885).

renglerament amb el carlisme en la Guerra dels Set Anys, quan «Poblet (...) era lo quartel general de la facció».⁴² De l'atac als edificis religiosos de mig segle enrere fonamentalment se'n lamentava la pèrdua d'obres d'art admirables.

Com hem mencionat, aquell mateix 1885, Víctor Balaguer va publicar *Las ruinas de Poblet*. A diferència de les obres a les quals ens hem referit abans, aquí l'autor va tractar més extensament l'episodi de la destrucció del monestir, i ho va fer amb dependència explícitament reconeguda de la publicació que Toda havia donat a llum dos anys abans. El canvi d'òptica de Balaguer respecte a aquesta qüestió és molt substancial en relació amb la que havia donat tres dècades abans, de tal manera que per entendre la violència perpetrada vers Poblet, en particular, però també la que van patir altres monestirs i convents en el context històric de la revolució liberal, va introduir arguments com ara la corrupció i els interessos temporals d'aquestes institucions, així com la identitat que hom tendia a fer, en el moment dels fets, entre carlisme i clergat regular. Balaguer acabava la seva obra amb un al·legat a la llibertat i presentant Poblet com l'evidència que tota grandesa que no es fonamentés en el desinterès i la justícia havia de ser forçosament efímera.⁴³

La rèplica més explícita i elaborada a la visió de Toda respecte a la destrucció del monestir i alguns facetes de la seva història és, amb tota probabilitat, la que va escriure alguns anys més tard el canonge i historiador Gaietà Barraquer a la seva obra *Las casas de religiosos en Cataluña*.⁴⁴ Poblet hi és presentat com un «nombre mágico (...) para todo amante de las Bellas Artes, de la Patria y de la Religión».⁴⁵ L'autor hi mostrava una disposició indissimulada per restituir l'honorabilitat de la comunitat religiosa pobletana, afirmava que al monestir hi predominaven l'ordre, l'obediència i la moralitat. Al seu entendre, fomentar el descrèdit de Poblet no era bo per al monestir, però tampoc per a la religió o la pàtria.⁴⁶ Barraquer impugnava obertament alguns passatges de la monografia de Toda que sostenien

42. *La Tramontana* (25 de juliol de 1885), p. 2.

43. VÍCTOR BALAGUER (1885), *Las ruinas de Poblet*, Madrid, Imprenta y Fundición de M. Tello, p. 267-326.

44. Cayetano BARRAQUER (1906), *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, tom 1, Barcelona, Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart, 1906, p. 241-282. Sobre aquesta qüestió vegeu, també, Josep M. FRADERA (1994), «Visió o visions paranoiques de la història? (Unes consideracions sobre l'enfocament d'Eduard Toda i Gaietà Barraquer a propòsit de la destrucció de Poblet)», a Josep Maria SANS I TRAVÉ; Francesc BALADA (coord.), *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*, Barcelona, Fundació Salvador Vives Casajuana, p. 33-38; Albert MONTALBÁN (2023), «“Mi siglo XIX”: l'obra historiogràfica del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (1880-1918)», tesi doctoral, Universitat de Girona, especialment p. 379-381.

45. BARRAQUER (1906), p. 241, p. 241.

46. *Ibidem*, p. 278.

l'argument que, des del segle xv, el monestir havia tendit a arreglerar-se històricament en contra de la lluita del poble català per les seves llibertats.⁴⁷ Així mateix, va combatre explícitament els càrrecs formulats pel reusenc contra l'abat i la seva comunitat respecte de la conducta mantinguda el 1835 i la seva responsabilitat en la pèrdua i la destrucció dels tresors documentals i artístics.⁴⁸ Des del seu punt de vista, el plantejament de Toda era incongruent i absurd: no es podia defensar que a Poblet tot era gran i bell, excepte els monjos, com si aquests no fossin artífexs d'aquella magnificència. En definitiva, Barraquer argumentava que el valor de Poblet era indestruïble de la religió i dels seus representants eclesiàstics, i que la destrucció d'aquell tresor calia imputar-lo a la revolució. Ras i curt, el passat i el present de Poblet ho evidenciaven prou clarament: la religió catòlica brindava testimonis abundants de vida fèrtil; la revolució, per contra només oferia com a llegat la destrucció i la ruïna.⁴⁹

Barraquer, és clar, només és un exemple sobresortint d'aquest tipus de plantejaments fets des del catolicisme militant. Vegem-ne dos exemples més d'un ordre diferent. A *La Hormiga de Oro*, publicació fundada per Lluís Maria de Llauder i inscriptible en el tradicionalisme legitimista, hi trobem referències al 1835, quan «los bárbaros destructores de conventos profanaron la tumba y los huesos del gran rey» Jaume I; «los vándalos de nuestro siglo», «en nombre de su decantada ilustración, llevaron la ruina a Poblet».⁵⁰ La idea subjacent fonamental, com queda prou clar en els diversos escrits al·lusius a l'abadia que el setmanari va publicar en el número del 15 de gener de 1892,⁵¹ era expulsar dels confins de la comunitat civilitzada els perpetradors dels atacs de 1835 i aquells que se'n reclamaven hereus. Un altre exemple el tenim en el prevere Vicenç Bosch, beneficiat de Talarn, que el 1903 va publicar una obra eminentment propagandística i adreçada a un públic de contorns populars, en la qual trobem la defensa dels ordes religiosos com un agent de civilització en un context en què la qüestió dels regulars adoptava un lloc central en la disputa entre clericalisme i anticlericalisme. La noció de Poblet com a exponent de la Catalunya cristiana i tradicional i de la seva ruïna com un símbol de la naturalesa eminentment destructora i criminal de la revolució hi és igualment molt present.

Encara que'l sigle dinou no hagués comès altre crim que aclofarte a tu [monestir de Poblet], colós de la bellesa artística, may més tindria dret a anome-

47. BARRAQUER (1906), especialment p. 274-282.

48. *Ibidem*, especialment p. 278-281.

49. *Ibidem*, especialment p. 281-282.

50. *La Hormiga de Oro* (4a setmana de febrer de 1885), p. 144; *Ibidem* (1a setmana de juny de 1885), p. 366.

51. *Ibidem* (15 de gener de 1892), p. 17-20.

narse segle del progrés, ni de la llibertat, ni de la civilització, sinó segle de retrocés, de llibertinatje, d'ignomínia y d'ignorància criminal.

(...)

¡Revolució malehida! Al trossejar una de les més portentoses creacions de l'arquitectura gòtica, has deixat sense niu a la poesia, sense trono al art, sense ara la fe, sense dignitat l'història, y sense honra la nació que no ha sabut castigar tants botxins que infantà en mal hora.⁵²

Troblem un plantejament prou diferent en l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner. En la monografia preuada que va dedicar a Poblet i que va ser publicada pòstumament, el 1925, va dedicar un darrer capítol a l'afer de la destrucció. Segons l'autor, el 1835, «allà sol, abandonat, quedà lo gran cadàver de la Institució del Cister a Catalunya, y la obra persistent, construïda de segles, d'una civilització d'alta moralitat y transcendents mires, destruïda en hores o en pocs dies per moderns barbres y bandositats fanàtiques e ignorants».⁵³ En efecte, no manquen en aquest capítol, i en altres fragments del llibre, atribucions de barbàrie, salvatgisme i bestialitat aplicades als perpetradors de l'atac, presentats com a «turba»: «pobles embrutits, bestialisats en totes les més canallesques concupiscències e ignoràncies, que perpetraren la sèrie llarga d'atentats que consumaren la expoliació y ruïna del centenari monestir y panteó nacional dels fundadors del nostre poble y dels qui lo conduïren en los seus moments de grandesa».⁵⁴ Tanmateix, i malgrat aquestes invectives, val a dir que respecte a la destrucció del cenobi advertia causes i responsabilitats múltiples: uns governs que la van provocar i consentir; una nació mancada de consciència històrica i d'un alt sentit polític i moral; un context extern de lluites ideològiques i de guerra civil, i una comunitat religiosa dividida internament, cada vegada més irrellevant, amb uns frares desvirtuats que van abandonar irresponsablement la seva obligació de custòdia.⁵⁵ Finalment, en la idea que la destrucció va estar precedida per un període de decadència secular en què la institució, creixentment obsoleta, va tendir a ser cada vegada menys útil per a la societat, hi trobem un ressò de Toda i de les recepcions consonants que la seva obra havia motivat:

52. Vicens BOSCH (1903), *Defensa de les ordres religioses. Obreta de propaganda popular*, Barcelona, Establiment tipogràfic de La Hormiga de Oro.

53. LLUÍS DOMÈNECH Y MONTANER (1925), *Historia y arquitectura del Monestir de Poblet*, Barcelona, Montaner y Simón, p. 364; JOAQUIM GRAUPERA (2023), «Domènech i Montaner i el Monestir de Poblet. La transcendència d'una monografia pòstuma», *Domenechiana*, 25-26, p. 320-337.

54. DOMÈNECH Y MONTANER (1925), p. 360.

55. *Ibidem*.

Poblet s'arrossegà, dos segles enters, en decadència social. Los frares hi vegetaven sense positiva influència social, ni moral tant sols; mirats y temuts ab rencúnia per uns com detentors de les propietats comunals y obstacle al avenç social y del país; tolerats pels altres com una barrera moral inerte que conté lo desordre social, o institució temporal, ja sense utilitat, sense pervindre, condemnada a desaparèixer per extinció natural pròpia.⁵⁶

En definitiva, els uns celebraven la destrucció de Poblet, símbol de la tirania feudal i del poder clerical, com un acte de justícia popular: la destrucció d'un ordre injust i obsolet; d'altres en lamentaven la destrucció, però sostenien la necessitat i la legitimitat del procés revolucionari i aspiraven a salvaguardar el monument i transformar-ne el significat i les funcions polítiques, socials i culturals; n'hi havia que, sense mantenir posicions obertament contrarevolucionàries, veien en la violència intencionada de 1835 l'exponent dels perills del radicalisme i del protagonisme de la multitud en la política; d'altres, és clar, vehiculaven a través de la narrativa d'aquell episodi la identitat entre revolució i caos, la naturalesa francament irreconciliable entre el liberalisme i el catolicisme, i la denúncia de les pulsions anticlericals del nou ordre; encara n'hi havia que abordaven la destrucció del cenobi a partir de la convergència d'un conjunt de factors, per bé que amb el substrat d'un poble i unes institucions decadents, mancats tots plegats de consciència històrica i degenerats en l'ordre polític, cultural i moral.

UN POL D'ATRACCIÓ CONSTANT

El fenomen excursionista va mostrar una atenció persistent per Poblet durant tot el període de la Restauració.⁵⁷ Tal com testimonien els butlletins societaris, però també la premsa més generalista, van ser nombroses les sortides organitzades per visitar el monestir per part de les grans entitats excursionistes de l'època: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques i l'Associació d'Excursions Catalana, primer, i pel Centre Excursionista de Catalunya, més endavant.⁵⁸ L'activitat d'aquestes associacions respecte a Poblet no es va reduir estrictament a les sortides, sinó que també va incloure conferències, sessions preparatòries i reportatges i visionaments d'imatges que solien antecedir i succeir les expedicions. El

56. DOMÈNECH Y MONTANER (1925), p. 358.

57. Sobre la relació entre l'associacionisme excursionista i el patrimoni arquitectònic vegeu GAU (1997), p. 73-100.

58. Per a una panoràmica de la història del fenomen excursionista català vegeu Josep IGLÉSIES (ed.) (1964), *Enciclopèdia de l'excursionisme*, Barcelona, Rafael Dalmau; Francesc ROMA, (1996), *L'excursionisme català. Dels orígens a 1936*, Barcelona, Oikos-Tau.

novembre de 1878 l'ACEC, que tot just havia acabat de publicar les darreres entregues d'un destacat *Album pintoresch-monumental de Catalunya*, va comissionar els socis Ramon Soriano, Carles Garcia Vilamala, Antoni Massó i Heribert Mariezcurrena «pera reproduhir las artísticas ruínas d'aquell històrich monastir».⁵⁹ La premsa tarragonina i reusenca se'n va fer ressò i va aplaudir la iniciativa d'aquells «entusiastas jóvenes», «admiradores de las glorias catalanas».⁶⁰ De la seva expedició en va resultar poc després l'*Álbum pintoresch-monumental de Catalunya. Petita edició. Poblet* (1879), que contenia un breu resum històric trilingüe (català, castellà i francès), la planta de l'edifici alçada per l'arquitecte Antoni Rovira i Rabassa, i, sobretot, dinou fotografies impreses mitjançant fototípia que mostraven una vista general del monument i d'altres centrades en els espais i elements arquitectònics i escultòrics considerats més rellevants.⁶¹ De la mateixa iniciativa en van sorgir àlbums semblants d'altres monuments tinguts per especialment emblemàtics: Montserrat (1881), volum II, i Santes Creus (1883), volum III. El de Poblet va ser reeditat el 1885 amb canvis en el format, l'enquadernació, el text i les imatges.⁶² Aquest tipus de productes testimoniaven el valor representatiu que s'atribuïa a aquells indrets dins l'imaginari patriòtic i, al mateix temps, és clar, fornien la ciutadania de referents visuals nacionals. Personalitats com l'esmentat Balaguer, l'escriptor felibre Louis Roumieux o la reina Maria Cristina van ser obsequiades amb l'àlbum de Poblet, testimoni significatiu de la vàlua i la significació que s'atribuïa a aquest tipus d'obres.

El monestir rebia la major part dels visitants en els mesos d'estiu. El 1879 en va rebre aproximadament mil cinc-cents, l'any següent prop de dos mil i el 1882 poc menys de quatre mil, per bé que aquesta xifra va ser excepcionalment elevada.⁶³ Justament el 18 i 19 de maig d'aquell any va produir-se un acte especialment rellevant a Poblet: un aplec de destacades personalitats del món de la cultura de la Renaixença procedents de Catalunya, València i Mallorca. La trobada va congre-

59. *L'Excursionista. Bolletí mensual* (30 de novembre de 1878), p. 5.

60. *Ibidem*, p. 7.

61. ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFIQUES (1879), *Album pintoresch-monumental de Catalunya. Petita edició. Poblet*, Barcelona, Impr. de Riera.

62. ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFIQUES (1885), *Álbum de Poblet ab 19 vistas fototípicas inalterables reproduhidas del natural pel soci D. Antoni Massó precedidas d'un resumen històrich y guía en catalá, castellá y francés y d'una planta del monestir*, Barcelona, Associació Catalanista d'Excursions Científiques.

63. Durant uns anys les dades es van publicar de manera més o menys periòdica en capçaleres generalistes com el *Diario de Barcelona* o *El Diluvio*. Les xifres de visitants les proporcionava la Comissió Provincial de Monuments a partir de les dades que li brindava el conserge que tenia cura del monestir. Les corresponents als anys 1879-1899, a SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 86. Sumen un total de 32.277 visites, de les quals 1.288 corresponen a estrangers.

gar prop d'una trentena de persones. Marià Aguiló va ser l'únic representant mallorquí, la delegació valenciana, la més nombrosa, integrada per membres vinculats al Centre Excursionista de Lo Rat Penat, va ser encapçalada per Teodor Llorente —promotor principal de l'esdeveniment, del qual també en va ser cronista—, mentre que entre els catalans hi trobem, entre d'altres, Francesc Matheu —que va assumir part de la responsabilitat organitzativa de l'acte—, Jacint Verdager, Jaume Collell, Àngel Guimerà, Emili Vilanova o Antoni Gaudí.⁶⁴ Els excursionistes van visitar també el monestir de Santes Creus, Tarragona i Valls. Àlvar Verdager va representar l'AEC en aquella «reunió catalanista» i en va publicar una ressenya extensa al butlletí de l'entitat.⁶⁵ La idea de la trobada hauria sorgit feia uns pocs anys en les Festes Llatines de Montpeller organitzades sota l'impuls del Felibritge, les quals van esdevenir un marc destacat per a les relacions occitanocatalanes.⁶⁶ Influint per un règim emocional de tall romàntic, el cronista va referir els sentiments que la contemplació de les ruïnes del monestir suscitava en aquells que s'hi apropaven per primera vegada, els quals transitaven de l'«admiració» i la «veneració» al «desconsol» i la «indignació». El capteniment romàntic dels expedicionaris va acabar de quedar palès en la visita nocturna que van fer al monestir sota la llum d'atxes i bengales. La visita, sota la direcció artística de Matheu, Gaudí, Josep Brel i Dionís Baixeras, va acabar de suggestionar profundament els participants.

Una volta satisfeta la imaginació, l'entusiasme artístich anà cedint al sentiment poètic, y finalment lo fervor religiós s'ensenyorí de tots los cors quan lo canonge Collell, situat en mitj del desmantelat presbiteri, tenint a son costat lo Reverent Verdager y al voltant lo resto de la comitiva, illuminant aquest quadro la claror de las atxas, entonà ab veu magestuosa la *Salve Regina*, que prompte trobà eco entre'ls concurrents. Termenada aquesta, posàrense tots en marxa, y se resaren las lletanias en grave y ordenada professó que anava recorrent lo claustre. ¡Qui sab si las respectables despallas dels qui allí encara jauhen s'estremiren de plaher en sas tombas al ressò de las ferventas veus dels que per ells pregavan!⁶⁷

64. Rafael ROCA (2008), *La Renaixença i la Ruta del Cister. L'aplec de catalans, mallorquins i valencians a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona (1882)*, Valls, Cossetània.

65. Àlvar VERDAGER, «Reunió catalanista en Poblet y Santas Creus» (maig i juny de 1882), *Butlletí mensual de la Associació d'Excursiós Catalana*, IV (44-45) (Barcelona, Impremta dels successors de N. Ramírez y C^a), p. 103-110.

66. Sobre les Festes Llatines de Montpeller i les relacions occitanocatalanes vegeu Joan MAHIQUES, «Catalunya i Occitània a la Renaixença: les Festes Llatines de Montpeller», a Vicenç BELTRAN; Tomàs MARTÍNEZ; Irene CAPDEVILA (ed.) (2014), *800 anys després de Muret. Els trobadors i les relacions catalanooccitanes*, Barcelona, Universitat de Barcelona, p. 171-193.

67. VERDAGER (1882), p. 106.

L'excursió, que va donar peu a nombroses mostres de confraternitat pancatalanista, va servir per reforçar el simbolisme de Poblet com a panteó dels antics reis de la Corona d'Aragó i espai de memòria vinculat a la mitificada figura de Jaume I.⁶⁸ A la crònica publicada a *La Il·lustració Catalana*, Poblet era presentat com un símbol d'unitat, compartit per patriotes catalans de territoris i ideologies diferents: «units per l'amor a la pàtria de tots, la passió política enmudí completament en lo poètic viatge, ab tot y que'ls excursionistes procedian dels camps més oposats».⁶⁹ Collell, des de *La Veu del Montserrat*, va complaure's de veure com «s'aplegan los fills d'una matexa nissaga alentorn dels antichs casals de la pàtria»; el canonge, que va qualificar la trobada de «romiatge patriòtic», la va interpretar com un exponent d'un regionalisme sa que aspirava a enfortir la nacionalitat catalana, alhora que resistia les forces uniformitzadores de la modernitat i no renegava de la unitat nacional espanyola.⁷⁰

L'atracció que exercia Poblet no va decaure durant el període de la Restauració, i així que el fenomen excursionista es va anar estenent i es van crear entitats en altres ciutats catalanes fora de Barcelona, els seus associats també van tenir el monestir com a destí ocasional de les seves sortides. Resulta significatiu, també, que el Primer Aplec Excursionista Català, organitzat pel CEC el 1910 a partir de la idea llançada per Cèsar August Torras, tingués lloc a Poblet. El sentit eminentment patriòtic que hom atribuïa a l'excursionisme i a l'aplec és prou patent en la circular o crida publicada pels organitzadors, en la qual s'hi afirmava que Poblet era «un dels més bells monuments de la nostra terra» i es donava la raó de la seva tria per a celebrar-hi l'acte: el lloc havia estat escollit «en recordança de passades

68. Rafael ROCA (2012), «La mitificació vuitcentista del passat medieval: la figura de Jaume I, rei d'Aragó», *eHumanista/IVITRA*, 2, p. 271-285.

69. *La Il·lustració Catalana* (30 de maig de 1882), p. 145-146. De visites nocturnes sota la llum de torxes i bengales se'n van fer d'altres, a part de la que acabem de referir. L'any següent Eduard Toda, que estava estiuant a l'Espluga de Francolí, en va organitzar una d'especialment concorreguda. La visita es va combinar amb una vetllada literària i un refrigeri. L'acte va despertar suspicàcies i l'arquebisbe de Tarragona va queixar-se a la Comissió Provincial de Monuments, la qual cosa acabaria conduint a la prohibició expressa de festes nocturnes en el recinte del monestir; SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 153-155; BASSEGODA (1983), p. 117; *La Opinió* (10 d'agost de 1883), p. 2; *Diario de Tarragona* (12 d'agost de 1883), p. 2. Val la pena recordar que Toda havia retornat feia poc a Catalunya després d'anys d'absència a causa de la seva activitat diplomàtica i que aquell 1883 va ser introduït per Víctor Balaguer en els cercles de la Renaixença, en el marc dels quals va conèixer, entre d'altres, alguns dels escriptors i artistes que havien protagonitzat la trobada pancatalanista de l'any anterior; SARDÀ (1883); Jordina GORT (2012), «Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)», tesi doctoral, Universitat de Barcelona, especialment p. 105 i s.; Gener GONZALVO (2005), *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del monestir de Poblet, a través del seu epistolari*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 16.

70. J[AUME] C[OLLELL], «Festa de germandat», *La Veu del Montserrat* (27 de maig de 1882), p. 161-162.

grandeses y per escaure's (...) la commemoració del V Centenari de la mort del rei Martí l'Humà, darrer brot de la reial niçaga del Casal de Barcelona (...)».⁷¹

Les associacions pròpiament excursionistes no van ser les úniques entitats i institucions interessades a visitar Poblet de manera més o menys ocasional o ordinària. En aquest sentit, durant els anys que estudiem en aquest capítol, van realitzar visites a Poblet professors i alumnes de la Institución Libre de Enseñanza, l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, estudiants de l'Institut de València, la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de la mateixa ciutat, el Centre de Lectura de Reus, l'Escola Superior d'Arts i Indústries i Belles Arts o l'Ateneu Enciclopèdic Popular, entre d'altres. A partir sobretot del tombant de segle, els clubs ciclistes van incloure sovint el monestir en les seves sortides. Poblet, monument cèlebre, estimat com a representatiu del país, també va ser un indret habitualment mostrat i exhibit amb orgull amb els més variats pretextos, com ara amb motiu de l'organització d'algun esdeveniment destacat, com l'Exposició Universal de 1888, el Congrés Internacional de la Llengua Catalana de 1906 o el primer Congrés d'Història de la Corona d'Aragó de 1908, aquest darrer organitzat en el context del setè centenari del naixement del monarca Jaume I.⁷² No van manca visitants il·lustres, però en el període 1874-1923, ni Alfons XII ni tampoc Alfons XIII van fer-se presents a Poblet (aquest darrer el 1926). Tanmateix, els monarques esmentats van visitar les despulles de Jaume I a la catedral de Tarragona, el 1877 i el 1904, respectivament: en el primer cas va instal·lar-se una làpida commemorativa dels fets esdevinguts el 1835 (la profanació de les despulles) i el 1856 (la funció fúnebre per acomodar-ne les restes al panteó), i en el segon es va obrir el sarcòfag perquè el monarca pogués contemplar el difunt.⁷³

Resulten especialment interessants les visites fetes pels alumnes i professors de l'Escola Provincial d'Arquitectura de Barcelona. El 1884, per exemple, se'n va fer una amb Elias Rogent com a director i Domènec Montaner com a professor. Un dels alumnes assistents va ser Antoni Gallissà, que anys a venir, a primers del nou-cents, ja amb el mateix Domènec com a director de l'Escola, capitanejaria aquestes sortides de camp o excursions d'estudi en les quals els estudiants tenien ocasió de conèixer de primera mà alguns del monuments més emblemàtics del país, alhora que els documentaven i s'exercitaven en l'aprenentatge de la

71. *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya* (juny de 1910), p. 181-183.

72. Sobre el lloc que ocupa Poblet dins la promoció turística de la ciutat de Tarragona i el seu entorn a partir de la segona dècada del segle xx podeu veure Antoni VIVES I REUS (2019), *Història del Sindicat d'Iniciativa i Turisme de Tarragona (1910-2010)*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili.

73. *Diario de Tarragona* (1 de març de 1877), p. 2; *Ibidem* (8 d'abril de 1904), p. 2.

professió.⁷⁴ Poblet va ser visitat altres anys, a més de l'esmentat, per exemple el 1901 i el 1913.⁷⁵ El fet és rellevant, oimés si tenim present que els mencionats Roger i Domènech, juntament amb Josep Puig i Cadafalch, ja eren considerats pels seus coetanis com els màxims exponents del regionalisme o el nacionalisme arquitectònic català.⁷⁶ Poblet, juntament amb altres monuments, formava part d'un repertori canònic més o menys definit, l'estudi i observança del qual havia de contribuir a fonamentar una tradició artística pròpia amb influx sobre la producció present. En el cas concret de Domènech, la vinculació amb Poblet va ser prou rellevant. Ens hem referit a la monografia que va dedicar a la història i l'arquitectura del monestir, reeditada en castellà el 1927. Uns anys abans havia enllestit una obra més modesta, *Poblet* (1916), publicada dins la col·lecció «El arte en España», impulsada per la Comisaría Regia de Turismo.⁷⁷ Es tractava d'una edició trilingüe (castellà, francès i anglès) profusament il·lustrada que feia atenció molt especialment als aspectes artístics, sobretot els arquitectònics. El judici de l'autor respecte a l'evolució constructiva del monestir en els segles XVII i XVIII va ser molt severa i va associar aquesta suposada decadència amb l'extinció de la casa reial d'Aragó i la pèrdua d'influència social i política de la institució.⁷⁸

El monestir de Poblet tampoc va ser gens aliè al fenomen creixent de l'estiueig. L'element fonamental d'atracció de la zona eren les aigües ferruginoses, les propietats de les quals havien estat divulgades i reconegudes en el segle XVIII. L'afluència de persones a l'indret per prendre les aigües tenia una llarga trajectòria, però l'arribada de forasters es va incrementar a partir de mitjan segle XIX, entre altres motius per la millora de les comunicacions, sobretot amb l'arribada

74. ESCOLA D'ARQUITECTURA DE BARCELONA (1977), *Exposición conmemorativa del centenario de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76 / 1975/76. Exercicis. Projectes. Un assaig d'interpretació*, Barcelona, Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona.

75. Quan, al final del 1900, Domènech va ser nomenat director de l'Escola, una de les seves primeres iniciatives va ser instaurar l'excursió científica com a activitat didàctica. Durant l'any i escaig de la primera etapa del seu mandat, els estudiants de l'Escola van visitar un seguit d'edificis, entre els quals els grans monuments medievals de Catalunya, inclòs Poblet. LLUÍS DOMÈNECH GIRBAU (2018), *Domènech i Montaner. Un home universal*, Barcelona, La Magrana, p. 26.

76. Vegeu, per exemple, Raimundo CASELLAS, «José Puig y Cadafalch», *Hispania* (28 de febrer de 1902), p. 77-89; Joan ALSINA Y ARÚS, «Lluís Domenech», *La Veu de Catalunya* (9 d'agost de 1902, ed. vespre), p. 3.

77. LUIS DOMENECH Y MONTANER (1916), *Poblet*, Barcelona, Edición Thomas.

78. Ibidem, p. 13-14. Recordem, a més, que Domènech va encarregar-se del monument funerari de Jaume I a la seu de Tarragona, projecte que té el seu origen en una iniciativa de 1906 i la construcció del qual es trobava en un estadi molt avançat el 1923, però que no va arribar a instal·lar-se ni a utilitzar-se com a panteó, entre altres causes, per l'oposició de les autoritats eclesiàstiques del bisbat al fet que el mausoleu ocupés el creuer de la nau central de la catedral, tal com s'havia previst. SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 161-168; Antonio SALCEDO (1991), «Monument funerari de Jaume I. Obra de Lluís Domènech i Montaner», *Universitas Tarraconensis*, 10, p. 333-338.

del ferrocarril a l'Espluga de Francolí el 1865. De manera progressiva, un nombre creixent de masies pròximes a les fonts i el monestir van tendir a adequar espais i instal·lacions per oferir hostatge i altres serveis.⁷⁹ A partir de mitjan dècada de 1880, coincidint amb la temporada d'estiu, va ser més o menys habitual trobar anuncis a la premsa en què aquests establiments mencionaven la seva proximitat al «pintoresco monasterio de Poblet» com un atractiu promocional.⁸⁰ A la ratlla del 1900 d'exemples semblants en trobem diversos. El Gran Hotel del Centro assenyalava la seva proximitat respecte al «celebrado monasterio» i situava Poblet entre els llocs de l'entorn amb interès recreatiu, mentre que la Masia Blanca invocava igualment aquella immediatesa com un al·licient.⁸¹ El cas amb més gràcia i interès és el de Vil·la Engràcia, els responsables de la qual van fer publicar diversos anuncis a finals de la primavera de 1901. Mentre que a *La Publicidad* el missatge promocional era en castellà i es posava en relleu la proximitat amb el «monumental monasterio»,⁸² a *La Veu de Catalunya* havia canviat alguna cosa més que la llengua i Poblet era referit com el «monument nacional català».⁸³ Una adaptació al segment de públic, sense dubte, formidable. Des del mateix diari, el periodista i excursionista Pere Pagès i Rueda havia recomanat Poblet i rodalies com un dels llocs on «estiuhejar barato a Catalunya»⁸⁴ i la mateixa capçalera va publicar alguna crònica que fa prou evident que el monestir contribuïa a fer l'entorn de Poblet una destinació turística atractiva, i, sobretot, que aquesta pràctica social i les colònies d'estiueig podien contribuir a disseminar i reforçar el lloc del monument dins l'imaginari catalanista:

De tant en tant els admiradors de las arts monumentals y dels recorts gloriosos de la antiga nacionalitat catalana van a passejar sota las gòtiques arcadas del Monestir de Poblet, que fou tomba de nostres gloriosos reys y capdills quan Catalunya era mestressa y senyora de casa seva.⁸⁵

79. Josep M. VALLÈS (2014), «Les aigües medicinals a l'Espluga de Francolí. Balnearis (s. XIX-XX)», *Podall*, 3, p. 364-391. Sobre l'estiueig i l'aigua i l'oci com a teràpies de salut i les seves implicacions socials, polítiques, culturals i urbanístiques, vegeu Joaquim M. PUIGVERT; Narcís FIGUERAS (coords.) (2018), *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*, Madrid, Marcial Pons; Joaquim M. PUIGVERT (2022), *Estiueig de proximitat. Barcelona, 1850-1950*, Barcelona, Diputació de Barcelona.

80. Vegeu, com a mostra, *El Diluvio* (30 de maig de 1885), p. 4403.

81. *El Vendrellense* (22 de juliol de 1900), p. 4. *La Veu de Catalunya* (6 d'agost de 1903, ed. matí), p. 4.

82. *La Publicidad* (19 de maig de 1901, ed. matí), p. 4.

83. *La Veu de Catalunya* (1 de juny de 1901, ed. vespre), p. 4.

84. P[ere] PAGÈS Y RUEDA, «Pera estiuejar barato á Catalunya», *La Veu de Catalunya* (29 de juny de 1900, ed. vespre), p. 2.

85. *La Veu de Catalunya* (24 de juliol de 1905, ed. vespre), p. 3.

A la dècada de 1920 el monestir de Poblet, juntament, és clar, amb les aigües medicinals i la possibilitat d'allotjar-se còmodament en algun dels establiments existents eren comptats entre els atractius principals que presentava l'Espluga de Francolí per als estiuejants.⁸⁶

1903: LERROUXISTES I CATALANISTES A POBLET

Des de començaments del nou-cents, i coincidint amb el protagonisme creixent de les masses en els afers col·lectius, Poblet va esdevenir més d'una vegada un escenari referent per al desplegament de la nova ritualitat que acompanyava l'emergència de les forces flamants que van pugnar per l'hegemonia política a Catalunya. El dia 29 de març de 1903 el republicanisme va celebrar un acte polític pels encontorns del monestir de Poblet. L'esdeveniment s'havia anunciat tot just pocs dies abans com una «excursió republicana». La crida feta des de Vimbodí per la comissió organitzadora, liderada pel president del comitè republicà i alcalde de la mateixa població, Josep Caixal, s'adreçava «a todos cuantos tenéis abierto el espíritu a los ideales del progreso, a cuantos comulgáis en la honrada religión de la Fraternidad, de la Libertad y de la Igualdad». A aquella «gira campestre» —«fiesta popular» o «merienda democrática», tal com també la qualificaven els seus promotors i partidaris— s'hi esperava sobretot l'assistència dels republicans de la comarca i, com a reclam, s'anunciava la presència de destacats correligionaris, entre els quals Alejandro Lerroux, Emili Junoy (que no sembla que hi acabés participant), Julià Nogués, Lorenzo Ardid i Cristóbal Litrán.⁸⁷ La convocatòria deixava prou clar que la tria de Poblet com a lloc de celebració de l'acte no era casual. El cenobi era un compendi dels contravalors que la seva iniciativa política pretenia impulsar:

Vamos a afirmar ante las ruinas del Monasterio, que representa el Pasado, la Desigualdad y la Tiranía, triste herencia de los antiguos tiempos, nuestros ideales de Libertad, Justicia y Emancipación a los que abrirá expedita vía una República muy progresiva que debe instaurar el esfuerzo de todos.⁸⁸

En aquest sentit, cal tenir present que la pugna entre clericalisme i anticlericalisme era ben present com a signe definitori de la vida pública i política a Vimbodí i altres poblacions de la comarca, i que, tot just l'any abans, en un context en què es discutia la possibilitat d'instal·lar a la població una escola dirigida per reli-

86. SOCIEDAD DE ATRACCIÓN DE FORASTEROS (1926), *Catalunya. Guía de l'estiuejant. Cataluña. Guía del veraneante*, Barcelona, Edicions Àgora, Tipografia Catalana.

87. *La Publicidad* (25 de març de 1903, ed. vespre), p. 3.

88. *Ibidem*.

gioses, el setmanari republicà *La Justicia*, de Reus, havia insistit a recordar l'odi que havia concitat la comunitat monàstica pobletana entre els vilatans.⁸⁹

L'acte de Poblet formava part d'un conjunt de treballs organitzatius i manifestacions de signe republicà que van tenir lloc en aquelles dates en poblacions diverses de Catalunya. Aquelles activitats tenien com a missió immediata despertar de la indiferència els adeptes i potencials simpatitzants polítics, amb l'objectiu de mobilitzar-los i enquadrar-los amb finalitats electorals, en un context de confrontació oberta especialment amb el regionalisme catalanista conservador, presentat reiteradament com a exponent de la teocràcia i la reacció, una mena de carlisme ressuscitat. Cal tenir en compte, així mateix, que les actuacions a les quals ens referim s'han d'inscriure en el context dels esforços que una part rellevant del republicanisme espanyol protagonitzava per fer convergir les seves forces disperses amb vista a les imminents eleccions a Corts d'abril d'aquell mateix any. En aquest sentit, l'acte de Poblet es correspon amb la gran assemblea republicana del 25 de març al Teatro Lírico de Madrid que va donar lloc a la Unión Republicana, amb les figures de Nicolás Salmerón i Alejandro Lerroux al capdavant. Els republicans, en efecte, acabarien aconseguint vèncer en diversos districtes electorals de Catalunya, entre els quals el de Tarragona-Reus-Falset.⁹⁰

Diversos republicans destacats de la ciutat de Barcelona van desplaçar-se a Poblet per participar en el míting programat, però també per fer-ho en els actes polítics igualment previstos a la ciutat de Reus. Així mateix, el trajecte amb ferrocarril entre aquesta població i l'Espluga de Francolí va donar lloc a destacades expressions republicanes en les diverses estacions del trajecte. Tot i que els «expedicionaris» arribats amb tren van ser molt nombrosos, el gruix dels assistents a l'acte de Poblet provenia de la Conca de Barberà i de les poblacions veïnes, molt destacadament de Vimbodí, però també d'altres com Barberà i l'Espluga de Francolí. A més de la presència de delegacions de diverses poblacions comarcals, també n'hi havia de Reus, Tarragona, Valls, l'Alcover, Falset, Prades, les Borges Blanques o Lleida, entre força altres. Si hem de fer cas de les xifres d'assistència de

89. Josep M. VALLÈS (2012), «El republicanisme a Vimbodí (1901-1911)», *Aplecs de treballs (Montblanch)*, 30, p. 159.

90. Andreu MAYAYO (1986), *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà, especialment p. 208-216; Joan B. CULLA (1986), *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, p. 64-138; Gemma RUBÍ (2021), «Republicanos en las urnas: Cataluña, baluarte del republicanismo en tiempos de Alfonso XIII (1902-1923)» a Santiago de MIGUEL; Sergio VALERO (ed.), *Captar, votar y gobernar. Movilización y acción política en la España urbana (1890-1936)*, Madrid, Catarata; Santiago de MIGUEL (2016), «La Unión Republicana en el corazón de la Monarquía. El triunfo electoral de 1903», *Historia Contemporánea*, 53, p. 553-591.

la premsa afí, eufòrica davant l'èxit de l'acte, s'haurien congregat pels volts de Poblet unes sis mil o vuit mil persones.⁹¹

Abans de l'acte, almenys una part de la concurrència va visitar el monument i va admirar-ne les «belleses artístiques», però l'esdeveniment polític pròpiament no va tenir lloc en el recinte del cenobi, sinó en un emplaçament situat aproximadament a un quilòmetre de distància, en el vessant d'una de les muntanyes properes, sobre una torrentera pintoresca. Des de *La Publicidad* se subratllava la tria encertada de Poblet com a lloc per a aquella «gira republicana», insistint en el contrast binari entre allò que representava l'indret i els ideals que els correligionaris propugnaven:

Acertados por completo estuvieron al escoger el sitio indicado para la celebración de la fiesta. Nada mayor que a la sombra proyectada por aquellos arrongantes muros, que encerraron algún día reyes y monjes, representantes genuinos del absolutismo y la teocracia, para predicar la buena nueva, para consagrar la fraternidad republicana sellada en Madrid, en la gran Asamblea magna celebrada el 25 del actual.⁹²

La tria del lloc resultava encara més encertada si advertim els conceptes, el lèxic, les expressions i els rituals de filiació religiosa amb els quals els republicans duïen a terme aquells actes polítics seculars, i els enunciats anticlericals proferits per diversos dels oradors que van prendre part en l'acte. Així, per exemple, els republicans més destacats van seure a l'entorn d'una taula i alguns delegats del Priorat van oferir a Lerroux vi ranci «como prenda de lo decididos que están los donantes a dar su propia sangre para el triunfo de la República, aceptando y agradeciendo Lerroux el obsequio como prueba de confraternidad absoluta entre todos los comensales». Luis Morote va brindar al final del seu parlament «por la roja sangre del pueblo con la que todas las conquistas de la libertad han sido fundadas».⁹³

A més de Morote, en l'acte van prendre la paraula, entre d'altres, Litrán, Antonio Gabiñán, Rocabruna, Caixal, Francesc Palau, Jaume Sardà, Enric Díez Rosell, Ramon Pallejà, Pere Redón, Ardid, Ramon Mayner, Julià Nogués i, a l'últim, és clar, Lerroux. El repertori dona fe de la presència rellevant dels dirigents republicans del districte electoral de Tarragona-Reus-Falset, però també de figures destacades d'aquell espai polític en l'àmbit català i espanyol. Les referències fetes

91. «La gira republicana a Poblet», *La Publicidad* (30 de març de 1903, ed. matí), p. 3; «La gira republicana a Poblet», *Ibídem* (30 de març de 1903, ed. vespre), p. 3.

92. *Ibídem*.

93. *Ibídem*.

en els discursos i el fet que entre les darreres paraules s'hi comptessin les dels candidats per a la circumscripció a les eleccions del mes següent, Mayner i Nougués, dona fe de les motivacions eminentment electorals de l'acte. Els visques a la República, la revolució, el progrés i la llibertat van alternar amb els atacs al catalanisme militant, el clericalisme, la monarquia i l'oligarquia, així com amb les crides a la confraternitat republicana —no van manca les referències a l'acte al·ludit de l'assemblea de Madrid— i les apel·lacions als obrers i les dones —aquestes darreres, sembla que força presents en l'acte— a desfer-se del jou de l'opressió. En algunes intervencions no hi van faltar referències directes a Poblet. Així, Morote, per exemple, va enaltir la revolta del poble de Vimbodí contra el poder dels frares en data memorable.⁹⁴

La premsa afí a la Lliga Regionalista va reaccionar uns dies més tard. Des de *La Veu de Catalunya* hom s'alegrava que el míting republicà no hagués tingut lloc estrictament a Poblet: «no hi posaren els peus ni las mans».⁹⁵ De tota manera, resulta especialment significatiu el fragment del *¡Cu-cut!* que tot seguit transcrivim, que revela clarament la percepció que una part del catalanisme conservador va tenir d'aquell fet, pres com una ofensa indigna, i ajuda a entendre l'acte que tot seguit va impulsar-se des d'aquell espai polític amb la finalitat de *purificar* l'indret, reforçar la seva associació amb el lloc i connotar-lo significativament a la seva manera.

May hauríam cregut que'ls hereus dels miserables destructors de Poblet s'atrevissin a profanar novament aquell lloch sagrat, aquell esplèndid monument de la grandesa catalana, destruït cobartment l'any 35 per las turbas ignorants y selvatjes, que no contentas ab cometre l'horrible barbaritat d'enderrocar la més preuada joya del nostre art, derribaren de sos llochs las tombas y jugaren a botxas ab els cranis dels momificats cadavres que dormian en elles el son etern.⁹⁶

En efecte, el primer de juny d'aquell mateix 1903 el catalanisme de signe eminentment conservador va celebrar un esdeveniment molt destacat al cenobi que, en bona mesura, cal entendre com una rèplica al republicà celebrat tot just unes quantes setmanes abans. Es tracta de la visita i el concert que hi va fer l'Orfeó Català i l'ofrena que les «dones catalanes» van oferir d'una senyera artística a la Unió Catalanista, acte que va aconseguir aglutinar les diverses tendències inter-

94. Ibidem.

95. *La Veu de Catalunya* (16 d'abril de 1903, ed. vespre), p. 5.

96. *¡Cu-Cut!* (8 d'abril de 1903), p. 232.

nes d'una entitat que aleshores travessava fortes tensions, derivades de les diferències ideològiques i estratègiques dels sectors que en formaven part.⁹⁷

L'Orfeó Català ja havia previst visitar el monestir a finals de l'any anterior, però l'acte no va tenir lloc⁹⁸ i, davant les demandes fetes des de Tarragona perquè l'associació coral organitzés una excursió a la ciutat, va sorgir la idea d'aprofitar l'avinentsa per fer-ne una també a Poblet «al antich casal de nostre pàtria, en obsequi als choristas y pera entonarhi tots junts dessota de sas voltas enrunadas un solemniat respons pera l'etern repòs del Rey en Jaume y Comtes-Reys que foren soterrats en l'iglesia del Monastir».⁹⁹ Coneixent aquests propòsits, la poetessa i propagandista Agnès Armengol de Badia va convidar l'Orfeó a prendre part en l'acte solemne d'entrega a la Unió Catalanista de la bandera costejada per dones adherides al catalanisme. Aquesta darrera iniciativa havia sorgit quatre anys abans, l'abril de 1900, amb una comunicació que Armengol va adreçar al president de la Unió, Manuel Folguera Duran, i en la qual li sol·licitava «pera la Dona catalana l'alt honor d'oferir una bandera a la Unió Catalanista, que simbolisi dignament son poder, sos drets y aspiracions», tenint en compte que «la entitat capdalt del Catalanisme» no ostentava en els seus actes cap senyera. Tal com ho feia notar l'escriptor Josep M. Folch i Torres, la iniciativa responia al desig de mobilitzar les dones en el si del moviment catalanista, a «manifestar l'entusiasme que la dona catalana sent per la nostra causa».¹⁰⁰

No hi ha dubte que la tria de l'emplaçament era intencionada. Primer, perquè com assenyalava, per exemple, Junyent, des de *Juventut* era «lloch de gloriosos recorts», «síntesis de nostre caràcter en la Edat Mitja», el «palau de nostra grandesa» i, en definitiva, «espill de nostre esplendor y de nostra desgràcia». Fer sentir «la veu robusta de la Patria Nova», «el crit potent de ¡Visca Catalunya!» enmig d'aquelles ruïnes venerades resultava especialment evocador.¹⁰¹ La memòria que de l'acte va fer-ne l'Orfeó Català fa evident que l'emplaçament, «antich casal de la nostra Nacionalitat», amb el seu trist estat d'abandó, havia de contribuir a donar valor de transcendència i a predisposar emocionalment la multitud.¹⁰² La tria res-

97. Jordi LLORENS (1992), *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, especialment p. 413 i s.

98. *La Veu de Catalunya* (11 de desembre de 1902, ed. vespre), p. 3.

99. ORFEÓ CATALÀ (1904), *L'Orfeó Català en l'any 1903, Memòria-Ressenya, corresponent al any 1903, llegida en la sessió inaugural de curs celebrada'l dia 27 de Janer de 1904*, Barcelona Impremta Elzeviriana, p. 14.

100. J. M. FOLCH Y TORRES, «La Dona Catalana en lo Catalanisme. Una ofrena a la Unió Catalanista», *L'Atlàntida* (28 d'abril de 1900), p. 2-3.

101. Sebastià JUNYENT, «Santa Maria de Poblet», *Juventut* (28 de maig de 1903), p. 353-356.

102. ORFEÓ CATALÀ (1904), p. 18.

ponia, també, a un discerniment més immediat, vinculat a l'acte republicà al qual ens hem referit. El setmanari catalanista *¡Cu-cut!* va ser, en aquest sentit, inequívoc. Es tractava d'«honrar el sagrari de las nostres tradicions», però també d'una «protesta contra las malvestats que sos enemichs li congriaren y un acte de desagravis pels afronts que li feren en aquell grandió arxiu del seu passat». Seguint aquest raonament, la Unió Catalanista l'havia encertat plenament triant un lloc tan venerable, perquè no solament es tractava d'un acte d'exaltació patriòtica, sinó també d'un de desgreuge davant el que havien celebrat els republicans poc abans, aplegats sota «la bandera negra y roja de la destrucció social», fidels continuadors dels ideals d'aquells que havien profanat el cenobi durant la revolució liberal:

Aquesta bandera no fa gaire que també va anarhi a Poblet onejada pels mals vents del cinisme y del escarni; la mateixa sota quins plechs s'hi amparavan els incendiaries, els violadors de sepulcres, els profanadors de temples y els destructors del art, fou la que fa ben pocas setmanas acoblava en las gloriosas y tristas runas del inmens cenobi als hereus d'aquells selvatges pera afegir la befa al crim cínich que delatan els acusadors enderrochs del antich casal de las glòrias de la patria.¹⁰³

Abans de l'acte catalanista de Poblet, presentat com una festa patriòtica, l'Orfeó Català va oferir un doble concert al Teatre Principal de Tarragona, a més de cantar un parell de peces al cor de la catedral. En el mateix marc, també abans de l'acte al cenobi, es van celebrar mítings polítics a Montblanc i l'Espluga amb motiu de la presentació en societat dels centres catalanistes d'aquestes poblacions. Republicans i regionalistes competien per sembrar la bona nova i organitzar-se políticament en aquelles contrades.¹⁰⁴

L'esdeveniment de Poblet va ser un èxit per als seus organitzadors i partidaris, la concurrència va ser massiva, xifrada en més de deu mil persones per *El Mercantil* i en més de dotze mil per *La Veu de Catalunya*. Aquest darrer diari assegurava que «allò no s'havia vist may; may s'havien acoblat sota aquelles venerables ruïnes una tan gran y tan heterogena multitut de catalans vinguts de per tot arreu».¹⁰⁵ L'acte comptà amb dues parts diferenciades. La primera, protagonitzada per l'Orfeó Català. El seu vicepresident, Vicenç de Moragas, va adreçar un discurs als assistents. També hi van ser dits dos textos, un de Ramon Picó i Campamar, i la

103. *¡Cu-Cut!* (10 de juny de 1903), p. 370-371.

104. *Lo Vendrellench* (31 de maig de 1903), p. 3; MAYAYO (1986), especialment p. 223-226.

105. Manuela NARVÁEZ (2005), «L'Orfeó Català, cant coral i catalanisme (1891-1951)», tesi doctoral, Universitat de Barcelona, p. 248-255 (254); «Las festa de Poblet. A La Espluga», *La Veu de Catalunya* (2 de juny de 1903, ed. vespre), p. 2.

poesia d'Àngel Guimerà dedicada al cenobi, la qual va ser llegida per Folch i Torres. Seguidament, sota la direcció de Lluís Millet, la societat coral va entonar un cant fúnebre «per l'ànima del Rey en Jaume, pels Reys de Catalunya y pels seus grans prínceps». Es tractava de la missa de difunts *Victoria*. Després de l'absolta resada per un capellà, va començar la segona part, la festa de la bandera. Armen-gol, acompanyada d'una comissió de dames d'honor entre les quals hi havia membres del cor de noies de l'Orfeó Català que dirigia Emerenciana Wehrle, va lliurar als dirigents de la Unió Catalanista de la «Bandera de las Damas Catalanas», feta segons el projecte de l'artista Alexandre de Riquer (figures 3 i 4). Després dels parlaments de rigor, l'Orfeó va arrencar a cantar les notes de *Nostra bandera*, himne compost expressament per Millet i amb lletra del poeta Joan Maragall. L'acte va finalitzar amb la interpretació d'*Els Segadors*.¹⁰⁶

Les capçaleres de tendències republicanes, com *La Publicidad*, amb evident voluntat desacralitzadora, es van afanyar a comentar l'acte amb evident to burleta i afany de ridiculitzar. Des de les seves pàgines es va insistir a associar el moviment catalanista amb el clericalisme i l'ultramuntanisme, i presentar-lo com una mena de carlisme disfressat d'amor regional. En aquesta línia, es va posar l'èmfasi, per exemple, en el fet que la bandera fos beneïda pel bisbe de Barcelona, el cardenal Salvador Casañas.¹⁰⁷ Des de *La Esquella de la Torratxa* es va fer befa de l'afició malaltissa de cert catalanisme per les ruïnes i, si bé es reconeixia que Poblet havia estat un joia arquitectònica, es va subratllar que el monestir «sigué també un padró de feudalisme monacal» i que «la comarca sobre la qual exercia son predomini l'odiava a mort». La violència de la revolució liberal havia respost, en aquest sentit, a una lògica de venjança comprensible.¹⁰⁸ A Poblet, doncs, se li atribuïen sentits ben allunyats segons uns projectes i cultures polítiques també diferenciats.

L'APLEC NACIONALISTA DE 1917

Com veiem, el monestir de Poblet no va ser aliè, en absolut, a l'eclosió dels nacionalismes i al desenvolupament de mecanismes i estratègies de mobilització que responien a la nova política de massa. En trobaríem una nova mostra evident en la trobada organitzada per la Lliga Regionalista al cenobi el 28 de maig de 1917, a la qual va assistir una delegació de diputats i regidors nacionalistes bascos. La iniciativa es va produir en un moment en què el règim de la Restauració passava

106. *Ibidem*; ORFEÓ CATALÀ (1904), p. 18-20.

107. *La Publicidad* (3 de juny de 1903, ed. matí), p. 2; *Ibidem* (4 de juny de 1903, ed. vespre), p. 2; *Ídem* (5 de juny de 1903, ed. vespre), p. 1.

108. *La Esquella de la Torratxa* (5 de juny de 1903), p. 354.

per greus dificultats, poc abans que confluis la triple crisi (política, social i militar) de l'estiu de 1917, i s'ha d'emmarcar en un context en el qual els regionalistes catalans pretenien abanderar el moviment de reforma i regeneració de l'Estat, havien plantejat obertament el seu programa autonomista i impulsaven una campanya intensa de propaganda a Espanya amb la finalitat de suscitar la complicitat i la col·laboració dels actors autonomistes d'altres territoris peninsulars.¹⁰⁹

En definitiva, els dirigents de la Lliga cercaven l'aliança estratègica amb altres sectors regionalistes i nacionalistes per assolir l'autonomia de Catalunya i la «llibertat de tots els pobles peninsulars», en un context de reforma en profunditat de l'Estat, en la línia plantejada en el manifest «Per Catalunya i l'Espanya Gran» (1916). Conseqüentment, els contactes i les relacions amb determinats actors polítics de Galícia, el País Basc, l'Aragó, València o Mallorca es van intensificar. En aquest marc, Francesc Cambó, juntament amb altres diputats regionalistes, va visitar Bilbao el gener de 1917. Convidat per algunes de les principals corporacions econòmiques basques, va aconseguir una adhesió important als seus projectes polítics.¹¹⁰ En aquesta mateixa conjuntura, Cambó, esdevingut el mascaró de proa de les reivindicacions regionalistes a Espanya, va fer un segon viatge al País Basc el mes d'abril, en aquesta ocasió amb destí a Sant Sebastià, on havia estat convidat per diferents centres nacionalistes de la ciutat i de Guipúscoa. En correspondència amb la visita de la delegació catalana, entre els dies 26 i 30 de maig de 1917 va visitar Catalunya una àmplia delegació basca, encapçalada pel nou president de la Diputació de Biscaia, el nacionalista Ramon de la Sota. Només uns dies abans la Lliga Regionalista havia ofert un àpat d'honor als nacionalistes valencians.

Aquest és el marc general en el qual va produir-se el gran aplec a Poblet el 28 de maig de 1917, organitzat per la Lliga Regionalista amb la finalitat de retre homenatge als seus parlamentaris, presentats com a paladins de la causa catalana. L'acte a Poblet va tenir com a gest central l'ofrena d'un àlbum artístic als representants lligaires, el «Llibre d'Honor de Catalunya», que contenia unes cent cinquanta mil signatures d'adhesió a les seves campanyes parlamentàries. L'esdeveniment va fer-se coincidir amb la visita d'un grup de diputats provincials i regidors nacionalistes bascos, juntament amb altres personalitats del mateix moviment, i aquest va ser un dels actes amb els quals se'ls va voler obsequiar. La celebració, a l'històric monestir de Poblet, «tomba dels Reis catalans», va ser presentada com una «gran festa del nacionalisme» i una manifestació de germanor entre Catalu-

109. Josep TERMES (2000), *Història del catalanisme fins al 1923*, Barcelona, Pòrtic, p. 447-551.

110. Francesc CAMBÓ (1981), *Memòries (1876-1936)*, Barcelona, Alpha, p. 249-251; Borja de RIQUER (2022), *Francesc Cambó, L'últim retrat*, Barcelona, Edicions 62, especialment p. 192-200.

nya i Bascònia.¹¹¹ L'aplec va ser un dels actes als quals van ser convidats els representats d'Euskadi, que van aprofitar la seva estada a Catalunya per assistir a la Festa dels Orfeons, motivada per la commemoració del 25è aniversari de l'Orfeó Català, i per prendre part en l'acte d'afirmació nacionalista que va celebrar-se al CADCI el 27 de maig. Com a colofó de la seva estada a Catalunya, van ser convidats a un banquet celebrat al Tibidabo en honor seu.

La tria del cenobi com a escenari per a celebrar l'aplec era molt simptomàtica i en confirmava el paper com a símbol del nacionalisme català. En els dies previs, des de *La Veu de Catalunya* diversos escrits es van encarregar de deixar clars els significats que es conferien al cenobi. Així, Agulló, a la seva columna «Al dia», afirmava que Poblet «tanca el record dels temps més gloriosos de la nostra història» i qualificava el conjunt d'«obra superba de l'art gòtic català, víctima un jorn de les xusmes ubriagues i poc menys que oblidat dels que tindrien obligació, per la sang, la història i el deure de governants, de retornar-lo a les seves grandeses».¹¹² En dies propers, altres textos publicats al setmanari van exposar arguments semblants: la tria del monestir era un encert, perquè evocava les grandeses passades, evidenciava la sort ruïnosa del poble català un cop desproveït de sobirania pròpia i atresorava capacitat de suggestió per incitar els catalans a reconnectar amb la seva pròpia consciència i prendre les regnes del seu present i futur. El diari regionalista també va dedicar bona part de la seva «Pàgina Artística» al monument: brindava als lectors una breu ressenya històrica del monestir, un plànol del conjunt, quatre fotografies representant elements emblemàtics del cenobi i un text que novament glossava el sentit de la tria de l'emplaçament. En definitiva, Catalunya havia de prendre inspiració del seu passat gloriós d'ahir per afrontar les lluites del present i aconseguir la rehabilitació completa com a nacionalitat:

certament, no podia escollir-se un lloc millor, per a celebrar la festa patriòtica del dia de Pasqua, que el de les ruïnes venerables de Poblet. Sepulcre dels nostres Reis, glòria de la nostra arquitectura, senyal poderosa de la vella civilització catalana, el gran cenobi desvetlla, als nostres ulls, admirats, una onada de fervor patriòtic.¹¹³

La profusió de textos en aquesta línia i la insistència en arguments semblants, és remarcable. Dues peces publicades també a *La Veu de Catalunya* pocs dies abans de l'aplec, l'una sense signar i l'altra escrita pel periodista i escriptor Josep Morató i Grau, resulten interessants en aquest sentit, per tal com brinden un con-

111. *La Veu de Catalunya* (11 de maig de 1917, ed. matí), p. 3.

112. POL, «L'afirmació nacionalista», *La Veu de Catalunya* (16 de maig de 1917, ed. matí), p. 1.

113. *La Veu de Catalunya* (21 de maig de 1917, ed. matí), p. 4. Vegeu, també, J[aume] BOFILL, «Rica i plena...», *La Veu de Catalunya* (26 de maig de 1917, ed. vespre), p. 1.

junt de sentències substancioses que resulten inequívokes respecte al significat que atribuïa a Poblet l'espai polític que promovia l'esdeveniment. El monestir era presentat com «el gran monument que simbolitza la civilització catalana medieval», «el símbol de la gran Catalunya». Mentre que Ripoll és concebut com el «breçol de la independència de Catalunya, Poblet és el de la seva expansió dintre la Península i enllà del Mediterrani». «Tot català, en el clos de Poblet, se sent més català.» El cenobi actuava com a metàfora del conjunt de Catalunya; les seves vicissituds històriques reflectien les del país: «cada nou gran moment de Catalunya, fos de glòria, fos de fadiga ha deixat la seva marca a Poblet».¹¹⁴

Per als seus promotors, el sentit de l'acte a Poblet també era clar: havia de significar un nou impuls decisiu per al nacionalisme, després que tot just un any abans la mateixa Lliga Regionalista, en plena hegemonia, hagués celebrat la Festa de la Unitat Catalana. L'homenatge als seus propis parlamentaris se sumava a la voluntat de segellar l'«aliança de les diferents nacionalitats ibèriques», la «germanor fecundíssima de dos nacionalismes», també la d'assenyalar «una data gloriosa a la història de la llibertat dels pobles dignes de governar-se amb plena autonomia» i repercutir en la «restauració gloriosa de les voluntats nacionals autèntiques».¹¹⁵ Addicionalment, fer l'acte a Poblet era un acte d'apropiació del lloc i el símbol: «Poblet, avui per avui és de l'Estat espanyol. Ho és de nom tan solament (...). Però espiritualment (...), Poblet és de Catalunya, Poblet és nostre».¹¹⁶

En l'aplec van participar-hi diferents representants del nacionalisme basc i català. Com recordava *La Veu de Catalunya*, per part dels bascos havien estat convidats a participar a l'acte: «els diputats provincials de Bascònia i Gipuzkoa, regidors dels Ajuntaments de Bilbao i Donòstia, i representants dels alts organismes directius del nacionalisme euzkar».¹¹⁷ Formaven part de la delegació basca arribada a Barcelona els diputats per Biscaia Ramón de la Sota —president—, Luis Urrengoechea, Ignacio de Rotaeché, Fermín Zubizaray, José Ramón Bilbao, Mariano de la Torre y Félix Landáburu; els diputats per Guipúscoa Miguel Urreta i Pedro Lasquinbar; els membres del Consell Regional de Biscaia Gregorio de Rentería (president), Ramón Eguía, Alejandro Zabala i José María Goya; els representants del Consell Regional de Guipúscoa José Eizaguirre, Ignacio Villar, Silverio Zaldua i Javier Olasagasti; els regidors de l'Ajuntament de Bilbao Sabino

114. «Confraternitat nacionalista. A Poblet», *La Veu de Catalunya* (25 de maig de 1917, ed. vespre), p. 2; J[osep]. MORATÓ I GRAU, «Poblet per Catalunya», *La Veu de Catalunya* (26 de maig de 1917, ed. vespre), p. 1.

115. POL (1917), «L'afirmació nacionalista»; *La Veu de Catalunya* (19 de maig de 1917, ed. vespre), p. 1.

116. MORATÓ I GRAU (1917).

117. «Confraternitat nacionalista. A Poblet...».

Orbe i Wenceslao Eguilior, i Isaac López de Mendizábal, regidor a l'Ajuntament de Tolosa. També hi havia una representació del Consell Regional d'Àlaba i de Navarra, així com del Consell Regionalista d'Aragó.¹¹⁸ La representació política catalana en l'acte de Poblet va ser molt àmplia i estava integrada per la plana major de la Lliga Regionalista, entre d'altres, per Francesc Cambó, Lluís Duran i Ventosa, Raimon d'Abadal i Calderó, Joan Ventosa i Calvell, Pere Rahola, Magí Morera i Galícia, Joan Garriga i Massó, Narcís Pla i Deniel, Josep Bertran i Musitu i Josep Puig i Cadafalch.¹¹⁹

En les seves memòries, Cambó també va assenyalar l'aspecte multitudinari que va tenir la trobada celebrada a Poblet amb els representants del nacionalisme basc: «De totes les festes amb què vàrem obsequiar-los recordo, sobretot, una a Poblet, on, en el gran dormitori de novicis, se celebrà un aplec més copios i entusiasta que mai n'haguessin vist aquelles voltes solemnes.»¹²⁰ *La Veu de Catalunya* va xifrar l'assistència en unes vuit mil persones i altres mitjans l'estimaven més aviat en sis mil, però, en qualsevol cas, va ser un esdeveniment veritablement multitudinari. L'acte, la part central del qual va consistir en el lliurament de l'àlbum mencionat i un míting en el qual van intervenir Duran, d'Abadal, Cambó i Eizaguirre, va desenvolupar-se a la sala immensa del dormitori. A la tarda, havent dinat, va ser el torn de l'Orfeó Tarragoní, primer, i de la Cobla d'En Sureda i les sardanes, després, al claustre. Els tres dirigents catalanistes van subratllar, en el seu discurs, el simbolisme de Poblet. Duran, per exemple, va destacar l'enorme interès de la tria del cenobi, «perquè amb sa actual decadència és un símbol de com queden les coses de Catalunya en mans estranyes, i perquè és un símbol igualment de la grandesa de la nacionalitat catalana en temps gloriosos dels nostres reis, temps que tots treballen i treballarem per assolir novament». Cambó, per la seva banda, va afirmar que l'aplec

s'havia de celebrar a Poblet, que per a nosaltres representa un moment de la Història de Catalunya que ens ha de relligar; no de la Catalunya decadent, no de la Catalunya de revoltes heroiques però estèrils, sinó de la Catalunya forta, de la Catalunya que era mestressa de si mateixa. Nosaltres venim a amarrar-nos en el record de la plenitud d'aquesta sobirania que desitgem per a la pàtria catalana.¹²¹

118. «Arribada dels nacionalistes bascos. Grandiosa manifestació», *La Veu de Catalunya* (27 de maig de 1917, ed. matí), p. 5.

119. «Confraternitat nacionalista. L'aplec de Poblet», *La Veu de Catalunya* (29 de maig de 1917, ed. matí), p. 1.

120. CAMBÓ (1981), p. 255.

121. «Confraternitat nacionalista. L'aplec de Poblet...».

Per motius obvis (al capdavall, en bona mesura l'acte era un autohomenatge de la Lliga), la cobertura del portaveu periodístic regionalista i la dels mitjans afins va ser especialment àmplia, i molt menor el seguiment d'altres diaris. Del repàs de la premsa destaca la valoració vehementment hostil que va fer-ne l'òrgan periodístic dels republicans lerrouxistes, *El Progreso*, que va comparar l'acte nacionalista celebrat a Poblet amb el míting aliadòfil multitudinari convocat per les esquerres espanyoles i que havia tingut lloc el 27 de maig a la plaça de toros de Madrid, en el qual van prendre part, entre d'altres, Miguel de Unamuno, Melquíades Álvarez o el mateix Lerroux. El contrast amb el sentit que donaven a l'acte els seus promotors és absolut:

(...) el acto solemne, gigantesco, celebrado el domingo en la plaza de toros de Madrid, contrasta de un modo muy significativo con el que el mismo día se realizó en las naves ruinosas del histórico monasterio de El Poblet. (...) En El Poblet se reunieron los procuradores de los intereses plutocráticos, reaccionarios y atávicos de Cataluña y Vasconia (...). En El Poblet se reunieron los explotadores del pueblo; los que hicieron el pacto del hambre; los que combatieron la ley de impuesto sobre las utilidades de la guerra; los que se dan la mano con todas las oligarquías y ejercen el más despótico y absorbente de los caciquismos. (...) En El Poblet se habló de separar a los españoles en tantas naciones como regiones naturales e históricas se cuentan. (...) En El Poblet se habló de volver a los tiempos de la torre de Babel con la confusión de lenguas y la dispersión de los pueblos. (...) En El Poblet se habló de que haya tantas soberanías y ciudadanías como regiones convertidas en naciones. (...) En El Poblet se habló de fueros, de privilegios, de clases, de castas, de mayorazgos y de absolutismo político y de inquisición religiosa. (...) En El Poblet se habló en medio de unas ruinas, cerca de la nave que fue pudridero humano, con intención de que solamente se diesen cuenta de las amenazas y requerimientos el rey de España, los jefes de los partidos de turno y los jefes de Estado de las principales naciones beligerantes. (...) En El Poblet se dio la sensación de que el ideal catalanista nos llevaría a tener que aprender cinco idiomas para poder andar por España: el catalán, el vascuence, el bable, el gallego y el castellano o hispanoamericano, con sus múltiples variantes y dialectos, como el valenciano, el mallorquín, el murciano, el leonés, el maragato, el vizcaíno, etc., etc. ¿Para qué continuar? (...) En El Poblet se trató exclusivamente de cosas egoístas, poniendo el pensamiento en el estómago, y ambos en la caja de caudales para servir las criminales ambiciones de la plutocracia, del clericalismo, de las grandes empresas, de los monopolios, de los negocios de arancel y de los asuntos de bufete. (...) Los platicadores de las

ruinas de El Poblet salieron revestidos del polvo del pasado y de gusanos y trascendiendo a cadáver y a podredumbre.¹²²

El cenobi, és evident, tenia significats i valors distints segons l'espai polític que el connotava. En tot cas, l'aplec de Poblet va restar com una fita rellevant en la mobilització catalanista capitanejada per la Lliga Regionalista en aquells anys i va contribuir a consolidar el cenobi com un element rellevant de l'imaginari nacionalista català.

LA TROBADA DE JOVENTUTS NACIONALISTES DE 1922

L'abril de 1922, el Grup Excursionista Penedès, secció del Bloc Catalanista de Vilafranca, va efectuar una excursió al monestir de Poblet, on els expedicionaris van fer-se un bon repertori de fotografies de grup, en algunes de les quals exhibien la senyera. De tornada, quan van passar per l'Espluga, l'alcalde de la vila, Pau Tarés i Franquet, els hauria amenaçat de retenir-los «si continuaven formats amb la bandera desplegada».¹²³ Els excursionistes van protestar per aquests fets davant la flamant Lliga de Societats Excursionistes de Catalunya (1920), que en certa mesura havia tingut l'origen en el Primer Aplec Excursionista celebrat al monestir, al qual ens hem referit anteriorment.

Abans de l'arribada de la dictadura de Primo de Rivera, el conjunt monàstic de Poblet va congrega un darrer acte polític destacat. Va tenir lloc el primer d'octubre de 1922 i va ser organitzat fonamentalment per les joventuts nacionalistes de Valls i Montblanc. La iniciativa va néixer amb la voluntat de ser un gran aplec de les Joventuts Nacionalistes que congregués «tots els sectors del catalanisme» i que esdevingués un dels actes «més grans que s'hagin celebrat a l'històric Monestir». La vocació integradora i plural de la iniciativa va quedar expressada en la determinació dels organitzadors d'invitar organitzacions com la Lliga Regionalista, Esquerra Catalana, Acció Catalana, la Unió Catalanista i l'Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana.¹²⁴ Tant *La Veu de Catalunya* com *La Publicidad* (que, justament, va catalanitzar el nom de la capçalera aquell 1 d'octubre), portaveus de la Lliga Regionalista i d'Acció Catalana, respectivament, des del primer moment van donar suport actiu a la iniciativa i, amb voluntat propiciatòria, van anticipar que el míting seria «una de les més granades manifestacions nacio-

122. HELÉNICO, «De Madrid y de El Poblet. Paralelo..... divergente», *El Progreso* (30 de maig de 1917), p. 1.

123. *La Veu de Catalunya* (5 d'abril de 1922, ed. matí), p. 7.

124. *Ibidem* (7 de setembre de 1922, ed. matí), p. 9.

nalistes».¹²⁵ L'esdeveniment, en efecte, va ser un gran aplec de les Joventuts Nacionalistes de les comarques tarragonines i un notable acte d'afirmació política, en un context d'intensa agitació catalanista a Montblanc i la Conca de Barberà.¹²⁶

Que la tria del monestir com a emplaçament no era casual, és evident, però un parell d'articles publicats puntualment a la premsa esclareixen més inequívocament la semàntica que els participants atribuïen al lloc. Pau Queralt i Gayà, beneficiat i arxiver de la comunitat de preveres de Montblanc, proper als plantejaments catalanistes de la Lliga Regionalista, va publicar a *La Veu de Catalunya* un article destacat amb el títol «Poblet, símbol de la Pàtria», on el monestir és qualificat de «tomba enjoiada de la reialesa catalana» i «Joia Nacional». Essencialment, el plantejament del text respon al concepte recurrent de Poblet com a al·legoria de la pàtria: segons l'autor, la seva fundació va produir-se quan va afirmar-se la independència de Catalunya i els seus avatars reflectien els cicles d'esplendor, decadència i renaixement de la història dramatitzada de la nació. Després d'una primera etapa d'ascensió, es va produir la inflexió d'aquesta trajectòria amb l'extinció del casal de Barcelona i la subsegüent castellanització de la monarquia, que es corresponia amb un llarg cicle de decrepitud per al país i el monestir, amb el moment culminant de la destrucció del 1835. Aquesta decadència només havia estat contrarestada recentment amb l'impuls de la Renaixença. El suposat retrobament de l'esperit nacional implicava, per Catalunya, «la conquesta del seu patrimoni nacional», del qual Poblet era concebut com un component fonamental. Queralt feia notar que el cenobi havia estat escenari rellevant d'algunes iniciatives d'afirmació nacional catalana en els darrers anys i mencionava particularment, entre altres, els actes catalanistes de 1903 i 1917 als quals ens hem referit. «Ara, els catalans de la Conca [de Barberà], hi fem nova crida. Hi cridem tots els de la regió de Tarragona a acoblar-nos-hi en confraternitat d'afirmació nacionalista, per tal que la lluita per la llibertat de la terra sigui més viva i decisiva.» «Catalans!, davant els murs sagrats de Poblet, esguardem-hi el símbol de la Catalunya renaixenta».¹²⁷ Per la seva banda, Josep M. Poblet i Guarro —fill de l'aleshores alcalde de Montblanc Joan Poblet i Civit—, personatge principal tant en la fundació de la Joventut Nacionalista de Montblanc com en l'organització d'aquest aplec i que, molt més endavant, va vincular-se a Esquerra Republicana de Catalunya, va glossar el sentit

125. *La Publicidad* (21 de setembre de 1922, ed. matí), p. 3.

126. MAYAYO (1986), esp. p. 223-234; Jaume FERRER (2015), «Josep Maria Poblet i Guarro (1897-1980): periodisme, literatura testimonial i memorialisme», vol. I, tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, especialment p. 70-77.

127. Pau QUERALT, pvre., «Poblet, símbol de la Pàtria», *La Veu de Catalunya* (29 de setembre de 1922, ed. vespre), p. 8; Josep M. GRAU (2011), «El catalanisme catòlic a la Conca de Barberà a través de l'epistolari de Mn. Pau Queralt i Gaya (1903-1936)», *Aplecs de Treballs (Montblanc)*, p. 89-112.

de l'acte i de l'indret que l'acollia a *La Publicidad*: «sota les naus augustes de l'històric monestir (...) els soldats de la Catalunya Nova farem un nou acte d'acatament a la Pàtria». A Poblet calia anar-hi a «afirmar una vegada més el fet indestructible de la Catalunya Nació». De nou, les tombes reials eren destacades com a exponent de l'antiga sobirania de la nació històrica: «Serà precisament davant les tombes dels nostres reis que els catalans vindicarem el dret sagrat del propi governament.» El monestir, «símbol de la passada grandesa de Catalunya», havia de tenir un destacat poder suggestiu en els participants a l'acte: «al redós de les torres que el circumden, nostre esperit serà vivificat i aquelles velles pedres ens mostraran la fe que hem de tenir en l'esdevenidor lluminós de Catalunya. I tots ens sentirem més forts (...)».¹²⁸

El programa de l'acte va preveure dues parts diferenciades, una primera, al matí, de discursos, en la qual hi havia anunciats com a principals oradors Lluís Puig de la Bellacasa, president de Joventut Nacionalista de Barcelona, Antoni Rovira i Virgili, Jaume Bofill i Mates i Joan Ventosa i Calvell. La segona part, al migdia, protagonitzada per l'Orfeó Tarragoní, l'Orfeó Montblanquí i la cobla La Principal del Camp, que oferirien cançons populars i sardanes, respectivament.¹²⁹ *La Veu de Catalunya* va redactar la crònica més extensa de l'acte amb una peça titulada «Grandiosa manifestació de fe nacionalista», que tornava a posar de manifest el simbolisme de Poblet, substanciat en el fet que «durant segles fou sepultura dels grans reis de Catalunya», el lloc de repòs de monarques i membres destacats de la noblesa, presentats en qualitat de «fermes columnes de l'antiga nació catalana»; el que restava del cenobi era un exponent de la «grandesa de la Catalunya imperial, (...) de l'edat d'or de la nostra pàtria».¹³⁰ La concurrència va ser considerable, amb assistència especialment nodrida de la Conca de Barberà, però també de moltes altres poblacions de les comarques adjacents. Com en l'acte de 1917, el míting va tenir lloc a l'antic dormitori. Tomàs Selva, de Valls, que va presidir l'acte, va parlar en nom de les Joventuts Nacionalistes organitzadores, va fer evident que l'aplec congregava i donava veu a nacionalistes de diversos matisos i, després d'observar la significació patriòtica del lloc, va demanar que l'acte conduís a la «creació d'un gran front únic» català davant de l'«Estat centralista, corcat i exhaurit».¹³¹ Després d'algunes intervencions per part de líders nacionalistes lo-

128. Josep M. POBLET I GUARRO, «L'aplec nacionalista de Poblet», *La Publicidad* (29 de setembre de 1922, ed. matí), p. 3; FERRER (2015).

129. «Programa d'actes de l'Aplec de Joventuts Nacionalistes de les comarques tarragonines a l'històric Monestir de Poblet» (1922, ACCB310-174-N-45), Col·lecció de Gumersind Maseras i Ferré, Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà.

130. «Grandiosa manifestació de fe nacionalista», *La Veu de Catalunya* (2 d'octubre de 1922, ed. vespre), p. 9-10.

131. Ibidem.

cals, van prendre la paraula el diputat a Corts Antoni Miracle i Mercader, i el ja mencionat Puig de la Bellacasa, per la Lliga Regionalista (no trobem esment a Ventosa, finalment), i els anunciats Rovira i Virgili i Bofill i Mates per Acció Catalana. Aquests dos darrers van referir-se, en els seus parlaments, a Poblet. Per Bofill, el cenobi evocava les «glòries passades». Rovira, per la seva banda, va establir el joc acostumat amb el monestir de Ripoll, que tot just el 3 de setembre havia estat l'epicentre de l'aplec comarcal que la seva formació política havia protagonitzat en aquella població: «si Ripoll és el símbol de la llibertat de la Catalunya estricta i serva les cendres del primer compte hereditari, Poblet significa l'expansió nacional d'aixamplament conqueridor, la unió de totes les terres de llengua catalana».¹³² Rovira també va abonar la conceptualització de Poblet com a reflex de les vicissituds de la pàtria i, en aquesta línia, hauria asseverat que els grans monuments de Catalunya, com les grans obres de l'esperit, eren invariablement d'època romana o corresponien al temps dels grans comtes reis medievals, mai dels segles de la dominació castellana. La recomposició nacional de Catalunya havia de caminar en paral·lel amb la reconstrucció del conjunt pobletà.¹³³ Una de les darreres intervencions, per petició del públic, va anar a càrrec de Ventura Gassol. La part musical, que va concloure amb *Els Segadors*, va desenvolupar-se a la nau de l'església. Després d'aquest aplec, la Comissió Provincial de Monuments va demanar a l'autoritat que no fossin autoritzats més actes polítics en cap monument nacional.¹³⁴

El recorregut fet fins aquí permet entrelluir que, a partir del canvi de segle, va produir-se una mutació sensible en els usos de Poblet, en un moment en què segments importants del catalanisme es van disposar més decididament a conquerir espais de poder i es va intensificar la competència entre projectes de nacionalització alternatius. Tot plegat, en un context de remarcable mobilització patriòtica. Una prova la tenim en la divisa freqüent de Poblet com El Escorial de Catalunya (o de la Corona d'Aragó), una associació present al segle XVIII i que va acabar esdevenint un lloc comú, a la qual cosa probablement hi va contribuir de manera destacada l'influx de les obres de l'historiador Jaume Villanueva i, sobretot, les de Balaguer publicades a mitjan segle XIX. La referència cercava atribuir prestigi i valor al cenobi català i es fonamentava, sobretot, en la condició compartida de panteó reial. En aquest sentit, en l'àmbit català, va ser freqüent presentar el monestir de Ripoll (per a la mitologia catalanista, espai vinculat als orígens del país i

132. «Acció Catalana i els actes de diumenge. L'Aplec de Poblet», *La Publicitat* (2 d'octubre de 1922), p. 3.

133. «Grandiosa manifestació de fe nacionalista...».

134. SERRA Y VILARÓ (1946a), p. 156-157; BASSEGODA (1983), p. 158-159.

primer panteó dels comtes sobirans) com el precursor de Poblet (sepultura dels comtes reis de la Corona d'Aragó i associat, dins el mateix marc, al moment d'èsplendor política de la pàtria). Al seu torn, la menció d'aquest darrer com un precedent d'El Escorial, traçava el camí d'una genealogia ternària que, per exemple, el polític Antonio Maura va invocar el 1905 en un discurs d'abrandada retòrica espanyolista al Círculo Conservador de Madrid, davant alguns veterans catalans de la guerra d'Àfrica (1859-1860).¹³⁵ En els primers anys del període tractat en aquest capítol, una relació com la referida per Maura és poc probable que hagués rebut una impugnació pública explícita i frontal, i més aviat és plausible que hagués estat rebuda entre els actors dominants de l'esfera pública catalana amb simpatia i assentiment. Per contra, des d'*El Poble Català* es va objectar la filiació i les suposades derivacions en termes d'afectes i adhesions: «A Ripoll geuen els comtes-reis que fundaren la patria, a Poblet els reis de la confederació que l'agrandiren, però a El Escorial hi han les despulles dels qui van ofegar-la amb llur absolutisme, obrint un parèntesi a la seva historia de nació lliure.»¹³⁶ Com hem vist, no era la primera contesta en aquesta línia. En aquell context, per als uns, Poblet era una baula intermèdia principal dins el procés de formació d'una nació espanyola indissoluble pels lligams orgànics teixits en un passat llargament compartit; per als altres, era un símbol destacat del moment històric d'èsplendor d'una nació catalana que treballava per recobrar la seva plenitud i que associava la seva decadència amb la pèrdua de la sobirania política.

En qualsevol cas, sembla evident que, en el marc de les pràctiques i el discurs polític, el nacionalisme català va aconseguir capitalitzar preferentment el valor simbòlic de Poblet durant les dues primeres dècades del segle xx, la qual cosa no vol dir que les invocacions del monestir amb virtualitats polítiques (fins i tot aquelles formulades des de la suposada neutralitat política i la relativa autonomia del camp arqueològic i artístic) van continuar emetent-se des de sectors diferents i amb intencionalitats també distintes. Al capdavant, com hem vist, a través de Poblet els catalans del període de la Restauració hi van dirimir qüestions tan diverses com l'apreciació de la revolució liberal o el paper que la religió i l'Església havien de tenir en la societat contemporània, o el lloc i la relació de Catalunya amb Espanya.

135. «En el Círculo Conservador. Un discurso del Sr. Maura», *La Correspondencia de España* (4 de novembre de 1905), p. 3. Al·lusions semblants eren relativament habituals. Aquell mateix 1905 el periodista conservador Juan Pérez de Guzmán havia referit Covadonga, San Juan de la Peña, Poblet y Mulhacén com a «símbolos de aquellas largas etapas en que se eslabonaron las gloriosas fatigas de la reconquista y los símbolos también de la perpetua unidad e indivisibilidad de la Patria emancipada». El Escorial havia significat la baula següent, d'acord amb una nova fase marcada per la grandesa i la dimensió imperial. «Los centinelas del Escorial», *La España moderna* (1905), p. 61.

136. J. MAS Y ROURA, «L'odisea», *El Poble Català* (11 de novembre de 1905), p. 1.

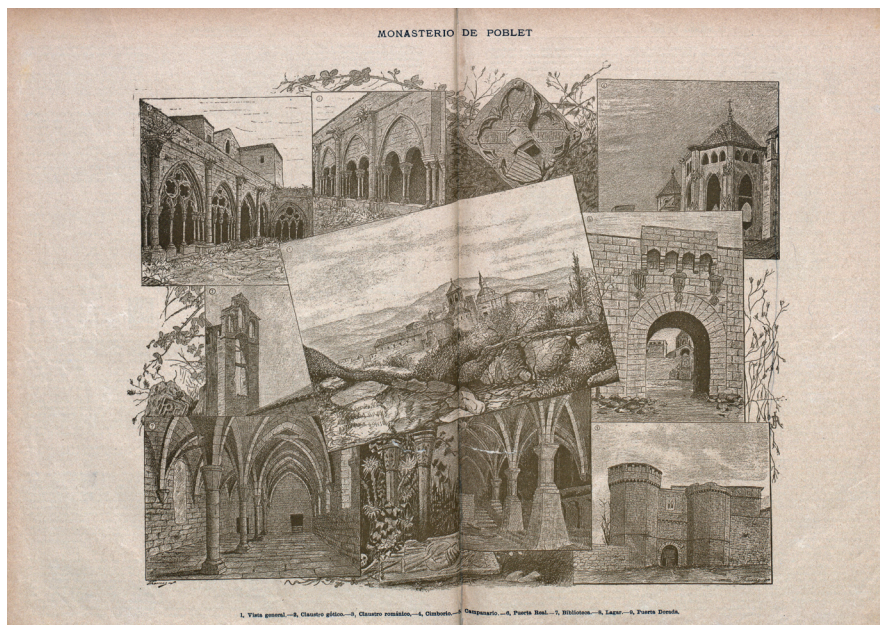

Figura 1. Conjunt d'il·lustracions compostes en doble pàgina que mostren diverses vistes i detalls del monestir de Poblet. *La Hormiga de Oro* (15 gener 1892), p. 18-19. Hemeroteca Digital. Biblioteca Nacional de España.

Figura 2. Il·lustració publicada en portada a *La Publicidad* (30 de març de 1903), p. 1, en el context de la celebració del míting republicà a prop del monestir. Arxiu de Revistes Catalanes Antiques. Biblioteca de Catalunya.

Figura 3. Excursió artística de l'Orfeó Català a Tarragona, l'Espluga de Francolí i Poblet (31 de maig i 1 de juny de 1903). Centre de Documentació de l'Orfeó Català.

Figura 4. Acte solemne d'entrega de la «Bandera de les Dames Catalanes» a la Unió Catalanista. *Il·lustració Catalana* (7 de juny de 1903), p. 1. Arxiu de Revistes Catalanes Antiques. Biblioteca de Catalunya.

Figura 5. Miting celebrat amb motiu de l'aplec nacionalista de 1917, organitzat per la Lliga Regionalista, al qual van ser convidats els nacionalistes bascos. Dormitori del monestir de Poblet.
 Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 6. Membres del Grup Excursionista Penedès al claustre del monestir. Any 1922.
 Autor: Josep Mestres-Hero, Fons Fotogràfic de Josep Mestres-Hero. Arxiu Comarcal Alt Penedès.

Capítol 3

Poblet, qüestió d'estat (Dictadura, República i guerra civil 1923-1939)

Giovanni C. CATTINI¹

Carles VIÑAS GRÀCIA²

Les dècades de 1920 i 1930 representaren un moment important en el compromís de les institucions locals i estatals envers de la restauració de Poblet. En aquest marc, la Comissió de Monuments de la Província de Tarragona culminava el procés de reivindicació del reconeixement del monestir com a monument nacional per part del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, que així ho va decretar el juliol de 1921, a proposta de la Real Academia de San Fernando de Madrid. Aquest resultat no implicà un canvi sobtat de les polítiques de recuperació i reconstrucció, però ajudà al fet que esdevingués un tema que recurrentment entrés en el debat polític i periodístic. La Mancomunitat, conscient del capital simbòlic representat pel conjunt monumental, intentà fer-se amb la propietat del monestir, però sense èxit. Mentre la dictadura de Primo de Rivera accentuà una lectura determinada de Poblet vinculada a un provincialisme aigualit que pretenia reforçar el sentiment nacional unitari espanyol. La visita reial d'Alfons XIII de 1926 fou important perquè s'iniciessin d'una manera més meticulosa les intervencions restauracionistes del conjunt monumental. En les acaballes de la dictadura, la creació del Patronat de Poblet sota la presidència de l'intel·lectual reusenc Eduard Toda fou determinant per a la continuïtat dels processos restauracionista del monestir. L'etapa republicana projectà una nova llum envers Poblet, que acollí manifestacions culturals heterogènies i actes d'organitzacions polítiques que compartiren l'ús del patrimoni artístic per impulsar un relat al voltant de Poblet d'acord amb la propaganda de llurs respectives idees. Així, cristal·litzà una disjuntiva entre la lectura catòlica conservadora del monument, impulsada tant per la Lliga Regio-

1. Professor a la Universitat de Barcelona. ORCID: 0000-0002-3091-5813.

2. Professor a la Universitat de Barcelona. ORCID: 0000-0002-0489-6612.

nalista com pel món carlí i conservador en general, i la progressista, més preocupada en la defensa del conjunt artístic i defensada per les organitzacions republicanes catalanes i també pel naixent moviment socialista de la Conca de Barberà. A la dualitat progressistes-conservadors cal afegir-hi les contraposicions entre les lectures més espanyolistes i les catalanistes, tot i que en aquestes darreres es pogueren copsar diferents graus de catalanisme al voltant de la reivindicació del conjunt monumental, que comprenien des del món més proper a la Lliga Catalana al radical de Nosaltres Sols! (NS!), passant per Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). Paral·lelament, l'espai esdevingué cada cop més un referent turístic per un ampli sector de la societat civil, catalana i estrangera, que reconegué l'atractiu de Poblet.

DEL DECRET DE MONUMENT NACIONAL A LA DICTADURA DE PRIMO DE RIVERA

Des de la seva creació, el 1844, la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics de Tarragona maldà per aconseguir el control i la salvaguarda de Poblet, amb reiterades peticions a les autoritats locals i estatals perquè intervinguessin per aturar l'espoli del monestir que les poblacions properes duïen a terme. El 1893, la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando declarà diferents conjunts monumentals com a monuments nacionals d'Espanya però no hi inclougué Poblet. Des d'aleshores s'elevà reiteradament a la RABASF la petició d'inclusió del monestir i altres edificis entre els monuments nacionals, com passà el 1908 i, sobretot, el 1915, quan s'acordà fer la petició al ministeri per aconseguir aquest reconeixement «en vista de su riqueza artística, (...) su importancia histórica, como panteón reales que son de nuestros reyes y como establecimiento en donde se iniciaron los acontecimientos más notables de la historia de Aragón».³

L'any 1918, la Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics de Tarragona tornà a demanar que Poblet, Santes Creus i l'Arc de Berà fossin reconeguts com a monuments nacionals, i d'aquesta manera aconseguir el màxim reconeixement de l'Estat.⁴

El gener de 1921, Eduard Toda, el màxim estudiós del monestir de Poblet, havia entrat a formar part d'aquella Comissió Provincial de Monuments Històrics i Artístics de Tarragona i havia fet costat a l'acció de Pío Bertran Vilagrassa, que en la mateixa sessió demanava que s'havia d'insistir perquè Poblet, Santes Creus i la resta de cenobis fossin designats monuments nacionals.⁵

3. Juan SERRA Y VILARÓ (1946b), *La Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Tarragona ante las ruinas del Monasterio de Poblet*, Tarragona, Imprenta de J. Pijóan, p. 94.

4. Carpeta 4-95-2, Real Academia de Bellas Artes de San Fernando.

5. *Ibidem*, 4-86-6.

En aquesta conjuntura podem documentar-nos amb una font inèdita com el Llibre d'honor del monestir de Poblet, un obsequi atorgat l'abril de 1912 per l'Institut Català de les Arts del Llibre amb la voluntat que recollís les signatures de les personalitats de pas per Poblet⁶ i que ens permet analitzar la classe política, econòmica, cultural que visita la institució i quina és la seva visió tant de l'objecte artístic com dels significats ideològics que li atorgaven.⁷ Aquell mateix mes, una delegació de la Universitat de Saragossa, encapçalada pel rector Andrés Giménez Soler, destacat exponent del pensament aragonesista,⁸ deixava constància que «la Universidad de Zaragoza, tan interesada como la [universitat] de Barcelona a las glorias que representa este monasterio, y que se honra como sucesora de las generaciones de artistas que labraron este (...)».⁹

Una visió diferent la trobem en el religiós aragonès Antonio Martínez, segons el qual:

el monasterio de Poblet, sepulcro de grandezas pasadas de la gloriosa monarquía aragonesa, más bien que admiración y entusiasmo, ha producido en mi alma un sentimiento de cariño patriótico y devoción profunda. ¡Dios tenga en su gloria las almas de los Reyes y de los Monjes, que guarde a España, para que no se extingan las generaciones capaces de edificar monumentos dignos del culto de Dios, y de la grandeza nacional española.¹⁰

Només dues setmanes més tard, trobem la nota de La Liga de Drogueros Ultramarinos y Similares de Saragossa, de to menys abrandat, que durant una visita a Poblet va subratllar la bellesa del monestir alhora que invocava la benedicció dels seus fundadors.¹¹

El moviment catalanista deixava la seva petja també en el llibre d'actes i, com a mínim, es pot ressaltar com algú va esborrar deliberadament un fragment d'una dedicatòria, ens referim a la datada el 19 de març de 1921 i signada per J. Fabregat amb el missatge: «Remembrant les grandiositats de la nostra pàtria me surt de

6. Agustí ALTISENT (2014), *Història de Poblet*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili – Diputació de Tarragona, p. 736.

7. En la primera pàgina podem llegir: «Este histórico Real Monasterio de Poblet fue visitado, el día 29 de mayo de 1920, por el Illmo. y Rendmo. Sr. Nuncio de su Santidad en España, Monseñor Ragonesi, y por Excmo. e Illmo. Sr. Arzobispo de Tarragona, Dr. D. Francisco Vidal Barraquer, a quienes acompañaron sus respectivos tres familiares y cuatro individuos de la Comisión de Monumentos de Tarragona», a Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957), AAMP.

8. La biografia en el diccionari biogràfic de la Real Academia de la Historia: Andrés Giménez Soler | Real Academia de la Historia (*rah.es*).

9. Nota del 9 gener de 1921, a Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957), AAMP.

10. Nota del 12 juny de 1921, a *ibídem*.

11. Nota del 28 juny de 1921, a *ibídem*.

l'ànima un crit de....» El fragment que manca, com es pot entreveure malgrat la voluntat censora, reproduïa la consigna «Visca Catalunya Lliure».¹²

També cal destacar la nota d'Àngel Guimerà del 28 de març següent, escrita amb «unes ratlles dramàticament tortes i una lletra tremolosa»¹³ en què afirmava «vergonya eterna a la nació que ha abandonat aquest monument». Aquesta fórmula recordava, a tot català de l'època, la famosa al·locució proferida en el seu discurs inaugural a l'Ateneu Barcelonès de 1895 quan havia sentenciat «vergonya eterna a aquells que, menyspreant el seu idioma, alaben el dels altres».¹⁴ *La Veu de Catalunya* dedicà un article a la visita del gran dramaturg al conjunt monumental.¹⁵ Es recordava l'estat d'abandó del monestir, especialment «l'església panteó dels nostres reis, ànima i eix de la nacionalitat catalana, imatge vera de Catalunya, mutilada, trencada, profanada, absents els reis, que ni morts són respectats...», però la continuïtat del monument feia que es transformés tot ell en un símbol de «la grandesa i de la potencialitat de la nostra raça». L'autor de l'article comparava la monumentalitat de Poblet amb la de la figura de Guimerà, que era presentat com a «símbol vivent de la pàtria». El mateix dramaturg anys enrere havia dedicat una poesia al monestir i ara hi tornava de visita després que s'hagués estrenat a Montblanc la seva última obra *Joan Dalla*, llegida com un llegat clar del dramaturg a les noves generacions ja que el protagonista era «el vell que replega totes les seves forces a un amor invencible a la pàtria, i tramet l'amor a sa descendència superant totes les adversitats contra la pàtria conjurades».¹⁶

En el llibre d'honor d'aquests anys sovintejaren les reivindicacions vehements, com la de J. Franquesa: «veient la destrucció que afroga [sic] plana damunt les pedres d'aquest lloc sagrat, hi contemplo la terra catalana que també ha perdut la llibertat».¹⁷ Tampoc hi faltaven les dedicatòries que utilitzaven la rima per ser més contundents, com és el cas de la signada per B. Malagarriga, que afirmava:

12. Nota del 19 març de 1921, a *ibídem*.

13. ALTISENT (2014), p. 736.

14. Àngel GUIMERÀ (1978), *Obres completes*, Barcelona, Editorial Selecta, p. 1210. Sobre la vesant política del personatge vegeu: Giovanni C. CATTINI (2019), «'...I tant drets com caiguts poble serem.' Àngel Guimerà i els inicis del catalanisme polític», a GALLÉN, Enric, *et al.*, *Guimerà: ideologia i pensament*, Lleida, Punctum, p. 13-57, i Ídem (2024), «Guimerà: la persistència d'un mite popular i els debats al voltant del cinquantenari de la seva mort (1909-1974)», *Zeitschrift für Katalanistik*, 37, p. 181-207. DOI: <https://doi.org/10.46586/ZfK.2024>

15. Ramon RUCABADO, «En Guimerà a Poblet», *La Veu de Catalunya* (1 i 5 d'abril de 1921).

16. Ídem (1 d'abril de 1921), p. 7. La popularitat del personatge quedà remarcada en el seu enterrament com es desprèn de l'estudi de Giovanni C. CATTINI; Santiago IZQUIERDO; Carles VIÑAS (2024), «La polisèmia de un entierro: el proceso laico de santificación cultural de Àngel Guimerà» a CAO, David; MICHONNEAU, Stéphane, *La muerte pública. Los usos políticos del culto fúnebre en la España contemporánea*, Granada, Comares, p. 211-226.

17. 12 de juliol de 1921, a *Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957)*, AAMP.

La mà criminal que t'ha arruïnada
 Mereix que la talla la destrai
 Si es fill de la terra catalana
 Vullau Déu i Pàtria perdonal¹⁸

O la realitzada per P. Sebastià Batet que elaborava la següent declaració:

Admirat de ta grandesa
 No sortiria d'ací
 Com turista fa bellesa
 M'has fet més benedicti¹⁹
 (12 de juliol de 1921,
 Llibre d'Honor del Monestir de Poblet)

Als inicis de la dècada de 1920 quedava clar que el moviment catalanista considerava Poblet un lloc de referència simbòlica fonamental, tal com hem analitzat en la gran manifestació de 1917 o en la de 1922. Aquesta significació del monestir pel catalanisme explica per què, des d'inicis del segle xx, a Poblet se succeïren els actes d'afirmació nacionalista. Això va possibilitar que el cenobi esdevingués una icona, primer, pel catalanisme de la Unió Catalanista i la Lliga Catalanista i, després, pel republicanisme d'esquerrres. Un símbol patriòtic que desbordava, per tant, l'eix ideològic. «Tot català en el clos de Poblet, se sent més català» s'asseverava des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*.²⁰

De totes maneres, el juliol de 1921 fou important per posar en l'agenda de la política estatal la necessitat d'intervenir per acabar amb el deteriorament del que quedava del conjunt cistercenc. Així, primer podem ressaltar que, a inicis del mateix mes de juliol, el Conde de Asalto havia aconseguit una xifra de 24.500 pessetes per a les obres de conservació del monestir²¹ i el 13 juliol de 1921 arribà l'esperada i perseguida declaració de Poblet com a «Bien de interés nacional. Patrimonio Histórico de España». El president de la Comissió Històrica de Monuments i delegat governamental visitava Poblet el gener de 1922 i deixava constància de «su complacencia por el excelente estado en que se encuentran los servicios de este Monasterio».²²

En els mesos següents, segurament l'episodi més destacable abans de la Dictadura de Primo de Rivera fou el frustrat intent de la Mancomunitat de Catalunya

18. Ibídem.

19. Ibídem.

20. «A Poblet», *La Veu de Catalunya* (26 de maig de 1917), p. 1.

21. *La Vanguardia* (5 de juliol de 1921), p. 13.

22. Nota del 31 gener de 1922, a Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957), AAMP.

de comprar l'edifici de Poblet, juntament amb el de Santes Creus. Tal com es desprèn d'un informe de l'Arxiu de la Diputació Provincial del febrer de 1922,²³ els dos monestirs eren per les autoritats espanyoles uns edificis «destruïts i inserbibles», mentre pels catalans són «aquells dos monestirs de Poblet i Santes Creus, qual meravella artística és tan preuada com la seva gloriosa història, i en la quietud de quins llocs han descansat i descansen encara, en l'etern repòs de la mort, tantes il·lustres personalitats de la nostra terra». L'informe no amagava que davant els impediments burocràtics, el recurs millor per aconseguir la propietat d'aquestes entitats emblemàtiques era recórrer a subterfugis legals. En aquest marc, es recordava que en virtut de la llei de cessions del 9 de juny de 1869 les diputacions provincials podien reclamar a l'Estat aquells edificis que «es destinessin a serveis dels que les lleis encomanen a les mateixes», és a dir, si les autoritats provincials donaven un ús social al patrimoni històric. L'Estat els cedia i la Mancomunitat elevava una petició per crear granges escoles en els dos conjunts monumentals.

Per altra banda, l'arquitecte i l'historiador de l'art Joan Bassegoda va escriure que la intenció de la Mancomunitat de Catalunya era crear un col·legi missional i una universitat pontifícia dins del conjunt monumental, projecte que hauria estat secundat pel cardenal arquebisbe de Tarragona Vidal Barraquer i el polític Francesc Cambó, aleshores ministre d'Hisenda, i que les arrels d'aquest projecte es remuntaven a 1914.²⁴

La iniciativa no prosperà, entre d'altres motius perquè el 13 de setembre de 1923, el general Miguel Primo de Rivera s'aixecà en contra del sistema polític de la Restauració i dugué a terme un cop d'Estat que es materialitzà en una profunda campanya homogeneïtzadora espanyolista, concretada en el decret antiseparatista del 18 de setembre, que va permetre impulsar una oberta persecució del catalanisme, i ampliava la tipologia dels delictes en contra de la unitat de la pàtria, perseguit ja per la Llei de Jurisdiccions de 1906. Es prohibí exhibir la senyera i l'ús oficial de la llengua catalana i incloïa penes draconianes per a qui s'aixequés en armes contra l'Estat. En unes setmanes es dissolgueren ajuntaments, diputacions, societats com el Centre Autonomista de Dependents del Comerç i la Indústria (CADCI) i es perseguí militants nacionalistes i, fins i tot, nombrosos capellans. El 27 d'octubre de 1923 una reial ordre de la Direcció General d'Ensenyament Primari imposava el castellà com a única llengua d'educació i el 15 de febrer de 1924

23. «Informe del 23 febrer 1922», carpeta Q 306, exp. 41 (5), Arxiu Històric de la Diputació de Barcelona.

24. Joan BASSEGODA (1983), *Història de la Restauració de Poblet. Destrucció i reconstrucció de Poblet*, Poblet, Abadia de Poblet, p. 158.

una altra reial ordre preveia la inspecció obligatòria de tots els centres educatius per comprovar l'aplicació d'aquestes mesures sota pena de tancament per aquells instituts refractaris a les noves disposicions. Les maniobres del Directori Militar continuaven prohibint les manifestacions obreres per al Primer de Maig i les nacionalistes de l'Onze de Setembre. Les polítiques repressives continuaren amb la purga del personal de totes les diputacions i s'acompanyaren d'un nou estatut municipal (abril de 1924), pensat per retallar les possibilitats d'autogovern, i per una nova Llei Provincial (març de 1925) que eliminà legalment la Mancomunitat de Catalunya.²⁵

El llibre de signatures del monestir recull aquest canvi dictatorial, com exemplifiquen les dedicatòries espanyolistes més comunes. Així, des del juliol de 1924 es poden llegir frases com «es una maravilla de arte español» o «que Dios me conceda los años de vida necesarios para ver la restauracion de esta joya artística catalana», subscrita per l'empresari tèxtil conservador José de Despujol (s. f.), o la del propi governador civil de Tarragona, que afirmava «las mismas ruinas de los monumentos españoles atestiguan a través del tiempo, como prueba con el incomparable Monasterio de Poblet, gloria de Cataluña, las eternas glorias de la madre España».²⁶

Les mateixes autoritats locals de la dictadura, encapçalades per Alfons Salà i Argemí i José Milà Camps plantejaren una possible restauració del monestir, gràcies a uns inversors de Sud-amèrica que es farien càrrec de pagar la intervenció amb la finalitat de crear-hi, com hem esmentat anteriorment, un seminari d'alts estudis religiosos de caràcter hispanoamericà i una universitat pontifícia. D'aquesta manera es reprenia el projecte que havia transcendit en temps de la Mancomunitat però en aquest cas, atès que es trobaven en plena dictadura, vinculat a una lectura que relegava la identitat catalana a la marginalitat. Tot i això, com hem comentat, sembla que el mateix cardenal arquebisbe Vidal i Barraquer va deixar entreveure el seu suport a la iniciativa en qüestió i que, fins i tot, s'hauria format un patronat, presidit pel rei Alfons XIII i integrat també pel capità general de Catalunya, el marquès de Comillas, Alfons Sala, Manuel Guasch i el Director General de Belles Arts.²⁷ El diari *La Publicitat* criticà obertament aquesta proposta de la dictadura i utilitzà uns arguments més aviat tècnics (por a una restauració que canviés la naturalesa arquitectònica de Poblet) quan la raó era de crítica a la

25. Josep Maria ROIG I ROSICH (1992), *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

26. Nota del 14 agost de 1924, a Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957), AAMP.

27. Joaquín GUITERT FONTSERÉ (1955), *La época contemporánea en la historia del Real Monasterio de Poblet*, Barcelona, Editorial Orbis, p. 225-227.

política de les autoritats.²⁸ Cal remarcar, però, com aquestes propostes no foren mai recollides en les actes de la Comissió de Monuments de Tarragona.²⁹

LA VISITA D'ALFONS XIII L'ANY 1926

Durant aquest any van persistir les queixes reiterades en relació amb l'estat d'abandonament del monestir. Entre altres trobem la de la Federació Catalana de la Premsa Catalana quan va visitar Poblet.³⁰ En aquest marc, destacaríem la campanya per generar una agenda pública favorable perquè la restauració del monestir esdevingués una prioritat.

A inicis del mes d'octubre d'aquell any, es multiplicaren els articles a la premsa. Destacaren els publicats al portaveu carlí *El Correo Catalán*, en els quals, escrits per Jorge Miranda, es denunciava que tot l'edifici de Poblet estava a punt d'enfonsar-se i que n'era pròxima la desaparició. Miranda defensava que «Poblet se nos va de las manos, después de haberse ido de nuestros corazones olvidadizos». A més, li semblava impossible atès que el conjunt monumental s'havia transformat en un important al·licient per a la nova indústria turística i per això sentenciava: «Nunca, como hoy, había sido tan conocido Poblet; jamás en nuestros días, ha sido tan abandonado y malquerido el Escorial de Cataluña». Respecte al valor sentimental del que representava l'edifici, el diari proclamava:

Poblet y lo que representa en la historia civil, religiosa, artística y literaria de Cataluña es ideal común; en la restauración de Poblet nos reconoceríamos todos hermanos; poniendo en olvido todas aquellas adjetividades del momento, lo accidental y transitorio de nuestro atomismo quedarían como aniquilados, por un tiempo, al foco de lumbre gloriosa que emana de aquel monumento de la religión y de la patria.³¹

El 15 de octubre, el portaveu carlí tornava a abordar el tema de Poblet citant un article aparegut en el diari *El Debate* de Madrid, que afirmava que la milícia nacional hauria cremat, o si més no l'hauria utilitzat per fer-ne «tacos de los cartuxos», el llegat bibliòfil de Pedro Antonio d'Aragó, originari del segle XVII. L'articulista recorda que dels més de quatre mil volums d'aquell llegat, n'hi havia una part dipositada a la Biblioteca de Tarragona, una altra era propietat de Pau Font de Rubinat, alguns llibres eren d'Eduard Toda i altres es trobaven en biblioteques

28. BASSEGODA (1983), p. 162.

29. Andreu SELVAT (1973), *La restauració de Poblet*, Barcelona, Rafael Dalmau, p. 48.

30. Nota sense data (juliol 1926), a *Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957)*, AAMP.

31. J. M., «Poblet se está hundiendo», *El Correo Catalán* (1 d'octubre de 1926), p. 1.

privades. També afirma que s'havia tingut notícia de la venda de nombrosos volums a París, Londres i Berlin i que alguns llibres s'havien desmuntat per fer «serviettes en lujosos despachos de bibliófilos extranjeros». Per tot plegat, *El Correo Catalán* demanava urgentment restaurar Poblet per poder justificar i reclamar els tresors bibliòfils del monestir:

Si se restaurara y repoblara Poblet, más de la mitad de sus tesoros bibliotecales y archivales podrían retornar a su primitivo lugar de custodia, si todos los poseedores se avenían a la reintegración, y me consta de muchos poseedores que se complacerían en hacerlo, para gloria de Cataluña y honor suyo muy grande.³²

El 19 d'octubre, el mateix diari afirmava que des de les altes esferes s'havia finalment decidit acabar amb la desídia amb què s'havia tractat el monestir i se n'impulsava la recuperació amb una assignació de fons importants «con firme propósito de hacer algo definitivo, a favor de aquel descomunal esqueleto pétreo, cuyos recuerdos gloriosos ultrapasan el número de sus incontables sillares».³³

Per part seva, el conegut escriptor Joaquim Folch i Torres publicava un article en què lamentava l'estat de conservació del monument nacional català i acusava la Comissió de Monuments de Tarragona, presidida per Vidal i Barraquer i amb membres com Eduard Toda i Pau Font de Rubinat, de deixadesa i no actuar amb prou determinació per revertir l'estat d'abandonament de l'edifici.³⁴

El 17 d'octubre, la revista *Poble Nou*, denunciava també l'estat de ruïna en què es trobava el monestir, definit com «la casa pairal de la nacionalitat catalano-aragonesa». En l'article s'esmentava com malgrat que durant anys s'havia alertat sobre la degradació del monument, això no va implicar cap canvi positiu. Altrament, aleshores es va plantejar una nova possible intervenció: «l'obra de reconstrucció del Monestir de Poblet en ruïna és esdevinguda una obra de reconstrucció col·lectiva en la qual tots dins una ampla abraçada de germanor tenim el deure d'aportar-hi el nostre màxim esforç embolcallat amb el vel de sentiment racial de cadascú».³⁵

Però el que semblà als contemporanis que havia de ser el desllorigador de la reconstrucció fou la visita reial d'Alfons XIII, que es realitzà a finals del mateix mes d'octubre i coincidí amb una lectura profundament espanyolista del monu-

32. FRIEND, «Notulas. Más sobre Poblet. Para el DEBATE», *El Correo Catalán* (15 d'octubre de 1926), p. 3.

33. FRIEND, «De día en día. Por fin, se hará algo a favor de Poblet», *El Correo Catalán* (19 d'octubre de 1926), p. 2.

34. JOAQUIM FOLCH I TORRES, «Poblet en ruïnes», *La Gasetta de les Arts* (15 d'octubre de 1926).

35. *Poble Nou* (17 d'octubre de 1926), p. 8-9.

ment. Com recordava José Milà i Camps, president de la Diputació de Barcelona, en el pròleg a la reimpressió del llibre de Domènech i Montaner sobre l'edifici:

el día 25 de octubre de 1926 (...) las ruinas del histórico Monasterio de Poblet, sumidas durante casi un siglo en aterradora soledad, se estremecieron de júbilo al notar que al pie de sus vetustas murallas renacía otra vez bullicio que, en aquellos sus pasados tiempos de esplendor, había en tantas ocasiones anunciado la proximidad de una visita real.³⁶

Milà i Camps descrivia la visita del monarca de manera detallada i insistia sobre els sentiments contradictoris que aquesta havia suscitat en el monarca, ja que l'esplendor de l'edifici en part en runes el va fer reflexionar sobre la importància d'impulsar-ne la reconstrucció:

Y es que el solo hecho de estar allí nuestro Monarca, resumiendo en su altísima representación las gloriosas tradiciones y los sagrados recuerdos que viven y alientan en todas las almas patriotas, actuó como siempre de mágico conjuro, despertando por doquier emoción, respeto y simpatía, y al verle pisar el maravilloso *Claustro Gótico* y transponer el recinto del inacabado *Palacio del Rey Martín* nos pareció un hálito de nueva vida a iniciar, desde aquel instante, la milagrosa resurrección de aquel gigantesco cuerpo inerte, que comenzó su agonía en 1835 al furioso empuje de turbas enloquecidas, y que hubo de sufrir, después, el lento y angustioso martirio a que lo sometieron, a un tiempo mismo, la general indiferencia del pueblo y el abandono inexplicable y suicida de los poderes públicos.

La noble y generosa iniciativa que allí le llevó, a impulsos de su corazón de Rey, amante como nadie de las cosas de su Patria, no se vió ciertamente defraudada, ya que el entusiasmo que en él provocó la magna obra fue creciendo a medida que, una tras otra, recorrió las múltiples dependencias del nombrado cenobio: la *Sala Capitular*, la *Biblioteca de los Monjes*, el *Dormitorio de Novicios*, la *Iglesia...*; y junto a su admiración, espontánea y reiteradamente expresada, no pudo menos de asomar un sentimiento de punzante amargura cuando, al llegar al *Crucero*, hallóse en presencia de las Tumbas de sus gloriosos antecesores, los Reyes de Aragón, medio derruidas y villanamente profanadas.³⁷

Milà finalitzava el pròleg afirmant que la visita del monarca a Poblet havia representat un revulsiu històric per a la restauració del monestir atesa la ferma

36. JOSÉ MILÀ Y CAMPS (1927) «Introducción», a Lluís DOMÈNECH Y MONTANER (1925), *Historia y arquitectura del Monasterio de Poblet*, Barcelona: Montaner y Simón, p. V.

37. *Ibidem*, p. VI.

adhesió d'Alfons XIII als treballs que des de la Real Acadèmia de San Fernando i la Comissió de Monuments Històrics i Artístics de Tarragona es volien impulsar. La premsa diària feu un seguiment detallat de la visita reial i, fins i tot, *El Diario de Barcelona* reproduí la sentència d'Alfons XIII quan abans de sortir del monestir afirmà «Voy a tomarme a pecho la restauración de dicho monasterio, pues lo que se llama Monumento nacional no es más que una vergüenza nacional».³⁸ Les paraules del rei foren repetides per tota la premsa catalana de l'època (*La Vanguardia*, *La Publicitat*, etc). La històrica visita va ser recollida també en el llibre d'honor del monestir amb la signatura del monarca i la data, sense cap anotació o pensament afegit. A la següent es registraren les signatures de les infantes que l'acompanyaven.

En el tombant del mateix mes d'octubre, *La Publicitat* es feu ressò de la necessitat d'intervenció per part de les autoritats per tal d'aturar la construcció d'immobles en l'àrea del monestir, possible per la privatització dels terrenys, fet que havia afavorit operacions immobiliàries que incidien d'una manera directa en el paisatge. També es demanava impulsar les obres de reconstrucció dels edificis històrics originals. En aquest sentit, l'editorial del diari era contundent: «Cal salvar Poblet de l'enfonsament. Cal restaurar el monument gloriós, cal tornar-li les terres immediates amb els camins i les cases i les fonts. Ric d'art i història, d'aigües i de terror, Poblet tornarà a ésser, sota les altes muntanyes de Prades, el lloc de repòs i joia arquitectònica que va ésser en els seus bons temps inoblidables.»³⁹

En el mateix diari, Rossend Llates evocava que Poblet havia entrat en el seu imaginari de jove estudiant a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans quan s'havia sentit «submergit en la sensació gran i castament voluptuosa que dona la visió de l'ordre: sobretot quan l'ordre es mostra vestit de la fermesa de la pedra, i sobretot quan la pedra resplendeix vestida de sol». Aquesta percepció, Llates la contrastava amb la seva primera visió de Poblet que quedà emmarcada per l'estat de destrucció que el portà a reflexionar sobre «altres ruïnes, altres temples, altres edats enfilats contra d'altres cels i que ara no són sinó unes rengleres de pedra alçada i soterrada, que parlen d'immensos pobles antics. Eren imperis que infantaren cultures mil·lenàries; però que devia passar? Són morts perquè també els pobles moren».⁴⁰

Ras i curt, el mes d'octubre de 1926 havia representat, sense cap mena de dubte, un moment immillorable per situar en l'agenda pública estatal la necessitat de dur a terme la restauració del monestir de Poblet. En aquest sentit, el novem-

38. «Jornadas Reales», *Diario de Barcelona*, (26 d'octubre de 1926), p. 9.

39. «Les terres de Poblet», *La Publicitat* (27 d'octubre de 1926), p. 1.

40. Rossend LLATES, «Meditació de Poblet», *La Publicitat* (28 d'octubre de 1926), p. 1.

bre de 1926, des del Reial Cercle Artístic de Sant Lluç s'enviava un document favorable a la restauració de Poblet que comptava amb les signatures dels presidents de destacades corporacions centrals en la vida social, cultural i econòmica del Principat.⁴¹ Els resultats concrets es feren públics a finals d'any, com es desprèn de les actes de la comissió de monuments de Tarragona, amb l'aprovació urgent de la tramitació de les obres de consolidació de Poblet.

ENTRE LA RESTAURACIÓ RELIGIOSA I LA CREACIÓ DEL PATRONAT

El ressò de les iniciatives ciutadanes es materialitzà al llarg dels mesos següents amb diferents actes a les ruïnes de Poblet, des d'un dinar celebració de la Lliga Regionalista⁴² fins a les visites del president i delegats del IV Congrés de Regants que va tenir lloc a Barcelona, el maig i juny de 1927, o la Segona Assemblea de les diputacions provincials espanyoles, el president de la qual deixava constància en el llibre d'actes que els diputats de tot Espanya havien incidit en «la necesidad de restauración del gran monumento nacional».⁴³ Cal remarcar, tal com recordava el diputat provincial Juan B. Robert a *La Vanguardia*, que la iniciativa tenia com a finalitat promoure la unitat espanyola, i explicava que el primer

41. Les següents corporacions: Foment de les Arts Decoratives, Ateneu Barcelonès, Centre Excursionista de Catalunya, Cercles Artístic de Sant Lluç, Cercle Equestre, Reial Associació de Caçadors de Barcelona, Cercle del Liceu, Centre Excursionista del Vallès de Sabadell, Lliga Cervantista Espanyola de Barcelona; Associació Intima de Concerts; Associació Cultura Musical Popular; Club Excursionista de Gràcia; Col·legi de Farmacèutics de Barcelona; Montepio farmacèutic del Dr. Andreu; Foment del Treball Nacional; Societat de Atracció de Forasters; Les Arts i els Artistes; Associació de Pessebristes de Barcelona; Junta de la Biblioteca Arús; Foment de la Sardana de Barcelona; Joventut Montserrat de Barcelona; Associació Artística d'Escultors Decoradors; Centre Excursionista de Sabadell; Grup Excursionista Terra Endins; Grup Excursionista de l'Orfeó Gracienc; Acció Social, organisme diocesà de cultura i propaganda social; setmanari Catalunya Social; Col·legi d'Artífex en Ebanisteria; Sindicat Musical de Catalunya; Centre Excursionista Els Blaus; Revista Il·lustrada de Turismo Mediterráneo; Institut Agrícola Català de Sant Isidre; Orfeó Català; Centre Excursionista César A. Torres; revista *Archivos de Oftalmología Hispano Americano*; Ateneu Antics Alumnes de l'Antic Col·legi de San Josep; La Mutua de Veïns de la Ronda de Sant Antoni; Agrupació Fotogràfica de Catalunya; Club de Natació de Barcelona; Joventut Catalana; Círculo del Ejército y de la Armada; Centre Excursionista Rafael Casanova; Associació d'Escultors Estatuàries; Agrupació Excursionista Tagamanent; Agrupació Excursionista Badalona; Agrupació Espanyola de Mestres i Directors Concertadors; Gremi de Cerrajeros y Ferraters de Barcelona; Grup Excursionista Marathon; Agrupació Cultural Francesc d'Aragó; Orfeó Atlántida; Agrupació Excursionista Pedra Força; Centre Excursionista Barcelona; Agrupació Alumnes i Ex Alumnes Abad Oliva; Orfeó Sarriànc; Entitat Esportiva Penya Rhin. Aquestes entitats van signar el «Documento que las entidades barcelonesas, centros artísticos, culturales, excursionistas, etc., elevan al excmo. Sr. Conde las Infantas, director general de Bellas Artes en pro de la consolidación del Real Monasterio de Poblet». En total van ser noranta-cinc entitats. Fons 03, 65/270, Cultura, AGA, p. 11.

42. BASSEGODA (1983), pp.164-165 i GUITERT (1955), p. 229.

43. Nota del 18 juny de 1927, a Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957), AAMP.

congrés dels diputats espanyols s'havia dut a terme a Madrid i que la nota característica es podia sintetitzar en el fet que: «ninguno de ellos desconocía la vida fácil y amable de la corte, y nadie albergaba recelo ni animadversión contra la psicología madrileña. Cada representación de provincias hizo allí su vida habitual, con cierto individualismo y autonomía». En canvi, a Barcelona, la tònica havia sigut totalment diferent. Segons el mateix Robert:

El programa de actos, tan sagazmente planeado, obligaba a la fusión de todas las representaciones de tal modo, que solo recuperábamos la libertad para las cortas horas de descanso. Todos hemos recibido juntos las mismas sensaciones, idénticas emociones. Las horas de trabajo eran las matinales, y por la tarde, visitas bien cuidadas a los lugares más notables de Barcelona, en orden a monumentos, paseos y establecimientos provinciales. Y como paréntesis, los días de asueto completo, siempre instructivos, de las magníficas excursiones a Montserrat, eje místico de Cataluña, corazón de la provincia de Barcelona; a Gerona, asomándonos a su incomparable costa por la ventana de la ancestral Ampurias; A Tarragona, con las horas inolvidables que permanecemos en Poblet; a Lérida, con la visita al salto y presa de Camarasa; es decir, para poder observar la Cataluña pintoresca, la Cataluña histórica, la Cataluña industrial, y en todas partes Cataluña española. Los pocos asambleístas conocedores de la tierra catalana no hemos experimentado las sorpresas de los que por vez primera la pisaban, que eran muchos, o de quienes tan solo guardaban de Cataluña una impresión superficial y fugaz, por su corta permanencia en ella de otras ocasiones. Los diputados forasteros habían respirado la viciada atmósfera formada en toda España alrededor de los fantasmas que entenebrecen a veces la personalidad catalana, sea por culpa de quien fuere, que no es la de ahora ocasión para determinar.⁴⁴

I concloïa refermant la importància de la segona assemblea de les diputacions espanyoles que havia servit per projectar el Principat a tot Espanya:

(...) en todos los rincones de la Península se repetirá y pregonará el tópico cervantino de que Barcelona es archivo de la cortesía, ampliando el concepto al añadir que también archiva la ciudad de los condes, y Cataluña entera, la esplendidez y la cordialidad para todos los españoles.⁴⁵

Mentrestant, els treballs de restauració de Poblet, com remarcava mossèn Josep Palomer, a finals d'agost de 1927, donaven els seus fruits. Com ell mateix va explicitar: «novament vingut a Poblet al cap d'una anyada m'ha estat grat veure el

44. Juan B. ROBERT, «El prestigio de Cataluña», *La Vanguardia* (28 de juny de 1927), p. 1.

45. *Ibidem*.

començ del treball de consolidació, fruit de la nostra campanya patriòtica».⁴⁶ La campanya de premsa que s'havia impulsat l'octubre de 1926 havia continuat durant l'any 1927 amb articles de Rovira i Virgili a *La Publicitat* o la reiterada sèrie d'articles apareguts a la *Veu de Catalunya* sota els títols «Estampes de Poblet» i «Decadència de Poblet», sense oblidar l'èxit assolit pels llibres del mateix Palomer sobre el monestir.⁴⁷

Com en altres èpoques històriques analitzades anteriorment, especialment en la conjuntura de la segona meitat del segle XIX i principi del segle XX,⁴⁸ cal remarcar com també durant els anys de la dictadura de Primo de Rivera es tornà a parlar de la possibilitat de recuperar el tresor perdut de Poblet. Toda, president de la Comissió de Monuments de Tarragona des de 1927, havia informat l'entitat que presidia de la presència de dos ciutadans, un d'espanyol i un d'alemany, que havien estat vistos realitzant excavacions en terrenys privats que, anteriorment, havien format part del monestir. El problema havia esdevingut major quan els dos ciutadans havien aprofitat la presència de turistes a Poblet per fer excavacions també dins el monestir. I no foren els únics a interessar-se pel presumpte tresor perdut de Poblet.⁴⁹ Malgrat la presència d'un informe d'Eduard Toda que negava la validesa de totes les llegendes i històries que circulaven al voltant del mateix tema les autoritats també es van sentir atretes per la possibilitat de fer un descobriment sensacional.

En aquest sentit, tenim constància d'una «curiosa expedición» que, el 15 de març de 1928, va decidir anar a buscar l'«emplazamiento del tesoro». El grup el van encapçalar personalitats destacades, com el capità general de Catalunya, Emilio Barrera; el president de la Diputació de Barcelona, el compte del Montseny; el governador civil de Tarragona, Maximiliano Soler; el coronel d'enginyers Julián Gil Clemente i «Don Ramon Palau con su madre, representando al dueño de los papeles».⁵⁰

Finalment, el 19 de maig de 1928, el general Barrera va suspendre les recerques i les excavacions. Una setmana abans havia rebut un nou informe d'Eduard Toda que tornava a criticar el projecte i el seu nul fonament. Tanmateix, el recinte i el monestir van ser objecte reiteradament d'incursions d'improvisats saurins atrets pel miratge del suposat tresor perdut de Poblet, com així es desprèn de l'activitat de la Comissió de Monuments de Tarragona que aconseguí finalment

46. Nota del 26 agost de 1927, a Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1920-1957), AAMP.

47. SELVAT (1973), p. 39-40.

48. Eufemià FORT (1979), *La llegenda dels fabulosos tresors de Poblet*, vol. I. i II, Barcelona, Rafael Dalmau.

49. Ibídem, vol. II, p. 45-47.

50. Fons 03, 65/270, Cultura, AGA.

el 1929 que el governador civil de Tarragona prohibís qualsevol intent d'excavació en el territori del monestir.⁵¹

Els elements de més transcendència del període van ser, doncs, el debat sobre la restauració de la vida religiosa en el monestir i la creació del Patronat de Poblet. En ambdues iniciatives tingué un paper fonamental Toda. L'erudit reusenc havia establert a principi de 1927 una relació de cordialitat amb els monjos trapencs que havien impulsat monestirs a Còlreces (Viaceli, Santander) i a Venta de Baños (San Isidro de Dueñas, Palència). Sembla que la relació tingués com a finalitat la creació d'una comunitat trapenca a Poblet però l'estiu del mateix 1927 Toda començà una relació epistolar amb l'abat de Cuixà que escrivia perfectament en català. La bona entesa entre ambdós fou determinant perquè el mateix Toda apostés per la localitat del Conflent. Especialment quan el 10 de setembre de 1930, fra Francesc d'Assís Causse, abat de Cuixà, acompanyat per Dom Francesc Janssens, abat general del Cister, visitaren Poblet i es creà una bona sintonia que feia presagiar una possible i ràpida creació d'una comunitat monàstica. La proclamació de la Segona República, amb la crema de convents a Madrid primer i, sobretot, l'esclat de la guerra civil van fer naufragar el projecte.⁵²

En canvi, Toda va poder obtenir resultats més concrets amb la creació del patronat del monestir de Poblet, del qual va ocupar la presidència d'ençà la seva fundació el 14 de juny de 1930. Tot i que la seva principal finalitat va ser la conservació de les restes del recinte (sobretot inicialment preservar els murs en perill de desplomament), el Patronat va ser cabdal per a la restauració material del conjunt monumental pobletà, en part possibilitada pels ajuts —més o menys regulars— procedents de la Generalitat de Catalunya i el govern de la Segona República espanyola. La creació del patronat al final de la Dictadura també portà algunes polèmiques ja que la resta de membres que formaren el patronat eren l'aristòcrata Ramon de Morenés i García-Alessón, comte d'Asalto; l'industrial i col·leccionista d'art Lluís Plandiura i Pou, el prevere Ramon Sabaté i Balcells, mossèn Jaume Barrera i Escudero i l'historiador i antic alcalde de Valls, Fidel de Moragas i Rodés. De fet, el mateix Alfons XIII visità amb la seva família el conjunt monumental el 25 de maig de 1930, després d'haver dinat privadament amb Eduard Toda en el castell d'Escornalbou, propietat del mateix Toda.⁵³ La percepció de la proximitat de la corona al nou patronat era ben evident.

51. FORT (1979), vol. II, p. 48-49.

52. Ibídem, p. 47-51. Segons Bassegoda a la primavera de 1931 el patronat i l'abat general havien arribat a la conclusió que no era oportú el retorn de la vida monàstica, vegeu BASSEGODA (1983), p. 174

53. «L'actualitat política», *La Veu de Catalunya* (26 de maig de 1930), p. 1.

Tanmateix, entre els membres del nou Patronat de Poblet hi hagué també Jeroni Martorell que, juntament amb Toda, tingué en els anys republicans un gran ascendent en les obres de restauració ja que actuà, en nom del mateix patronat, com a arquitecte conservador del Ministeri d'Instrucció Pública i com a cap del Servei de Catalogació i Conservació de Monuments de la Generalitat de Catalunya. Martorell i Toda privilegiaren ressaltar la naturalesa històrica de l'edifici com a residència reial, panteó i lloc fortificat, aspectes que fins aquell moment havien estat sacrificats per «l'exclusiva atenció en la part monàstica medieval».⁵⁴

De resultes de les obres es va aconseguir, per exemple, retornar al lloc primigeni els panteons ducals dels Cardona. Un conjunt d'actuacions que es van recollir en la memòria del patronat *Reconstrucció de Poblet. Obres realitzades de 1930 a 1934*. Paradoxalment, tot i l'estat del recinte i les obres que s'hi duïen a terme, aquells anys, com hem vist, es van caracteritzar per les visites de ciutadans il·lustres i corporacions i, també, per la presència d'Alfons XIII, fet que suposà un fort estímul per a la restauració del conjunt i la presència d'aquest debat en l'agenda pública catalana. El conjunt monumental era un potencial de primer ordre per atreure turistes d'arreu de l'Estat i del món, com ho demostra el projecte frustrat de crear-hi un parador nacional: al voltant de l'Exposició Universal de 1929, la Junta de Paradores y Hosterías del Reino projectà la restauració del Palau de l'Abat de Poblet per fer-hi un parador que pogués acollir el gran nombre de turistes que havien d'anar a Barcelona per l'esdeveniment en qüestió.⁵⁵

UN SÍMBOL POLÍTIC-RELIGIÓS EN DISPUTA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Un altre dels períodes històrics que evidencia el rerefons polisèmic del monestir de Poblet el trobem, sense cap mena de dubte, en la dècada dels anys trenta del segle xx. Més enllà dels processos històrics que es van esdevenir i determinaren, en gran mesura, les diverses vinculacions que descriurem —adveniment de la Segona República, frustrat cop d'Estat i conseqüent esclat de la guerra civil—, certament el període es va caracteritzar, en relació amb el nostre objecte d'estudi, pel seguit de corrents ideològics múltiples i, fins i tot, antagònics (carlisme tradicionalista, republicanisme, nacionalisme radical, catalanisme, socialisme...) que van utilitzar o adoptar com a referent o espai simbòlic el recinte del cenobi

54. Raquel LACUESTA (2000) *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX)*. Les aportacions de la Diputació de Barcelona, Barcelona, Diputació de Barcelona, p. 87.

55. BASSEGODA (1983), p. 166.

cistercenc.⁵⁶ Una pluralitat que evidencia el rerefons polisèmic de Poblet a partir de la contraposició de la seva assumpció per part del conservadorisme/ tradicionalisme/ catolicisme i també per part del laïcisme/ socialisme/ republicanisme. Un dualisme que també podem estendre a l'eix nacional: espanyolisme *versus* catalanisme. Tot plegat posa de manifest com el simbolisme de Poblet transcendeix la seva vessant religiosa per esdevenir un espai políticament compartit i, sobretot, com el monestir esdevé un lloc on les diferents cultures polítiques esmentades van celebrar manifestacions massives.

En aquests anys, tornà el debat al voltant de la funció del monestir i sobre si calia restaurar-se únicament com a centre cultural per la seva vessant històrica i patriòtica, com defensaren els sectors republicans, o si calia restablir la seva funció espiritual amb l'establiment d'una comunitat religiosa tal com plantejaren els heterogenis sectors catòlics reiteradament. Una opinió, aquesta darrera, amb la qual s'identificava Eduard Toda.

En aquest apartat, doncs, abordarem quina mena de simbolisme explotaren aquests diversos moviments polítics amb relació al monestir de Poblet a partir dels esdeveniments que s'hi van dur a terme durant la dècada dels trenta. Ens referirem, per tant, a aplecs (republicans, catalanistes, nacionalistes radicals, socialistes o carlins), visites de personalitats rellevants de la política catalana (Francesc Macià, Ventura Gassol, Daniel Cardona, Josep Dencàs, Miquel Badia) i espanyola (Manuel Fal Conde), actes commemoratius (centenaris de la Renaixença i de la crema del monestir), concentracions (joves separatistes i carlins), cerimònies (trasllat de les despulles del Príncep de Viana) o congressos (arquitectes i juristes).

El nostre recorregut s'inicia el 1931, coincidint amb l'establiment de la Segona República espanyola. El 4 de juny d'aquell any el recinte del monestir va acollir la celebració d'un aplec organitzat pel Centre Obrer Republicà La Dalla de Vinaixa (les Garrigues). L'entitat, impulsada per militants d'esquerreres locals —entre els quals hi havia membres d'Esquerra Republicana de Catalunya (ERC)—, va ser molt activa durant el període republicà organitzant tota mena d'activitats culturals i de lleure, com també polítiques. Aquest acte va ser el primer de caràcter polític que es va celebrar a Poblet d'ençà la proclamació de la Segona República, reprenent d'aquesta manera l'activitat similar precedent abans analitzada. Entre els assistents a l'aplec destacaren el president del Centre d'Esquerra Republicana

56. Fernando SANCHEZ COSTA (2011), «Memòria pública i debat polític a Barcelona (1931-1936): l'Esquerra Republicana de Catalunya i la Lliga Catalana davant el passat i el futur de Catalunya», tesi doctoral, Universtat Internacional de Catalunya: <http://hdl.handle.net/10803/50993>, p. 358-363, i ÍDEM (2013), *A l'ombra del 1714: memòria pública i debat polític a la Barcelona republicana (1931-1936)*, Almería, Circulo Rojo.

del districte IXè de Barcelona, Joan Farré, i el regidor de l'Ajuntament de Barcelona, l'andreuenc i ex militant d'Estat Català, Miquel Ollé i Jové, l'arribada dels quals va ser rebuda enmig d'aplaudiments i visques a la República, Catalunya i Francesc Macià. En els seus discursos, els oradors van destacar la nombrosa presència de dones assistents a l'acte. En el seu parlament, Ollé va lloar la República i el nou cicle polític que s'iniciava, tot exhortant l'audiència a esforçar-se per treballar «per al progrés de la Pàtria».⁵⁷

Aquest acte de reivindicació de Poblet de juny de 1931 demostra la importància que la institució tenia per al moviment republicà català, tant és així que el 5 d'agost el diputat Jaume Simó Bofarull va denunciar a les Corts espanyoles la necessitat de republicanitzar el patronat, considerat com l'expressió dels partidaris de l'antic ordre:

Como sabe el Sr. Ministro, en el Monasterio de Escornalbou, D. Alfonso de Borbón y Habsburgo, Primo de Rivera y otros sátrapas de la situación anterior acordaron substraer de la competencia de la Comisión provincial de Monumentos, de Tarragona, todo lo referente al llamado Monasterio de Poblet, y se formó en aquel momento y lugar un real Patronato (hoy, todavía, es real), compuesto por personas de las cuales desde el punto de vista particular nada tengo que decir, pero todas ellas adictas incondicionales y fanáticas de la situación a cuya iniciativa debieron su nombramiento. Se han girado por el Ministerio de Instrucción pública cantidades considerables con destino a ese Patronato y para las obras en el Monasterio de Poblet; pero resulta que ese dinero se invierte, a mi juicio, mal. En primer lugar, porque los directores técnico facultativos se ven anulados por la preponderancia, por no decir prepotencia, de las personas que presiden ese todavía real Patronato, y, por otra parte, por el destino material que se da a ese dinero; por tanto, ni desde el punto de vista artístico, ni estrictamente económico, se emplea bien el dinero. Por ejemplo, según mis informes, que son ciertos, se han invertido 200.000 pesetas en acondicionar una de las dependencias de este histórico ex monasterio para que tengan un lugar en que albergarse los señores de la junta del Patronato, y, entre otros lujos, se han establecido cuatro salas de baño. De manera que yo pido al Sr. Ministro de Instrucción pública que corte el envío de fondos a ese Patronato; que se inspeccione, desde el punto de vista artístico y administrativo, y que se limite estrictamente a la sola conservación, porque si bien el tesoro artístico nacional es muy interesante, vale más que no esté atendido que se atienda mal. Ya que, por otra parte, en la provincia de Tarra-

57. «Un aplec a Poblet», *L'Opinió* (6 de juny de 1931), p. 3.

gona (permítame la Mesa este inciso) hay carreteras de primer orden, del Estado, que son una verdadera vergüenza, porque están intransitables, y podría emplearse en ellas mucho mejor ese dinero.⁵⁸

La resposta a Bofarull va arribar del mateix Marcel·lí Domingo, que, com a ministre d'Instrucció Pública, va intervenir uns dies després atès que en el moment del discurs de Bofarull estava absent. El missatge, però, va ser prou contundent:

Primera. El Patronato no se constituyó en tiempo del general Primo de Rivera; fue constituido por el Ministro Sr. Tormo, que no perteneció al Gobierno que el general Primo de Rivera constituyera.

Segunda. No se llamó entonces Real Patronato, sino Patronato, y Patronato sigue llamándose. Tercera. Por el Ministerio de Instrucción pública únicamente se han girado al Patronato, desde que existe aquella entidad, pesetas 100.000, que, por el informe que tengo yo aquí del arquitecto Sr. Martorell, que cuida de la realización de las obras, han sido todas ellas invertidas en los trabajos que los proyectos aprobados senalan.⁵⁹

La resposta de Domingo denotava el ple suport del Govern de la República a l'actuació del Patronat de Poblet, tant és així que el seu director, Eduard Toda, escrivia una carta al mateix ministre Instrucció Pública, el dia 26 d'agost, donant-li les gràcies per «la defensa con que V. E. quiso honrarnos en el Parlamento, al rechazar injustos ataques».⁶⁰

La importància de Poblet en el republicanisme català de la dècada de 1930 també queda confirmada per la seva consolidació com a símbol nacional. Un exemple el trobem el 24 de juliol de 1932, quan el president de la Generalitat de Catalunya, Francesc Macià, acompanyat de la seva dona va visitar el monestir. La presència del dirigent catalanista s'emmarcava en una visita a diverses localitats de la ribera del Baix Segre, com Soses, Aitona i Seròs, on va inaugurar un nou pont sobre el riu Segre. Després de participar en diverses recepcions, la comitiva va fer cap a Poblet. Allà, Macià i els seus acompanyants van visitar el monumental cenobi i van ser rebuts pel president de la Junta Provincial de Conservació de Monuments, l'esmentat Toda.⁶¹ Posteriorment, els visitants van sopar a l'hotel La

58. *Diario de Sesiones de las Cortes*, 5 d'agost de 1931, p. 284.

59. *Ibidem*, 19 d'agost de 1931, p. 475.

60. AGA, Cultura, fons 03, 65/270.

61. «El president de la Generalitat a la Ribera del Segre», *L'Opinió* (26 de juliol de 1932), p. 4-5. Vegeu també «Francesc Macià visità, ahir, diversos pobles de la Ribera del Segre i el Monestir de Poblet on fou acollit entusiàsticament», *La Humanitat*, 220 (25 de juliol de 1932), p. 5.

Capella de Poblet abans de reprendre el viatge de tornada cap a Barcelona. Per tant, malgrat que la visita va ser estrictament institucional deixa entreveure la voluntat del President de la Generalitat de Catalunya d'erigir a Poblet com un referent republicà i catalanista, malgrat el seu obvi rerefons religiós.

De fet, mentre ERC es va mantenir en el poder va maldar per convertir Poblet «en un museu i en un símbol de la nació», allunyat, doncs, de la voluntat dels sectors catòlics que pretenien «redreçar Poblet d'acord al seu esperit i la seva significació original, reconseguint a la litúrgia».⁶² L'inici del bienni negre, amb la Lliga participant en el Govern català, possibilitaria, com veurem més endavant, que s'imposés l'opció de reconstruir el monestir.

LES COMMEMORACIONS DEL CENTENARI DE LA RENAISSANCE

Entre els mesos de maig i juliol de l'any següent, en què es commemorava el centenari de la Renaixença, se celebraren diverses activitats rellevants de caire polític a Poblet.⁶³ El primer va ser un acte convocat per Palestra, l'entitat catalanista fundada l'abril de 1930 per Josep Maria Batista i Roca, a finals de maig de 1933. Va consistir en un seguit de parlaments realitzats a la sala del dormitori dels novicis del monestir. Els oradors van ser Bru Ferrer, president de la delegació tarragonina de Palestra, Narcís Masó i Valentí, pedagog i membre de Palestra, Francesc Maspons i Anglès, jurista i president del Centre Excursionista de Catalunya i, per cloure els parlaments, va intervenir el regidor de l'Ajuntament de Tarragona, Josep Gilabert. En acabar els discursos els assistents van entonar «Els Segadors». El programa d'actes va finalitzar amb un concert de l'Orfeó Tarragoní i l'Orfeó Canongí celebrat a la plaça Major, davant la porta de l'església del monestir.⁶⁴ A la tarda es va dur a terme una audició de sardanes interpretades per la Cobla Tarragona i una exhibició de l'Esbart Dansaire del Foment de la Sardana l'Harmonia, també de Tarragona.

L'historiador Lluís Duran afirma que «quan Palestra començà a plantejar la commemoració del centenari de la Renaixença estava especialment interessada a

62. SANCHEZ COSTA (2011), p. 360.

63. També es va tractar d'impulsar un aplec commemoratiu a Poblet amb motiu del centenari de la Renaixença Catalana deslligat de partits i organitzacions polítiques que, tot i comptar amb el suport del patronat, no es va acabar celebrant. Vegeu «El Centenari de la Renaixença Catalana», *Diari de Tarragona*, 108 (13 de maig de 1933), p. 1. Un altre aplec del qual no tenim constància documental més enllà de la referència que aportem és aquell que presumptament havia d'organitzar a Poblet la Federació de Joventuts de la Lliga Catalana, vegeu «Gran aplec de Poblet de les Joventuts de la Lliga Catalana», *La Veu de Tarragona* (9 de setembre de 1933), p. 3.

64. «Commemoració del centenari de la Renaixença catalana», *Dilluns*, 6 (29 de maig de 1933), p. 1-2.

destacar la persistència de la voluntat nacional, abans i tot de la data de 1833».⁶⁵ No debades, Palestra concebia aquesta mena de commemoracions històriques com un instrument de formació, afirmació i de cultura.

Poques setmanes més tard, els dies 16 i 17 de juny de 1933, Poblet va acollir una concentració organitzada per les Joventuts d'Esquerra d'Estat Català de les comarques tarragonines. El programa d'actes va incloure un seguit de concursos atlètics (cursa de velocitat de 50 m, llançament de pes i prova de corda)⁶⁶ i un míting en què van participar l'aleshores conseller de Sanitat i Assistència Social del Govern de la Generalitat de Catalunya i futur conseller de Governació, Josep Dencàs, i altres figures rellevants de la formació, com el cap de les joventuts Miquel Badia, el diputat Joan Puig i Ferrater, el conseller de Cultura del govern català Ventura Gassol i Jaume Aiguader, alcalde de Barcelona. També hi va intervenir Pau Sans en nom de les Joventuts d'Esquerra Estat Català de Reus. En el seu parlament, Dencàs va fer referència al simbolisme que atribuïen a Poblet: «Sota d'aquestes voltes hom rememora tots els temps passats; aquells en els quals els nostres comtes formaven la nacionalitat catalana, però que no tenien l'arma més forta: la parla (...) sota d'aquestes mateixes naus, pel damunt d'aquestes pedres i d'aquestes lloses hi ha passat tots els reis catalans (...). No cal oblidar que aquest monestir també hi fou enterrat Ferran d'Antequera.» En una línia èpica similar, Ventura Gassol va afegir:

jo també sento una profunda emoció de parlar ací, a l'ombra d'aquest Monestir, que té un valor tan gran dintre la nostra història (...). Tant de bo ara tinguéssim temps i no haguéssim de restar en aquesta sala i poguéssim recórrer tot el Monestir! Escoltant la veu d'aquestes pedres, hi evocaríem tots els personatges dels temps gloriosos de Catalunya, des d'aquell comte Ramon Berenguer IV fins al darrer rei Martí l'Humà, de la dinastia catalana. Tots deixarem aquí el seu record i tant de bo s'haguessin acabat amb ells els vestigis històrics que trobem en aquest Monestir (...). La catalanitat, però, fins a aquests temps malaurats que ara evoco, s'aguantà forta en aquest Monestir.⁶⁷

De fet, aquesta interpretació de Poblet va provocar que el 1935, en ple bienni negre, s'iniciés una polèmica al voltant del presumpte trasllat del cos de Macià a un panteó d'il·lustres catalans que havia d'erigir a Poblet l'arquitecte i expresident

65. Lluís DURAN (2007), *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*, Catarroja, Afers, p. 284.

66. «L'èxit del Primer Campament de Concentració de les comarques tarragonines», *La Humanitat*, 501 (19 de juny de 1933), p. 6.

67. «Un gran míting al Monestir de Poblet, *La Humanitat*, 502 (20 de juny de 1933), p. 5.

de la Mancomunitat de Catalunya, Josep Puig i Cadafalch.⁶⁸ La iniciativa va quedar en un no res, producte del context sociopolític, els successius canvis al govern i l'oposició d'ERC, com va evidenciar el posicionament de Ventura i Gassol, contrari al trasllat de les despulles de Macià.

L'acte va ser publicitat des del *Portaveu del Casal i Joventuts d'Esquerra-Estat Català* com una commemoració de «la naixença i renaixença de la parla catalana» i a les figures de Lluïl i Aribau.⁶⁹ Els joves participants de la trobada van acampar amb tendes a la font Nerola, situada a tres quilòmetres del monestir. Paradoxalment, les Joventuts de la Lliga Catalana de l'àrea de Tarragona, que habitualment celebraven el seu propi aplec a Poblet aquell any, van decidir sumar-se a l'Aplec de Terramar (Sitges), que es va celebrar el diumenge 1 d'octubre i on va intervenir Francesc Cambó.

Aquell mateix dia, a la tarda per imposició de les autoritats com a mesura per evitar enfrontaments entre macianistes i cardonistes, es va celebrar un segon aplec nacionalista organitzat per Nosaltres Sols! (NS!), l'organització nacionalista radical creada el 1931 sota el lideratge de Daniel Cardona. L'acte, convocat en commemoració del Corpus de Sang de 1640 i en record del trentè aniversari de l'ofrena de la bandera feta per les dones de la Unió Catalanista,⁷⁰ es va anunciar a la publicació de l'agrupació sota el rètol «Gran Aplec nacionalista a Poblet» i amb les intervencions de Josep Sariol (Nosaltres Sols!), Lluís Casals (Centre Català de Sabadell), Maria del Carme Nicolau (en representació de les dones nacionalistes), Anfós Sans i Rosell (que va lloar durat el seu discurs la figura del doctor Martí i Julià), Pere Manén i Daniel Roig Pruna (vicepresident de la Unió Catalanista).⁷¹ Al número 116 de *Nosaltres Sols!*, on també apareixia com a orador el propi Cardona (que va acabar intervenint en nom del Consell Permanent de NS!), s'expli-

68. Ventura GASSOL, «Poblet, Panteó de Catalans Il·lustres», *La Humanitat* (27 de novembre de 1935), p. 1.

69. Josep DENCÀS, «Les Joventuts commemoren a Poblet la naixença i renaixença de la parla catalana», *Portaveu Casal i Joventuts d'Esquerra-Estat Català*, 1 (juliol de 1933), p. 3. Vegeu també «Concentració de Joventuts de les Comarques Tarragonines al Monestir de Poblet», *La Humanitat*, 496 (13 de juny de 1933), p. 6.

70. La promotora de procurar per a la Unió Catalanista «una bandera que fos expressió de la pàtria» va ser la poetessa Agnès Armengol de Bada. La senyera brodada, que incloïa sant Jordi matant el drac damunt les quatre barres, va ser projectada pel dissenyador i pintor modernista Alexandre de Riquer. Un cop confeccionada, un grup de dones nacionalistes, encapçalades per la pròpia Armengol i la directora de la secció de senyoretas de l'Orfeó Català, la van oferir a la Unió Catalanista en un acte celebrat el 1903 al monestir de Poblet. A l'acte també hi van assistir representants de la Lliga Regionalista i de Catalunya Federal. En finalitzar, l'Orfeó Català va interpretar «El cant de la senyera», «El cant dels ocells» i «L'emigrant». La senyera apareixia reproduïda a *La Il·lustració Catalana*, 1 (7 de juny de 1903), p. 4. Vegeu també «La bandera de la Unió Catalanista», *Gent Nova*, 81 (7 de juny de 1903), p. 4.

71. «Gran aplec nacionalista a Poblet», *Nosaltres Sols!*, 115 (10 de juny de 1933), p. 2.

citava com «al monestir de Poblet, el dia 18 de juny, el Nacionalisme Català demostrarà el seu entusiasme». La tria de Poblet obeïa, segons els convocants, al fet de ser un «monument de l'espiritualitat de la nostra raça, el nacionalisme català s'hi aplegarà per rebre d'aquelles pedres l'alenada de fortitud que hi deixaren impregnades els nostres avantpassats».⁷² A banda del programa d'actes⁷³ s'anuncien expedicions cap al monestir organitzades per diverses delegacions de NS!, com Tarragona, Solsona, Igualada, Mataró, Sant Just Desvern i Esplugues. Segons la crònica, publicada al número 117 del portaveu de NS!, l'acte va ser un èxit, «amb més d'un miler de patriotes i les seves famílies».⁷⁴ Segons els cronistes locals, però

el míting de la tarda, al Cellar, se celebrà amb poca gent i sense pena ni glòria. Tot era fer voleiar banderetes separatistes, que allí hi eren un escarni, car el partit que dona un ministre de Marina a Espanya i tot són abraçades i càrrecs en la política espanyola, no pot alçar la bandera separatista (...). Tot plegat podríem dir: en el míting del matí, hi havia els idealistes, els romàntics, els impulsors, els sacrificats, i en el míting de la tarda els qui de l'ideal n'han fet un joc de butxaca o n'esperen viure amb l'esquena dreta. Per més ironia, a la porta del celler, per guardar l'ordre del míting separatista (?) hi havia la guàrdia civil.⁷⁵

El discurs nacionalista abrandat de NS! també va vindicar Poblet. No debades, l'organització va publicar un número monogràfic extraordinari —el 116— del seu portaveu homònim que incloïa una portada a tot color dedicada al monestir coincidint amb la celebració de l'aplec que organitzava l'agrupació. El contingut dels articles és de caire polític, no pas religiós. Per NS! Poblet representava «el fogar de la patria», part de les essències de la nació catalana, on reposaven «les cendres venerables dels nostres gloriosos personatges que honraren la Pàtria».⁷⁶ Les referències a Martí l'Humà, el darrer monarca de la casa comtal barcelonina són també constants en les publicacions de NS! consultades que fan referència a Poblet.

Aquesta percepció del monestir com a reserva de les essències patriòtiques era compartida per altres entitats, com la Federació de Joves Cristians de Catalu-

72. Ibídem, p. 4.

73. També incloïa una visita cultural col·lectiva al monestir, una audició de sardanes, una hissa solemne de bandera, uns parlaments «patriòtics» finals i la interpretació de «La Santa Espina» i «Els Segadors». Ibídem, p. 4.

74. «L'aplec nacionalista de Poblet», *Nosaltres Sols!*, 117 (24 de juny de 1933), p. 2.

75. S. N., «Mítings a Poblet», *Aires de la Conca* (1 d'agost de 1933), p. 3.

76. «Monestir de Poblet, profanat per la barbàrie», *Nosaltres Sols!*, 116 (17 de juny de 1933), p. 2.

nya. En aquest cas els joves catòlics reivindicaven també, a banda del pòsit religiós, el fet cultural en clau nacional. Al seu diari, *Flama*, explicitaven:

Sí, parlem de Poblet; parlem avui d'aquell cenobi cistercià que encara ens recorda el passat gloriós de la nostra terra. Parlem del gran monestir, el primer en tot el món cristià durant l'època del seu floreixement, situat en plena Conca de Barberà, i que constituí durant set segles un focus de cultura catalana, i ensems universal.⁷⁷

També s'hi van abonar els intel·lectuals, com Antoni Rovira i Virgili, qui en un article lloa el bagatge cultural i nacional de Poblet:

Si hi ha catalans nacionals que, a hores d'ara, tinguin necessitat de tonificar llur esperit, els recomanem la visita al monestir de Poblet (...). En la seva nova naixença, Poblet ja no és un convent. Hauria pogut ésser un convent sense frares. Però no ho és. Poblet és un museu d'art català, un tresor d'arqueologia, un arxiu històric, un dipòsit de records. Per damunt de l'anècdota monàstica, s'imposa la categoria humana i catalana d'aquell monument (...). Eduard Toda, que ha refet el castell d'Escornalbou i ara refà Poblet, té dret a viure tots els anys que ell vulgui, perquè els sap aprofitar per al servei de la cultura i de la patria.⁷⁸

ENTRE EL SOCIALISME CONQUENC I EL CATOLICISME PATRIÒTIC

En aquell inici de la dècada dels trenta, l'embrionari socialisme que s'estava gestant a la Conca de Barberà també es va apropar a Poblet. El municipi de Barberà de la Conca va esdevenir l'epicentre de l'activitat d'aquest socialisme primigeni a la zona. Això va ser possible, en bona mesura, per l'ascendent del reusenc Antoni Fabra i Ribas, fill d'un capità de cavalleria originari precisament de Barberà de la Conca. En aquesta localitat, el 15 de juny de 1931, s'havia creat l'Agrupació Socialista amb Josep Calvet com a primer president. Una entitat que perseguia defensar i propagar les idees socialistes.⁷⁹

En relació amb Fabra i Ribas, promotor i difusor del moviment cooperativista a l'Estat espanyol i membre destacat del Partit Socialista Obrer Espanyol (PSOE), partit al qual s'havia afiliat el 1905, la seva figura va ser rellevant perquè

77. «Parlem de Poblet», *Flama*, 96 (10 de novembre de 1933), p. 1.

78. Antoni ROVIRA I VIRGILI «La Renaixença de Poblet», *La Humanitat*, 519 (12 de juliol de 1933), p. 3.

79. A Montblanc se n'hi va crear una d'homònima dos anys més tard, el 19 de novembre de 1935, amb Josep Gai Escoté com a primer president, vegeu Josep M. RECASENS (2019), «La Segona República a la Conca de Barberà i els partits polítics (1931-1936)», *Podall*, 8, p. 59-60.

va ser qui va reorganitzar la Federació Socialista Catalana (o Federació Catalana del PSOE)⁸⁰ i, juntament amb Josep Comaposada (fundador de la Unió General de Treballadors —UGT— i president de l'Agrupació local de Barcelona del PSOE), va fundar el setmanari *La Internacional* (1908-1909), òrgan del Partit Socialista Obrer (Federació Catalana).

Un exemple de l'activisme que desplega el socialisme a la zona el trobem en l'aplec que els militants de les comarques tarragonines van celebrar a Poblet el setembre de 1933.⁸¹ A la Conca de Barberà el socialisme s'havia estructurat al voltant de les esmentades Agrupacions Socialistes de Barberà de la Conca i Montblanc i de l'Ateneu Obrer de Montblanc, adherit a Esquerra Republicana de Catalunya (ERC).⁸² Aquest darrer va endegar una campanya propagandística de mítings i conferències arreu de la comarca que va culminar el mes de setembre amb un acte polític, celebrat el dia 23 d'aquell mes a la seu de l'Ateneu Obrer, i un aplec fet l'endemà a Poblet. En el cas dels socialistes la tria per realitzar l'acte en aquest enclavament obeí a dues raons, deslligades òbviament del rerefons religiós del recinte: d'una banda, la proximitat de Poblet respecte les respectives seus de les entitats i, de l'altra, el fet de ser un indret prou espaiós —aleshores Poblet era un conjunt en ruïnes— per dur a terme un acte que pretenia acollir un nombre rellevant de participants. Finalment, segons els organitzadors, els assistents van ascendir a un miler, tot i que els redactors de la premsa local diferiren respecte d'aquestes xifres: «Traieu-ne la tercera part i encara tirareu llarg (...). Hi vam veure banderes comunistes i un rètol que deia Agrupación, així, en castellà.»⁸³ A l'entorn d'aquest ateneu es va començar a estructurar el futur Partit Socialista Obrer, caldrà esperar, però «a la constitució de les Juventuts Socialistes Unificades (JSU) i del Partit Socialista Unificat de Catalunya (PSUC) perquè pugui començar a treure el cap i competir amb Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), la Confederació Nacional del Treball (CNT) i el Partit Obrer d'Unificació Marxista (POUM)».⁸⁴

80. Les primeres agrupacions s'havien creat durant el bienni 1880-1882 en localitats com Barcelona, Tarragona, Manresa i Vilanova i la Geltrú, les quals van comptar amb el setmanari *El Obrero* com a òrgan difusor. Fabra i Ribas formaria part del comitè central de la vaga que va donar lloc a la Setmana Tràgica (1909). Vegeu Pere ANGUERA (2005), *Antoni Fabra i Ribas*, Valls, Cossetània.

81. Dos mesos abans s'havia produït una temptativa de reunificació amb la Unió Socialista de Catalunya (USC) que va ser ràpidament avortada per l'oposició de l'executiva madrilena del PSOE.

82. Fins el gener de 1933 s'havia anomenat Centre Republicà Catalanista, que s'havia fundat a Montblanc el 25 de març de 1930. A la capital de la Conca de Barberà els partidaris de Cambó i Macià eren majoria. La Lliga també tenia des de 1918 seu pròpia, l'anomenat Centre Cultural. Vegeu RECASENS (2019), p. 39-84.

83. «Un míting i un aplec», *Aires de la Conca*, 208 (23 de setembre de 1933), p. 7.

84. Andreu MAYAYO (1986). *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*, Montblanc, Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.

L'any següent, el 1934 Poblet va acollir un nou aplec patriòtic, aquest cop organitzat per Ràdio Associació de Catalunya (RAC) en col·laboració amb Eduard Toda, que va conduir les visites guiades al monestir. L'acte s'emmarcava en el desè aniversari de la radiodifusió catalana, atès que la primera estació radiofònica de l'Estat, EAJ-1 Ràdio Barcelona, s'havia creat el 1924, en plena dictadura de Primo de Rivera, sota l'èmpara de l'Associació Nacional de Radiodifusió. En els parlaments van intervenir el comissari de la Generalitat de Catalunya a Tarragona i militant d'ERC, Joan Lluís Pujol i Font, a més d'Amadeu Serch i Gelambí (cap d'emissions de Ràdio Associació de Catalunya (RAC)), l'escriptor Tomàs Roig i Llop i l'enginyer Pau Llorens i Gispert, portaveu i cofundador, respectivament, de l'emissora. Malgrat tractar-se d'una activitat vinculada a una emissora radiofònica, també va exaltar el rerefons patriòtic catalanista associat a Poblet: «Poblet és el millor de la nostra història nacional (...). En mig d'un marc inigualable, els ulls dels excursionistes veuran alçar-se l'imponent Cenobi! Beneïdes siguin les seves pedres, mullades per les llàgrimes dels patriotes ardentment enyoradissos d'un gloriós passat!»⁸⁵

Aquesta vindicació de Poblet com a símbol ideològicament compartit la trobem novament en un article signat per Antoni Rovira i Virgili titulat «Catalunya i Poblet». El periodista reivindica el monestir com a símbol nacional més enllà de dretes i esquerres:

Poblet ha estat un llaç d'unió entre els catalans de diversa significació política i ideològica. L'amor a les pedres pobletanes, record de les múltiples glòries i de les múltiples tragèdies de Catalunya, ha fet convergir els esforços d'homes de tendència i de creences diferents en l'obra benemèrita de la restauració d'aquell gran monument català d'història i d'art. I heus ací que, sense cap motiu, sense cap prèvia agressió per part dels esquerristes catalans, esclata de sobte una ofensiva dretista que fa servir el cas de Poblet per a condemnar amb frases roents i injurioses les idees i els homes d'esquerra (...). Els patriotes d'esquerra havem vist amb profunda emoció i amb interès constant el ressorgiment de Poblet, i estimem els valors perennes d'aquelles pedres (...). L'ofensiva de la dreta ens ha sorprès. És una veritable provocació a la baralla. Molts dretistes que han predicat la solidaritat nacional dels catalans i la treva de les rancúnies en les hores constructives o reconstructives, avui prediquen i practiquen el destriament i l'odi. No deixen cap espai, ni el més elevat, a la col·laboració catalana en servei de la pàtria de tots i de sempre. I la contemplació de les ruïnes de Poblet que es redrecen, els inspira, no pas el sentiment de la

85. «Per la Pàtria», *Catalunya Ràdio*, 124 (15 de setembre de 1934).

unitat catalana ni el propòsit de l'esmena de vells errors, sinó l'impuls d'una investida implacable contra uns catalans que no han dit ni han fet res contra la restauració del cenobi, que amb paraules i amb actes hi ha ajudat patriòticament. ¿Quin mal esperit inspira aquesta ofensiva? Tot fa creure que és un esperit foraster. La follia de les dretes espanyoles s'ha encomanat a molts dretistes catalans, fins a molts catalanistes. Déu els vol perdre, sens dubte, perquè els va tornar folls. No ens esporugueix aquesta frenètica ofensiva dels dretistes. No retrocedirem, ni com esquerristes ni com a catalans. No ens apartarem de Poblet. Els seus records i les seves pedres són tant nostres com d'ells. Són de Catalunya. Si a la història de Poblet hi ha, al costat de glòries, crims i pecats, aquests no són pas tots dels incendiàries de l'any 1835. Hi ha pecats i crims de reis i d'abats, de nobles i de frares. ¿Que no coneixen la història del monestir de Poblet els nostres dretistes? Escriptors catòlics que la coneixen bé, han dit que la destrucció de Poblet va ésser un càstig pels greus pecats que va cometre contra el cel i contra la terra, contra Déu i contra la Pàtria.⁸⁶

Aquesta simbiosi patriòtic-religiosa, en què Poblet és indestruïble d'una Catalunya cristiana, la retrobem en un article en el qual explícitament s'exposa com «Ripoll, Poblet, Santes Creus, són els símbols de Catalunya».⁸⁷

El 1935, un any caracteritzat per la repressió dels fets d'Octubre de 1934 que es va materialitzar amb la supressió de l'autonomia catalana, la dissolució de la gran majoria dels ajuntaments governats per les forces d'esquerreres i la detenció de gairebé cinc mil persones,⁸⁸ podem ressaltar també l'intent d'imposar una lectura conservadora sobre Poblet. A més, aquest relat es feia fort gràcies al centenari de la crema de convents de 1835,⁸⁹ que va permetre enaltir el passat religiós de Poblet a partir de la denúncia de les diverses temptatives per malmetre el monestir. Així, en un article de to reaccionari aparegut al diari de la Federació de Joves Cristians de Catalunya signat per Lluís Prat, es recordava la crema de Poblet en els següents termes:

L'esperit corrosiu de la revolució francesa tramuntant les fronteres, s'anà infiltrant arreu de Catalunya i Espanya. La febre de l'Enciclopedisme s'ensenyoy-

86. Antoni ROVIRA I VIRGILI, «Catalunya i Poblet», *La Humanitat*, 1012 (19 de maig de 1935), p. 1.

87. «La Pàtria i el Temple», *La Paraula cristiana*, 127 (juliol de 1935).

88. Manel LÓPEZ ESTEVE (2013), *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934*, Barcelona, Base; Arnau GONZÀLEZ VILALTA; Manel LÓPEZ ESTEVE; Enric UCÉLAY DA CAL (eds.) (2014), *6 d'Octubre. La desfeta de la revolució catalanista de 1934*, Barcelona, Base.

89. El centenari, segons va publicar *La Veu de Catalunya*, «del gran sacrilegi. Sacrilegi religiós, sacrilegi patriòtic i sacrilegi artístic», a «El príncep de Viana», *La Veu de Catalunya* (20 d'octubre de 1935), p. 9.

ri de tots els ambients socials. Els ministres d'una dinastia corrompuda començaren a dictar lleis, segons l'esperit anàrquic, materialista i furiosament arreligiós dels inspiradors de l'Enciclopèdia. Atiades les seves passions des del mateix lloc de comanament, el baix poble començà les grans campanyes d'agitació que havien d'acabar vessant la sang innocent dels religiosos i donant al foc i a la rapinya els temples que havien bastit l'ànima de la pàtria. A primeries de 1835 a Espanya i a tot Catalunya s'encengué la lluita fratricida dels set anys entre els absolutistes realistes i isabelistes liberals (...). El 22 de juliol els dos convents de Reus cremaven pels quatre costats. La comunitat d'Escornalbou vegé, l'endemà, amb llàgrimes als ulls, els torterols de fum de Reus i acordaren retirar-se del convent abans no fossin assassinats com els seus confreres de Sant Francesc. Poblet, el gloriós monestir de Catalunya, també fou abandonat el 25 de juliol, el mateix dia que a Barcelona, la púrria popular, sortint de la cursa de braus, cremava el bo i millor dels convents i les esglésies i després de tota mena de vexacions monstruoses assassinava als innocents religiosos, religioses i sacerdots de Déu (...). El reviu de Ripoll, Poblet, Santes Creus, Escornalbou i tants d'altres monestirs de la nostra gloriosa història simbolitza el reviu de quell esperit cristià que ens va fer dignes i grans. Catalunya serà perquè serà cristiana, diuen els nous estols de la joventut nostrada! I mentre l'il·lustre patrici Eduard Toda ajudat per la gran campanya de Ràdio Associació de Catalunya i amb la cooperació de tots els catalans va bastint materialment l'antiga glòria de la religiositat catalana, la FJC de C va bastint espiritualment, l'ànima de les noves generacions dignes continuadores d'aquells sants que amb la seva santedat donaren al nostre poble el segell de poble cristià.⁹⁰

Les conseqüències de les bullangues anticlericals de 1835 persistien, doncs, cent anys després. Aquella revolta contra els ordes religiosos pel seu suport als carlins durant la guerra civil va precipitar la fugida dels monjos de Poblet, un cop s'assabentaren dels fets succeïts a Reus, la crema del convent de Sant Francesc i el dels carmelites i els atacs contra partidaris absolutistes. La seva absència, com explica Toda a l'obra *La destrucció de Poblet*, va facilitar l'acció dels veïns de les rodalies que van destruir i calar foc al recinte monàstic. Això va facilitar el posterior espoli, que va culminar el 1836 amb l'inici de la profanació dels panteons reials. Coincidint, doncs, amb el centenari de la destrucció de Poblet diversos mitjans catòlics van rememorar els fets, tot emfasitzant de nou el caràcter religiós del monestir indistriablement associat al discurs catalanista, en el qual Poblet

90. «Ara fa cent anys», *Flama*, 180 (16 d'agost de 1935), p. 1.

esdevé un símbol pràcticament fundacional. Així, des de les pàgines d'*Acció*, un setmanari catòlic publicat a Vilafranca del Penedès, es recordava:

Catalunya té una ànima pròpia, inconfusible, viva, que fa sentir la seva immortalitat, la seva religiositat, el seu cristianisme que no pot deixar de manifestar-se en cada un dels moments de la seva història. Així com l'ànima humana té tres potències, sense una de les quals no seria tal ànima, l'ànima de Catalunya té tres grans monestirs que recorden aquelles potències, i sense un dels quals deixaria d'ésser Catalunya: Ripoll, Montserrat i Poblet. Ripoll és la memòria; Montserrat l'enteniment, Poblet la voluntat. A Ripoll s'inicià la reconquesta de la pàtria; a Montserrat s'ordenà l'estructuració de la pàtria; a Poblet es consolidà i s'engrandí la pàtria. Sempre sota el signe de la Creu, sempre sota la invocació de Madona Santa Maria, sempre sota la força de la fe (...). Catalunya ha reconstruït el Monestir de Ripoll i el retornà al culte, Catalunya ha tingut sempre a Montserrat la llar de les seves tradicions religioses i Catalunya ja de tornar Poblet a l'Església.⁹¹

Fins i tot, publicacions satíriques de l'època, com *La Esquella de la Torratxa*, tot i el seu tarannà republicà i anticlerical, es van congratular de la restauració del monestir cent anys després dels fets de 1835. Fet que accentua aquesta percepció de Poblet com a patrimoni cultural i artístic català més enllà del fet religiós:

Encara que els qui es troben a l'altra banda de la barricada pensin el contrari, nosaltres veiem amb goig la restauració del monestir de Poblet, orgull de l'art català i víctima propiciatòria de les lluites fratricides del segle XIXè. Pel mateix que la nostra gana, com a laics i liberals, no es sacia amb carn de capellà i frare, ni crua ni cuita, el païdor i la sensibilitat rebutgen alhora la menja de convents i catedrals. Es tracta, a la fi, de monuments la vàlua artística i històrica dels quals està per damunt de qualsevulla consideració ideològica i partidista, i que formen part el nostre patrimoni (...) Està bé que Poblet torni a senyorejar, viu i renovat, amb la categoria que li escau, entre les nostres més preades riqueses nacionals i que sota de les seves voltes reposin triomfalment les cendres dels catalans il·lustres. Ens sembla encara que el millor Abat que ha tingut Poblet, abat laic, és aquest benemèrit Eduard Toda, el cavaller d'Escornalbou, que ha fet el miracle de redimir Poblet de les xacres passades i de la destrucció total que l'amenaçava. Qui no pot tornar a Poblet són els frares, si és que ha passat pel pensament de algú que això pugui passar. I tant com aquesta absurditat, que cal esvair abans que prengui forma, resulta imprudent

91. «El primer patrimoni de Catalunya és l'espiritual», *Acció*, 1369 (18 de maig de 1935), p. 1.

i desplaçada la conducta d'aquells que sota el pretext d'un zel religiós, volen aprofitar la reincorporació de Poblet a Catalunya per a bufar damunt el caliu de fets que pertanyen a la història. No és el moment escaient per a polemitzar sobre les escenes de violència de cent anys enrere (...). Poblet pertany, com hem dit, al patrimoni de Catalunya. És de tots i per a tots. Si, com diuen, es convertirà en el panteó de les grans glòries catalanes, cal pensar que entre aquestes n'hi ha de religioses i de no creients i suposem que a ningú no es posarà el vel. Potser calia posar els punts sobre les is, com hem fet, per a evitar que algú es fes certes il·lusions que no lliguen amb el nostre temps ni amb el clima de Catalunya liberal, laica i republicana.⁹²

La Lliga Catalana, el partit regionalista liderat per Cambó, partidària de resuscitar Poblet des del vessant religiós va mantenir una visió segons la qual el monestir «esdevenia símbol paradigmàtic de la Renaixença catalana i la restauració material i religiosa de Poblet es convertia també en una metàfora de com s'entenia i projectava el ressorgiment de la pàtria des dels rengles liberal-conservadors».⁹³ En un acte convocat per la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat celebrat a Poblet, el capellà Lluís Carreras va proclamar que el cenobi preservava «l'esperit creador de fe i de pàtria».⁹⁴

EL GRAN APLEC CARLÍ DE 1935

A banda de rememorar la destrucció del monestir a recer de la bullanga anticlerical del segle anterior, aquell any també permet concebre la dimensió ideològicament heterogènia que Poblet encarnava. Només així s'entén com el recinte monàstic va passar d'acollir aplecs nacionalistes, republicans i, fins i tot, socialistes, a albergar actes carlins multitudinaris.

La gran exhibició de propaganda que els carlins van celebrar a Poblet va ser un aplec polític emmarcat en una quinzena tradicionalista que es va celebrar entre el 12 de maig i el 2 de juny. Inicialment l'acte s'havia previst pel 20 de maig, però no es va poder fer per prohibició governativa, atès que era el dia que finalitzava la campanya electoral.⁹⁵ Finalment, es va dur a terme el 2 de juny de 1935. Hi van participar com a oradors Josep Bru i Jardí (periodista, president interí de la

92. PANICAL, «Glossari», *La Esquella de la Torratxa*, 2938 (25 d'octubre de 1935), p. 1570.

93. SÁNCHEZ COSTA (2011), p. 360.

94. *Ibidem*.

95. Cal esmentar com l'any anterior la celebració de l'aplec va ser prohibida per les autoritats. Segons els propis carlins, els culpables van ser «els dirigents de l'Esquerra Republicana de Catalunya que exercien despòticament el Govern de Catalunya», a «Vers l'Aplec Tradicionalista de Poblet», *Joven-tut*, 856 (15 de maig de 1935), p. 1.

Junta Provincial Tradicionalista i representant de les organitzacions carlines taragonines), Jesús Elizalde Sainz de Robles (delegat de les Joventuts Tradicionalistes de Navarra), Ginés Martínez Rubio (sindicalista i diputat per Sevilla), José Luis Zamanillo (cap dels requetès i diputat per Santander), Joan Soler i Janer (antic director d'*El Correo Catalán* i regidor per Barcelona), Casimir Sangenís i Bertrand (diputat a Corts per Lleida i vicesecretari de la Cambra Agrícola de Lleida), Joaquim Bau i Nolla (advocat i diputat a Corts per Tarragona), Maria Rosa Urraca Pastor (dirigent carlina i exinspector de Treball), Esteban Bilbao Eguía (diputat a Corts per Navarra del Bloc de Dretes) i Manuel Fal Conde (delegat nacional de la Comunió Tradicionalista).⁹⁶ Com explica l'historiador Robert Vallverdú:

la celebració d'actes multitudinaris de propaganda carlina no eren cap novetat. Eren ocasions magnifiques per difondre el seu ideari. Però els celebrats el 1935 —un any abans de la guerra— provaven, a més, la capacitat de convocatòria del partit i donaven eufòria i moral als militants i simpatitzants que, a crits, reivindicaven i exigien el retorn de la monarquia tradicionalista i les bases de la seva doctrina.⁹⁷

La xifra d'assistents a l'acte de Poblet s'apropava a les quaranta mil persones (desplaçades en 423 autocars i camions, 548 cotxes i diversos trens especials),⁹⁸ tot un esforç de mobilització considerable del carlisme en un moment cabdal. Amb la celebració de l'aplec, Comunió Tradicionalista volia marcar múscul com a «avantguarda en la lluita contra la revolució».⁹⁹ L'aplec carlí va començar amb una missa de campanya celebrada a l'esplanada de Vil·la Engràcia que va donar pas a les intervencions dels oradors convidats, prèvia interpretació per part de La Principal de Valls de la «Marxa d'Oramendi», himne del moviment carlí. A la tarda, els assistents van fer una visita al monestir abans de l'acte de commemoració del centenari de la destrucció de Poblet, que es va celebrar a l'església del mateix monestir a càrrec del reverend Jaume Barrera, membre del Patronat de Poblet i redactor d'*El Correo Catalán*. Mentre es duia a terme la visita, a la plaça exterior La Principal de Valls va realitzar una audició de sardanes.

La premsa liberal va criticar la celebració de l'acte. El diari reusenc *Les Circumstàncies*, va reduir l'assistència fins a deu mil persones tot destacant el fanatis-

96. «El Gran Aplec Tradicionalista de Poblet», *Joventut* (20 de juny de 1935).

97. Robert VALLVERDÚ (2008), *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 264.

98. «Notes varies de l'Aplec», *Joventut*, 859 (5 de juny de 1935), p. 4.

99. «La campanya de proselitisme tradicionalista a Catalunya», *Joventut*, 858 (29 de maig de 1935), p. 1.

me dels més joves i el fet que els requetès presents formaven uniformats.¹⁰⁰ De fet, després de dinar es va dur a terme una exhibició de tir al blanc amb pistoles, segons un periodista present, «per fer-se passar la calor».¹⁰¹

En els parlaments, diversos oradors van recordar «la profanació d'aquest gran cenobi» reivindicant alhora també Poblet com a patrimoni carlí ja que acollia «sepultats els nostres reis, que crearen la nostra grandesa».¹⁰² A diferència dels aplecs i actes anteriors organitzats pel catalanisme o entitats obreres, els carlins sí que emfasitzaren el rerefons religiós del monestir recordant com «Poblet i la Tradició cristiana reviuran esplendorosos quan el Tradicionalisme triomfi plenament».¹⁰³ En contrast també amb els catalanistes i republicans, els oradors carlins navarresos van posar en relleu l'espanyolitat de «la Catalunya autèntica (...) disposada sempre a defensar la terra catalana i la terra espanyola de l'host revolucionària»¹⁰⁴ i, fins i tot, van fer referència en forma de befa als Fets del 6 d'octubre. La defensa de la unitat de la pàtria, que només podia ser «una i plural» segons la concepció carlina.¹⁰⁵ Altres convidats, en les seves intervencions, es van obcecar a carregar contra les esquerres, el parlamentarisme liberal i la República. Un exemple el trobem en el discurs d'Urraca Pastor: «Vosaltres (...) representeu l'autèntica Catalunya falsejada aquests anys ignominiosos de República pels sense pàtria», o en el de Bau Nolla: «Azaña (...) és el mateix que va perseguir la premsa, els catòlics i va esquarterar Espanya».¹⁰⁶ En la darrera intervenció, el màxim dirigent tradicionalista, Fal Conde, es va adreçar als presents reclamant-los restar amatents per «quan l'organització sia un fet serà l'hora de reclamar el poder (...) s'apropa l'hora de la realitat».¹⁰⁷

Com afirma Vallverdú, l'èxit de Poblet va encoratjar els carlins a projectar altres actes similars. Així, el següent aplec es va acordar que se celebraria el 27 d'octubre de 1935 a Montserrat. Tanmateix, com en el cas de Poblet, es va haver d'ajornar per ordre governativa. Finalment, aquest es va realitzar el 3 de novembre d'aquell mateix any. El retard «lluny de perjudicar-lo, li donà publicitat i aconseguí que a la muntanya es reunissin 40.000 persones».¹⁰⁸

100. «Pobres nois!, feia llàstima veure'ls vestits d'uniforme i equipats; solament els mancava el fusell i cap a la muntanya falta gent», a VALLVERDÚ (2008), p. 267-268.

101. «Els carlins a Poblet», *Les Circumstàncies* (7 de juny de 1935).

102. «Després de l'èxit, cal intensificar l'actuació», *Juventut*, 859 (5 de juny de 1935), p. 1.

103. *Ibidem*, p. 1.

104. *Ibidem*, p. 2.

105. VALLVERDÚ (2008), p. 266.

106. «Després de l'èxit, cal intensificar l'actuació», *Juventut*, 859 (5 de juny de 1935), p. 2.

107. *Ibidem*, p. 3.

108. VALLVERDÚ (2008), p. 269-270.

SEU DE CONGRESSOS PROFESSIONALS I POL D'ATRACCIÓ TURÍSTICA

A banda d'acollir actes i aplecs organitzats per formacions i entitats polítiques, Poblet també va ser objecte de visites turístiques —que van anar en augment durant aquests anys— i, a més, va albergar diversos congressos professionals. Així, entre el 12 i el 14 d'octubre de 1935, el recinte monàstic va hostatjar la celebració del II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana, organitzat per l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, sota el patronatge de la Generalitat i de l'Ajuntament de Tarragona.¹⁰⁹ Per tant, més enllà de l'innegable simbolisme que Poblet encarnava per espais polítics ben diversos, el monestir també va atreure sectors professionals atrets per celebrar les seves activitats en un recinte històric. Un altre exemple similar el trobem l'any següent, quan el maig de 1936 es va celebrar el 1r Congrés Jurídic Català¹¹⁰ i el juny d'aquell mateix any s'hi va dur a terme la cloenda de la cinquena Assemblea de la Federació Espanyola de Sindicats d'Iniciativa i Turisme.¹¹¹ Ben segur, la celebració d'aquesta mena d'esdeveniments cal analitzar-la com l'explotació d'una nova via d'ingressos que permetés recollir fons per culminar les obres de reconstrucció.¹¹²

Encara el 1935, l'any en què Toda va publicar la memòria del Patronat sobre la reconstrucció de Poblet, *Obres realitzades de 1930 a 1934 pel Patronat del Monestir*, que recollia de forma detallada els avenços del projecte,¹¹³ el recinte va acollir, el 20 d'octubre, la cerimònia del trasllat als panteons reials de les despulles del Príncep de Viana, organitzats per la Lliga Espiritual de la Mare de Déu de Montserrat, el Patronat de Poblet i Ràdio Associació de Catalunya.¹¹⁴ Un acte rellevant i de caire institucional que el catalanisme polític va interpretar com de reafirmació nacional. Segons la crònica dels fets,

els mossos d'esquadra, de gala, feien guàrdia d'honor (...). El taüt que guarda les despulles, és de vellut negre amb escuts laterals i cantoneres de ferro als angles. El cos de Carles de Viana estava vestit d'hàbit (...). Una vegada a l'es-

109. «II Congrés d'Arquitectes de Llengua Catalana», *La Publicitat* (10 d'octubre de 1935), p. 8.

110. Vegeu «El primer Congrés Jurídic Català», *La Humanitat*, 1322 (21 de maig de 1936), p. 9, i «El I Congrés Jurídic Català», *La Publicitat* (22 de maig de 1936), p. 4.

111. Antoni VIVES I REUS (2019), *Història del Sindicats d'Iniciativa i Turisme de Tarragona*, Tarragona, Universitat Rovira i Virgili, p. 71.

112. Altres formes d'aconseguir diners van ser l'organització de visites turístiques i la venda de postals i records del monestir. En aquesta línia, l'arribada de les despulles del príncep de Viana també van esdevenir un reclam per atraure turistes provinents de zones com Aragó o Navarra, interessats en l'indret on estava soterrat l'hereu del Regne de Navarra.

113. Aquell mateix any Toda va publicar l'obra *La destrucció de Poblet*, hi descrivia els anys en què el monestir va restar abandonat, sense monjos, i obert als saquejadors.

114. «Al Monestir de Poblet va tenir lloc la cerimònia del trasllat de les despulles del Príncep de Viana», *La Humanitat*, 1141 (22 d'octubre de 1935), p. 5.

glésia, el taüt fou dipositat en un cadafal, davant la tomba dels Cardona (...). El trasllat de les despulles del Príncep de Viana resultà un acte patriòtic i emocionant. Passaven de tres mil les persones que hi assistiren.¹¹⁵

A les pàgines de *La Veu de Catalunya* es va descriure la diada com «una de les efemérides més glorioses de la Història de la restauració espiritual del nostre país». ¹¹⁶ Balcells afirma que «si Poblet es pot considerar un lloc de memòria dels catalans, no és pel fet que constitueix el conjunt monumental monàstic més important d'Europa, sinó perquè és el panteó dels reis de la Corona d'Aragó». ¹¹⁷

De fet, aprofitant aquesta celebració, les autoritats de Barcelona, encapçalades per Josep Pich i Pon, com a governador general interí de Catalunya, i Lluís Duran i Ventosa, com a conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, feren públic un decret pel qual es promovia la construcció d'un panteó de catalans il·lustres al monestir per conservar les restes dels reis catalans. ¹¹⁸ La premsa es feu ressò del projectat panteó. ¹¹⁹ D'aquesta forma s'atorgava una pàtina institucional al recinte que allotjava les despulles dels monarques del Casal de Barcelona i, de passada, s'afegia un nou atractiu a explotar turísticament i amb projecció més enllà del Principat. La voluntat de les autoritats era dignificar el monestir i avançar en el procés de reconstrucció.

Malgrat la conjuntura complexa, Poblet determinava consensos unànims, i en aquest sentit es va aconseguir que les autoritats invertissin per restaurar el conjunt monumental. Així, sabem que, entre 1930 i 1935, el monestir va tenir unes millores que incloïen «aigua corrent, serveis sanitaris i llum, es col·locaren més d'un centenar de portes, seixanta finestres de plom juntament amb mig centenar de reixes i va ser habilitada la casa del mestre de novicis per al Patronat. Toda passà a residir a Poblet per vigilar i activar les obres». ¹²⁰ Les reformes i rehabilitacions de diferents parts del conjunt monumental s'acompanyaren de la devolució de part del patrimoni pobletà que s'havia dispers des de 1835 i que havia anat a parar en diferents indrets, tant de privats com d'institucions culturals del Principat. El Patronat de Poblet feu constar les devolucions en les actes així com el fet que la catedral de Tarragona es va negar a tornar el drap mortuori dels

115. «Les despulles de Carles de Viana foren traslladades al panteó dels Cardona i fou reconciliada l'església de Santa Maria de Poblet», *La Humanitat*, 1441 (22 d'octubre de 1935), p. 3.

116. «La resurrecció del monestir de Poblet», *La Veu de Catalunya* (22 d'octubre de 1935), p. 13.

117. Albert BALCELLS (2008), *Llocs de memòria dels catalans*, Barcelona, Proa, p. 236.

118. GUITERT (1955), p. 246.

119. Ventura GASSOL, «Poblet, panteó de catalans il·lustres», *La Humanitat*, 1172 (27 de novembre de 1935), p. 1.

120. BALCELLS (2008), p. 246.

Cardona-Sogorb i el cos de Jaume I.¹²¹ Segurament, la conjuntura republicana dificultà una més ferma reivindicació del rei conqueridor dels catalans, però no deixa de ser significatiu que, en un llibre popular com la *Història de Catalunya per a nois i noies*, de Ramon Torroja, es presentés Jaume I com un rei «robust, molt alt, formós, de bellesa baronívila» o que destaqués per saber «fer la guerra» i «governar els pobles» o un rei que aspirava a l'afecte dels catalans, com recordava Ferran Soldevila a *Història de Catalunya. Primeres lectures*.¹²²

Tanmateix, en aquells anys el monestir novament va ser objecte d'intents d'apropiació per part de partits i formacions polítiques diverses. En aquest sentit, Rovira i Virgili va denunciar una campanya dretana que pretenia assumir el simbolisme de Poblet tot recordant com havia estat «un llaç d'unió entre els catalans de diversa significació política».¹²³

LA GUERRA COM A COHESIONADORA D'UN SÍMBOL TRANSIDEOLÒGIC

A inicis de 1936, Malgrat l'escassetat de recursos financers majoritàriament provinents de donacions, van continuar les obres de reconstrucció, com la volta de la capella de Sant Esteve o la torre de les Hòsties, mentre es reordenaven i classificaven els fragments de les tombes reials de cara a la seva futura restauració.

Les perspectives, però, aviat es van veure estroncades per l'inici de la guerra l'estiu de 1936, arran del fallit cop d'estat perpetrat per un sector de l'Exèrcit espanyol. Durant el mes d'agost, el *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* va anunciar la dissolució dels patronats de Poblet (que es va reunir per darrera vegada el 10 de juliol de 1936) i Santes Creus i el nomenament d'Eduard Toda com a comissari de la Generalitat de Catalunya al monestir.¹²⁴ Segons l'ofici tramès a Toda, va ser nomenat «delegat especial per a la incautació dels edificis i els seus continguts artístic-arqueològics de la comarca de la Conca de Barberà i els seus contorns, i especialment el Monestir de Vallbona de les Monges, filial de Poblet».¹²⁵ En aquest context, Poblet, com també Santes Creus i els museus de Reus i Tarragona, va exercir com a magatzem dels objectes d'art religiós —o arxius refugi com

121. BASSEGODA (1983), p. 202.

122. SANCHEZ COSTA (2011), p. 344-345.

123. Antoni ROVIRA I VIRGILI, «Catalunya i Poblet», *La Humanitat* (19 de maig de 1935), p. 1.

124. Decret publicat en el vol. VIII, any IV, n. 227, p. 1047 del Diari Oficial de la Generalitat. Vegeu també «Generalitat de Catalunya», *Diari de Barcelona. Portantveu d'Estat Català* (15 d'agost de 1936), p. 10.

125. Document mecanoscrit dipositat a l'arxiu del Museu Nacional Arqueològic de Tarragona (MNAT), recollit a Joaquim NADAL; Mireia CAPDEVILA (eds.) (2022), *El patrimoni artístic català durant la Guerra Civil espanyola*, Barcelona, Memorial Democràtic-Generalitat de Catalunya, p. 111.

se'ls va anomenar oficialment¹²⁶— que es van poder recuperar durant les primeres setmanes de juliol de 1936.¹²⁷ La decisió de convertir Poblet en refugi documental dels arxius de la Catalunya occidental, en lloc de Vilanova de Meià, Solsona o Vallbona de les Monges, va venir donada, segons l'advocat Antoni Bergós, comissari de la Generalitat de Catalunya a Lleida, perquè Poblet, a banda de tenir «capacitat, parets gruixudes i camins de poc trànsit», a més, oferia «l'avantatge de tenir al Sr. Toda que dobla el prestigi del Monument».¹²⁸ Finalment, el 29 de novembre de 1937, el conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Carles Pi i Sunyer, va resoldre «destinar el Monestir de Poblet a lloc de concentració provisional dels fons documentals i objectes d'art i històrics de les ciutats i viles de la Catalunya occidental (...) amb el fi de proveir millor a la seva seguretat durant les actuals circumstàncies de guerra».¹²⁹

Més enllà de la destrucció d'objectes, en aquest context els religiosos també van tèmer per la seva vida. Així, el rector de la parròquia de l'Espluga de Francolí, mossèn Saladrigas, va fugir, tot i que el 22 de juliol acabaria sent detingut i assassinat. Un dia abans, l'arquebisbe de Tarragona, el cardenal Vidal i Barraquer, i el bisbe auxiliar, Manuel Borràs i Farré, escortats per tres policies, es van desplaçar fins al monestir, on van arribar de matinada. D'aquesta manera van atendre els precis de les autoritats que els havien recomanat fugir a un lloc segur. Tot i així, com explica l'eclesiàstic i historiador Joan Serra i Vilaró, «a desgrat de les precaucions, no es va poder evitar que els obrers que treballaven a Poblet portessin als seus respectius pobles la notícia que el senyor Cardenal s'havia refugiat al Monestir».¹³⁰ De fet, el mateix Toda va ser qui, d'acord amb l'arquebisbe, va informar de la seva presència els membres del comitè revolucionari de Vimbodí amb l'esperança d'assegurar la protecció dels seus hosts. A mitja tarda del dia 23 de juliol, però, coneixedors de l'amagatall, un escamot de milicians cenetistes armats de Vimbodí, entre els quals n'hi havia algun arribat de l'Hospitalet de Llobregat, es va dirigir a Poblet per detenir-los. L'arquebisbe i el seu secretari, el també religiós Joan Viladrich i Viladomat, van ser arrestats i traslladats a Vimbodí. Mentrestant, Borràs va restar amagat al monestir per petició expressa de l'arquebisbe (posteriorment acabaria detingut, empresonat i executat a trets al coll de Lilla per

126. Jaume ENRIC (2003), «El monestir de Poblet i el salvament dels arxius a la Conca de Barberà durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)», *Aplec de Treballs*, 21, p. 282.

127. NADAL; CAPDEVILA (2022), p. 112-113.

128. ENRIC (2003), p. 286.

129. *Ibidem*, p. 287.

130. Joan SERRA I VILARÓ (1946), *Víctimas sacerdotales del arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 al 1939*, Tarragona, Tipografía Successors de Torres i Virgili, p. 22.

membres dels comitès locals de Montblanc i Vimbodí).¹³¹ La pana d'un dels vehicles va permetre que guàrdies d'assalt arribats des de Montblanc els interceptessin i s'enduguessin els detinguts a la presó de la capital de la Conca de Barberà. Després de la intercessió en nom de la Generalitat de Catalunya del diputat Joan Solé i Pla, Vidal i Barraquer i el seu secretari van ser alliberats la matinada del 25 de juliol, aleshores van marxar cap a Barcelona sota la protecció del Govern català. Cinc dies després es traslladaren a Itàlia. Davant aquests fets, la Generalitat va decidir, el mateix mes de juliol, enviar «alguns mossos d'esquadra a Poblet per tal de custodiar el monument»,¹³² tot i que hi van romandre poc temps.

En paral·lel, Toda va tractar de continuar les obres de reconstrucció —que no s'aturarien fins el 1939—, va evitar, però, col·locar portes i finestres enlloc, una mesura amb la qual volia evitar «l'ocupació del Monestir i la seva conversió en hospital de campanya, quadra, magatzem farmacèutic o asil de refugiats». ¹³³ Bassegoda explica com, aprofitant l'avinentsa de l'espoli que patien els arxius i espais religiosos de la comarca, Toda va «fer tornar a Poblet objectes que havien estat sostrets del monestir». ¹³⁴

En plena guerra, a més, una delegació dels membres del Ple de la Mesa de la Societat de Nacions, convidada pel Govern de la República, va visitar Poblet durant la segona meitat de 1937, juntament amb els directors dels museus de Londres i grups de parlamentaris francesos i anglesos. Tots ells van ser rebuts per Toda, que actuava com a comissari de la Generalitat. ¹³⁵ La finalitat d'aquesta visita era demostrar davant el món la fal·làcia de la propaganda franquista i l'esforç del Govern de la República per salvaguardar el patrimoni cultural religiós del conjunt de l'Estat.

Pocs dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, Frederica Montseny, l'anarquista exministra de Sanitat del Govern espanyol, va publicar a *Solidaridad Obrera* un article titulat «Los nietos de los almogávares»¹³⁶ en què, segons l'historiador Albert Balcells, reconeixia Poblet com a símbol nacional català, «al qual recórrer per cridar a una resistència sense recursos ni moral quan Catalunya era ocupada per les tropes enemigues de la República». ¹³⁷

131. També va ser executada, en el seu cas a Barcelona, Anna Girona, que havia estat vocal del Patronat de Poblet i havia residit una curta temporada a Poblet. Vegeu BASSEGODA (1983), p. 211-212.

132. BASSEGODA (1983), p. 212.

133. *Ibidem*.

134. *Ibidem*.

135. *Ibidem*, p. 213.

136. Frederica MONTSENY, «Los nietos de los almogávares», *Solidaridad Obrera*, 2095 (13 de gener de 1939), p. 4.

137. BALCELLS (2008), p. 247.

A inicis de gener de 1939 les tropes de l'Exèrcit del Nord, comandades pel general Fidel Dávila, s'havien fet amb el control de la carretera de l'Espluga de Francolí a Prades. Aleshores dues companyies de la Guàrdia d'Assalt van arribar al monestir per organitzar una línia defensiva i tractar de retrassar l'avanç de les unitats franquistes. Els guàrdies es desplegaren a un parell de kilòmetres del monestir. Mentre, els militars sollevats pretenien ocupar Poblet, segons apunta Bassegoda, «sense ocasionar danys de cap mena». ¹³⁸ Després de la retirada de les forces republicanes, les tropes franquistes arribaren al monestir, quan «el Comandant Segarra amb el metge militar Manuel Álvarez, alguns oficials i un escamot de soldats travessà la plaça i es plantà davant de la Porta Reial tot trucant enèrgicament. De dins el conserge preguntà... “Qui és?” i el comandant Segarra digué “Espanya!”». ¹³⁹ Com va explicar Toda anys després, els arxius dipositats a Poblet havien sortit del monestir el 6 de gener de 1939 en cinc grans camions.

L'inici de la guerra civil convergí, doncs, amb el darrer intent d'explotar el simbolisme de Poblet. Malgrat el seu indubtable rerefons religiós i l'històric pòsit anticlerical de l'anarquisme, Montseny, coneixedora del poder simbòlic del monestir, no va dubtar a emprar el referent de Poblet per tractar d'activar un darrer alè de resistència en els abatuts i esgotats combatents republicans, titllats com a nets dels almogàvers, en un ús de la retòrica èpica nacional més pròpia del nacionalisme radical que dels cercles llibertaris. El 12 de gener, una ordre del Ministeri d'Educació Nacional creava el nou Patronat de Poblet. Inicialment, Toda en va restar exclòs, tot i que només va ser momentàniament. Mesos després d'acabada la guerra, el novembre de 1940, la comunitat de Poblet va ser refundada per diversos monjos de la Santa Croce de Roma. ¹⁴⁰

138. BASSEGODA (1983), p. 214.

139. *Ibidem*, p. 215-216.

140. BALCELLS (2008), p. 247.

Figura 1. Ball de sardanes al claustre del monestir de Poblet (1920). Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 2. Visitants a la sortida de l'església, per la façana barroca anomenada *façana de la Galilea*. Monestir de Poblet (1925). Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 3. Alfons XIII i Victòria Eugènia de Battenberg, reis d'Espanya, acompanyats pels seus fills, els infants Jaume, Maria Cristina i Beatriu, visiten el monestir de Poblet (1930). Autor: Josep M. Sagarra. Fons Josep Maria Sagarra i Plana. Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 4. Eduard Toda —assegut, segon d'esquerra a dreta— president del recentment creat Patronat de Poblet, acompanyat d'altres personalitats, als estudis de Ràdio Associació de Catalunya on havia fet el parlament inaugural del cicle de conferències radiades en pro de la restauració del monestir de Poblet, Barcelona (1935). Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

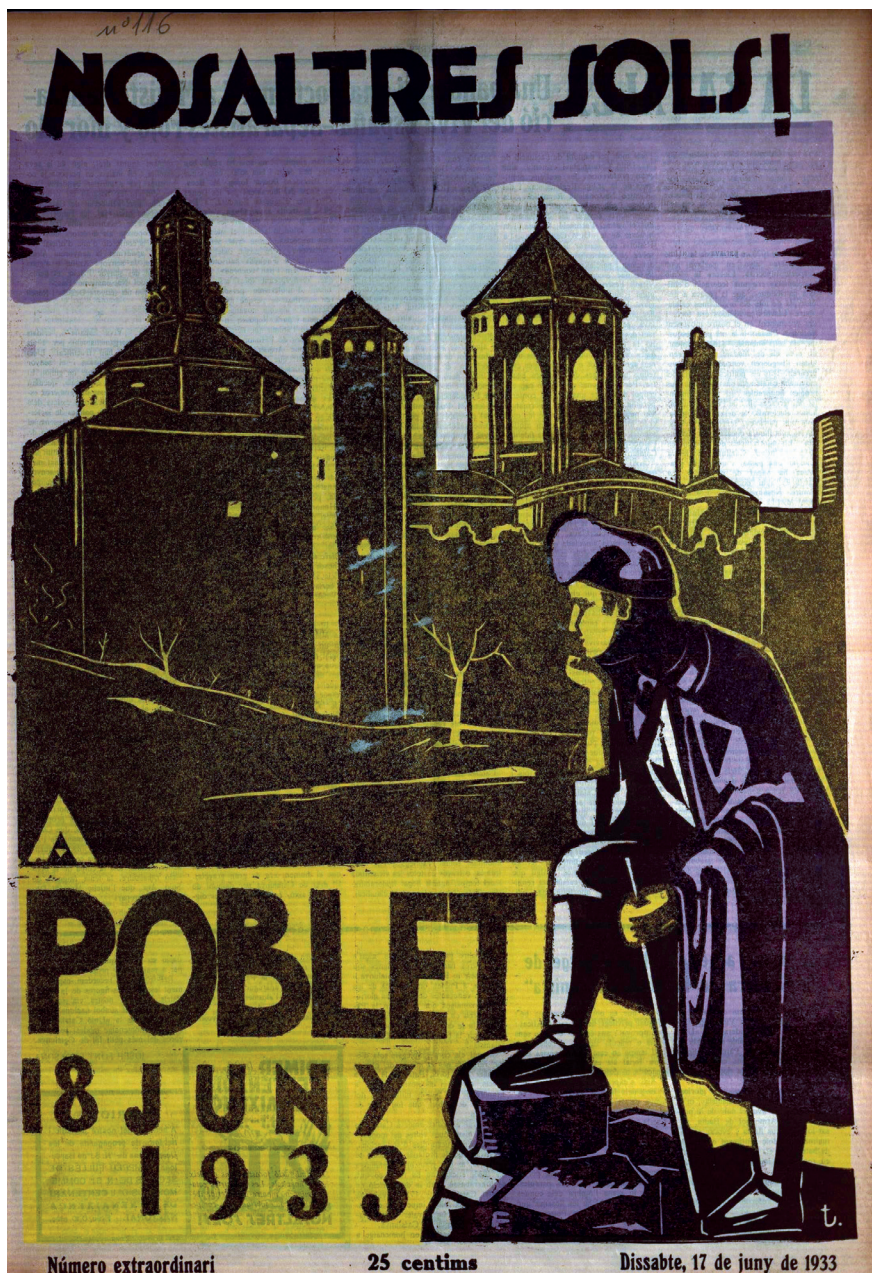
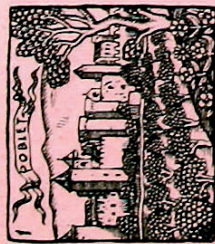

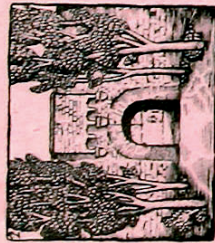
Figura 5. Portada del número (extraordinari) 116 de *Nosaltres Sols!* Publicació adherida a la *Unió Catalanista*, publicat el 17 de juny de 1933. Arxiu de Revistes Catalanes Antigues. Biblioteca de Catalunya.

AUCA DE POBLET

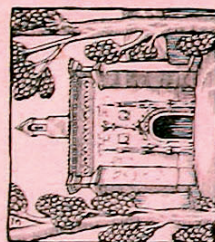
(Lletra de J. M. de S.)

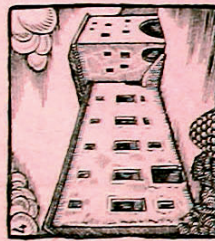
1. — Encara s'aguanta dret el Monestir de Poblet.

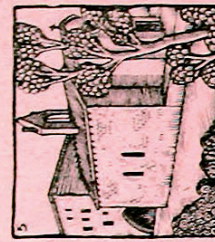
2. — És magnífica l'entrada per la gran Porta Daurada.

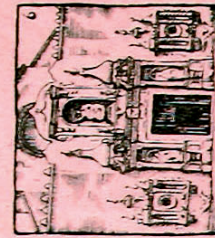
3. — No hi ha al món qui no recordi la capella de Sant Jordi.

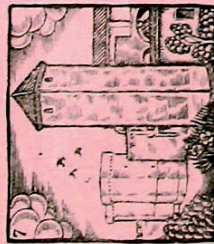
4. — La casa que veus primer és la casa del Roser.

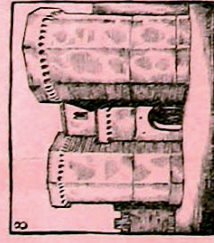
5. — Una passa el peu camí: i ets a Santa Caterina.

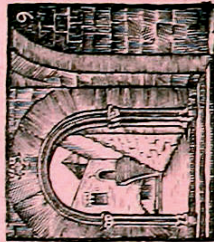
6. — A veus flanejant com un fuc, del Temple el portal barre.

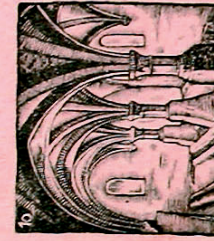
7. — La torre dels Subarcs, va servir pels presoners.

8. — Has de mirar amb el front alt, l'altiva Porta Reial.

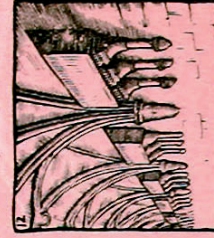
9. — L'escala veuràs aquí del Palau del Rei Murti.

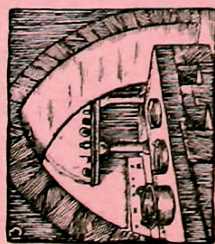
10. — El Cellar a l'altre cantó guardava vi del reu.

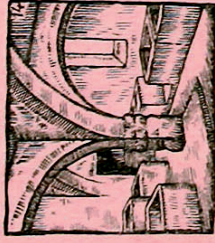
11. — El claustre cultuerna i erida i és tot de pedra florida.

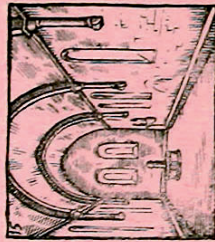
12. — Al seu mur dormen segures admirables sepultures.

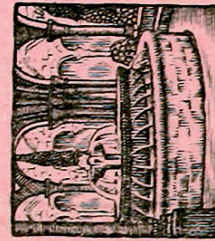
13. — Aquests fogons imponents van coure molts aliments.

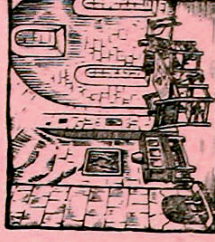
14. — Si dins del rebost et fiques, de l'oli veuràs les piques.

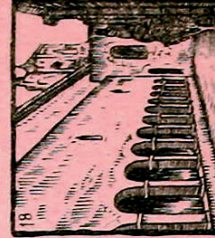
15. — Ample i llarg el Refector, té una trona pel lector.

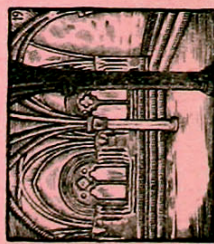
16. — El brulador del Temple és la gràcia de Poblet.

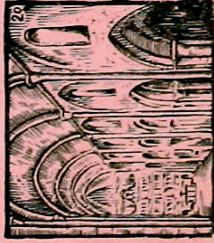
17. — En aquest local hi havia calderero i barberia.

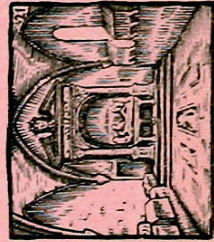
18. — Del hell claustre dels novícs resten sols aquests indris.

19. — Té un aire noble i preclar la Sala Capitular.

20. — El Temple, de gran volada, és tot de pedra preuada.

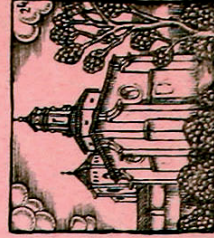
21. — De la portalada a un pas, la Capella veuràs.

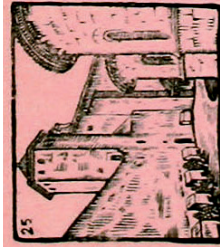
22. — Son les Reals Sepultures despullades d'escultures.

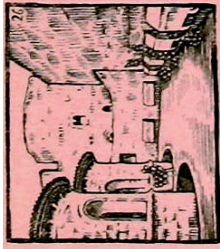
23. — L'Altar Major resplendent, fou fet per Damià Forment.

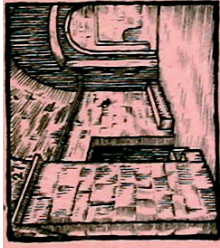
24. — Cap més sagristia es troba com la Sagristia Nova.

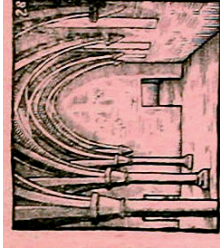
25 — Salca en un lloc solitari la Torre de l'Hostiari.

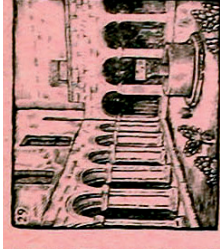
26 — Prop dels absis, i a peu pla, reposa l'aigua Fossar.

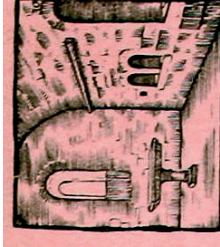
27 — Escala aquest locutori conversi, erit i deserti.

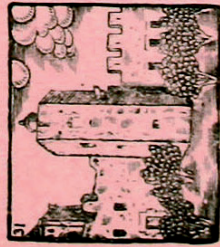
28 — La Biblioteca dels Frares era plena d'obres rares.

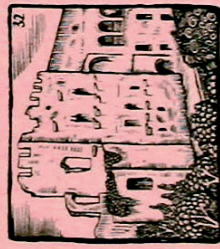
29 — Encara un perfum s'eleva del claustre de Sant Esteve.

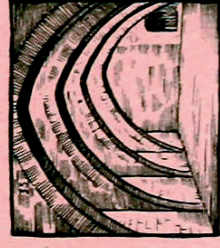
30 — Té al seu costat la capella que és de Poblet la més vella.

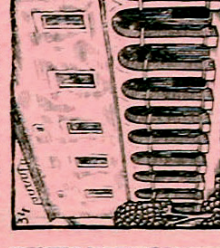
31 — Dels monjos folla l'alta torre va veient el temps com corre.

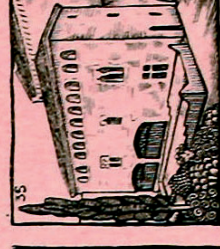
32 — Els reis anant de viatge aquí prenen hostatge.

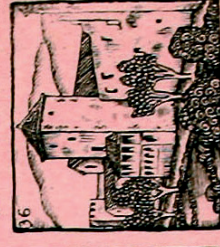
33 — De les construccions primeres són aixes voltes seccres.

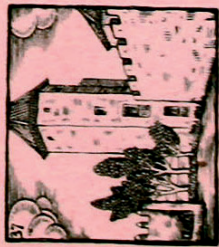
34 — Les Cases Noves que veus anopluguen els antics.

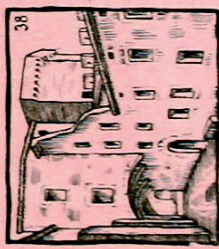
35 — En aquests bells edificis visqué el Mestre de Novies.

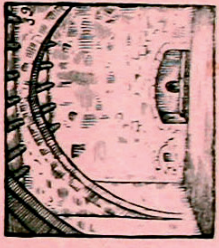
36 — Sembla que la vista voli des de la Torre de l'oli.

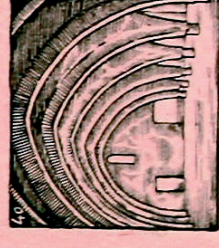
37 — Encara s'alta millor dalt la Torre del Prior.

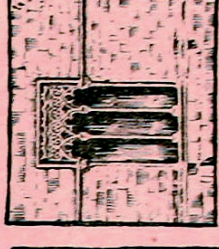
38 — En el Pati dels Clavells reposaven frares vells.

39 — Deu sap quina se'n va enforçar a dins d'aquest Forat de Pal.

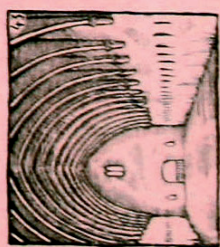
40 — Aquí dormien els monjos en cures no gaire llonges.

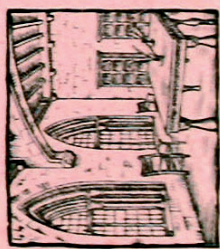
41 — El Palau del Rei Martí per palau no va servir.

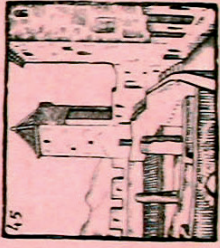
42 — Lad Palau, parlant en plaça, hi feien la xocolata.

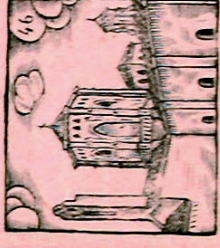
43 — Despullats de prejudicis, dormien aquí els monjos.

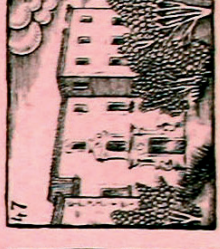
44 — L'Arxau guardava aquí dins venerables pregants.

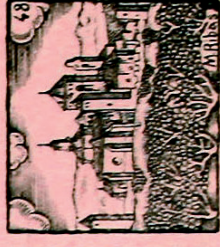
45 — Des del Pac de fonda veus les muralles i els corts.

46 — S'arxava al cel el Canóric com un còntre laudatori.

47 — El Palau Nou de l'Abat resta mig enderrocant.

48 — Es bella per tot indret la silueta de Poblet.

Figura 6. Auca de l'any 1935 on es destaca el valor patrimonial i identitari de Poblet, així com el paper preeminent d'Eduard Toda en tot el procés de recuperació. El mateix any es van fer impressions de l'auca amb autories diferents, però amb poques variacions. Lletra: Josep M. de Sagarra. Dibuix: Marià Ribas i Bertran. *Auca de Poblet*, Typys Monas-terii Populetti, 1935, CRAI-Biblioteca Pavelló de la República, Universitat de Barcelona.

Figura 7. Representants de Navarra i Aragó traslladen el fèretre amb les despulles del príncep Carles de Viana al panteó reial de l'església major del Monestir de Poblet (1935).
Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Capítol 4

La resignificació del monestir durant el franquisme (1939-1975)

Teresa ABELLÓ GÜELL¹
Carles SANTACANA TORRES²

La instauració del franquisme va comportar novetats importants en relació amb la significació del monestir en dos sentits: el religiós, ja que va significar el retorn de la comunitat de monjos, i el polític, en establir la dictadura un discurs únic sobre el simbolisme històric del monestir. Els dos aspectes encaixaven a la perfecció amb les bases culturals i ideològiques franquistes, amb la religió a l'epicentre i un relat oficial unívoc. Pel que fa a la primera qüestió cal assenyalar que ja a finals de la dècada de 1920 Eduard Toda, infatigable promotor de la restauració arquitectònica, havia posat de manifest un cert interès perquè el monestir tornés a acollir algun tipus de comunitat religiosa, i amb aquesta finalitat sembla que havia establert vagues contactes amb els abats trapenc de Venta de Baños i Cóbreces i els cistercencs de Fontfreda i Cuixà, tal com s'ha explicat en l'anterior capítol. Fos com fos, la proclamació de la Segona República va aturar el projecte de restauració monàstica que es va recuperar després de la guerra, quan ja feia més de cent anys que Poblet no tenia monjos.

HEGEMONIA DEL RELAT NACIONALCATÒLIC I D'IDENTITAT ESPANYOLISTA

Després de la guerra civil, en un context de recuperació per part de l'Església catòlica de tots els espais públics i d'un programa general de recristianització, instaurar novament una comunitat monacal a Poblet era de vital importància.

1. Professora titular d'història contemporània de la Universitat de Barcelona; membre de l'Institut d'Estudis Catalans. ORCID: 0000-0002-4511-1754.

2. Catedràtic d'història contemporània de la Universitat de Barcelona; membre de l'Institut d'Estudis Catalans. ORCID: 0000-0002-8529-4559.

Per aquest motiu fou molt rellevant l'arribada a la fi de 1940 de quatre monjos cistercencs d'origen italià, que van prendre possessió del monestir.³ El fet pràcticament va coincidir amb la mort d'Eduard Toda, a qui alguns dels paladins d'una visió més integrista catòlica acusaven d'haver posat l'èmfasi de la seva obra, i centrat els seus esforços, en la reconstrucció arquitectònica del monestir en detriment de la restitució de la vida religiosa.

En la recomposició del relat històric i religiós de l'abadia en aquells primers anys del franquisme van sobresortir l'escriptor, filòleg i crític literari Manuel de Montoliu,⁴ l'excursionista i mecenes Francesc Blasi i Espinosa,⁵ l'expert en protocol Felio A. Vilarrubias⁶ i el polític i industrial Felip Bertran Güell.⁷ Els dos primers provenien de l'univers del catalanisme cultural, amb trajectòries rellevants abans de la guerra civil. Els dos darrers estaven absolutament compromesos amb el franquisme i van ser probablement els que hi van tenir una intervenció més decisiva i un protagonisme més gran, a l'empara de dos organismes, el Patronat de Poblet, constituït inicialment, com hem vist, l'any 1930, i la Germandat de Santa Maria de Poblet, que es va crear expressament el 1945, com veurem més endavant. Les línies argumentals de tots dos eren molt coincidents. Vilarrubias posava l'èmfasi en la religiositat i la significació patriòtica espanyola, totalment allunyades de la cultura catalanista. En la seva *Història del Patronato de Poblet, 1930-1955*, criticava obertament Eduard Toda, del qual deia que havia pensat en Poblet «anhelando más sin duda su gloria artística que su resurgimiento espiritual».⁸ De fet, Vilarrubias en criticava l'esperit laic, que estenia fins als romàntics i les tasques de reconstrucció de la dècada del 1930. L'altre eix interpre-

3. En relació amb aquesta etapa inicial, i a la interacció dels monjos italians amb la societat local, vegeu: Joan B. CULLA (2021), *Amb Poblet al cap i al cor. El pare Bernat Morgades i el seu temps (1911-1963)*, Barcelona, Pòrtic. També ALTISENT (1974), p. 645.

4. Manuel de MONTOLIU (1945), *Leyendas de Poblet*, Barcelona, Orbis; Manuel de MONTOLIU (1947), *Poblet, símbolo, visiones, leyendas, evocaciones*, Tarragona, Publicaciones del Sindicato de Iniciativa y Turismo. També: Manuel de MONTOLIU; Edmund Maria GARRETA (1955), *Llibre de Poblet*, Barcelona, Selecta. Aquest últim dedicat a Felip Bertran i Güell, com a «...gran restaurador del nostre gloriós monestir...», glossa que, més enllà del rellevant paper desenvolupat per aquest personatge, estava en la línia de no destacar la figura d'Eduard Toda.

5. Francisco BLASI Y ESPINOSA (1945), *Monasterio de Poblet. Tesoro de fe y de arte*, Barcelona, Librería Dalmau. Com a Francesc Blasi i Vallespinosa havia publicat el 1928, *Guia descriptiva dels monestirs de Poblet i Santes Creus*, Barcelona, Taber.

6. Felio A. VILARRUBIAS (1957), *Historia del Patronato del Real Monasterio de Poblet, 1930-1955*, Poblet, Abadia de Poblet, p. 64.

7. Felipe BERTRÁN GÜELL (1944), *El Real Monasterio de Santa Maria de Poblet (joya arquitectónica, centro de cultura, panteón de reyes, deber de nuestra generación)*, Barcelona, Montaner y Simón.

8. VILARRUBIAS (1957), p. 64.

tatiu en alça era l'exaltació del patriotisme espanyol; en aquest sentit el cardenal de Tarragona, Benjamín de Arriba y Castro, ho expressava clarament en el text introductor al llibre de Vilarrubias: «Poblet es como una síntesis o un símbolo de España».⁹ En una línia anàloga, el president del Patronat de Poblet, José Pedro Gil Moreno, afirmava el 1945 que «decir Poblet y decir Aragón es una misma cosa»,¹⁰ i el Marquès de Lozoya, aleshores director general de Belles Arts, manifestava en una conferència pronunciada el dia de Sant Jordi de l'any 1947: «En mi amor a Poblet se condensa mi propio amor a España. (...) Poblet es para mí el símbolo de la aportación de la gran Cataluña a la Historia Imperial de España».¹¹ Les tres declaracions formen part del mateix relat polític, en el qual Poblet tenia sentit com a panteó que era d'uns reis —cristians—, que formaven part d'un protoestat espanyol. Aquesta era la mateixa línia argumental defensada per Felip Bertran Güell, personatge cabdal per entendre la reassignificació franquista de Poblet durant la postguerra. Aquest membre d'una nissaga molt significada, partícip amb el seu pare d'una xarxa d'espionatge profranquista, enrolat després en l'exèrcit sollevant, va ser qui va activar la germandat de Poblet (en aquell moment, Hermandad de Bienhechores de Santa María de Poblet) i la va dotar d'un significat i va servir de nexa d'unió entre la restablerta comunitat monàstica i les autoritats locals.

El 1945, Bertran Güell va pronunciar una conferència al Palau de la Virreina de Barcelona, que va repetir poc després a Poblet, titulada «Poblet, deber de nuestra generación», en què marcava la ruta a seguir respecte al cenobi i assumia el títol de la dissertació com el deure i la consigna, no solament personal, sinó de tota una generació. Bertran Güell va fer una llarga filípica de to historicista, no exempta de demagògia (Roma contra Moscou, en plena Segona Guerra Mundial), i va repassar les gestions que s'havien fet des de 1939 fins aquella tardor de 1943. El discurs era nítid, amb un fil històric que reivindicava l'espanyolitat de Poblet. Afirmava, per exemple:

Hay que evitar, a todo trance, que un injustificado egoísmo provinciano corte las alas a la protección nacional. Poblet es una gloria española, no solo por estar enclavado en el territorio español, sino por haber sido creado por el esfuerzo de la nación entera, comenzando tal vez por los favores de un soberano musulmán de la localidad, prosiguiendo con los del conde Ramón

9. Benjamin de ARRIBA y CASTRO, Cardenal, «Pórtico», a VILARRUBIAS (1957), p. 7.

10. Ibídem, p. 69.

11. Juan de CONTRERAS y LÓPEZ de AYALA, marquès de Lozoya (1947), «Poblet en la Historia de España», *Boletín Arqueológico* [Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense], 1-2, p. 85-90.

Berenguer IV y sus sucesores, ampliada esta protección por tantas familias nobles de su época (...) llegando a la de nuestro egregio contemporáneo, ya fallecido, S. M. el Rey Don Alfonso XIII y terminando con un importante ofrecimiento hecho por el Cuerpo de la nobleza de Cataluña a la comunidad cisterciense.¹²

Un recorregut en què l'èmfasi es posava en la continuïtat que representava la noblesa i la monarquia, i que conclouïa dient: «trabajando por Poblet, trabajamos por uno de los valores básicos en la vida de la patria, por la vida moral de España, por su arte y su cultura».¹³ Respecte a l'acte, tant rellevant era el contingut de la intervenció com l'escenificació. Entre els assistents hi havia una important representació d'autoritats militars (capità general i governador militar), religiosos (bisbe de la diòcesi i altres alts càrrecs), civils (governador civil, alcalde accidental i dos tinentes d'alcalde) i acadèmiques (delegat del Consejo de la Hispanidad, l'organisme creat pel franquisme per fomentar la idea de la «hispanitat», que hi era en nom del rector d'universitat; representants de la Real Academia de la Lengua y de Bellas Artes de San Fernando; comissari de Patrimoni Artístic, i els directors de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, dels museus d'art de Barcelona, i de la Biblioteca de Catalunya, aleshores Biblioteca Central). En definitiva, la màxima representació del poder militar, civil, religiós i cultural de l'època. Un auditori de luxe disposat a escoltar un discurs al voltant de Poblet, lloc al qual, amb la seva presència, donaven rellevància i oficialitat.

Un any abans d'aquella magna conferència a la Virreina, Bertran Güell havia publicat *El Real Monasterio de Santa Maria Poblet*, llibre on després d'un ampli repàs històric conclouïa amb un apartat on s'imposava a si mateix, a la seva generació, una missió històrica que repetia contínuament:

A nosotros, a nuestra generación, impone el Destino la responsabilidad de la vida o la muerte de este monumento, herencia gloriosa de nuestro pasado. No solo hay que enderezar las piedras; también debemos infundir de nuevo en ellas el espíritu que fue la razón de su existencia, para que no se apague la llama espiritual que, durante siglos, bajo sus bóvedas, iluminó a los monjes blancos, grandes maestros, inspiradores de masas, creadores de virtudes sociales y de cultura, y para que la Comunidad recobre aquel hondo sentido litúrgico que irradiaba en aquellos tiempos de esplendor (...). Que oigan este

12. *Poblet, deber de nuestra generación. Conferencia pronunciada por el Excmo. Sr. D. FELIPE BERTRÁN GÜELL en el Palacio de la Virreina el día 31 de octubre y repetida el 22 de noviembre de 1945 con motivo del V aniversario de la restauración monástica del Real Monasterio*, Barcelona, Hermandad de Bienhechores de Santa Maria de Poblet, 1946, p. 43-44.

13. *Ibidem*, p. 58.

imperativo patriòtic y lo acojan como deber ineludible el Estado en primer lugar, las Diputaciones y Ayuntamientos de la antigua Corona de Aragón, y todos aquellos ciudadanos de profundo sentido patriótico y cristiano; que ese rincón de privilegio llegue a ejercer de nuevo, entre los Hombres bien nacidos, poderosa atracción, y que, gracias a ellos, vuelva a ser centro de la espiritualidad del sentido cristiano de la vida.¹⁴

Felip Bertran Güell era la figura central i més representativa d'una societat conservadora burgesa que va mirar Poblet com el símbol d'una tradició monàrquica medieval, estroncada per la destrucció i la lluita contra la religió catòlica que va portar implícit el liberalisme del segle XIX. La fórmula per vincular-s'hi va ser a través de la recreació de les germandats medievals dels monestirs. D'aquí, la creació de la Hermandad de Bienhechores de Santa Maria de Poblet l'any 1945.¹⁵ Bertran en va ser el primer president, fins a la seva mort el 1965, i hi tenien un paper rellevant significats membres de la dreta espanyolista de Catalunya, com Alfons Sala i Argemí, comte d'Egara, o Josep Maria Milà Camps, comte del Montseny, que havien presidit durant la dictadura de Primo de Rivera la Mancomunitat intervinguda i la Diputació de Barcelona, respectivament, i també d'altres sectors burgesos i nobiliaris catalans sense passat en la política institucional. La germandat, en definitiva, era una manera de vincular Poblet a uns determinats sectors sociopolítics de la Catalunya franquista, especialment els de la dreta monàrquica espanyolista. En realitat, eren els únics que en aquells moments podien fer-ho, però inexorablement contribuïen a esborrar altres interpretacions al voltant de la significació del monestir fetes en el passat, especialment les de base catalanista.

Els membres de la germandat, en la seva condició de benefactors, estaven fortament involucrats en la restauració de l'espai i la consolidació de la comunitat monàstica. Celebraven reunions periòdiques a la sala capitular de l'abadia i, en certa manera, participaven en la dinàmica de la comunitat.¹⁶ Un cas singular en l'apropiació simbòlica de Poblet va ser l'episodi protagonitzat per Antonio Federico de Correa Véglison, governador civil de Barcelona entre 1940 i 1945, activísim falangista que provenia de les files carlistes, amb una presència pública cons-

14. BERTRAN GÜELL (1944), p. 165-166.

15. Els estatuts de l'any 1945 van estar vigents fins l'any 2023, moment en què l'actual germandat del Monestir Cistercenc de Santa Maria de Poblet, amb el monestir reconstruït i la comunitat restaurada i activa, els va substituir per uns de nous, més en consonància amb la societat d'avui i les noves necessitats. «Decret de l'Arquebisbat de Tarragona i Estatuts de l'Associació Canònica Privada de Fidels "Germandat del Monestir Cistercenc de Santa Maria de Poblet"» (14 de març de 2023), AAMP.

16. HERMANDAD DEL MONASTERIO DE SANTA MARIA DE POBLET [Felio A. VILARRUBIAS, secretari de la germandat] (1966), *Un cuarto de siglo de restauración monástica, 1940-1965*, Poblet, Abadía de Poblet.

tant. Correa, membre de la germandat de Poblet, va constituir el 1944 una fundació que portava el seu nom, que ell mateix presidia, i que comptava amb el baró d'Esponellà com a vicepresident. Encara que les raons pràctiques de la creació de la fundació potser no eren tan altruistes com podria semblar inicialment, ens interessa remarcar aquí com un dirigent falangista tan important i omnipresent com Correa creia que Poblet podia ser un element simbòlic interessant per disffressar els seus propòsits.¹⁷

D'altra banda, la voluntat de difondre la interpretació franquista del monestir es manifestava de múltiples maneres. Per exemple, amb petits documentals cinematogràfics, com el que Pedro Puche va rodar el 1941, del qual l'informe de censura deia: «Cumple certeramente su finalidad de exaltación histórica de este monumento artístico. La parte hablada está escrita con un estilo bien ajustado al Movimiento Nacional»,¹⁸ o el d'Emilio J. Villén, *De Tarragona a Poblet*, que dedicava la primera part a Tarragona, de la qual mostrava la catedral i la tomba de Jaume I, i la segona a Poblet. Aquest relat polític es reforçava amb la contínua referència al binomi Poblet-El Escorial, del qual Montoliu n'és un clar exemple quan explica que el cenobi català va inspirar Felip II a convertir El Escorial en panteó reial:

La construcción del Escorial comenzó en abril de 1563. Al cabo de un año justo el rey hace su primera visita a Poblet. (...). El Rey se llevó de Poblet la profunda impresión que debieron hacer en él los magníficos mausoleos en que descansaban unos gloriosos antepasados suyos. Juzgamos muy verosímil que de esta impresión surgiese en el ánimo del monarca la idea y el propósito de hacer del Escorial respecto a los Reyes de Castilla y de España, lo que Poblet era desde hacía siglos respecto a los de Aragón.¹⁹

Aquest tipus de documents, i la proliferació de petites obres de divulgació sobre la història del monestir, tenien també un innegable objectiu de revitalització turística de l'espai, tot i que en uns paràmetres molt limitats, tant per les circumstàncies generals de l'època com pel relatiu aïllament —apartat de les vies generals i mal senyalitzat— i l'estat de les restes del qual aleshores podia visitar el viatger.

Un element cabdal per reforçar el relat franquista sobre Poblet va ser la reformulació del Patronat de Poblet, que havia de guiar les accions de reconstrucció de

17. Vegeu Javier TÉBAR (2011), *Barcelona, anys blaus. El gobernador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*, Barcelona, Flor del Vent, p. 375-387.

18. Informe documental «Poblet, Escorial de Cataluña», *Cultura*, 36 (22 de febrer de 1941), 04548, AGA.

19. MONTOLIU (1945), p. 50.

l'abadia. Constituït el 1930, encara sota la monarquia, les autoritats republicanes li van donar un sentit diferent, però sempre mantenint Eduard Toda com a màxim responsable i la línia rectora del monument que ell havia iniciat. Amb la instauració del franquisme i consegüent restauració de la comunitat monàstica el 1940 tot va canviar. Després de l'arribada de les tropes franquistes al monestir, el gener de 1939, per una ordre del Ministerio de Educación Nacional es va constituir el nou Patronat del Monestir de Poblet,²⁰ per a la conservació monumental, en el qual participaven des del ministre del ram a directors d'arxius i museus. Dos anys després les mateixes autoritats reconeixien la inoperància d'aquell patronat, raó per la qual es va produir una profunda renovació, emparada per una altra ordre ministerial el març de 1941. Ara, passava a ser presidit per Toda, que va morir pocs mesos després i va ser substituït per Juan Pedro Gil Moreno de Mora —la família del qual havia adquirit la veïna heretat de Riudabella després de la desamortització— i incorporava el prior de la comunitat cistercenca, les autoritats provincials de Tarragona i diversos mecenes vinculats al monestir. Una vegada més, el patronat va ser totalment renovat el 1945, ara, però, amb un caràcter més institucional i definitiu. En formaven part les diputacions provincials de tots els territoris de la Corona d'Aragó i Navarra, i en el cas de Tarragona també el governador civil. Però el més rellevant és que era presidit per autoritats estatals, i per això l'acte de reconstitució va tenir lloc a Madrid, a la seu del Ministerio de Educación Nacional, en un acte presidit pel ministre José Ibáñez Martín i l'activa participació del marquès de Lozoya, director general de Belles Arts. Més reconeixement oficial era impossible. Era evident que Poblet, des del punt de vista propagandístic, era important per al franquisme, més enllà de la transcendència que pogués tenir en l'àmbit local.

A banda de la represa de la vida monàstica, un episodi significatiu en aquella immediata postguerra va ser l'aparició de la revista *Poblet*, una publicació trimestral sorgida a finals de 1947 i que va desaparèixer dos anys més tard, a les acaballes de 1949. Curiosament, en la presentació del primer número la direcció de la revista feia referència explícita a Catalunya, cosa excepcional en aquells anys, perquè quan se citaven episodis històrics rellevants de la Catalunya medieval era habitual referir-s'hi com de la Corona d'Aragó. En aquest cas, a la revista és deia:

Si los Benedictinos que orientan el nacimiento de nuestro pueblo son justamente considerados Padres del mismo en la hora grande de la expansión y

20. L'evolució institucional del Patronat està documentada amb precisió en el llibre escrit per qui n'era secretari, Felio A. VILARRUBIAS (1957), *Historia del Patronato de Poblet, 1930-1955. Pórtico del eminentísimo y reverendísimo Dr. Benjamín de Arriba y Castro, cardenal arzobispo de Tarragona, Abadía de Poblet*.

plenitud de Cataluña, cabe el mismo honor a los Monjes Blancos; siempre honrosamente empero los hijos de San Benito.²¹

Tot i l'ús oficial del castellà, la revista va acollir força col·laboracions en llengua catalana, des de poesies, especialment les de Josep Maria López-Picó, i escrits d'autors com Joan Llongueras o Bartomeu Guasp, prevere, autor de «Ressurgiment (sic) de Poblet», publicat amb una nota de la revista en què es feia constar que «conserveм aquesta poesia en l'ortografia mallorquina, tal com ens ha estat tramesa per l'autor». I, també es van publicar en català alguns articles sobre construccions monàstiques.

Segons explica Joan B. Culla, la iniciativa i la gestió d'aquella revista va ser obra quasi personal del pare Bernat Morgades, i el final abrupte de la publicació va coincidir amb la seva forçada sortida del monestir, quan aleshores era sots-prior en un cenobi que encara no tenia abat. Una marxa forçada per tot un seguit d'acusacions en relació amb la vida interna de la comunitat, que semblen infundades, a les quals s'afegien suposades maniobres de Morgades, en connivència amb Montserrat, per fer que Poblet canviés la seva dependència orgànica dins del Cister; en definitiva, passar de la congregació cistercenca italiana a la de Subiaco, la mateixa de la qual depenien els montserratins. Fos com fos, Culla documenta amb informes i escrits de l'orde i cartes personals la persecució a què va ser sotmès Morgades, i considera que un aspecte molt rellevant va ser el seu catalanisme, que seguia mostrant en privat en la correspondència que mantenia amb el factòtum de l'Espluga de Francolí Lluís Carulla, i en públic, en la mesura del possible, a la revista *Poblet*. Tot plegat en un difícil equilibri, davant la impossibilitat d'apartar-se de la línia oficial espanyolista de l'època, sobretot quan havia de cercar recursos prop de les autoritats.

Per la temàtica que aquí ens interessa, val la pena remarcar que una de les acusacions contra Morgades va ser que, ell també, com Toda, tenia més interès pel conjunt monumental de Poblet que per la represa de la vida monàstica, que pel Cister italià havia de ser la prioritat i fins i tot pensaven que el monument podia distreure els monjos de la vida religiosa. A més, les petites mostres de catalanitat que poguessin ser interpretades com a ressorgiment del catalanisme preocupaven, i molt, les autoritats. Amb la mirada d'avui, les referències catalanes poden semblar molt innocents, i fins i tot assumibles com a mostres de «regionalismo bien entendido», però una carta de Luis Carrero Blanco, home de confiança de Franco, a l'arquebisbe de Tarragona, Benjamín de Arriba y Castro, escrita pocs dies després de la vaga de tramvies de 1951, advertia de les interrelacions

21. *Poblet* (1947), 1, p. 5.

entre determinats nuclis catòlics de Catalunya i el País Basc amb «elementos separatistas», raó per la qual li demanava d'estar alerta. És en aquest context que Culla afegeix aquest «perill» com una causa més en la defenestració de Morgades. Més enllà del cas particular, és interessant com l'historiador sintetitza aquest «perill»: «la creença que certes comunitats monàstiques ubicades en llocs de gran càrrega històrica i simbòlica podien esdevenir amenaçadors focus de "separatismo"». ²² Un altre fet que il·lustra la preocupació per relativitzar, en aquells moments, quimèriques mostres de catalanisme, va ser fer coincidir l'entronització de la Mare de Deu de Montserrat amb el lliurament del magnífic rosetó que llueix al frontal del temple, donat pel Cos de la Noblesa, festejat amb la pompa habitual, ²³ que en aquell moment potser podien interpretar com un acte de reafirmació i contrapès a l'acte montserratí.

EL TRASLLAT DE LES RESTES DE JAUME I: OBJECTIU POLÍTIC

L'aspecte més remarcable de la implicació oficial del règim en l'apropiació de Poblet durant la dictadura va ser la recuperació del panteó reial amb el trasllat de les despulles dels monarques de l'antiga Corona catalano-aragonesa de la catedral de Tarragona, on es trobaven dipositades des del 1843, al panteó de Poblet. Aquesta operació havia de culminar una primera fase de la reconstrucció franquista del monestir i, inicialment, es va planificar per tal que coincidís amb els cent anys del moment en què les restes del panteó reial havien estat portades a la catedral de Tarragona, després del saqueig del 1835. A l'efecte, el 25 de maig de 1942, el *Boletín Oficial del Estado* publicava la proposta del Ministerio de Educación Nacional, un decret signat per Franco i el ministre del ram, José Ibáñez Martín, que disposava el trasllat de les restes mortals «de los Reyes de Aragón» —fent referència a Alfons el Cast (Alfons I), Pere el Cerimoniós (Pere III), Joan I el Caçador, Martí I l'Humà, Ferran I, Alfons el Magnànim (Alfons V) i Joan II— «y los de las Reinas, Príncipes y magnates de la Casa Ducal de Cardona». És a dir, totes les que custodiava des de feia cent anys el Capítol de la catedral, menys les de Jaume I. L'article primer del decret ho deixava clar: «Los restos del Rey Don Jaime I el Conquistador quedarán, hasta tanto que otra cosa se disponga, en la tumba que al efecto se construyó en la referida Catedral de Tarragona», ²⁴ sense especificar les raons d'aquest tracte distintiu. Deu anys més tard, amb el projecte encara en marxa, el *Boletín Oficial del Estado* publicava un segon decret que imposava un criteri diferent.

22. CULLA (2021), p. 109.

23. *La Vanguardia Española*, Barcelona (24 d'abril de 1947), p. 4.

24. *Boletín Oficial del Estado* (25 de maig de 1942), p. 3654-3655.

Aquest últim decret es retrotreia al del 1942, però se'n contravenia el contingut, i les despulles de Jaume I es convertien, a partir d'aquell moment, en l'eix central de l'operació de restitució del panteó de Poblet. Ara se n'ordenava el trasllat junt amb les especificades anteriorment, i «se constituye un Patronato de Honor bajo la Presidencia del Jefe del Estado, integrado por los Ministros Subsecretario de la Presidencia, Ejército, Gobernación, Educación Nacional, Secretario General del Movimiento y de Información y Turismo»,²⁵ al qual auxiliaria una comissió executiva, amb autoritats de caràcter local: «presidida por el Gobernador Civil de Tarragona e integrada por el Vicario general de la Archidiócesis, un representante del excelentísimo y reverendísimo señor Arzobispo, el Prior del Real Monasterio de Santa María de Poblet, el Presidente de la Diputación, el Alcalde de Tarragona y el Alcalde de Vimbodí».²⁶ El contrast en la composició de les dues comissions assenyalava ben clarament el sentit de la jerarquia que emanava en tot el joc institucional franquista: les autoritats locals eren simples executors de les decisions que prenia «la Superioridad». Més enllà dels aspectes protocol·laris, la línia argumental del trasllat era la mateixa el 1942 que el 1952. L'única diferència, rellevant, era la discordança en el tractament de la figura de Jaume I, que el 1952 quedava integrada en el trasllat de la resta de reis.

La realitat era que des del 1945 diferents institucions dels territoris que havien format part de la Corona d'Aragó, havien fet aportacions econòmiques per contribuir a la restauració de les tombes pobletanes que havien d'acollir les despulles reials. Les talles que havien de formar part del nou panteó reial s'havien encarregat a l'escultor Frederic Marès que, a falta d'imatges fiables, va recórrer als estudis de destacats historiadors medievalistes com Jaume Finestres i Monsalvo o Antoni Rubió i Lluch per aplegar-ne informació.²⁷ L'any 1946 Marès havia acabat la feina i les noves escultures es van mostrar al públic en una exposició a la Capella de Santa Àgueda, la capella del Palau Reial de Barcelona. La mostra va ser solemnement inaugurada l'1 de juny de 1946 pel marquès de Lozoya, director general de Belles Arts, que, en un acte farcit d'autoritats i càrrecs representatius, va emfasitzar que aquell era un capítol més de «la gran etapa política restauradora que ha emprendido el Gobierno español, después de más de un siglo de desvalorización de nuestra tradición cultural y artística».²⁸ Prèviament, insistint en el sentit del projecte, les imatges restaurades s'havien exposat al Museo de Arte Moderno de

25. *Boletín Oficial del Estado*, (4 de maig de 1952), p. 2047.

26. *Ibidem*.

27. *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón. Exposición en la antigua Capilla Real de Santa Àgueda* (1946), Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona-Instituto de Historia de la Ciudad, p. 21-33.

28. *La Vanguardia Española* (2 de juny de 1946), portada i p. 10.

Madrid (novembre-desembre de 1945), i a La Lonja de Saragossa (gener de 1946).²⁹ El cost havia estat assumit per diferents institucions, però d'entre totes, l'aportació més quantiosa corresponia a la de la Diputació de Barcelona i la segona en importància provenia de la Diputació de València, que específicament s'havia fet càrrec de la restauració del sepulcre de Jaume I.³⁰ En aquell context, en valorar sobre els costos, segons explica Felio A. Vilarrubias, secretari del patronat, va ser que es va ordir el canvi de criteri. En la reunió que va celebrar l'entitat el mes de març del 1950, el president de la Diputació de València va expressar el malestar que provocava als seus conciutadans el fet que les restes de Jaume I es quedessin a Tarragona i, per guanyar temps, va demanar l'ajornament dels trasllats previstos.

La resposta del patronat, amb la veu ferma de la Diputació de Barcelona, va ser que el projecte s'havia de portar a terme sense demores, però sí que s'admetia que havia d'incloure les restes de Jaume I. Una minoria de membres —la Diputació de Tarragona, l'Ajuntament de la ciutat i l'arquebisbe—, disgustats, en aquelles circumstàncies no van donar suport a la proposta, però tampoc en van fer batalla. En qualsevol cas, el decret del 1952 va establir que es traslladarien totes les restes reials, sense excepció, i que l'itinerari que seguiria la comitiva seria directament de la catedral de Tarragona al monestir de Poblet. La decisió sobre el trajecte sembla lògica i intranscendent, però també havia generat polèmica, i l'any 1945 el patronat havia valorat altres opcions possibles: una, passava per Barcelona abans de dirigir-se a Poblet; i una altra, més àmplia, seguia el trajecte: Tarragona-Barcelona-València-Saragossa-Lleida-Poblet. A ningú no se li escapa que aquesta darrera proposta volia visualitzar l'amplitud de l'antiga Corona catalanoaragonesa, però el 1949 el patronat ja havia acordat l'itinerari més senzill, probablement també per raons econòmiques. En qualsevol cas, les decisions adoptades al voltant del trasllat van generar insatisfacció entre els que es van considerar menystinguts, fos per la càrrega simbòlica de la figura de Jaume I, en el cas de les autoritats valencianes,³¹ o per un quimèric sentiment d'espoli, en el cas de les tarragonines.

Salvades les reserves més o menys explicitades d'alguns dels implicats, el trasllat es va organitzar, amb tota solemnitat, com l'etapa final de l'àmplia estada de Franco a Catalunya —el setè viatge que hi faria— coincidint amb la clausura del

29. *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón* (1946), p. 81, 83 i 85.

30. L'Ajuntament de Barcelona va contribuir a la restauració de la tomba del rei Martí I l'Humà «por el amor y predilección que demostró tener a esta Ciudad de la cual hizo un completo elogio, y en la cual había querido edificar un nuevo y suntuoso Palacio cuando, en pleno optimismo, creía que su estirpe había de ser de larga duración», *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón* (1946), p. 35-36.

31. Vicent J. ESCARTÍ (2021), *Jaume I en la memòria d'un poble*, València, Generalitat Valenciana.

XXXV Congrés Eucarístic Internacional celebrat a Barcelona entre el 27 de maig i l'1 de juny de 1952;³² un esdeveniment promogut pel papa Pius XII, crucial pel Vaticà i pel règim franquista. En aquells anys la Santa Seu necessitava refermar els valors catòlics en una Europa en procés de reconstrucció, en la qual les velles ideologies perdien pes, i aquella Espanya, amb un marcat caràcter anticomunista, era l'escenari idoni. El règim, per la seva banda, necessitava reconeixements internacionals. En aquesta conjuntura, l'esdeveniment, bé que sociològicament molt definit, constituïa una oportunitat d'or i s'hi van implicar tant les institucions com la societat civil.³³

Els actes relacionats amb el trasllat de les restes dels reis catalanoaragonesos estaven programats pel 4 de juny. Els dies previs, Franco, més enllà de presidir la clausura del congrés eucarístic, es va passejar per Catalunya en un viatge destinat a exhibir l'acció governamental i l'acceptació de què gaudia el règim, en una confluència d'actes polítics i gestos diplomàtics: el Caudillo va visitar les obres de construcció de la fàbrica d'automòbils SEAT a la Zona Franca de Barcelona. Un consell de ministres —celebrat al Palau de Pedralbes— va aprovar la creació d'un grup escolar commemoratiu del congrés eucarístic que portaria el nom de Pius XII i, com a gest conciliatori vers Catalunya, la càtedra «Milà i Fontanals per la Història de la Llengua i Cultura Catalanes» a la Universitat de Barcelona. En la mateixa línia, l'impacte de les jornades religioses va fer que es proposés donar el nom d'Habitatges del Congrés Eucarístic al conjunt de blocs de pisos socials que es començarien a construir l'any següent a Barcelona promoguts per l'arquebisbe Gregorio Modrego. La ruta per terres barcelonines es va completar amb un seguit de visites al sanatori antituberculós de Terrassa (la Ciudad Sanatorial), a les mines i la factoria de potassa de Cardona, i a la fàbrica d'acetat i fibra tèxtil de Sant Celoni. A més, es va forçar la inauguració del monument als «herois del Bruch», amb motiu del cent vint-i-quatrè aniversari, una data no rodona però políticament convenient, de la gesta protagonitzada suposadament per Isidre Llussà en la lluita contra les tropes napoleòniques dins el marc de la Guerra del Francès. A la fi, la llegenda del timbaler facilitava el discurs que volia transmetre el viatge, del qual els actes de Poblet serien el punt culminant. Al Bruc, Franco va dir:

La naturaleza nos creó con fronteras comunes, nos dio una misma fe y nos unió en las vicisitudes desde hace más de veinte siglos. Esta es la gran afirmación de aquellos héroes del Bruch, de nuestros héroes de la Cruzada, de todos

32. *Cataluña con Franco* (1984), Barcelona, Mare Nostrum, p. 589, 591 i 596-599.

33. Carme GIL (2023), «El NO-DO y la celebración del Congreso Eucarístico Internacional de Barcelona en 1952», *Filmhistoria*, 33-2, p. 80-104.

los que, redoblando sus tambores, ofrecieron a Dios el holocausto de sus vidas.³⁴

A Girona, Franco va inaugurar un grup d'habitatges promogut per l'Obra Sindical de la Llar. A Lleida, va visitar la cimentera de Xerallo al Pallars Jussà, i les centrals hidroelèctriques de Senet i Llesp a l'Alta Ribagorça, Bono a la Ribagorça (ja a l'Aragó) i Baseca, entre ambdues comarques. I, a Tarragona, va inaugurar diverses infraestructures i va visitar el campament militar de Mas Enrich.

Tarragona, però, era particularment sensible al tema que aquí ens interessa, el trasllat de les restes reials a Poblet. La ciutat se sentia ofesa en veure's desposseïda d'unes despulles, símbols de la història de Catalunya, que havia custodiat durant més d'un segle. La incomoditat es deixava sentir dins del mateix Ajuntament, i l'imperatiu capítol de compensacions a la ciutat va arribar a través del ministre d'Educació, Joaquín Ruiz Giménez, amb la construcció d'un grup escolar que rebria el nom de Jaime I, i del d'Obres Públiques, Fernando Suárez de Tangil, comte de Valledano.

En aquesta línia de desgreu, el trasllat de les restes reials es va fer coincidir amb la inauguració del pas per Tarragona dels trens directes Madrid-Barcelona, una infraestructura llargament reivindicada que, en aquelles circumstàncies, era una realitat gràcies al ministre d'Obres Públiques. La simultaneïtat d'ambdós esdeveniments facilitava la programació de les celebracions i les despeses que el consistori havia de fer (ornamentació de carrers, il·luminació extraordinària, allotjament dels convidats als actes, desfilades, concerts a l'aire lliure o exhibicions folklòriques)³⁵ i permetia atenuar les reticències, a la fi, visualitzades només en la sobtada absència de l'alcalde en els actes d'exhumació a la catedral. Les autoritats locals van focalitzar l'atenció ciutadana en la nova comunicació ferroviària; en aquest sentit, la Direcció General de Correus i Comunicacions atenia la petició de l'alcalde de Tarragona, Enrique Olivé Martínez, de crear un mata-segells commemoratiu que incloïa l'escut de la ciutat envoltat de la llegenda «TRENES DIRECTOS POR TARRAGONA. 5 junio 1952», que va utilitzar el servei de Correus, excepcionalment, aquell dia, primer del nou trajecte.³⁶ Quasi anecdòticament cal assenyalar que uns minoritaris i clandestins grups catalanistes d'acció, en els quals participava un jove Joan Reventós, es van arribar a plantejar com a gest reivindicatiu el segrest de la «mòmia» de Jaume I per impedir

34. *Cataluña con Franco* (1984), p. 598.

35. Lligall «Trasllat de les restes dels reis d'Aragó a Poblet», AMT.

36. Lligall «Inauguracions i trasllat de restes arqueològiques a Poblet. 1952», ms. Escrito del Director General de Correos y Comunicaciones al Alcalde-Presidente del Ayuntamiento de Tarragona, Madrid (26 de maig de 1952), AMT.

que el franquisme utilitzés políticament la figura del monarca però, sense cap possibilitat d'èxit, l'acció no va anar més enllà.³⁷

Així, a primera hora de la tarda del 4 de juny, finalitzats els actes al monestir de Poblet, Franco es va traslladar a Tarragona en un tren especial per inaugurar solemnement les noves comunicacions, però abans va dur a terme un nou acte de diplomàcia de cara a l'equilibri de les reticències territorials. La comitiva es va aturar a Reus per solemnitzar la posada en marxa del traçat de doble via entre aquesta última ciutat i la veïna Imperial Tàrraco.³⁸

Els reconeixements i els honors a Franco, a més de les multituds organitzades per aclamar-lo, van proliferar durant tot el viatge: va rebre la medalla d'or de la Germandat de Poblet, la primera encunyada per l'entitat, i la de la Ciutat de Tarragona, que li seria retirada l'any 2009, i el Patronat de la Muntanya de Montserrat li va oferir la presidència.³⁹

EL CERIMONIAL I LA LOGÍSTICA DEL TRASLLAT. POBLET RECUPERA EL PANTEÓ REIAL

El protocol establert per portar a terme les exhumacions i el consegüent trasllat a Poblet recordava l'instaurat quan Felip II havia iniciat les translacions de les restes dels monarques espanyols a El Escorial l'any 1573⁴⁰ i, també, les escenes de vigílies i guàrdies d'honor que es van produir —ara, però, sense marxes nocturnes—⁴¹ seguien un guió similar al que va marcar el trasllat de les restes de José Antonio Primo de Rivera d'Alacant a El Escorial. L'operació, gestada i planificada per les més altes esferes de l'Estat, va ser coordinada des del Govern Civil de Tarragona i va implicar la participació de set ministeris (subsecretari de la Presidència, Luis Carrero Blanco; Exèrcit, Agustín Muñoz Grandes; Governació, Blas Pérez Gonzalez; secretari general del Movimiento, Raimundo Fernández Cuesta; Informació i Turisme, Gabriel Arias Salgado, i Educació Nacional, Joaquín Ruiz Giménez) i el mateix Franco presidia el Patronat d'Honor constituït a l'efecte.

37. Joan REVENTÓS (2009), *Tal com ho vaig viure (1927-1958)*, Barcelona, Fundació Rafael Campalans, p. 222. També: Carles ABELLÓ, «Operación Jaume I. Joan Reventós intentó secuestrar la momia del Rey hace 47 años», *Diari de Tarragona* (7 de novembre de 1999), p. 10.

38. «Tarragona, en el trayecto ferroviario Madrid-Barcelona. Gran recibimiento al Generalísimo en Reus», *ABC* (5 de juny de 1952), p. 17; «SS. EE. inauguraron el paso de los trenes directos acompañados de los ministros y autoridades. Se vence otra etapa de nuestro progreso ferroviario», *La Vanguardia Española* (5 de juny de 1952), p. 5.

39. «Acuerdos del Patronato de la Montaña de Montserrat», *ABC* (6 de juny de 1952).

40. Javier VARELA (1990), *La muerte del Rey. El ceremonial funerario de la monarquía española (1500-1885)*, Turner, Madrid, p. 26-29.

41. Samuel ROS; Antonio BOUTHELIER (1940), *A hombros de la Falange de Alicante a El Escorial*, Madrid, Ediciones Patria.

La logística del trasllat va ser complexa i va comportar la creació d'un seguit de comissions. L'executiva estava formada per les màximes autoritats provincials i locals tarragonines dels àmbits civil, militar i religiós, així com per les pobletanes. Hi estaven implicats els governadors civil i militar, el president de la diputació provincial, l'alcalde de la ciutat, el degà del capítol, el vicari general de l'arxidiòcesi tarragonina, el prior del monestir, el Reial Cos de la Noblesa de Catalunya, el president de la Germandat de Benefactors de Santa Maria de Poblet, i també els alcaldes de Vimbodí —cal no oblidar que Poblet és part del seu terme municipal— i de la veïna Espluga de Francolí, el rector de la qual havia estat decisiu en la conservació de les restes reials després de l'espoli del 1835.

Paral·lelament, es va crear una comissió investigadora, amb un caràcter més científic, per avalar l'autenticitat de les despulles. En aquesta comissió participaven el director de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el comissari provincial d'Excavacions Arqueològiques, l'arquitecte de la diputació provincial, el comissari de Defensa del Patrimoni Artístic Nacional i dos canonges del capítol catedralici experts en qüestions relatives al patrimoni històric. Ambdós comitès recolzaven sobre una sèrie de subcomissions de caràcter pràctic organitzatiu.

Finalment, els dies 3 i 4 de juny es va procedir al trasllat, que va comptar amb una àmplia cobertura a la premsa (*Diario Español*, de Tarragona; *La Vanguardia Española*, *El Correo catalán*, *Diario de Barcelona*, *El Noticiero Universal*, *La Prensa* i *Solidaridad Nacional*, de Barcelona; *Las Provincias*, *Levante* i *Jornada*, de València; *Heraldo de Aragón*, *El Noticiero* i *Amanecer*, de Saragossa; *Arriba*, de Madrid; també l'Agència EFE i col·laboradors del *Times* de Londres i de l'agència nord-americana United Press) i els mitjans audiovisuals de l'època (Ràdio Nacional i equips de NO-DO). A més, el cronista local tarragoní i historiador amateur Luis M. Mezquida va ser l'encarregat d'escriure el relat oficial del desenvolupament dels actes a Tarragona i Poblet, que va ser publicat en una edició de luxe per la Diputació de Tarragona,⁴² acompanyat d'una àmplia crònica gràfica que recull les escenes i la simbologia dels actes.⁴³ Tots els escrits i articles publicats a la premsa transmeten fidelment la filosofia implícita en el procés, és a dir, és recalca que es donava sepultura a uns sobirans espanyols. La terminologia emprada era ambigua: es feia referència indistintament a «reyes de Aragón y Cataluña», «de Aragón», «Catalano-aragoneses», «Corona de Aragón» o «Confederación Catalano-aragonesa»; en definitiva, del que es tractava era de destacar

42. *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón desde la Santa iglesia catedral prima-da de Tarragona al Real Monasterio de Poblet* (1952), Tarragona, Excma. Diputación de Tarragona.

43. Inclou un total de vuitanta-tres imatges atribuïdes, sense concretar, als fotògrafs «Malé, Seramallera, Pérez de Rozas, Niepce, Canadell, Vallvé y Chinchilla». *Ibidem*, p. 90.

l'espanyolitat d'uns monarques que, com escrivia Manuel de Montoliu —vicepresident del Patronat de Poblet— al *Diario de Barcelona*, «dieron gloria imperecedera a unos reinos y principados españoles».⁴⁴

Els actes van començar el dia 3 amb unes solemnes exèquies fúnebres oficials per l'arquebisbe de Tarragona, Benjamín de Arriba y Castro, en aquells anys màxima autoritat eclesiàstica de Catalunya, acompanyat pels bisbes d'Oriola, Girona, la Seu d'Urgell, l'auxiliar de Saragossa i el patriarca de Lisboa. Les restes reials es van dipositar en tres fèretres i sis arquetes, amb excepcional preeminència al sarcòfag de Jaume I. Per què aquesta disposició? La resposta la trobem en el pes de la història i en les circumstàncies que van envoltar el saqueig de Poblet, que ja en aquell moment comportà que les despulles acabessin dipositades en una urna col·lectiva a excepció de les que es van atribuir al Conqueridor. Aquesta circumstància va propiciar que es qüestionés la identitat atribuïda als esquelets.⁴⁵

El mateix dia del trasllat l'historiador Pedro Voltes publicava a *La Vanguardia* un article en aquest sentit, «El peso abrumador de siglos de historia». Voltes, amb indubtable voluntat de fer callar possibles recels, començava preguntant-se «¿Qué métodos se han seguido para identificar y clasificar los restos mortales de los monarcas, príncipes y magnates del antiguo Reino?» Es contestava detallant els treballs portats a terme per la comissió tècnica designada pel Ministeri d'Educació amb aquest objectiu:

Fueron exhumados y clasificados metódicamente, tomándose de cuantos datos pudieran aportar los fragmentos de tejido que se hallaban entre ellos, así como apreciar otros detalles de embalsamamiento, amortajamiento, etc., útiles para determinar las épocas de los enterramientos y confirmar en la medida de lo posible la autenticidad de los restos.

(...)

Como es natural, la identificación de los restos mezclados en el único cajón... es imposible de determinar claramente. Se ha conseguido por lo pronto, demostrar que no figuran restos apócrifos o ajenos a la jerarquía o la tradición encarnadas por los personajes a quien se atribuyen los restos. (...) Con estas bases y con arreglo a las más solventes presunciones se han constituido unos lotes de vestigios humanos, que han sido atribuidos a los siguientes monarcas y personajes: Alfonso I de Cataluña y II de Aragón; Pedro I de Cataluña;

44. *Diario de Barcelona* (5 de juny de 1952), p. 3.

45. Teresa ABELLÓ GÜELL; Carles SANTACANA TORRES (2025), «La patrimonialización de la muerte. La apropiación franquista de los restos de Jaume I», Stéphane MICHONNEAU; David CAO (eds.), *La muerte pública. Los usos políticos del culto fúnebre en la España contemporánea*, Granada, Comares, p. 263-281.

Juan I «El Cazador», con sus esposas doña Marta, dona Violante y doña Juana de Aragón; Juan II con su esposa doña Juana Henríquez; la infanta doña María de Aragón; el rey don Pedro IV de Aragón, con sus esposas doña Leonor de Sicilia, doña María de Navarra, y doña Leonor de Portugal; don Juan de Urgel, conocido históricamente como «El Desdichado»; don Martín «El Humano», con su esposa doña Beatriz; don Fernando I y el famoso príncipe don Carlos de Viana.⁴⁶

Voltés atribuïa la barreja de cadàvers a alguna cosa més que als saquejos produïts arran de la desamortització que va afectar el cenobi:

(...) la confusión de estos restos mortales no es cosa moderna, porque de hecho empezaron a mezclarse ya en época contemporánea a la propia defunción de cada personaje. (...) La frecuencia con que fueron enterrados juntos los cónyugues (...). En estas tumbas se colocaron posteriormente, por orden de Fernando el Católico, los restos de doce infantes de Aragón.

Pel que fa a la tomba de Jaume I, mentre va romandre a la catedral de Tarragona, va estar sempre identificada i individualitzada en un monument funerari propi. Un cop obert, la mòmia, sense que fos qüestionada, va ser mostrada i fotografiada, i Voltés afegeix una anècdota amb vestigis macabres i que, alhora, traça una línia de continuïtat de la monarquia espanyola:

(...) se encontraban íntegros los reales restos envueltos en una cogulla del Cister y en el mismo estado en que fueron solemnemente colocados en tal monumento el día 7 de octubre de 1856. (...) Junto a los restos del glorioso conquistador de Valencia se encontraba una botellita de cristal lacrada, que contiene varios documentos explicativos de las diversas vicisitudes sufridas por aquellos restos. Una de las más notables es la apertura del sepulcro y de la caja de plomo que se efectuó en obsequio del rey don Alfonso XIII en el año 1904,

46. Tal com s'indica al capítol anterior, les restes del Príncep de Viana havien sigut traslladades l'any 1935, i des del primer moment la seva autenticitat va generar dubtes i disputes entre Eduard Toda i Joan Serra Vilaró, màxims responsables de l'exhumació. Vegeu Jaume Massó (1994), «Reus, Serra y Vilaró y Tarragona», *Panorama. Revista del Centre de Lectura de Reus*, 9, p. 4-5. Estudis posteriors realitzats l'any 2008 han posat de manifest que les restes atribuïdes al Príncep de Viana no corresponen a aquest personatge històric: «Los restos conservados en Poblet no son los del Príncipe de Viana», *La Vanguardia* [en línia]. <https://www.lavanguardia.com/cultura/20080909/53535886298/los-restos-conservados-en-poblet-no-son-los-del-principe-de-viana.html> [Consulta: 15 de febrer de 2024]. També: Eloísa RAMÍREZ (1996), «Los restos de la reina Blanca de Navarra y sus funerales en Pamplona», *Príncipe de Viana*, 208, p. 345-357. L'any 2001, la identitat de les restes tornaria a ser qüestionada practicant proves d'ADN que, més enllà de dubtes diversos, van certificar l'autenticitat de les restes de Jaume I; vegeu *Levante* (31 de maig de 2001), *El Periódico Mediterráneo* (29 de maig de 2001), *La Vanguardia Española* (5 de maig de 2001).

cuando el llorado monarca mostró sus deseos de contemplar los vestigios de aquel esclarecido predecesor suyo en el trono, circunstancia esta que figura entre tales documentos, certificada con la correspondiente acta.⁴⁷

Atès que el trasllat era un projecte d'estat, els actes, planificats amb tota la pompa historicista, es van dur a terme amb la presència de les més altes autoritats civils i militars de l'estat, i de les provincials i locals dels diferents territoris de l'extinta Corona d'Aragó que havien de conferir a l'acte la simbologia que el Govern desitjava. El nombre de personalitats presents a la catedral era aclaparador: presidien els dos ministres implicats en les obres públiques fetes a la ciutat, el d'Educació Nacional i el d'Obres Públiques, acompanyats dels almiralls en cap del Departament Marítim de Cartagena i del Sector Naval de Catalunya, i d'alts càrrecs de l'Administració (Belles Arts, Regions Devastades, Patrimoni, Arxius, etc.) i una representació del capità general de Catalunya (IV Regió Militar) i del general en cap de la Regió Aèria Pirinenca; tots rebuts per una companyia militar rendint honors.

De l'àmbit provincial hi eren presents els governadors civils de Tarragona, Lleida, Girona i Terol, així com delegacions de les corporacions de les diputacions provincials dels diferents territoris que havien format part de la Corona catalano-aragonesa: Tarragona, Alacant, Illes Balears, Barcelona, Castelló, Girona, Lleida, Foral de Navarra, Terol, València i Saragossa; totes «acompañados de sus respectivos maceros formando un vistoso cortejo».⁴⁸ Al banc municipal figuraven l'Ajuntament de Tarragona i els alcaldes d'Alacant, Castelló i Saragossa, així com representants dels d'Osca, Terol, Lleida, Girona, Palma de Mallorca i València. A més, es comptava amb una llarga llista de delegats de tots els organismes polítics, administratius, militars i associatius diversos, a més dels integrants de les comissions executiva i investigadora implicades en el trasllat.

El relat oficial escrit per Luis M. Mezquida posa en relleu que abans de començar les exèquies el representant de l'Ajuntament de València va col·locar sobre el fèretre del rei Jaume el Penó de la Conquesta, històric estendard amb les quatre barres que va onejar al moment de la rendició de la ciutat, i l'espasa del rei. El protocol adoptat per a la realització dels actes era resultat de múltiples equilibris entre institucions i entitats, i aquest gest, que es va repetir en totes les parades del seguici, posava en relleu tant la preeminència de Jaume I com el significat de la seva memòria a València i tota la Corona catalanoaragonesa.

47. Pedro VOLTES, «El peso abrumador de siglos de historia», *La Vanguardia Española* (4 de juny de 1952), p. 1.

48. *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón* (1952), p. 21.

Finalment, el capítol cardenalici va entregar a les autoritats civils les restes que havien custodiat durant més d'un segle i es va iniciar el trasllat, que va començar amb una desfilada pel centre de la ciutat amb els fèretres protegits per forces de terra, mar i aire, i seguits en comitiva per les autoritats i altres personalitats presents a la catedral. A les restes reials se'ls van rendir els honors militars reservats als caps d'estat i les caixes van ser col·locades, primer, en armons d'artilleria pel recorregut per la ciutat i, després, van emprendre el camí cap a Poblet en camions militars, sempre custodiats per forces armades. Finalment, s'havia optat pel trajecte més curt, però la comitiva es va aturar a cadascuna de les localitats del camí (Vallmoll, Valls, Fontscaldes), on eren rebudes per les diferents corporacions, amb especial rellevància a Montblanc pel fet de ser vila ducal i espai on els monarques catalans havien celebrat corts. A última hora de la tarda, el seguici es va aturar a l'Espluga de Francolí, on van pernoctar en deferència al fet que havia estat a la parròquia del municipi on s'havien salvaguardat les restes immediatament després del saqueig de Poblet.

L'endemà Franco es va personar a Poblet per rebre els fèretres. L'acompanyaven deu ministres i un seguici d'autoritats similar a l'elenc que el dia anterior havia assistit a les cerimònies a Tarragona. Aquell matí, grups del Frente de Juventudes i de la guàrdia de Franco es van mantenir apostats fent-li guàrdia d'honor al llarg de l'últim tram del trajecte, cosa que contribuïa a reforçar l'apoderament de les restes mortals dels reis catalans per part del règim.

Franco va ser rebut sota pal·li per l'abat del Cister, l'ultraconservador Matthäus Quatember, i l'arquebisbe de Tarragona, mentre el prior —aquells anys no hi havia abat del monestir—, Gregorio Jordán, que era a qui legalment corresponia rebre i custodiar les restes, quedava relegat a un segon pla. Per a la inhumació, amb les adaptacions necessàries, es va voler seguir el cerimonial establert al manuscrit del segle xv conservat a Poblet que establia la consuetud dels actes que havien de celebrar-se amb ocasió de la mort dels monarques catalanoaragonesos, *les Funeralies dels Reis d'Aragó a Poblet, fets i ordenats per Miquel Longares, Mestre en Theologia, monge d'aquell Monestir (sic)*, però fet i fet es va tractar d'un acte franquista. Després del sepeli, que va incloure una nova obertura del fèretre que contenia la mòmia de Jaume I, Franco va ser condecorat amb la medalla d'or de la Germandat de Benefactors per la seva tasca «en pro de la reconstrucció espiritual y material del monasterio». La premsa de l'època va transmetre fidelment la intencionalitat de les autoritats del règim, de la mateixa manera que havia fet Arriba y Castro en el seu parlament a la catedral de Tarragona, i establia una línia de continuïtat entre Jaume I i Franco; en definitiva, es presentava el dictador com el reparador de les antigues profanacions, continuador de les grandeses del difunt monarca i garant de l'estabilitat futura. Com expressava el periodista Manuel

Vela Jiménez a les seves cròniques a *El Noticiero Universal* «el Caudillo iba a decirles con su presencia que todo se reducía a un simple relevo de guardia —siglo a siglo— de los grandes capitanes en la misma tarea de enaltecer la patria (...)».⁴⁹

El periodista Luis Marsillach, a la crònica que va escriure per a *ABC*, feia referència a la posada en escena que visualitzaven, fent un salt en el temps, els símbols del poder:

Todo ha tenido, al mismo tiempo, un aire muy antiguo y muy moderno, sin que chocasen los contrastes, pues se fundían en la maravillosa armonía de un conjunto inigualable. El carácter medieval dábanlo (*sic*) los maceros, heraldos y palafreneros de las distintas Diputaciones Provinciales que integraron un día el Reino catalán o aragonés. El signo de la modernidad reflejábase en la máquina guerrera de las tropas de Franco y en la alegre y varonil presencia de los muchachos del Frente de Juventudes.

I, en el mateix escrit explicava, amb un punt d'èpica, el protocol imposat al seguici posant en relleu el paper reservat al grup de la noblesa dels antics territoris de la Corona catalanoaragonesa, profundament castellanitzada des del segle XVI:

Los representantes de las once Diputaciones Provinciales han formado en la fúnebre comitiva, recorriendo a pie y bajo un sol implacable los tres kilómetros que median entre Espluga de Francolí y el monasterio. Era conmovedor ver al alcalde, D. Eugenio Mata, avanzando por la asfaltada carretera, detrás de los despojos de Don Jaime I, con la espada del Conquistador llevada de la mano con amoroso cuidado. Valencia se ha sumado al acto con verdadero entusiasmo. Trajo aquí la espada del caudillo aragonés de la conquista de Valencia, y acompañando a tan gloriosa reliquia, llegaron todas las autoridades de la ciudad del Turia, con dos organismos de la época de Don Jaime, la Junta de la Acequia Real y el Tribunal de las Aguas.

Por su parte, el Frente de Juventudes también ha puesto una gran voluntad de servicio. Para rendir honores a los reyes de Aragón llegaron jóvenes falangistas del antiguo reino; los que han realizado el viaje a pie.

En cuanto a la nobleza, ha sido la encargada de conducir los féretros desde la entrada del monasterio hasta el interior de su iglesia. La representación de la nobleza catalana la constituían el marqués de la Manresana, de Barberá, de Camps y de Alfana; el Barón de Albi y los señores D. José M. de Canals, D. Felipe de Albador, Don Javier y D. Jaime de Semir, D. Carlos de Fontcu-

49. *El Noticiero Universal* (4 de juny de 1952), p. 3.

berta, D. José M. de Fernández Cañete, D. Ramón de Montagut, D. Joaquín de Ros, D. Joaquín de Arqués, D. Antonio y D. Ignacio de Puch, D. Alberto y D. Alfredo de Avilés, D. Javier de Ros y D. Carlos de Traví. Integraban la representación de la nobleza aragonesa, el barón de Sant Vicente Ferrer y D. Arturo Guillén Urzáiz; la valenciana, el vizconde de Vetera, el marqués de Cáceres, D. Luis Enrique de Navarra y Daliano, y D. Eulogio Treno Despujols. También asistieron al acto los duques de Medinaceli y D. José María Pemán.⁵⁰

En un to literari abrandat, Manuel de Montoliu donava a aquelles dues jornades del trasllat un caràcter extraordinari, de reparació històrica. Retornaven les despulles d'uns reis idealitzats: «una dinastia exemplar de bons, savis i valents monarques». Un discurs de retrobament de la bona tradició catalana, que era perfectament compatible amb el règim franquista. De fet, no s'estava d'acudir al cronista medieval Ramon Muntaner per exaltar els monarques medievals i alhora atorgar un gran valor a la presència de Franco en l'acte de Poblet.⁵¹

EL MONESTIR I LA CORONA CATALANOARAGONESA EN EL DISCURS FRANQUISTA

Darrere de tot el procés descrit hi havia la idea de presentar el simbolisme de Poblet a l'època medieval com a element inalienable de la història d'Espanya, entesa com a tal des del començament del primer mil·lenni. La idea era visible des del 1939, amb les tasques del primer patronat franquista, que considerava el retorn de les restes reials a Poblet com un acte polític de primer nivell que havia d'implicar tothom. El projecte incloïa un altre element essencial, el tema religiós, que es presentava com la reivindicació d'un llegat catòlic proscribit per tradicions polítiques laïques, fossin liberals o republicanes. El punt culminant seria la presència del dictador en la cerimònia final a Poblet. La intencionalitat politicoideològica de tot el projecte havia quedat clarament reflectida en l'homilia, presentada com a «oració fúnebre», de l'arquebisbe de Tarragona. La filípica d'Arriba y Castro assimilava la Corona catalanoaragonesa a Espanya i la històrica «reconquesta cristiana», al franquisme, establia així una línia de continuïtat entre la lluita cristiana de l'edat mitjana i la guerra civil, i un paral·lelisme entre 1835 i 1936. En aquest sentit, va dir:

50. Luis MARSILLACH, «El Jefe del Estado presidió en el Monasterio de Poblet la inhumación definitiva de los restos de los Reyes de Aragón», *ABC* (5 de juny de 1952), p. 2.

51. Vegeu Manuel de MONTOLIU (1955), *Llibre de Poblet*, Barcelona, Selecta, p. 223-227.

aquella Espanya que després de la Reconquesta se expandí per el mundo (...) fue víctima, una vez más, de errores, de aberraciones, y Dios nuestro Señor consintió que sufriese las consecuencias de sus desvíos. Y entonces fue cuando las turbas sedientas de no sé qué falsos idealismos que otras propagandas igualmente falsas o perversas habían inyectado en sus corazones y en sus inteligencias, quisieron arrasar de nuevo toda la grandeza de España. (...) Este Monasterio que fue hace un siglo víctima de la misma devastación que en época mucho más reciente —en la mente de todos está— se cebó en otras muchas iglesias y monumentos religiosos y artísticos de España. Ha sido esta devastación a que nos referimos la que desde mucho tiempo venía preparando el ateísmo moderno en su intento de adueñarse de los destinos de nuestra Patria.⁵²

El règim franquista defensava una idea de nació espanyola en la qual els particularismes només podien tenir un paper subsidiari en la categoria local i/o regional. Al capdavall, establia un argumentari que situava els monarques catalano-aragonesos a l'inici d'una línia d'ordenació legítima marcada pel diví, que havia portat a la «grandesa» d'Espanya, i que presentava Franco com l'última baula de la cadena i legítim hereu dels que havien governat sota aquesta premissa. En conseqüència, la patrimonialització de les restes reials per part del cap de l'estat era connatural i possibilitava que la propaganda del règim presentés el trasllat a Poblet com «un acto de reparación histórica que Cataluña nunca olvidará».⁵³

El franquisme posava en el centre de la resignificació simbòlica de Poblet l'aspecte religiós, amb la recuperació de la vida monacal i, estretament lligat a aquesta, la recuperació com a espai de repòs d'uns monarques i de membres de l'antiga noblesa que, d'acord amb el discurs franquista, formaven part de la cadena «sagrada» d'una quimèrica monarquia hispana que portava fins a Franco. Per tant, al llarg dels anys quaranta, cinquanta i, en bona mesura dels seixanta, entitats lligades a l'Església, als sectors nobiliaris i a grups vinculats al carlisme, van tractar d'orientar el discurs simbòlic del que representava històricament el monestir, sempre lligat a les grandeses de l'època medieval incorporades al discurs franquista. En consonància, els nous poders civils van crear també un nou espai simbòlic de poder i de memòria, i a instàncies de l'aleshores ja cardenal de Tarragona, l'any 1962 el patronat va decidir que a partir de l'any següent cada una de les diputacions de les províncies que en el seu dia havien configurat l'antic *Reino de Aragón* (aquesta és la terminologia que la documentació oficial utilitzava en

52. *Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón* (1952), p. 26-27.

53. *Cataluña con Franco* (1984), p. 589.

aquest període) s'encarregués de fer cada any una ofrena votiva com a «demostración solemne y pública de la vinculación e identidad espiritual que une a aquellas con el Real Monasterio y también prueba de la constante aportación de las mismas a la tarea restauradora del Cenobio».⁵⁴ A això cal afegir-hi l'interès a programar trobades a Poblet d'entitats identificades amb el règim com el Frente de Juventudes (1962) o d'agrupacions d'excombatents (Excombatientes de la IV División de Navarra, 1964).⁵⁵

Tanmateix, malgrat el pes oficial, un alè de contestació hi era present amb accions com l'ingrés del monestir com a protector de l'Orfeó Català,⁵⁶ o gestos com el de l'Agrupació Excursionista de Catalunya, que l'any 1960 va voler incorporar al recent inaugurat museu del monestir la placa d'homenatge que l'entitat havia ofert a Eduard Toda l'any 1935 per la seva tasca en la restauració del monestir.⁵⁷ Aquell any recent s'havia acabat d'arreglar l'anomenada Sala de l'Abat Martínez de Mengucho, habilitada com a museu on s'exposaven fragments originals dels panteons destrossats el 1835 i altres peces d'interès del monestir.⁵⁸ La inauguració d'aquesta sala va propiciar una petita polèmica encetada a les pàgines del setmanari *Destino* que va publicar les queixes d'algun lector en el sentit que el nom d'Eduard Toda, i en conseqüència el paper que havia tingut en la rehabilitació del monestir, havia sigut poc destacat en l'acte inaugural.⁵⁹ El patronat es va sentir atacat i va respondre iradament al director de *Destino*, amb contínues al·lusions, de to despectiu, als defensors de l'anticlericalisme i els destructors d'èpoques passades.⁶⁰ La petita controvèrsia també va propiciar que des de les mateixes pàgines de *Destino* es posés sobre la taula el nom d'un altre gran benefactor del monestir, el cardenal Vidal i Barraquer, catalanista i que no va signar la cèlebre Carta Col·lectiva de l'Episcopat Espanyol en favor del bàndol franquista, mort a l'exili l'any 1943. Un nom incòmode, aquest sí, voluntàriament obviat per Vilar-

54. Ms. Acord del Patronat i respostes positives de les Diputacions de Barcelona, Alacant, Balears, Castelló, Girona, Lleida, Murcia, Navarra, Osca, Saragossa, Tarragona, Terol i València, (1962-1965), Patronat de Poblet, AAMP.

55. Ms. Carta del Governador Civil y Jefe Provincial de F.E.T. y de las J.O.N.S. de Tarragona al Ilmo. y Rvdmo. Dom Edmundo Mª Garreta Olivella, Abad Mitrado del Real Monasterio de Santa Maria de Poblet (30 de juliol de 1956 i 2 d'agost de 1958), Correspondència Abad, AAMP.

56. Ms., escrit del secretari de l'Orfeó Català al Rvdm. i Il·lm. Pare Garreta, Barcelona (28 de novembre de 1960), AAMP.

57. Ms., carta del Secretari del Patronat de Poblet al president de l'Agrupació Excursionista «Catalunya» responnent positivament a la seva petició, Tarragona (25 de juny de 1961), Patronat de Poblet, AAMP.

58. *La Vanguardia Española* (1 de juny de 1960).

59. J. FONT, «La memoria de Don Eduardo Toda», *Destino*, 1193 (18 de juny de 1960), p. 3.

60. Ms. Carta de Felio A. Vilarrubias a Néstor Luján, director de la revista *Destino*, Barcelona (23 de juliol de 1960), Patronat de Poblet, AAMP.

rubias en l'extensa resposta al director de la revista.

No hi ha dubte que un treball tan intens de resignificació, amb tot el suport de les autoritats de la dictadura, havia d'obtenir uns resultats notables en un context tan marcat com el de la postguerra. Les cultures polítiques en aquell moment proscries, que abans de 1936 havien atorgat algun paper simbòlic a Poblet, poc hi tenien a fer. D'aquesta manera, la identificació de Poblet amb els prohoms del règim no tenia cap contrapunt notable, com sí que s'havia produït —limitadament, però real— en el cas de Montserrat amb les festes de l'entronització de 1947 i alguns episodis que es produïrien a partir dels anys seixanta. Així quedava establerta, amb traços gruixuts, una reputació clarament franquista, que es va perllongar en els anys a venir, amb l'afegitó que en la dècada de 1960 el contrast amb algunes actituds de la comunitat montserratina es va fer més gran. Certament, l'abat Edmon Maria Garreta (1954-1966) tenia unes actituds que afavorien refer alguns vincles amb el catalanisme cultural, i fins i tot el 1963 va encapçalar junt amb l'abat montserratí Aureli Maria Escarré una petició adreçada al vicepresident del Govern espanyol demanant l'ensenyament del català a les escoles i el seu ús en la premsa i les corporacions públiques. Tanmateix, també és cert que l'impacte públic d'aquestes actituds no va ser comparable amb el ressò de fets com les declaracions de l'abat Escarré i el seu posterior autoimposat exili o la significació, per exemple, de la Flama de la Llengua Catalana, des de 1968, en el marc de l'Any Fabra, o l'acollida a la protesta dels intel·lectuals pel procés de Burgos de 1970. Tanmateix, en una entrevista realitzada el 2005, Garreta situava les seves relacions amb Montserrat en els anys seixanta d'aquesta manera:

El joc de Poblet *versus* Montserrat va ser un parany que d'alguna manera vaig haver de gestionar amb equilibris amb algunes autoritats i persones influents d'un o altre color. Vaig haver de deixar clar a alguns que Poblet i Montserrat, abans que cap altra cosa érem monestirs germans que vivíem una mateixa Regla, la de Sant Benet, i que no podíem prestar-nos a cap joc; a més, havia de quedar clar que Poblet no podia comparar-se amb el prestigi i el pes de Montserrat. Vaig compartir els mals moments que Montserrat va haver d'afrontar, i quan en vaig tenir l'ocasió, vaig anar a visitar l'abat Escarré a un monestir de monges a prop de Milà en signe de germanor. Semblantment vaig mantenir bones relacions amb l'abat Brasó, successor d'Escarré, amb el qual vam iniciar en plena dictadura unes trobades periòdiques d'abats i provincials dels religiosos de Catalunya (...) i que van continuar amb els abats Just, Bardolet i Soler.⁶¹

61. Xavier GUINOVART i Octavi VILÀ (2005), «Garreta Olivella, Edmon Maria (II)», *Poblet*,

No obstant el que explica Garreta, és evident que l'ombra dels primers anys de la postguerra era molt allargada, i que era ben vigent per a les autoritats de la dictadura i la majoria de membres del Patronat, que seguien en aquella lògica. De fet, el 1960, amb motiu de la inauguració del museu de Poblet es feia patent com reapareixien algunes pugnes que havien estat ben visibles el 1940 i el 1941, quan fins i tot es plantejava una possible dicotomia entre la reconstrucció del monument i el restabliment de la vida monàstica. Vilarrubias, per exemple, acusava Toda —tot just traspassat— d'estar interessat només en la reconstrucció física del monument; una idea que més endavant seria utilitzada contra el pare Bernat Morgades. Toda, a més, no solament havia participat en el patronat creat per Alfons XIII, sinó que havia continuat la seva tasca treballant amb la Generalitat republicana; en definitiva, un accidentalista enmig d'un integrisme religiós i espanyolista. Cal tenir presents aquestes dades per entendre algunes informacions aparegudes el 1960 arran de la inauguració del museu en el sentit que hi havia la voluntat política de minimitzar el paper d'Eduard Toda en el conjunt pobletà.

La línia oficialista es va tornar a fer patent a la mort de Felip Bertran Güell, el 1965. Felio Vilarrubias el recordava des de *La Vanguardia*⁶² rememorant la seva implicació en el ressorgiment de Poblet des de 1940. L'abat Garreta li va dedicar una oració fúnebre,⁶³ on glossava les diferents obres socials en què aquell havia estat implicat i el recordava com una persona fonamental en la història recent de Poblet. No obstant això, cal destacar que l'abat Garreta, de sensibilitat catalanista, va marcar certes distàncies amb les autoritats de la dictadura, i fins i tot va tenir algun episodi polèmic amb el governador civil de Tarragona, per voler mantenir l'autonomia de la comunitat davant les ingerències del patronat, i també per l'ús del català en les homilies dominicals, que es retransmetien per ràdio.

En definitiva, la línia interpretativa plantejada el 1939 va mantenir-se sense canvis substancials durant tota la vigència del règim franquista. Interessats com estem per la polisèmia dels símbols, és obvi que les dictadures actuen en un sentit contrari, en favor d'una lectura unívoca, en mans de l'Estat. Van ser les autoritats, doncs, les que van promoure durant prop de quatre dècades una visió de Poblet molt determinada, amb un seguici de personalitats que vetllaven perquè no hi hagués cap desviació de la línia establerta. Dos elements van marcar decisivament aquells anys. D'una banda, la novetat que va representar la represa del culte,

9, p. 52.

62. Felio A. VILARRUBIAS, «Una vida entregada al Servicio del bien común», *La Vanguardia Española* (26 d'agost de 1965), p. 4.

63. Felip BERTRAN GÜELL. 1901-1965 *In Memoriam*. Oración fúnebre pronunciada por el Rvdmo. Padre dom Edmundo María Garreta Abad de Poblet.

que va accentuar una identificació religiosa, específicament catòlica, que en altres moments havia pogut tenir un caràcter secundari, o si més no discutit com a aspecte preeminent. De l'altra, l'element polític decisiu va ser la implicació oficial, personificada en la màxima figura de l'Estat, en el trasllat del panteó reial. Mai com aleshores s'ha viscut d'una manera tan plàstica un compromís tan decidit de l'Estat en una operació política en relació amb Poblet. Una acció que va quedar fixada en la memòria durant anys, i que va condicionar moltes aproximacions al monestir. Una etapa, finalment, en què la polisèmia que s'havia expressat en èpoques anteriors va quedar desterrada, davant la força que sempre té una dictadura per imposar el seu relat unívoc.

Figura 1. Acte de la noblesa catalana celebrat a la sala capitular del monestir de Poblet, 1940. Autor: Josep Brangulí. Fons Brangulí (Fotògrafs). Arxiu Nacional de Catalunya.

Figura 2. Exposició de les estàtues restaurades que han de decorar el Panteó Reial de Poblet, a la Lonja de Saragossa (gener de 1946). *Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón* (1946), Barcelona, Ayuntamiento de Barcelona–Instituto de Historia de la Ciudad, p. 81.

Figura 3. Dia 3 de juny de 1952. Els fèretres dels monarques catalanoaragonesos quan surten de la catedral de Tarragona, portats per autoritats civils dels diferents territoris de la Corona catalano-aragonesa. Autor: Hermenegild Vallvé. Fons Vallvé. Arxiu Municipal de Tarragona.

Figura 4. Soldats, amb el casc reglamentari, còpia del *stannhelm* alemany, carregant els fèretres als armons d'artilleria davant de la catedral de Tarragona. Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Figura 5. Dia 4 de juny de 1952. Franco, rebut sota pal·li, amb l'abat general del Cister, dirigint-se cap el monestir després de traspasar la Porta Daurada de Poblet. Autor: Valentí Canadell. Fons Canadell. Arxiu Cristina Canadell.

Figura 6. La comunitat benedictina sortint del monestir i dirigint-se cap a l'entrada del recinte per rebre el Caudillo i els fèretres dels monarques que retornaven a Poblet, flanquejats pel Frente de Juventudes. Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu Fotogràfic de Barcelona.

Figura 7. Arribada dels fèretres, amb les despulles reials, a les portes de Poblet.
Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu fotogràfic de Barcelona.

Figura 8. Imatge de la comitiva que acompanyava els fèretres. A primer pla, les autoritats valencianes porten l'espasa del rei Jaume I i el penó de la conquesta. Autor: Carlos Pérez de Rozas. Fons Pérez de Rozas. Arxiu fotogràfic de Barcelona.

Capítol 5

La persistència d'un símbol en temps de transició i democràcia (1975-2017)

Teresa ABELLÓ GÜELL¹
Carles SANTACANA TORRES²

La fi de la dictadura franquista havia suposat un tomb molt important en tot allò relacionat amb els relats memorialístics i simbòlics. Les institucions oficials havien tingut gairebé quaranta anys per forçar tant com podien una memòria única del passat i dels elements físics que podien sustentar la versió oficial. Aquesta tendència s'havia produït en tots els àmbits. A vegades promovent elements d'identitat nous, vinculats a la guerra civil, amb monuments i un nomenclàtor que la recordaven constantment; en d'altres fent una lectura unívoca de molts aspectes del passat més remot, i, finalment, combatent totes les interpretacions que no s'ajustaven al relat oficial. Res que no fos el que s'espera d'una dictadura, encara que sovint els discursos forçats podien deixar entreveure les manipulacions del passat.

La transició a la democràcia parlamentària obria unes perspectives absolutament noves. Les llibertats formals podien fer possible un marc simbòlic plural amb diversitat d'elements d'identificació, bé amb noves commemoracions i monuments, bé amb lectures distintes de les que s'havien mantingut durant la dictadura. El cas de Poblet forma part d'aquest segon grup. Com ja hem vist en capítols precedents, abans de la guerra civil el conjunt monumental havia estat integrat de forma diferent en els discursos de distintes cultures polítiques, dinàmica que havia quedat tallada en sec per la dictadura.

1. Professora titular d'història contemporània de la Universitat de Barcelona; membre de l'Institut d'Estudis Catalans. ORCID: 0000-0002-4511-1754.

2. Catedràtic d'història contemporània de la Universitat de Barcelona; membre de l'Institut d'Estudis Catalans. ORCID: 0000-0002-8529-4559.

En la nova situació del període de transició podem tornar a parlar d'un Poblet polisèmic, encara que els protagonistes d'aquesta etapa no coincideixen fil per randa amb els anteriors a 1939. Una característica novedosa és que el conjunt de Poblet incorpora un llegat documental de la història més recent del país, l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Joan, la qual cosa explica que el propi lloc de memòria esdevingui més divers. A partir de la incorporació d'aquest fons documental, Poblet ja no és només un monestir d'innegable rellevància religiosa, un element patrimonial destacat o la tomba dels reis de la nissaga catalano-aragonesa, sinó que també pot ser percebut com un dipòsit rellevant del republicanisme contemporani i l'exili català. Les pàgines que segueixen proven d'integrar tots aquests elements i analitzar el valor simbòlic de Poblet fins als inicis del segle XXI.

LA PUGNA SIMBÒLICA DURANT LA TRANSICIÓ: ENTRE EL REGIONALISME MONÀRQUIC I LA REFORMULACIÓ CATALANISTA

La significació pública que va adquirir Poblet durant el franquisme, molt condicionada per la imatge del dictador dipositant les restes de Jaume I, lògicament havia d'impactar a la fi de la dictadura i l'inici del procés de transició a la democràcia. En aquella nova conjuntura, en un clima de progressiva llibertat d'expressió, va reaparèixer ràpidament el caràcter polisèmic que ja hem anat observant en períodes precedents. De fet, aquesta diversitat de mirades pobletanes es va manifestar des dels primers compassos de la transició, en esdevenir-se el 1976 el setè centenari de la mort de Jaume I. Així, amb escassos dies de diferència, però amb plantejaments simbòlics antagònics, el monestir va ser protagonista de dos esdeveniments ben contrastats, però que cercaven una font de legitimitat en el seu vincle amb Poblet, i específicament amb Jaume I i la monarquia catalano-aragonesa.

D'una banda, la clausura dels actes commemoratius oficials del VII Centenari de la Muerte del Rey Jaume I, presidits pel rei Joan Carles I quan encara no feia un any que havia arribat al tron. Un monarca que necessitava actes simbòlics que reforcessin la seva imatge davant de diferents sectors socials del país i que buscava amb les seves visites a Catalunya un cert reconeixement "regional" perfectament integrat en la unitat del regne d'Espanya que ell representava.

Aquella visita, el setembre de 1976, no era la primera que feia a Catalunya. El febrer del mateix any ja s'havia desplaçat a Barcelona, en un viatge de fort contingut simbòlic. Era el primer de caire oficial fora de Madrid del nou monarca, i en el seu discurs oficial va incloure algunes frases en català. Unes setmanes després el Consell de Ministres donava forma a una petició de sectors franquistes catalans, entre els quals hi havia Joan Antoni Samaranch (president de la Diputació Provincial de Barcelona), i creava una «Comisión para el estudio de un Régi-

men especial de las cuatro provincias catalanas».³ En definitiva, promoure una mena de mancomunitat provincial, fonamentalment de caràcter administratiu, que actués com a contraproposta a les demandes d'autonomia política de l'oposició antifranquista, en què aquesta reivindicació formava part indestruïble del projecte de ruptura democràtica que articulaven, entre altres, plataformes unitàries com l'Assemblea de Catalunya.⁴

A les antípodes de les posicions del monarca i de les autoritats procedents del franquisme, el monestir va ser el lloc triat com a punt de trobada final del recorregut de les diferents columnes de la Marxa de la Llibertat, una acció de caràcter pacifista, promoguda per grups forjats en les teories de la no-violència, i que a més representava una línia política de ruptura absoluta amb el franquisme. La Marxa havia previst recórrer tot el territori dels Països Catalans durant l'estiu de 1976. Una mobilització popular que va ser prohibida per les autoritats des del primer moment, en un context en què el govern de Carlos Arias Navarro tenia molta por a perdre el control del carrer. La reivindicació dels Països Catalans era un element rellevant pels *marxaires*, per a la qual Poblet presentava un enorme atractiu simbòlic: el panteó dels monarques de la Corona catalano-aragonesa, que els organitzadors identificaven amb el territori dels Països Catalans (òbviament, sense Aragó). És evident que per a uns i altres Poblet era indissociable de la figura de Jaume I, al voltant del qual va girar també la polisèmia memorialística que estem analitzant, que anava més enllà de l'estricta símbol monàrquic implícit per passar a englobar tant referències identitàries del passat com noves aspiracions de ruptura. Aquest era el combat polisèmic que emergia amb força el setembre de 1976, justament quan es va poder celebrar a Barcelona la primera commemoració legal de l'Onze de Setembre des de 1938, tot i que amb notables restriccions, amb prohibició inicial i autorització *in extremis* només a Sant Boi de Llobregat, fora de Barcelona.

En aquest context polític, van ser els organismes oficials els qui es van arrogar la direcció i el protagonisme dels actes commemoratius entorn de la figura de Jaume I, amb un paper estel·lar del recentment proclamat rei, Joan Carles I, sobre el qual es va projectar l'exaltació heroica del rei medieval. Els actes a Catalunya van començar organitzats per l'Ajuntament de Barcelona i el seu alcalde, Joaquim Viola, amb la col·laboració de la diputació provincial, que presidia Joan Antoni

3. Carme MOLINERO; Pere YSÀS (2014), *La cuestión catalana. Cataluña en la transición española*, Barcelona, Crítica. També Jaume CLARET (2017), «El problema catalán durante la primera transición», *Ayer*, 106, p. 265-289. Molts documents a Jaume SOBREQUÉS; Sebastià RIERA (1982), *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya*, Barcelona, Edicions 62, 4 volums.

4. Vegeu el darrer llibre que s'ha publicat sobre l'Assemblea: Agustí COLOMINES (2023), *Amnistia i llibertat! Els 113 de l'Assemblea de Catalunya i el final del franquisme*, Barcelona, Rosa dels Vents.

Samaranch.⁵ Significativament, la programació va començar amb una sèrie de representacions teatrals que evocaven la figura del rei, «Funeral y juicio del bon rei en Jaume d'Aragó». La voluntat d'equiparar les grandeses del difunt monarca medieval amb un futur esperançador que s'obria amb l'accés al tron del recentment proclamat rei, s'observa clarament en l'explicació que el diari *La Vanguardia* feia sobre el sentit de l'obra teatral:

constituye una interpretación de la «Crónica o Llibre dels Fets» obra importantísima en la que se recogen los apuntes que el propio Rey dejó sobre su actuación en aquellos tiempos, tan avanzada, que puede considerarse como actual, puesto que en el siglo XIII ya intentó hallar solución a los problemas europeos de acuerdo con el ideario que informan la UNESCO y las Naciones Unidas.⁶

Un salt mortal en el temps, però que resultava especialment atractiu pel rotatiu monàrquic.

L'Ajuntament de Barcelona especificava que els actes s'havien programat en espais significatius en la vida de Jaume I, que van comptar amb la presència de l'alcalde Viola i la col·laboració dels ajuntaments de Montpeller, Saragossa, Montsó, Lleida, Palma de Mallorca, València i Múrcia. És significativa la minimització de la relació entre València i Jaume I, limitada, com en els casos de Palma i Múrcia, a presentar-les simplement com a «ciudades a las que viajó».⁷ Les commemoracions van finalitzar quatre mesos més tard; Barcelona va rebre els representants dels municipis que hi havien participat i va dedicar el pregó de les festes de la Mercè, encarregat a Martí de Riquer, catedràtic de la Universitat de Barcelona, que va glossar la personalitat del monarca medieval. No era l'única contribució del filòleg medievalista a la figura de Jaume I en aquell any tan assenyalat. Per posar només un altre exemple, un any més tard va pronunciar el discurs de la «Commemoración de la fiesta nacional del libro español», dedicat a la prosa del rei medieval.⁸ Tornant als actes organitzats per les institucions oficials franquistes el 1976, el colofó va consistir en un solemne funeral a Poblet, que va presidir el rei

5. Sobre el paper de la Diputació en aquells anys vegeu el volum tercer de Borja DE RIQUER (dir.) (2007), *Història de la Diputació de Barcelona*, Barcelona, Diputació de Barcelona.

6. «Los actos del VII centenario de la muerte de Jaime I comenzarán el próximo jueves», *La Vanguardia* (11 de maig de 1976).

7. *Ibidem*.

8. MARTÍN DE RIQUER, «El prosista Jaime el Conquistador»; JOSÉ MARÍA LACARRA, «Un aspecto de la política exterior de Jaime el Conquistador: sus relaciones con Navarra»; JUAN DE CONTRERAS Y LÓPEZ DE AYALA, «Jaime el Conquistador en su centenario», a FEDERICO UDINA (ed.) (1977), *Jaime I el Conquistador. Catálogo de la Exposición Nacional del VII Centenario*, Madrid, Instituto España.

Joan Carles I. Com titulava en portada i a tota pàgina *La Vanguardia*, «Nuestro Rey junto a nuestros Reyes», dient a l'editorial:

Hoy, junto a las tumbas reales de la Corona Catalano-aragonesa en el monasterio de Poblet, un Rey joven y con voluntad de comprensión y entrega a su pueblo presidirá los actos conmemorativos del VII Centenario de Don Jaime el Conquistador. El joven Rey lleva en sus venas la sangre de los monarcas de Aragón y de los condes de Barcelona y es también alto y rubio como Jaime I. (...) La presencia de Juan Carlos I (...) puede significar una reafirmación de esta realidad catalana en la realidad española. El natural reconocimiento de una personalidad antiquísima, conservada por un pueblo que considera un honor mantenerse fiel a sus raíces, a su historia y al recuerdo de sus reyes enterrados en Poblet, en la superior unidad de España.⁹

El viatge del rei a Poblet, i la seva intencionalitat implícita, havia estat curosament preparat, tant per l'alcalde Viola, que actuava com a canalitzador d'un projecte polític, com pel ministre d'Educació i Ciència, que significativament va programar la realització a Poblet els dies previs al funeral d'unes jornades sobre «estudios regionales»,¹⁰ en la mateixa línia que mesos abans Julián Marías havia impartit una conferència al Cercle d'Economia fent referència al «problema de las estructuras regionales».¹¹ Davant l'allau de la reivindicació democràtica de l'autonomia per a Catalunya, aquests sectors contraprogramaven convertint-se en adalids d'un regionalisme que era una simple actualització del «regionalismo bien entendido» del franquisme. La focalització en la figura de Jaume I la destacava també Fabià Estapé, aleshores rector de la Universitat de Barcelona, que la utilitzava políticament quan valorava el desenvolupament dels actes commemoratius: «El retorno al pasado cabalgando sobre centurias es, actualmente, una operación dirigida a resucitar o simplemente a ofrecer un cuadro integrado por condiciones positivas. (...). Con Jaime I se mira hacia atrás sin ira».¹² Aquesta mirada «sin ira» era la clau de volta de les commemoracions oficials, que encara no podien tenir una rèplica democràtica consistent.

Dies abans d'aquesta visita estava prevista l'arribada a Poblet de les columnes de la Marxa de la Llibertat.¹³ La iniciativa de la Marxa havia sorgit del moviment

9. «Nuestro Rey junto a nuestros Reyes», *La Vanguardia* (21 de setembre de 1976).

10. *La Vanguardia* (22 de juny de 1976).

11. *La Vanguardia* (2 de juliol de 1976).

12. Fabián ESTAPÉ, «El "Llibre dels Feyts del Rey en Jaume". Gran lección en esta tierra», *La Vanguardia* (21 de setembre de 1976).

13. Els testimonis de la Marxa a Àngel COLOM; Jordi ROSÉS (1976), *40.000 hores detinguts: la Marxa de la Llibertat*, Barcelona, Edicions Autogestionades de Pax. Un estudi recent: Josep CALVET; Oriol LUJÁN (2016), *Poble català, posa't a caminar. 40 anys de la Marxa de la Llibertat*, Barcelona, Angle editorial.

internacional per la pau Pax Christi. El seu secretariat català va vincular els objectius mundials del moviment amb la seva campanya en pro de l'amnistia pels presos i exiliats provocats pel franquisme. D'aquesta manera, el desembre de 1975 llançava la proposta amb el lema «Poble català, posa't a caminar». La consigna va fer fortuna i es va concretar en una caminada organitzada en vuit columnes: cinc a Catalunya i una al País Valencià, les Illes Balears i la Catalunya Nord. El ministre de la Governació, Manuel Fraga Iribarne, va prohibir la Marxa abans del seu inici, i es va dedicar a interceptar-la en diverses ocasions, practicar detencions i imposar multes als marxaires i als qui els donaven suport en cada localitat. L'acció de la Guàrdia Civil va ser contundent, dissolia contínuament les columnes, que, no obstant això, s'anaven reconstituïnt.

Organitzada per catòlics pacifistes, com Arcadi Oliveras i Àngel Colom, la Marxa tenia una voluntat clarament rupturista, en un context en què la forma que adoptaria la transició no estava plenament definida i el control de tots els ressorts del poder estava en mans d'autoritats franquistes. Per a la temàtica que ara ens interessa, el més rellevant és que la Marxa va triar Poblet com el lloc on confluïrien totes les columnes i es faria l'acte final d'aquesta mobilització. Els organitzadors havien previst inicialment que aquest punt final i culminant fos la ciutat de Manresa, ubicada geogràficament en el centre de Catalunya. No obstant això, el mes de maig van modificar la idea inicial, tot decidint que la dimensió simbòlica de Poblet convertia el monestir en l'espai idoni per al que preveïen que seria un gran acte de mobilització popular. Pax Christi, en el seu *Manual d'Acció Directa*, publicat el juliol de 1976, explicava que una marxa era una forma de mobilització distinta d'una manifestació. I centrava la diferència en què la marxa comença i acaba en un lloc precís, que té un simbolisme especial en relació amb els seus objectius. Per això l'elecció de Poblet era important, perquè corresponia a un espai on hi havia les despulles de la monarquia que havia governat tot el territori del domini lingüístic del català.

Si el recorregut de la marxa va ser molt accidentat per l'actuació policial, les autoritats van decidir que impedirien com fos l'arribada de les distintes columnes a Poblet, prevista pel 12 de setembre. El monestir va ser acordonat i ocupat per un gran desplegament de la Guàrdia Civil, que va expulsar un petit grup que havia avançat la seva arribada a l'abadia. En definitiva, els marxaires no van poder entrar a Poblet el dia previst. No obstant això, pocs dies després, un grup d'unes dues-centes persones hi van fer cap, ara sense que la Guàrdia Civil els impedís el pas, tot i que els seguia vigilant. La Marxa havia acabat i l'arribada d'aquest grup ja no va tenir un gran ressò públic, encara que sí des de la perspectiva simbòlica: els marxaires arribaven al monestir per agrair l'actitud de l'abat i de la comunitat, als qui van lliurar una làpida de marbre blanc amb quatre fletxes vermelles per-

què estigués dipositada «al costat de la història dels reis que van forjar la nostra terra».¹⁴ El vincle l'expressaven tot dient: «El marbre blanc s'incrustava i feia cos amb aquell Jaume el Conqueridor I forjador dels Països Catalans. Un país, el seu i el nostre; una llibertat, la negada i la lluitada. Un combat —no una conquesta— sense armes. Una sola fita: el nostre país.»¹⁵ I després de llegir el manifest que no es va poder escoltar el 12 de setembre, que expressava objectius comuns amb els de l'Assemblea de Catalunya, finalitzaven l'acte vinculant novament la Marxa amb un determinat simbolisme històric de Poblet: «Paraules i crits retornaven a les pedres reials. Senyeres, pancartes, un jorn brillant i l'honor en la història; restaven eternament closos en les pedres mil·lenàries dels nostres avantpassats, símbol de sobirania popular i llibertat»¹⁶ (figures 2a i 2b).

Amb aquestes paraules reafirmaven la identificació de Poblet amb els Països Catalans a través d'aquest mausoleu reial, encara que ara es parlés de sobirania popular. La Marxa posava l'èmfasi en un vincle entre un territori i una llengua, que trobava la materialitat simbòlica en el panteó reial, però sense cap reivindicació monàrquica. La relació, de fet, s'establia entre una idea d'estat, territori i llengua, que de forma ahistòrica es traslladava a l'actualitat. Òbviament, era una lectura absolutament diferent de la que aquells mateixos dies difonien les autoritats franquistes catalanes i que es va plasmar en la visita de Joan Carles I, que forçava el vincle històric fent aparèixer una relació directa entre Jaume I i Joan Carles I, una associació en què el més rellevant era precisament el vincle monàrquic. Un mateix lloc de memòria i dues lectures absolutament divergents formulades en poques hores en una mateixa conjuntura històrica.

UN ELEMENT NOU. L'ARRIBADA DE L'ARXIU TARRADELLAS

No hi ha dubte que els llocs de memòria es construeixen històricament, de manera acumulativa, amb reassignacions i reinterpretacions, o fins i tot substituint uns referents per uns altres. En el cas de Poblet s'hi suma en el període que estem analitzant un fet singular i ben diferenciat dels que n'eren tradicionals. Si fins aleshores els referents materials, tant religiosos com civils, eren medievals, ara n'apareixeria un de contemporani. Ens referim a l'establiment, en l'espai de l'abadia, de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià. Es tractava, inicialment, del dipòsit a Poblet de la documentació que Josep Tarradellas, president de la Generalitat (1954-1980), havia anat acumulant durant els llargs anys del seu exili, però

14. COLOM; ROSÉS (1976), p. 212.

15. Íbidem.

16. Íbidem, p. 213.

que amb el pas del temps ha anat rebent altres fons personals vinculats a la història catalana del segle xx. Però anem a pams. L'origen, com dèiem, es remunta a la intenció del president Tarradellas de garantir la custòdia del seu llegat documental. Un ric fons que havia estat motiu de preocupació i interès els anys setanta, quan s'havien produït diversos intents d'adquisició,¹⁷ molt abans que hi hagués cap expectativa del retorn del president. El valor real de la documentació era inqüestionable, i també el simbòlic, ja que reunia documents de la Generalitat republicana i de la institució durant el llarg exili, i suposava, per tant, un fil de continuïtat històrica de l'autogovern català.

Amb el retorn del president el 1977 la qüestió va romandre pendent. Tarradellas va visitar oficialment Poblet el 1978 i va mostrar una notable sintonia amb la comunitat i amb el que Poblet representava. Pel que fa a l'arxiu, la decisió del president es va fer pública el 10 de març de 1980, deu dies abans de les primeres eleccions al nou Parlament de Catalunya, moment en què seria elegit un nou president que substituiria el qui havia retornat de l'exili. Tarradellas va voler donar a la seva decisió tota la solemnitat possible. Va convocar un consell executiu del seu govern a Poblet assenyalant que aquella reunió «és un homenatge a qui durant segles van donar vida a la Generalitat de Catalunya. Poblet és un lloc sagrat pels catalans. Aquí es va anar formant la nostra nacionalitat. Aquí són enterrats reis i cinc presidents de la Generalitat».¹⁸ En el llibre d'honor el president i els consellers van signar sota un text en què agraïen a la comunitat l'acollida per celebrar la reunió «en el nostre Reial Monestir de Poblet, on tots recordem amb emoció la vella i gloriosa història de Catalunya».¹⁹

Tarradellas va conferir a aquella reunió un notable valor històric, com reflectia el titular del diari *Avui*: «El Consell es va reunir a Poblet amb ple significat nacional».²⁰ El consell executiu es va trobar en un espai que s'identificava amb la història de Catalunya, en un monestir on s'havien enterrat no solament els reis catalans, sinó també presidents de la Generalitat. Es volia donar tot el valor a la connexió entre un espai identificat amb la «gloriosa història de Catalunya» i el recobriment de la Generalitat. Va ser en aquest context en què Tarradellas va anunciar la cessió del seu arxiu. Òbviament, la decisió es pot valorar des de diverses perspectives. Tarradellas no esperava a la constitució del primer govern de la Generalitat estatutària i l'arxiu no aniria a cap organisme d'aquesta institució,

17. Vegeu Carles SANTACANA (2015), *Josep Tarradellas. L'exili II (1954-1977)*, Barcelona, Dau edicions, p. 57-62.

18. Oriol DOMINGO, «El Consell, en el monasterio de Poblet», *La Vanguardia* (11 de març de 1980), traduït al castellà.

19. Llibre d'Honor del Monestir de Poblet (1985-2003), AAMP.

20. «El Consell es reuní a Poblet amb ple significat nacional», *Avui* (11 de març de 1980).

com l'Arxiu Nacional de Catalunya, encara a les beceroles. Per contra, optava per vincular la seva figura i el seu llegat documental, que representava una part significativa de la història recent del país, a Poblet.

Es pot interpretar també que Tarradellas participava de la disjuntiva que algunes persones establien entre Montserrat i Poblet. Són ben conegudes les crítiques que Tarradellas havia adreçat a les actituds del monestir de Montserrat durant el franquisme, a qui acusava de fer política i sobrepassar la seva funció religiosa.²¹ En la interpretació del vell republicà, la comunitat de Poblet havia fet el que li pertocava. Però més enllà d'aquesta disputa, és evident que el que seduïa especialment el president era vincular la seva memòria a un espai ben especial de la història catalana, encarnació del poder a l'època medieval a través del panteó reial. D'aquesta manera, l'arxiu enllaçava simbòlicament amb la monarquia catalana.

Per altra banda, amb aquesta decisió, el patrimoni documental de Poblet s'incrementava notablement, no solament des d'una perspectiva quantitativa, sinó també conceptualment: ara hi hauria un fons important relatiu a la pròpia comunitat, i d'època medieval i moderna, i, a més a més, que s'hi podria associar un patrimoni d'un caràcter i època ben diferents. Un arxiu d'època contemporània i centrat en la figura que havia mantingut viu el testimoni de la Generalitat de Catalunya a l'exili; és a dir, de la continuïtat de la voluntat d'autogovern dels catalans. A l'Arxiu Tarradellas hi ha documents personals i polítics del president dels seus anys a l'exili. En conjunt, compta amb dos milions de documents, onze mil llibres, sis mil publicacions i trenta-tres mil fotografies fetes a partir de l'any 1904.²² No debades, com afirma Balcells, «l'atractiu de Poblet com a lloc de memòria s'ha vist reforçat perquè conté l'arxiu personal de qui presidí la Generalitat de Catalunya durant vint-i-tres anys a l'exili i dos a Barcelona».²³ Així, Poblet incorporava un nou element que podia ampliar el seu valor simbòlic, que com veurem més endavant va tenir posteriorment un notable atractiu per a determinats sectors polítics.

No obstant això, és ben sabut que convertir elements patrimonials en símbols reconeguts per amplis sectors socials no és una tasca ni fàcil ni ràpida. Ni automàtica. Certament, actualment l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià integra moltes altres donacions de fons personals contemporanis, d'innegable valor, però de trajectòries que no tenen res a veure amb la Generalitat de Catalunya i menys

21. Un apunt sobre la correspondència entre el monestir de Montserrat —i especialment l'abat Escarré—, i el president Tarradellas a SANTACANA (2015), p. 35-42.

22. «Col·laboració entre l'ANC i l'Arxiu Tarradellas», *El Punt* (1 de desembre de 2007), p. 24.

23. Albert BALCELLS (2008), *Llocs de memòria dels catalans*, Barcelona, Proa, p. 236.

encara amb l'exili, com per exemple els arxius de Carles Sentís o Joan Antoni Samaranch. També cal constatar que es tracta d'un arxiu separat del monacal, que no està integrat en les visites del públic al recinte pobletà, de manera que es produeix la paradoxa que és absolutament desconegut per a la població, però actua com a veritable element de referència per a una part de l'elit política, que es reclama seguidora de la figura de Josep Tarradellas. Poblet incorpora així, amb aquesta particularitat, un referent polític que no té a veure amb la imatge clàssica del centre religiós i el panteó reial. Un element relativament nou, que precisa del pas del temps per capir fins a quin punt s'integra o no en la narrativa del conjunt pobletà.

UN RECONeixEMENT INSTITUCIONAL I PATRIMONIAL LOCAL I GLOBAL

L'any 1992 el valor patrimonial del monestir, reivindicat des d'entorns diversos des de poc després de la seva destrucció, va ser reconegut mundialment amb la declaració per part de la UNESCO del monestir i el seu entorn com a Patrimoni de la Humanitat.²⁴ Es destacava la grandiositat, l'austeritat i la majestuositat d'un espai que era alhora recinte religiós i residència reial fortificada que custodiava els panteons dels reis de Catalunya i Aragó (especificat en aquest ordre), alhora concretava que el valor i l'obligatorietat de protecció dels edificis era indeslligable de la de l'entorn.²⁵

La candidatura per incloure Poblet en la llista privilegiada d'espais Patrimoni de la Humanitat havia estat impulsada per la Generalitat de Catalunya amb l'aval de l'Estat espanyol, tot fent referència a la transcendència de Poblet en els camps de l'art, la cultura, la història i l'espiritualitat. L'argumentari es remuntava al paper exercit en la dinàmica de repoblació de la Catalunya Nova i la creació de la Corona d'Aragó a partir del paper que té com a panteó de la casa reial catalano-aragonesa. En destacava els aspectes arquitectònics i els de determinats elements dels segles XIII i XIV que escapen de l'austeritat cistercenca. El passat cultural era un altre dels aspectes en els quals es posava l'èmfasi, en referència a l'antiga biblioteca i a l'*scriptorium* de Poblet, coneguts des del segle XIII, i a la voluntat del rei Pere III que el monestir fos dipositari de la història de la dinastia alhora que ho era de les restes mortals. També a la tradició d'estudis filosòfics llatins, clàssics

24. Carta de Lyndel V. Prott, en nom de la UNESCO, a Félix Fernández-Shaw, ambaixador extraordinari i delegat permanent d'Espanya d'aquesta institució, París (20 de gener de 1992) comunicant oficialment que el Comitè del Patrimoni Mundial de la UNESCO en la reunió tinguda a Cartago el mes de desembre passat va decidir inscriure el monestir de Poblet en la llista de patrimoni mundial; AAMP.

25. Word Heritage Convention, Cartago (desembre de 1991) [en línia]. <https://whc.unesco.org/en/list/518/documents/> [Consulta: 3 de juliol de 2024].

teològics i històrics allotjats històricament al monestir, elements que sumats al pes de la vida espiritual de l'abadia l'havien convertit al llarg de la història en un centre important per a la vida del país. En el procés, el Consell Internacional dels Monuments i Llocs Històrics (ICOMOS) va demanar la inclusió del recinte exterior del monestir i en ressaltava la unitat del conjunt, amb elements, usos i aplicacions diferents.²⁶

Amb la declaració de Patrimoni de la Humanitat es consolidava la faceta patrimonial del cenobi, però també es reafirmava el pes de l'espai com a punt d'atracció turística, element que estava sobre la taula des de la dècada de 1920. La UNESCO ja s'havia implicat en la promoció internacional de l'espai en fer públic el seu patrocini per incorporar el recinte —junt amb Sant Pere de Roda i el castell de Cardona— al patrimoni artístic de la humanitat coincidint amb el programa de la commemoració del Mil·lenari de Catalunya l'any 1988, amb relació a la data que marca la independència dels comtats catalans dels reis francs. Aquesta celebració havia brindat una ocasió més per fomentar les visites a Poblet tot posant en relleu el valor històric i monumental del monestir.

Joaquim Ferrer, aleshores conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya i vicepresident de la Comissió del Mil·lenari del naixement polític de Catalunya, va preparar magnes celebracions culturals, i algunes havien de tenir com a escenari l'espai pobletà, presentat amb Ripoll i Sant Pere de Roda com a grans centres històrics de Catalunya. El gruix dels actes volia tenir una connotació dual: civil, en tant que es pretenia commemorar una unitat política, i eclesiàstica, en tant que el cristianisme era un element indissoluble de la societat que s'estava rememorant. Per atendre aquest segon aspecte es va crear una comissió eclesiàstica de la qual formaven part historiadors rellevants, els representants de totes les diòcesis catalanes i els abats de Poblet i Montserrat.²⁷ Políticament, en sentit global, la celebració va ser ambivalent; en l'acte inaugural del mil·lenari celebrat al Saló Sant Jordi de la Generalitat de Catalunya, el president Jordi Pujol va fer referència al fet que la història havia dotat el poble de Catalunya d'una personalitat nacional, però la sessió, amb caràcter institucional, era presidida pel rei d'Espanya,²⁸ màxim representant d'un estat que no reconeixia aquest caràcter nacional.

L'espai pobletà, tant els immobles com les terres del monestir que l'envolten —i que van quedar sense comprador després de la desamortització del 1835—, es

26. UNESCO World Heritage Centre, *State of Conservation of World Heritage Properties in Europe. Section II. Spain. Poblet* [en línia]. <https://whc.unesco.org> [Consulta: 4 de juliol de 2024].

27. Una justificació de per què els monestirs tenen un paper en el mil·lenari amb referència explícita a Poblet, a Hilari RAGUER, «Montserrat y el milenario», *La Vanguardia* (27 d'abril de 1988), p. 5.

28. Oriol DOMINGO, «El Rey y la Generalitat otorgan carácter institucional al Milenario al margen de las contingencias políticas», *La Vanguardia* (22 d'abril de 1988), p. 15.

mantenia com a propietat de l'Estat, gestionada per la Generalitat, que atorgava al monestir els màxims honors i reconeixements. L'any 2005, la comunitat cistercenca del monestir de Santa Maria de Poblet va ser distingida amb la Creu de Sant Jordi en «reconeixement al rellevant protagonisme que la vostra comunitat ha tingut, d'ençà la seva fundació al segle XII, en l'esdevenir històric i cultural del nostre país». ²⁹ En l'acte de lliurament, el president de la Generalitat, Pasqual Maragall, sense oblidar la funció religiosa del monestir, el va situar en la història: «Constitueix una presència que ens mostra clarament com Catalunya no és fruit d'un text jurídic contemporani, sinó una realitat històrica que ha perviscut en el temps», i va enllaçar el passat indiscutit amb el paper futur sota el guiatge de les noves institucions. Així va destacar:

Un destí nacional i una vocació europea, simbolitzats en els llaços indissociables entre Poblet i la Corona catalano-aragonesa, dels quals el panteó reial en va ser la més viva expressió, a la vegada que ens recorda el nexa d'unió amb les terres germanes d'aquella antiga confederació.

Avui, l'abadia de Poblet ha assumit plenament la seva condició de memòria i testimoni privilegiat d'aquella època històrica, de la qual en transmet el llegat i en preserva l'imponent conjunt patrimonial, avalat pel reconeixement de l'UNESCO.

Com també és destacable la vinculació de Poblet a la institució de la Generalitat, a la qual, durant els segles XV i XVI, va donar tres presidents. I que s'ha refermat en acollir l'arxiu del president Tarradellas.

Amb aquesta acció ha acabat per relligar el fil de la història. ³⁰

Cinc anys mes tard, el 2010, el govern presidit per José Montilla atorgava a l'Abadia de Poblet la Medalla d'Or de la Generalitat de Catalunya, més enllà del seu passat, pel fet que «ha assumit plenament la seva missió de transmetre el llegat històric del qual és dipositar i de preservar-ne el patrimoni monumental, a la vegada que ha enllaçat amb la història contemporània en acollir amb renovat esperit de catalanitat l'arxiu del president Josep Tarradellas». ³¹ Aquest darrer element havia estat posat damunt la taula pel president Maragall en l'acte de lliurament de la Creu de Sant Jordi, i Josep Maria Bricall, en el discurs que va fer amb motiu del lliurament de la medalla, va destacar la inalienable relació entre la dinastia de monarques catalans que ara es traduïa amb l'associació amb la Generalitat de Catalunya, i Poblet:

29. Ms. «El President del Parlament, Sr. Ernest Benach a Rvdm. Pare Abat Josep Alegre, Palau del Parlament» (25 de novembre de 2005). Commemoracions/Creu Sant Jordi, AAMP.

30. Ms. «Parlament M.H.P. Pasqual Maragall», s. d., Commemoracions/Creu Sant Jordi, AAMP.

31. Decret 116/2010 de 31 d'agost.

El monestir de Poblet va tenir amb la dinastia la relació que durant aquells anys fou pròpia dels països d'Europa. Com a mostra prou significativa, els reis d'Aragó i comtes de Barcelona volgueren ordinàriament ser sebollits a Poblet, des que Alfons el Cast hi deixà expressat aquest desig. Però fou Pere, III dels comtes de Barcelona, dit el Cerimoniós, qui va establir que Poblet havia de ser el panteó dels reis d'Aragó (...).

Fou el mateix Cerimoniós qui va definir el monestir de Poblet com el *nostre monestir* pel paper destacat de la Comunitat en la Corona (...).

Però la Revolució francesa ha desplaçat la titularitat de la sobirania del rei a la nació i per tant el *nostre* de l'afirmació del rei Pere esdevé paulatinament un possessiu relatiu al conjunt nacional. Restablerta la comunitat a Poblet el 1940, la seva recepció a l'actual Catalunya es va produir amb l'arribada del president Tarradellas. (...) Tarradellas va operar com el gra de mostassa esmentat a l'Evangeli segons la imatge que va utilitzar el llavors abat Esteva per referir-se al procés que s'hi engegaria.³²

Els reconeixements per part de la Generalitat de Catalunya, promoguts per presidents de diferent filiació política, compartien el discurs historicista respecte de Poblet i també incorporaven tots dos una referència simbòlica important en relació amb l'arxiu del president Tarradellas. Un element nou que quallava, tot i que amb èmfasis diferents, entre la classe política.

LA CONTINUÏTAT D'UN SÍMBOL EN LA CULTURA DE MASSA

Durant bona part del segle xx la popularització de Poblet i dels valors que s'hi associen es difonien a partir de treballs dels estudiosos i de les obres literàries que s'hi inspiraven. Més enllà dels erudits, alguns autors tenien una vocació de difusió massiva d'una manera d'entendre Poblet. En la cronologia d'aquest capítol cal destacar la guia escrita per Josep Pla, que va tenir una gran difusió i que associava l'abadia amb l'escriptor català més llegit del segle xx. La seva *Poblet. Guia fonamentada i popular del monestir*,³³ publicada el 1980, un any abans de la seva mort, era un encàrrec de l'abat Maur Esteva i bevia sobretot de l'obra historiogràfica del pare Altisent. Posava l'èmfasi en el monument i en la reconstrucció, i, òbviament, en la vida religiosa, deixant de banda consideracions polítiques explícites. Significava, però, una aproximació de l'abadia al món literari català, amb

32. «Parlament de Josep Maria Bricall en l'acte de lliurament de la Medalla d'Or», Commemoracions/Medalla d'Or, AAMP.

33. Josep PLA (1980), *Poblet. Guia fonamentada i popular del monestir*, Poblet, Abadia de Poblet.

una declarada voluntat d'incidència social, com indicava l'apel·latiu «popular» en el títol de l'obra.

No obstant això, per mesurar la presència de Poblet en l'imaginari popular del segle XXI és imprescindible atendre altres vies de difusió, especialment audiovisuals. Per a l'àmbit català, un bon indicador de la popularitat i les interpretacions del monestir entre la ciutadania de Catalunya al segle XXI ho són algunes aparicions en programes especials de TV3, la televisió pública de Catalunya. Tot i irrupcions esporàdiques vinculades al lleure, com el programa *Divendres* emès el març de 2013, o d'altres lligats al fet religiós, com el monogràfic que li va dedicar l'any 2016 *Signes del temps* —programa d'entrevistes en profunditat sobre la tasca pastoral i social de l'Església catòlica emès també per la cadena pública catalana—, Poblet va obtenir una presència significativa pocs anys després, quan el 2021 va ser un dels monuments seleccionats per prendre part en la primera temporada del programa *Batalla Monumental*. Una producció que va comptar amb la col·laboració de la revista d'història *Sàpiens* i la participació del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. En els seus vuit capítols es descrivien dotze monuments del Principat. A banda de Poblet es van seleccionar el castell de Miravet i el castell de Cardona, les restes arqueològiques d'Empúries i de Tàrraco, l'església de Sant Climent de Taüll i el monestir de Sant Pere de Roda, el monestir de Santes Creus, la Pedrera i el Recinte Modernista de Sant Pau, i la Seu Vella de Lleida i la catedral de Girona. La mecànica del programa consistia en un sistema d'eliminatòries en què les votacions del públic (a través de les xarxes socials) decidien el monument més popular de Catalunya després d'anar eliminant candidats setmanalment. En el cinquè capítol van confrontar els monestirs cistercencs de Poblet i Santes Creus, en el que es va anomenar la «Batalla dels monestirs». Finalment, després de rebre el 52 % del suport de l'audiència, Poblet va assolir una plaça per a la final. El monument predilecte dels catalans va ser, però, la Seu Vella de Lleida, que es va imposar al darrer programa amb un 62 % dels vots del públic.

Sense cap mena de dubte, l'aparició del monestir a *Batalla Monumental* li va atorgar una projecció rellevant, com també havia succeït uns mesos abans, el 2020, quan Poblet va ser protagonista, juntament amb el poble de Vimbodí, d'un capítol del programa *El Foraster*, també de TV3. L'espai oferia setmanalment un retrat d'una localitat catalana de menys de mil habitants a partir de l'estada durant quaranta-vuit hores del seu conductor, l'actor Quim Masferrer. Aquesta presència del monestir en programes d'entreteniment en la franja de màxima audiència televisiva (*prime time*) va evidenciar que mantenia una estimable popularitat entre la població catalana, que malgrat la seva progressiva secularització continua identificant el monestir de Poblet com un referent simbòlic de

Catalunya, deslligat segurament del seu rerefons religiós. No podem dissociar tampoc aquest fet de l'explotació turística de què ha estat objecte el monestir i el seu entorn en els darrers anys, fet que va retroalimentar, gràcies a l'atractiu històric i natural provocat en els visitants (turistes forans o autòctons), la seva popularitat, tot i ser un recinte construït al segle XII.

Aquest protagonisme mediàtic de l'abadia s'havia manifestat, paral·lelament, amb la figura de Jaume I, que malgrat ser un personatge que va viure al segle XIII, s'ha mantingut en l'imaginari català com un referent històric plenament vigent. En trobem una evidència en el programa *El favorit* emès per TV3 l'any 2005 i conduït per Toni Soler, que va comptar amb la col·laboració de l'historiador Oriol Junqueras. L'espai proposava a l'audiència escollir el personatge català més rellevant de tots els temps combinant la divulgació històrica i l'entreteniment. Després d'un programa monogràfic sobre cadascun dels tretze personatges proposats inicialment, les votacions dels espectadors van decidir que els cinc més votats fossin Jaume I, Francesc Macià, Lluís Companys, Pau Casals i Joan Sala «Serrallonga». Finalment, en la darrera entrega, Jaume I va ser escollit per l'audiència com el personatge favorit de la història de Catalunya amb el 56,65 % dels vots. Entre els arguments exposats al final de l'últim programa per decantar el vot del públic cap a Jaume I, Junqueras va explicitar: «és el creador dels Països Catalans».

POBLET COM A ESPAI DE REFERÈNCIA POLÍTICA

En els inicis del segle XXI constatem que Poblet seguia tenint una força d'atracció molt important. Independentment del valor estricte com a monument, i de les dades estadístiques que es puguin aportar sobre la seva dimensió turística, Poblet mantenia un paper referencial per a diversos sectors polítics, bé per cercar vincles amb una dimensió religiosa, bé per enllaçar amb les arrels medievals de la societat catalana o per identificar-se amb la figura del president Tarradellas, un factor especialment present en discursos polítics conjunturals. Més enllà dels reconeixements institucionals assenyalats abans, paga la pena recordar alguns exemples d'activitats de grups polítics que seguien cercant el referent de Poblet.

L'any 2006 José Montilla, que aleshores actua com a candidat a la presidència de la Generalitat de Catalunya pel Partit dels Socialistes de Catalunya (PSC), va decidir iniciar la seva campanya per a les eleccions al Parlament de Catalunya, que s'havien de celebrar l'1 de novembre d'aquell mateix any, al monestir de Poblet. El mes de juliol, el mateix dia que era proclamat candidat, el cap de llista socialista va visitar el recinte monacal i es va reunir amb l'abat d'aleshores, Josep Alegre. Per l'historiador Albert Balcells, això indicava «fins a quin punt es consi-

dera que l'abadia pobletana té una imatge que l'aproxima a la de la montserratina als ulls dels catalans».³⁴ La presència de Montilla a Poblet s'emmarcava en els contactes que el dirigent socialista mantenia els darrers mesos amb l'objectiu de potenciar les relacions del PSC amb l'Església catòlica. Per això, el mes de juliol havia visitat l'abadia de Montserrat, on també es va entrevistar amb el seu abat, Josep Maria Soler, i poc després, durant l'octubre, es va reunir amb l'arquebisbe de Barcelona, Lluís Martínez Sistach. A Montserrat, Montilla es va comprometre públicament a tenir presents després de les eleccions «els valors essencials per a la societat» que representa la religió.³⁵ Les bones relacions que Montilla mantenia amb l'estament eclesiàstic d'ençà la seva època com a alcalde de Cornellà de Llobregat van facilitar l'apropament.

El presidenciable, malgrat defensar l'aconfessionalitat de les institucions i la seva laïcitat, tractava d'obtenir el suport de l'electorat catòlic que fins aleshores «mirava amb més bons ulls» Convergència i Unió (CIU). En una entrevista, quan li van preguntar sobre les connotacions polítiques de visitar Poblet i Montserrat, vinculades al tarradellisme i el pujolisme, respectivament, Montilla va manifestar que eren «dues referències pel conjunt del poble de Catalunya culturalment i identitàriament més enllà del fet religiós». De fet, el govern de Montilla va seguir finançant obres del monestir com ho havien fet els precedents.³⁶

Dos anys després, el 2 de febrer de 2008, els quatre caps de llista de Convergència i Unió a les eleccions generals espanyoles que es van celebrar el mes següent,³⁷ van fer una ofrena floral a la tomba de Jaume I que es troba al monestir de Poblet tot rememorant el vuit-cents aniversari del naixement del monarca català. Un acte «de simbologia nacional»³⁸ en el qual, un dels assistents, el diputat al Congrés i cap de llista per Girona, Jordi Xuclà, va aprofitar, a recer de la manca d'actes institucionals per recordar l'efemèride,³⁹ per carregar contra «el govern integrat per independentistes que s'han transmutat en subalterns del montillisme administrador gris i pulcre del poder pel poder. Una pena».⁴⁰

34. BALCELLS (2008), p. 249.

35. M. F. «Pelegrinatge eclesiàstic», *Avui* (5 d'octubre de 2006), p. 6.

36. El 7 de novembre de 2007 es va fer públic l'acord del govern de la Generalitat de Catalunya d'ajut al monestir de Poblet per un import de 500.000 euros, com a contribució per finançar les obres de condicionament i rehabilitació del monestir. Vegeu A. SERRANO, «El govern fa seu el fastigueig ciutadà», *El Punt* (7 de novembre de 2007), p. 17.

37. Hi van assistir Josep Antoni Duran (Barcelona), Jordi Xuclà (Girona), Conxita Tarruella (Lleida) i Jordi Jané (Tarragona), a més del cap de llista al Senat per aquesta darrera circumscripció, Josep Maldonado.

38. «Homenatge a Jaume I a Poblet», *Avui* (2 de febrer de 2008), p. 7.

39. Vegeu també T. TORRES, «Torna Jaume I», *El Temps* (12 de febrer de 2008), p. 72-73.

40. J. XUCLÀ, «Notes d'una breu visita a Poblet», *Diari de Girona* (3 de febrer de 2008), p. 20.

Aquell mateix any, la commemoració dels vuit-cents anys del naixement del rei Jaume I el Conqueridor va fer possible un acte inèdit, que desbordava el marc català i reprenia el fil perdut de l'antiga Corona d'Aragó. El monestir de Poblet va ser el protagonista d'un acte de reivindicació dels vincles històrics i culturals que unien els territoris de l'antiga monarquia. L'acte va consistir en una ofrena floral davant la tomba del monarca i uns parlaments a la sala capitular del monestir, on es van reunir els presidents de Catalunya, José Montilla; Illes Balears, Francesc Antich, i l'Aragó, Marcelino Iglesias, tots tres socialistes. En canvi, no hi va assistir l'aleshores president de la Generalitat valenciana, Francisco Camps, del Partit Popular, qui va declinar la invitació feta el 18 de març pel seu homòleg català.⁴¹ En el seu lloc hi va enviar, per respecte institucional, la consellera de Cultura, Trinidad Miró. Era la primera vegada en tretze anys que una consellera valenciana participava en un acte organitzat pel Govern de Catalunya.⁴² Els col·laboradors de Miró van adduir que la Generalitat valenciana organitzava un acte propi de celebració que emfasitzava la importància de Jaume I, únicament, com a creador del regne de València i «no com a rei d'altres territoris». De fet, en el discurs oficial de la Generalitat valenciana, que va organitzar una munió d'actes en els quals va destacar la figura de Jaume I, «que ens va crear com a poble»,⁴³ apareixia descontextualitzada de Catalunya.⁴⁴ En aquesta mateixa línia, l'aleshores alcaldessa de València, Rita Barberà, també del Partit Popular, afirmava que «la València d'avui és legítima hereva d'aquella en què Jaume I va saber afavorir els municipis i la burgesia davant la noblesa».⁴⁵ Per la seva banda, el Partit Socialista del País Valencià va acusar Camps de voler enfrontar-se amb Catalunya.⁴⁶

En el torn d'intervencions de l'acte de Poblet, el president català va recordar «la història comuna que uneix l'Aragó, Catalunya, el País Valencià i les Illes».⁴⁷

41. «Montilla convida al centenari de Jaume I», *Diari de Girona* (18 de març de 2008), p. 40; «Camps rehúye el espíritu de unidad de la antigua Corona de Aragón», *La Vanguardia* (31 de març de 2008), p. 16; C. ALÓS, «Cataluña dice que Camps confirmó que irá a Poblet al homenaje a Jaume I y el Consell que no está decidido», *Levante* (19 de març de 2008), p. 21, i «Cuatro autonomías resucitan la Corona de Aragón», *La Razón* (30 de març de 2008), p. 23.

42. E. PINTER, «Camps planta Montilla en l'homenatge del govern als 800 anys del rei Jaume I», *Avui* (29 de març de 2008), p. 10, i H. SANJUAN, «Camps delega en la consellera Miró y no asistirá al homenaje 'socialista' a Jaume I», *El Mundo* (29 de març de 2008), p. 6.

43. «Trini Miró reitera que Jaume I 'nos creó como pueblo hace ocho siglos'», *València Hui* (29 de gener de 2008), p. 48.

44. L. MOYÀ i E. PINTER, «Depèn de la capital des d'on es miri», *Avui* (18 de març de 2008), p. 10.

45. «Hoy y siempre Jaime I», *València Hui* (2 de febrer de 2008), p. 7.

46. «El PSPV acusa a Camps de evitar los actos de Jaume I para enfrentarse a Cataluña», *Levante* (30 de març de 2008), p. 16.

47. Oriol MARGALEF, «Un llegat de futur», *Avui* (31 de març de 2008), p. 5.

A més de «reconèixer el que ens uneix» i mostrar la voluntat d'articular «espais de confiança» que permetin treballar plegats. «Junts som més forts i arribem més lluny, sense renunciar a res» va sentenciar Montilla. I el president balear va declarar que Jaume I va ser qui «va dotar de personalitat jurídica i política cadascun dels territoris sota el seu domini» i va afirmar i reivindicar com «els vincles de l'antiga Corona d'Aragó encara es mantenen».⁴⁸

Durant l'acte, que va ser retransmès en directe pel canal 3/24, Montilla i Antich van incidir a remarcar la unitat lingüística del català com un element històric de cohesió. Per la seva part, el pare abat de Poblet, Josep Alegre, va afegir que «un poble que no estima la seva llengua perd les seves arrels». A més, el clergue va sentir l'absència de Camps atès que, com va manifestar, «em consta, i molt, l'estima que sent el poble valencià per Jaume I». Alegre, a més, va lloar la figura de Jaume I «expandint i unificant els territoris de parla catalana», insistint, però, «en el respecte a la identitat de cada autonomia».⁴⁹

Pel que fa al president aragonès, en la seva intervenció, va fer una crida a la mobilització institucional per superar els «conflictes entre veïns», al·ludint així al litigi patrimonial que mantenien obert els bisbats de Catalunya i Aragó a conseqüència de la modificació de les fronteres eclesiàstiques o d'altres, com «la bona administració de l'aigua» o el manteniment dels arxius de la Corona d'Aragó. Com en la resta de parlaments, va destacar la importància de «la unió dels territoris per fer front comú al futur, tal com es feia en temps de la Corona d'Aragó».⁵⁰ Iglesias, en català, va afegir: «Des de l'Aragó aportarem tota la nostra capacitat, el que volem és mantenir una amistat i cooperació que ens ajudi a superar conflictes i projectar la societat cap al futur.»⁵¹

El president català, encarregat de cloure l'acte, va instar els seus homòlegs a «seguir formant part d'un projecte compartit, ningú és més que ningú i ens fa falta treballar des d'una perspectiva conjunta. Tots els pobles d'Espanya formen part del projecte del futur d'Europa».⁵²

Un enfocament diferent és el que va fer en aquells mateixos anys la dreta conservadora espanyola, que va intentar capitalitzar la figura de Josep Tarradellas, associada al seny i l'acord amb el govern central i símbol de la restauració democràtica a Catalunya. Els dirigents del Partit Popular (PP), immersos en un suposat gir moderat imposat durant el lideratge de Mariano Rajoy, van creure adient vin-

48. «Els dirigents de l'antiga Corona d'Aragó commemoren el naixement de Jaume I», *Diari de Girona* (31 de març de 2008), p. 16.

49. *Ibidem*, p. 16.

50. *Ibidem*, p. 16.

51. *Ibidem*, p. 16.

52. *Ibidem*, p. 16.

cular-se al tarradellisme. Segurament per això, el màxim dirigent popular va decidir visitar Poblet el 2007, en un context preelectoral, anys abans d'assumir la presidència del Govern espanyol. Rajoy, seguint les passes de Montilla, va realitzar el seu particular pelegrinatge fins al monestir en el marc d'una gira per donar-se a conèixer a les comarques catalanes. L'objectiu, doncs, era intensificar la seva presència a Catalunya amb vista a les pròximes eleccions generals. El president Rajoy va visitar Poblet i es va interessar per conèixer el llegat arxivístic de l'expresident català. La seva presència en terres tarragonines va ser interpretada per la premsa «d'un gran contingut simbòlic, era la primera d'un seguit que farà Rajoy a Catalunya 'per conèixer i perquè em coneguin' de cara als comicis municipals i generals».⁵³ La visita del líder dels populars i el seu seguici, que van ser rebuts pel pare prior Francesc Trulla en absència del pare abat, «va generar malestar a l'abadia, segons fonts monacals, perquè se'n van assabentar per la premsa». En finalitzar l'estada, Rajoy va manifestar als mitjans presents la seva passió per Tarradellas, «li copiaria gairebé tot» va comentar, tot destacant que amb «el seu sentit comú va prestar un enorme servei a Catalunya i Espanya». En aquesta mateixa línia, el líder dels populars va lloar el paper de l'expresident de la Generalitat de Catalunya durant la Transició: «Tarradellas representa la quinta essència del polític que busca el consens.»⁵⁴ Després de Poblet, Rajoy es va traslladar fins al Vendrell (Baix Penedès), per trobar-se amb els candidats del partit a les eleccions municipals de l'Alt Camp i del Baix Penedès.⁵⁵

Com dèiem abans, aquests actes mostren fins a quin punt diferents sectors polítics s'aproximen als diversos elements que Poblet els pot oferir per cercar respectabilitat i legitimar els seus projectes, siguin més conjunturals, associats a campanyes electorals, o que podien tenir més profunditat, com l'acte dels presidents autonòmics.

Encara que el que ens ha interessat explicar són les percepcions que la societat catalana té de Poblet, no és sobrer tancar aquest capítol tot esmentant la necessitat que la pròpia comunitat ha tingut d'expressar-se més enllà del fet religiós, i en particular davant la situació política generada al voltant del referèndum per la independència de Catalunya, l'any 2017. Uns pronunciaments esperats per diversos sectors socials, precisament pel simbolisme de Poblet. En la conjuntura de 2017 els abats de Montserrat i Poblet, Josep Maria Soler i Octavi Vilà, van emetre el 21 de setembre una nota conjunta sobre el moment que vivia Catalunya, pocs

53. Oriol MARGALEF, «Rajoy descobreix Tarradellas», *Avui* (21 de febrer de 2007), p. 8.

54. *Ibidem*, p. 8.

55. E. CASANOVA, «Rajoy inicia dimarts a Poblet la seva «gira» per les comarques catalanes», *El Punt* (16 de febrer de 2007), p. 21.

dies abans del referèndum de l'1 d'octubre. La declaració conjunta dels dos abats era molt excepcional, posava l'èmfasi en l'arrelament dels dos monestirs a la història de Catalunya i demanava als governants responsabilitat per a un diàleg constructiu.⁵⁶ Arran dels fets produïts aquella jornada, el conjunt d'abats i abadesses, priors i prioros, entre els quals òbviament el de Poblet, també van fer públic un comunicat en què afirmaven que: «El moviment polític i social català ha estat sempre immensament i majoritàriament pacífic i voler aturar-lo amb la violència no és mai prou justificable ni prou proporcionat, ni tampoc elimina ni soluciona, sinó que agreuja el problema existent.»⁵⁷

Els aspectes reflectits en aquest capítol mostren la continuïtat de Poblet com un element referencial de la societat catalana des de la restauració de l'autonomia política. Amb èmfasis diferents, des del valor patrimonial al símbol polític, l'abadia ha conservat una càrrega identitària evident, que les institucions i diferents grups polítics han utilitzat en funció de les conjuntures polítiques. La dicotomia extrema que es va plasmar el 1976, protagonitzada pel rei Joan Carles i la Marxa de la Llibertat, no s'ha tornat a produir de la mateixa manera, encara que l'any 2020 la visita del rei Felip VI al monestir sí que va provocar una manifestació de rebuig a la seva presència.⁵⁸ D'altra banda, és evident que en els darrers quaranta anys l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià ha afegit un element molt important en les percepcions que la societat catalana associa al monestir. Un ingredient nou que només el temps a venir dirà si esdevé un complement o un contrapunt de les visions més clàssiques sobre el monestir i el panteó reial. Una circumstància que s'ha fet patent darrerament amb la reunió del consell executiu de la Generalitat presidit per Salvador Illa els dies 30 i 31 d'agost de 2024.

56. <https://www.catalunyareligio.cat/ca/montserrat-poblet-abats-proces> [Consulta: 28 d'octubre de 2024].

57. <https://www.catalunyareligio.cat/ca/abats-abadesses-catalunya-moviment-politic-social> [Consulta: 28 d'octubre de 2024].

58. <https://www.diaridetarragona.com/tarragona/tension-en-la-visita-de-los-reyes-a-poblet-20200721-0026-XHDT202007210026> [Consulta: 28 d'octubre de 2024].

LA VANGUARDIA

BARCELONA-1

ESPAÑOLA

Miércoles, 22 de septiembre de 1976

FUNDADORES: DON CARLOS Y DON BARTOLOME GODO

Redacción y Admón.: PELAYO, 28
 «TELEX» 54.530 y 54.781
 Teléfono 301.54-54 (20 líneas)

Precio de este ejemplar: 10 pts.

Fundada en 1881 - Número 34.302

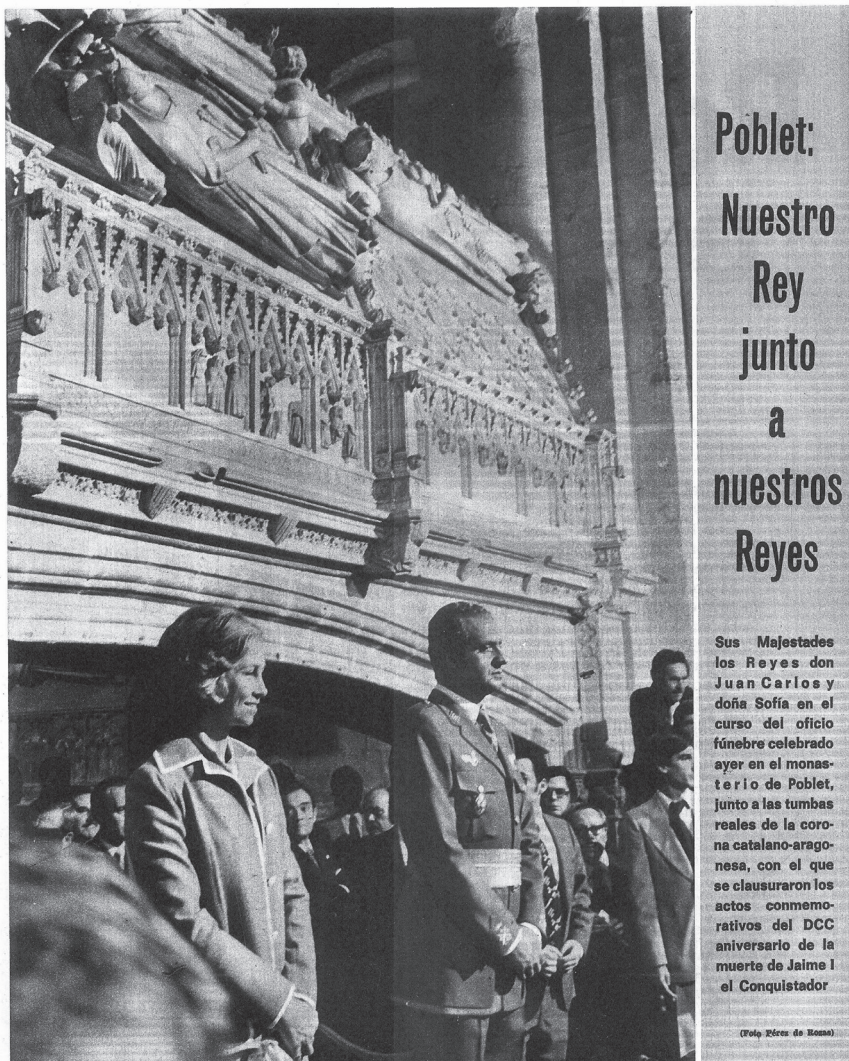

Figura 1. Portada de *La Vanguardia* amb motiu de la visita dels reis d'Espanya a Poblet l'any 1974. *La Vanguardia* (22 de setembre de 1976). Fons documental de *La Vanguardia*.

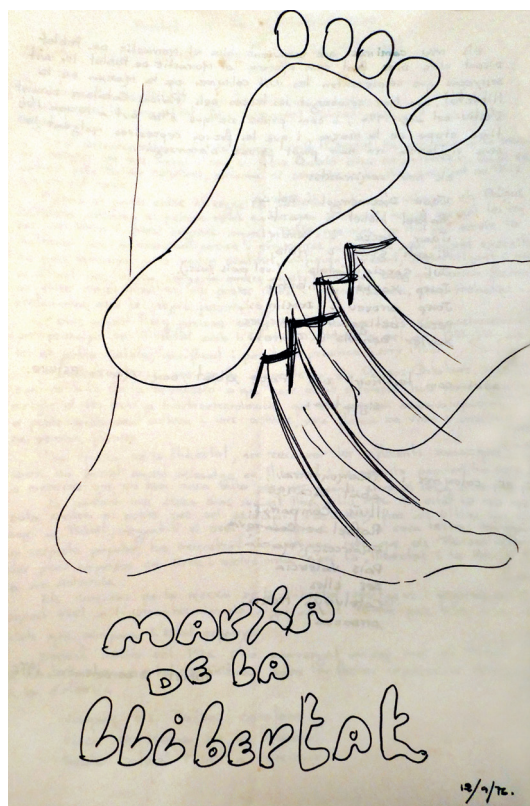
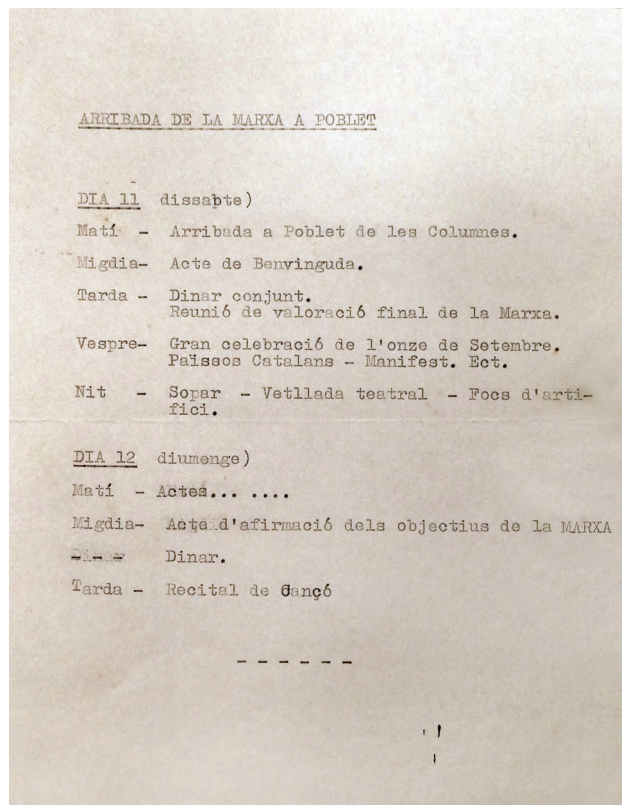

Figura 2a. Programa d'activitats preparat per rebre la Marxa de la Llibertat a l'arribada a Poblet.
 Figura 2b. Dibuix al·legòric de la Marxa de la Llibertat (12 de setembre de 1976), sense signatura, realitzat pels marxaires que van aconseguir arribar clandestinament al monestir, i lliurat a l'abat amb l'escrit que ho acredita. «Arribada Marxa Llibertat Poblet», Rars i Altres, Arxiu Abacial del Monestir de Poblet.

Figura 3. L'abat Maur Esteve, el president Josep Tarradellas i els consellers de la Generalitat de Catalunya, al claustre de Poblet. 10 de març de 1980. Autor: Eugenio Castillo.
Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.

Figura 4. Reunió del consell executiu de la Generalitat de Catalunya, presidit per Josep Tarradellas, a la sala gòtica del monestir de Poblet. 10 de març de 1980. Fotografia: Eugenio Castillo.
Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.

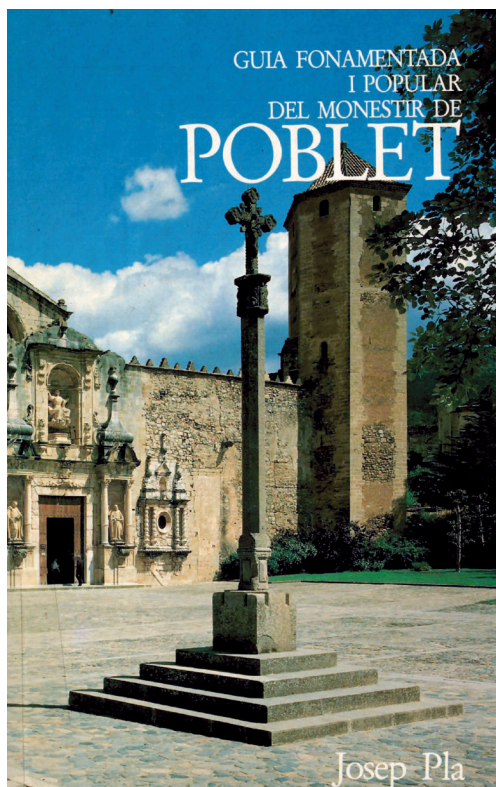

Figura 5. Portada de la *Guia fonamentada i popular del monestir de Poblet* escrita per Josep Pla. Abadia de Poblet, 1980 (l'any 1988 se'n va fer una nova edició, d'àmplia divulgació popular, patrocinada per la Fundació Caixa de Barcelona). Autor: Francesc Bedmar.

Figura 6. Segell de Correus emès després que la UNESCO declarés el monestir i el seu entorn Patrimoni de la Humanitat. Museo Postal y Telegráfico.

Consideracions finals

Vist des de 2024, les pàgines precedents han permès constatar que Poblet ha mantingut al llarg del període contemporani un paper important en l'univers simbòlic català, que era el nostre objecte d'estudi precís. En la conclusió, podem utilitzar diversos indicadors per sintetitzar temàticament el recorregut cronològic exposat en els capítols anteriors i mostrar el caràcter polisèmic del conjunt monumental.

Naturalment, un aspecte primordial que s'ha de valorar és l'atenció que hi han prestat les institucions civils, tant l'Estat espanyol com institucions particulars de Catalunya. Des de l'abandonament del monestir el 1835 i fins a la Restauració borbònica d'Alfons XII, l'acció de l'Estat liberal fou poc present. El règim liberal isabelí va impulsar les comissions de monuments a cada província (1844), i la de Tarragona va ocupar-se essencialment de l'abadia, però sense recursos per restaurar-la i evitar la degradació. La monarquia isabelina va demostrar poc interès a utilitzar el seu potencial simbòlic. Aquest ús també era més difícil per l'estat material en què es trobava l'abadia. Les accions van ser només reactives, com per exemple en el moment en què València i Tarragona s'enfrontaren per construir un monument funerari a Jaume I. Només aleshores va intervenir l'Estat, encara que, a la pràctica, alguna expedició per recuperar les despulles del monarca va acabar malmetent les tombes. Mostra de l'escàs interès de la monarquia és que cap membre de la família reial va visitar Poblet al llarg del segle XIX, tot i que alguns van passar per Tarragona, com Ferran VII, Isabel II i la seva germana Maria Lluïsa Ferranda.

Durant els anys de la restauració borbònica hi hagué un interès oficial, que es va traduir en tasques de salvaguarda material del monestir. Poblet va esdevenir una prioritat de la Comissió Provincial de Monuments de Tarragona. També hi

hagué algunes consignacions pressupostàries directes per part de l'Estat, tot i que seguia sense formar part del catàleg de monuments nacionals. La Real Academia de San Fernando, el 1893, no el va incloure en el catàleg. En definitiva, reconeixement en l'àmbit provincial, però no estatal. Els reis espanyols van seguir sense visitar l'abadia, tot i que sí la tomba de Jaume I a Tarragona. Alfons XII el 1877 i Alfons XIII el 1904.

A la dècada de 1920 l'Estat reconeix Poblet com a monument nacional de Catalunya corregint així el greuge històric. En aquest marc, l'agenda pública fa que Poblet esdevingui una qüestió d'estat: entre 1921 i 1922 la Mancomunitat de Catalunya intenta fer-se amb la propietat del conjunt monumental i la dictadura de Primo de Rivera acaricia la idea de transformar Poblet en universitat pontifícia i centre missioner iberoamericà. El punt d'inflexió va ser la visita d'Alfons XIII, que dinamitzà l'acció de l'estat en favor de la restauració. Fruit d'aquest esdeveniment és la creació del Patronat de Poblet, presidit per Eduard Toda, que en els anys següents capitalitza totes les polítiques d'àmbit estatal i català, amb la complicitat de Jeroni Martorell, Poblet rebrà diferents visites de personalitats, entre d'altres la del president durant el bienni negre republicà, Joan Pich i Pon, que després del solemne enterrament de les despulles del Príncep de Viana va decretar que Poblet havia de ser seu del panteó de catalans il·lustres, un projecte que no es va materialitzar.

La instauració del franquisme va suposar un tomb definitiu, ja que la implantació d'una dictadura comportava a la pràctica l'eliminació de la polisèmia. Només hi havia un discurs públic oficial, que incorporava alhora una determinada apel·lació a la història i la reivindicació de l'espai religiós, que prenia una nova forma arran de la represa de la vida monàstica el 1940. L'estat franquista va reivindicar Poblet com ho va fer amb tots els grans espais religiosos, però va posar un èmfasi especial a fer-se seu el panteó reial, de manera que Franco pogués aparèixer pràcticament com un continuador de Jaume I. La implicació de l'Estat en la reconstrucció va ser absoluta, plasmada en el nou patronat i certificada simbòlicament amb la presència del dictador en el trasllat de les despulles reials de Tarragona a Poblet. La simbiosi entre l'Estat i Poblet va ser, si es vol, forçada, total en l'imaginari promogut oficialment.

Amb la transició i el període democràtic la monarquia restaurada ha mostrat interès per vincular-se a una corona que considera la seva avantpassada, com va mostrar molt clarament la visita de Joan Carles I el 1976, en un moment en què necessitava especialment vincular-se al passat català. És clar que aquesta identificació es produeix sobretot en l'aspecte simbòlic, sense una rellevància destacada en la reconstrucció del conjunt monumental. El restabliment de la Generalitat de Catalunya explica, en part, la nova situació. La institució catalana vindica Poblet

des del vessant civil, com un element representatiu del passat medieval de la societat catalana. Una decisió personal influeix i aporta un element nou al conjunt de Poblet: el dipòsit de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, que suposa una aportació documental sobre la Guerra Civil de 1936-1939 i l'exili. Decisió personal, però amb ressons institucionals, perquè el fons inicial és el d'un president de la Generalitat de Catalunya. La política institucional ha tingut molt en compte el simbolisme de Poblet en els darrers anys, encara que a vegades la respectabilitat associada al monestir i al panteó reial s'ha vist complementada o superada per la custòdia d'un nou element patrimonial, l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià.

En qualsevol cas, s'observa que les institucions polítiques, sigui la monarquia, l'Estat, la Generalitat de Catalunya i les administracions provincials, molt especialment les de Tarragona i Barcelona, han tingut sempre molt present Poblet, encara que amb motivacions diverses i implicacions diferents pel que fa a la reconstrucció del conjunt monumental. Les lectures han estat diverses, des de les que posaven l'èmfasi en la continuïtat religiosa de la societat catalana a les que prioritzaven la continuïtat monàrquica o les que hi cercaven la confirmació d'un poder polític català i, fins i tot, de la catalanitat.

Més enllà de l'interès de les institucions públiques, un indicador fonamental és la rellevància que la societat civil ha atorgat al conjunt monumental i les motivacions del caràcter simbòlic de Poblet, que expliquen aquest interès, de naturalesa ben diversa. Durant bona part del segle XIX el monestir es va convertir en un espai de visita obligada per als joves artistes romàntics. Personatges com Víctor Balaguer, Elies Rogent o Claudi Lorenzale estaven interessats a conèixer la seva dimensió monumental, com una forma d'aproximar-se plàsticament al passat. Eren iniciatives que quedaven circumscrites a un àmbit molt restringit. A mesura que avançava el segle, i sobretot a partir de la dècada de 1870, aquest tipus de visites es vehiculen a través d'associacions diverses, molt especialment des de les entitats excursionistes.

L'interès per Poblet va creixent en el tombant de segle, fins a esdevenir un lloc recurrent per associacions professionals, com els arquitectes; entitats culturals, com el Centre de Lectura de Reus o l'Ateneu Enciclopèdic Popular; acadèmies, com la Reial Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles, de València. A més, l'espai era utilitzat per diverses organitzacions polítiques, que l'empraven tant com a part dels seus discursos com també com a lloc físic on celebrar-hi concentracions de finalitat propagandística. Vinculaven així una determinada lectura de Poblet amb les seves propostes polítiques. Òbviament, amb enfocaments diversos, entre els quals va destacar l'ús i apropiació que en va fer el catalanisme polític. Les visites de tipus erudit i/o romàntic que hem esmentat abans, de caràcter minoritari, van acabar coexistint amb les més puntuals i massives de les grans concentra-

cions, com per exemple el gran aplec catalanista de 1917. Les visites al monument es van incrementar notablement en les dècades de 1920 i 1930, tant d'associacions excursionistes com de delegacions universitàries i grups religiosos com la Lliga Espiritual de Montserrat, i novament a la dècada de 1960, Poblet també va ser escollit com a seu de congressos com el d'arquitectes en llengua catalana, de juristes catalans o de l'assemblea de la Federació Espanyola de Sindicats d'Iniciativa i Turisme.

En definitiva, un espai al qual aquests tipus d'organitzacions atorgaven una rellevància notable, encara que posant l'èmfasi en aspectes diferents. Diversos grups polítics també van incrementar la seva presència a Poblet, amb contrastos ideològics notables. En els anys de la República es van fer seu Poblet des d'Esquerra Republicana de Catalunya als carlins, passant pels socialistes de la Conca de Barberà, Nosaltres Sols! o la Lliga Catalana. Des d'aquesta perspectiva, la multiplicitat d'actes determinà una rica polisèmia interpretativa del monument en què s'entrecreuaren pertinences territorials a diferents nivells (local, regional i nacional) així com una visió matisada respecte a lectures laiques i/o religioses del monument. Naturalment, aquesta pluralitat va desaparèixer amb la implantació de la dictadura franquista, quan les autoritats van imposar una lectura unívoca de Poblet. D'altra banda, la represa de la vida monàstica atorgava un protagonisme més gran a les activitats de confessió catòlica, amb una comunitat convertida en centre a partir del qual actuaven grups estretament vinculats al discurs oficial, fos la Hermandad de Bienhechores o personalitats de l'ambient carlí. En tot aquest període els protagonistes eren, bé la comunitat, bé les autoritats estatals i provincials. A més, la presència del dictador —amb un desplegament asfixiant— en el retorn de les despulles reials encara va allunyar més la possibilitat que els qui havien fet lectures diferents de Poblet en el passat intentessin mantenir-les vives. A més, aquesta situació contrastava amb els vincles que va teixir el monestir de Montserrat amb sectors opositors en la dècada de 1960. La represa democràtica va permetre la reaparició de la polisèmia pobletana. Va ser molt significatiu el contrast, el mateix 1976, entre els referents que cercaven a Poblet el rei Joan Carles I i els organitzadors de la Marxa de la Llibertat. Ras i curt: herència monàrquica espanyola o reivindicació històrica dels Països Catalans. Des d'aleshores Poblet ha continuat essent punt de referència per a diversos sectors de la societat civil, especialment des de les diferents sensibilitats del catalanisme. Cal destacar que la incorporació de l'Arxiu Tarradellas ha suposat que de vegades el referent pobletà fos el monestir i el panteó reial, i en d'altres casos l'element simbòlic destacat hagi estat l'arxiu del president de la Generalitat de Catalunya a l'exili. Constatem, doncs, que la societat civil ha estat un actor protagonista a l'hora de dotar Poblet d'una significació, en un procés de retroalimentació, que

òbviament ha tingut com a excepció el període de la dictadura franquista. La diversitat de grups i sectors que han trobat en Poblet algun element referencial és a la base de la seva polisèmia. No es tracta només d'adscripcions culturals i polítiques diverses, sinó també de com històricament, davant situacions diferents, la referència a Poblet era més o menys operativa per a cada grup.

És absolutament objectivable que Poblet era un monestir —un espai religiós— i alhora un edifici de gran valor patrimonial. L'anàlisi de com ha estat percebut aquest espai en els darrers dos-cents anys ens permet constatar que ni tothom ni sempre s'ha valorat de la mateixa manera un i altre aspecte. Encara que a voltes pugui ser difícil distingir-ho, hi ha situacions que cal remarcar. Després de 1835, ni les autoritats civils ni les eclesiàstiques van mostrar interès per una abadia en ruïnes, la qual cosa contribuï encara més a la seva degradació. Només escriptors, pintors, arquitectes i viatgers mostraren interès per visitar i conèixer l'espai, amb una mirada centrada en el vessant patrimonial i deixant abandonada la part religiosa. A la dècada de 1880 la situació ja era diferent, per exemple amb la celebració el 1885 d'una missa en finalitzar la restauració de la capella de Sant Jordi. No obstant algun fet d'aquesta naturalesa, en general l'espai havia perdut la funció religiosa i hi predominaven els actes civils seculars. També és cert que en aquells anys hi havia veus que haurien volgut associar la restauració material amb l'espiritual, i en canvi d'altres que explícitament rebutjaven aquesta possibilitat. La voluntat de restabliment de l'activitat religiosa es va activar especialment en la dècada de 1920. L'arquebisbe Vidal i Barraquer va donar suport a la creació d'una universitat pontificia amb connexions amb Amèrica Llatina en el marc del projecte de la Mancomunitat de Catalunya de 1921-1922, així com sota les directrius de la Dictadura de Primo de Rivera el 1925. Fracassats aquests projectes, Eduard Toda va voler establir una comunitat cistercenca. L'erudit reusenc havia establert a principis de 1927 una relació de cordialitat amb els monjos trapencs que havien impulsat monestirs a Cobreces (Santa Maria de Viaceli, Cantàbria) i a Venta de Baños (San Isidro de Dueñas, Palència). Sembla que la relació tingué com a finalitat la creació d'una comunitat trapenca a Poblet, però l'estiu del mateix 1927 Toda començà una relació epistolar amb l'abat de Cuixà, qui visità Poblet al setembre de 1930, amb el projecte d'instauració d'una comunitat monàstica. La República va refredar el projecte i l'esclat de la guerra civil el va frustrar definitivament. Des d'una òptica política, la Lliga Catalana i els carlins van ser qui més apostaren en aquells anys per la represa religiosa, que es va produir el 1940, coincidint amb la implantació del règim franquista. La *cruzada* es materialitzava, doncs, a Poblet, amb l'arribada dels primers monjos italians. A partir d'aleshores la identificació entre reconstrucció monumental i objectiu religiós va ser total. Eren metes inseparables, que van prendre especial sentit en el context del nacio-

nalcatholicisme. De fet, van ser diverses les veus que criticaven que en etapes anteriors els promotors de la reconstrucció de l'abadia només pensaven des de la perspectiva monumental i no pas des de la perspectiva religiosa. La simbiosi entre els dos elements es va mantenir durant tot el franquisme i només va canviar en l'etapa democràtica, perquè tant institucions públiques com moltes entitats privades se situaven en el context d'una societat secularitzada, en què l'aspecte religiós es vinculava sobretot a la vida privada. La declaració del conjunt monumental com a Patrimoni de la Humanitat ha contribuït a valorar la riquesa arquitectònica, tot i que òbviament per a sectors catòlics la significació religiosa de Poblet segueix sent important.

Paral·lelament a aquesta dimensió religiosa, la recerca ens ha permès constatar que Jaume I va esdevenir central en els discursos sobre Poblet des de la primera meitat del segle XIX, en la mesura que capitalitzava bona part de l'interès simbòlic del monument. La figura del monarca esdevé el símbol en disputa, ja que distintes ciutats de l'antiga Corona d'Aragó volien dedicar-li un monument funerari que acollís les seves despulles. En aquesta etapa, tant els sectors monàrquics conservadors com els liberals progressistes van formular discursos sobre Jaume I i la corona d'Aragó. Per a uns el rei era l'exemple del triomf contra els infidels musulmans i l'expansió territorial; per a d'altres el paradigma de l'essència liberal i confederal de l'antiga corona d'Aragó. La monarquia isabelina cedí inicialment a la iniciativa dels monàrquics i catòlics reaccionaris catalans que volien reforçar la identificació de la reina Isabel II amb Jaume I. Els propagandistes de la monarquia no hi van confiar gaire i la reina no va mostrar cap interès a visitar el sepulcre de Jaume I ni anar a Poblet. Amb Alfons XII la situació canvià i va visitar Poblet i també la catedral de Tarragona per homenatjar la memòria del seu predecessor. S'ha de tenir en compte, però, que les restes de Jaume I no van retornar a Poblet fins el 1952, raó per la qual la percepció dels vincles van ser més tènues des de finals del segle XIX. Tot i així, el mite de Jaume I es va anar consolidant en la societat catalana, bé en les commemoracions del 1808 i 1876, bé també en la literatura i fins i tot el material escolar. Certament, el trasllat de 1952, amb tota la seva pompa i la presència del cap de l'Estat, va marcar una nova etapa. Franco es va voler associar amb el llegat del rei medieval, de manera que la dictadura capitalitzava públicament la figura de Jaume I, mentre les institucions locals rivalitzaven per tenir protagonisme en aquest gran acte simbòlic, amb una notable empenta valenciana. Des d'aquell moment, Poblet i Jaume I tornaven a aparèixer a ulls de molta gent com una sola cosa, amb un interès molt especial dels monarques que han succeït el dictador com a caps de l'Estat. El fil històric de la monarquia ha estat un incentiu fonamental per als reis Joan Carles I i Felip VI. No obstant, Jaume I també ha estat vindicat amb interpretacions diferents, que

posaven l'èmfasi en un personatge cabdal en la configuració d'un poder català autònom, precursor d'un model de monarquia confederal, o referent per a tot l'àmbit lingüístic català, fins i tot com a precedent dels Països Catalans. Més enllà de les elaboracions memorialístiques més o menys interessades, certament la popularitat de la seva figura entre el gruix de la població està ben demostrada.

Els valors simbòlics que hem esmentat es van anar retroalimentant amb la popularització de Poblet com a lloc per visitar i centre turístic. Fins a mitjan segle XIX el monestir era en una zona convulsa, en la qual hi havia combats habituals, que dificultaven l'arribada de visites. El fenomen va començar en les dècades de 1850-1860, amb la presència d'alguns romàntics catalans i viatgers estrangers, que volien admirar el valor patrimonial, i en particular els panteons de la família reial. Més endavant van començar les expedicions de grups d'excursionistes procedents de Barcelona i de mica en mica es començà a desenvolupar una incipient indústria turística lligada a l'interès que despertaven el monestir i les aigües medicinals. Un procés que es va anar consolidant en entrar al segle XX, quan els contingents de visitants, i molt especialment els vinculats a l'excursionisme, van créixer molt notablement. Poblet apareixia ja de forma recurrent a les guies i alhora entrava en contacte amb el nou fenomen de l'estiueig. La confluència de tot plegat va fer que les dècades de 1920 i 1930 fossin les de l'esclat turístic de l'abadia, fins al punt que la Junta de Paradores estatal va preveure fer-ne un a l'antic Palau de l'Abat. Sense que en els anys posteriors s'hagi construït cap gran infraestructura hotelera, més enllà de l'hostatgeria, és cert que Poblet s'ha convertit en un espai turístic rellevant, esperonat per la seva integració a la Ruta del Cister i la declaració com a Patrimoni de la Humanitat. Un factor turístic que no deixa d'incorporar una dimensió simbòlica, que depèn, és clar, de les diferents motivacions i objectius que porten a la visita, com les que es vehiculen a través de les visites escolars.

Si haguéssim d'enumerar mots clau com els que s'indiquen en els articles científics per referir-nos a Poblet, ben segur que n'hi podrien figurar alguns com ara *monument medieval*, *panteó reial*, *edifici religiós*, *catalanitat*, *Jaume I* i d'altres. Com hem exposat al llarg d'aquest llibre, per a cadascun d'aquests conceptes hi podríem establir relacions de complementarietat, però també discussions motivades pel seu caràcter polisèmic. Aquest ha estat l'objectiu de la recerca, que ha volgut mostrar les diverses percepcions que ha generat Poblet al llarg de dos segles. Una visió panoràmica, una primera proposta, que naturalment podrà ser complementada en el futur aprofundint en etapes concretes i ampliant el focus a l'interès i les interpretacions que va generar Poblet en els altres territoris de l'antiga Corona d'Aragó.

Fonts hemerogràfiques i documentals

HEMEROGRAFIA

ABC

Acció

Aires de la Conca

Ara

Avui

Boletín Arqueológico de la Real Sociedad Arqueológica Tarraconense

Boletín de la Real Academia de la Historia

Boletín Oficial del Estado

Bolletí mensual de la Associació Catalanista d'Excursions Científicas

Butlletí Arqueològic de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense

Butlletí de l'Associació d'Excursions Catalana

Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya

Butlletí mensual de la Associació d'Excursions Catalana

Catalunya Nova

Catalunya Ràdio

Destino

Diari de Barcelona. Portantveu d'Estat Català

Diari de Girona

Diari de Tarragona

Diario de Barcelona

Diario de Tarragona

Diari Mercantil d'Avisos i Notícies de Tarragona

Dilluns

El Correo Catalán
¡Cu-Cut!
El Diluvio
El Instructor
El Món
El Mundo
El Museo de las familias
El Noticiero Universal
El País
El Panorama
El Periódico
El Periódico Mediterráneo
El Poble Català
El Progreso
El Punt
El Radical
El Siglo Futuro
El Temps
El Vendrellense
Estat Català
Flama
Gent Nova
Hispania
Joventut
L'Atlàntida
L'Avens
L'Excursionista. Bolletí mensual
L'Insurgent
L'Opinió
La Academia Calasancia
La Correspondencia de España
La España moderna
La Esquella de la Torratxa
La Gasetta de les Arts
La Hormiga de Oro
La Humanitat
La Il·lustració Catalana
La Ilustración
La Ilustración Española y Americana

La Nació Catalana
La Opinión
La Paraula Cristiana
La Postdata
La Publicidad / La Publicitat
La Razón
La Renaixensa
La Tramontana
La Vanguardia / La Vanguardia Española
La Veu de Catalunya
La Veu de Tarragona
La Veu del Montserrat
Les Circumstàncies
Levante
Lo Catalanista
Lo Gay Saber
Lo Vendrellench
Nosaltres Sols!
Poble Nou
Poblet
Portaveu Casal i Joventuts d'Esquerra-Estat Català
Serra d'Or
Solidaridad Obrera
València Hui

ARXIU

Arxiu Abacial del Monestir de Poblet
 Archivo General de la Administración
 Arxiu Nacional de Catalunya
 Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
 Real Academia de Bellas Artes de San Fernando
 Arxiu de la Diputació de Barcelona
 Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà
 Arxiu Municipal de Tarragona
 Arxiu de Revistes Catalanes Antigues
 Biblioteca de Catalunya

Bibliografia

- ABELLÓ, Teresa; SANTACANA, Carles (2024). «La patrimonialización de la muerte. La apropiación franquista de los restos de Jaime I», a CAO, David; MICHONNEAU, Stéphane (eds.). *La muerte pública. Los usos políticos del culto fúnebre en la España contemporánea*. Granada: Comares, p. 263-281.
- AGULHON, Maurice (1979-1989). *Marianne au combat*. París: Flammarion. 2 volums.
- Àlbum meravella: Llibre de belleses naturals i artístiques de Catalunya* (1931). Barcelona: Catalònia.
- Àlbum record del Monestir de Poblet / publicat amb autorització del Comissariat de Restauració*. Barcelona: Publicacions Catalunya, n. d.
- ALCOY, Rosa; BESERAN, Pere (eds.) (2002). *Puig i Cadafalch i la restauració de monuments*. Barcelona: Institut Amatller d'Art Hispànic.
- ALEGRET, Adolfo (1904). *El monasterio de Poblet. Consideraciones histórico-críticas, signos lapidarios, noticias y datos inéditos, dominios y riquezas*. Barcelona: Salvat y C^a.
- ALTISENT, Agustí (1974). *Història de Poblet*. Vimbodí: Abadia de Poblet.
- (2014). *Història de Poblet*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili – Diputació de Tarragona.
- AMADES, Joan (1947). *Poblet: tradicions i llegendes*. Barcelona: Aymà.
- ANDREU, Xavier (2016). *El descubrimiento de España. El mito romántico e identidad nacional*. Madrid: Taurus.
- ANGUERA, Pere (2001). *Símbols i mites a l'Espanya contemporània*. Reus: Centre de Lectura.
- (2005). *Antoni Fabra i Ribas*. Valls: Cossetània.
- (2008). *L'Onze de Setembre. Història de la Diada (1886-1938)*. Barcelona: Centre d'Història Contemporània – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ARAGÓN, Antonio (1898). *El Real Monasterio de Poblet: su fundación*. Barcelona: Henrich y compañía.
- ARBELOA, Víctor Manuel; BATLLORI, Miquel (1971). *Església i estat durant la Segona República víquola: 1931-1936*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- ARCHILÉS, Ferran (ed.) (2017). *Inventar la nació. Cultura i discursos nacionals a l'Espanya contemporània*. Catarroja: Afers.
- ARCHILÉS, Ferran; GARCÍA CARRIÓN, Marta; SAZ, Ismael (eds.) (2013). *Nación y nacionalización. Una perspectiva europea comparada*. València: Publicaciones de la Universidad de Valencia.
- ASSOCIACIÓ CATALANISTA D'EXCURSIONS CIENTÍFIQUES (1879). *Àlbum pintoresch-monumental de Catalunya. Petita edició*. Poblet. Barcelona: Impr. de Riera.
- (1885). *Àlbum de Poblet ab 19 vistas fototípicas inalterables reproduhidas del natural pel soci D. Antoni Massó precedidas d'un resúmen històrich y guía en catalá, castellá y francés y d'una planta del monestir*. Barcelona: Associació Catalanista d'Excursions Científiques.
- BALAGUER, Víctor (1851). *Los frailes y sus conventos*. Madrid-Barcelona: Llorens Hermanos editores.
- (1851). *Los frailes y sus conventos. Su historia, su descripción, sus tradiciones, sus costumbres, su importància*. Tom I. Madrid-Barcelona: Librería de La Publicidad-Librería Española.
- (1853a). *Bellezas de la historia de Cataluña. Lecciones pronunciadas en la Sociedad Filarmónica y literaria de Barcelona*. Tom I. Barcelona: Imprenta de Narciso Ramírez.
- (1853b). *Las cuatro perlas de un collar. Historia tradicional y artística de todos los célebres monasterios catalanes Santa María de Ripoll, Santa María de Poblet, Santas Creus y San Cucufate del Vallés*. Barcelona: Librería Española.
- (1856). *Misterios del Claustro*. Madrid-Barcelona: Llorens Hermanos editores.
- (1858). *La libertad constitucional. Estudios sobre el gobierno político de varios países y en particular sobre el sistema por el que se regía antiguamente Cataluña*. Barcelona: Imprenta Nueva de Jaime Jepús y Ramón Villegas.
- (1860-1863). *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*. Barcelona: Salvador Mainero editor. 5 volums.
- (1885). *Las ruinas de Poblet*. Madrid: Imprenta y Fundición de M. Tello.
- BALCELLS, Albert (2008). *Llocs de memòria dels catalans*. Barcelona: Proa.
- BALCELLS, Albert; PUJOL, Enric; SABATER, Jordi (1996). *La Mancomunitat de Catalunya i l'autonomia*. Barcelona: Proa.
- BARRAQUER, Cayetano (1906). *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*. Tom I. Barcelona: Imprenta de Francisco J. Altés y Alabart.
- BASSEGODA, Joan (1983). *Història de la restauració de Poblet. Destrucció i reconstrucció de Poblet*. Poblet: Abadia de Poblet.
- BATLLORI, Miquel; DURAN, Eulàlia; SOLERVICENS, Josep; RAGUER, Hilari (2002). *L'Església i la II República espanyola: el cardenal Vidal i Barraquer*. València: Tres i Quatre.
- BERTRÁN GÜELL, Felipe (1944). *El Real Monasterio de Santa María de Poblet (joya arquitectónica, centro de cultura, panteón de reyes, deber de nuestra generación)*. Barcelona: Montaner y Simón.
- (1946). *Poblet, deber de nuestra generación. Conferencia pronunciada por el Excmo. Sr. D. Felipe Bertrán Güell en el Palacio de la Virreina el día 31 de octubre y repetida el 22 de noviembre de 1945 con motivo del V centenario de la restauración monástica del Real Monasterio*. Barcelona: Editorial Hermandad de Bienhechores de Santa María de Poblet.

- BLASI Y ESPINOSA, Francesc (1928). *Guia descriptiva dels monestirs de Poblet i Santes Creus*. Barcelona: Editorial Taber.
- BLASI Y ESPINOSA, Francisco (1945). *Monasterio de Poblet. Tesoro de fe y de arte*. Barcelona: Librería Dalmau.
- BOFARULL, Andreu de (1848). *Poblet, su origen, fundación, bellezas, curiosidades, recuerdos históricos y destrucción*. Tarragona: Establecimiento tipográfico de A. Boix hermano y Comp.
- (2005). *Guia turística de Poblet (1848)*. Valls: Cossetània (estudi introductori i edició crítica a cura de Gener Gonzalvo).
- BOSCH, Vicens (1903). *Defensa de les ordres religioses. Obreta de propaganda popular*. Barcelona: Establiment tipogràfic de La Hormiga de Oro.
- CABALLERO, Joaquín (1856). *Oración histórica fúnebre que en la solemne traslación de los restos de D. Jaime I de Aragón, llamado el conquistador, a su nuevo panteón, erigido en la santa iglesia catedral de Tarragona, dijo Joaquín Caballero en el día 7 de octubre de 1856*. Tarragona: Imprenta y Librería de Jaime Aymat.
- CALVET, Josep; LUJÁN, Oriol (2016). *Poble català, posa't a caminar. 40 anys de la Marxa de la Llibertat*. Barcelona: Angle editorial.
- CAMBÓ, Francesc (1981). *Memòries (1876-1936)*. Barcelona: Alpha.
- CANAL Jordi (coord.) (1994). *El carlisme. Sis estudis fonamentals*. Barcelona: L'Avenç.
- (2004). *El carlismo*. Madrid: Alianza.
- (ed.) (2005). «El nacionalismo catalán. Mitos y lugares de memoria», *Historia y política: Ideas, procesos y movimientos sociales*, núm. 14.
- CASASSAS, Jordi (dir.) (2012). *Atles del catalanisme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CASSIRER, Ernst (1975). *Esencia y efecto del concepto de símbolo*. México: Fondo de Cultura Económica.
- Cataluña con Franco* (1984). Barcelona: Mare Nostrum.
- CATTINI, Giovanni C. (2007). *Historiografia i catalanisme: Josep Coroleu i Inglada (1839-1895)*. Barcelona-Catarroja: Afers.
- (2017). «Història i mites en el naixement del catalanisme polític» a ARCHILÉS, Ferran (ed.). *Inventar la nació. Cultura i discursos nacionals a l'Espanya contemporània*. Catarroja: Afers, p. 165-187.
- (2019). «'...I tant drets com caiguts poble serem.' Àngel Guimerà i els inicis del catalanisme polític», a GALLÉN, Enric (coord.). *Guimerà: ideologia i pensament*. Lleida: Punctum, p. 13-57.
- (2024). «Guimerà: la persistència d'un mite popular i els debats al voltant del cinquantenari de la seva mort (1909-1974)», *Zeitschrift für Katalanistik*, 37, p. 181-207.
- CATTINI, Giovanni C.; IZQUIERDO, Santiago; VIÑAS, Carles (2024). «La polisemia de un entierro: el proceso laico de santificación cultural de Àngel Guimerà» a CAO, David; MICHONNEAU, Stéphane (eds.). *La muerte pública. Los usos políticos del culto fúnebre en la España contemporánea*. Granada: Comares, p. 211-226.
- CLARET, Jaume (2017). «El problema catalán durante la primera transición», *Ayer*, 106, p. 265-289.
- CODINA, Juan (1919). «Los sepulcros reales del monasterio de Poblet, Madrid, 20 de febrero de 1850», *Boletín de la Real Academia de la Historia*, 74, p. 456-476.
- COLOM, Àngel; ROSÉS, Jordi (1976). *40.000 hores detinguts: la Marxa de la Llibertat*. Barcelona: Edicions Autogestionades de Pax.

- COLOMINES, Agustí (2023). *Amnistia i llibertat! Els 113 de l'Assemblea de Catalunya i el final del franquisme*. Barcelona: Rosa dels Vents.
- COMAS, Montserrat (2008). *Victor Balaguer i la identitat catalana*, Catarroja: Afers.
- CONTRERAS Y LÓPEZ DE AYALA, Juan de (Marqués de Lozoya) (1947). «Poblet en la Historia de España», *Boletín Arqueológico* [Butlletí Arqueològic. Reial Societat Arqueològica Tarraconense], 1-2, p. 85-90.
- Crónica del traslado de los restos de los Reyes de Aragón, desde la Santa Iglesia Catedral Primada de Tarragona al Real Monasterio de Poblet* (1952). Tarragona: Excma. Diputación Provincial de Tarragona.
- CULLA, Joan B. (1986). *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*. Barcelona: Curial.
- (2021). *Amb Poblet al cap i al cor. El Pare Bernat Morgades i el seu temps (1911-1963)*. Barcelona: Pòrtic.
- DAVILLIER, Jean Charles (1874). *Voyage en Espagne*. París: Librairie Hachette et C.
- DELICADO, F. Javier (2015). «El Panteón de Hombres Ilustres de Valencia, un proyecto frustrado de promedios del siglo XIX», *Archivo de arte valenciano*, 96, p. 159-182.
- DOMÈNECH GIRBAU, Lluís (2018). *Domènech i Montaner. Un home universal*. Barcelona: La Magrana.
- DOMENECH Y MONTANER, Luis (1916). *Poblet*. Barcelona: Edición Thomas.
- (1925). *Historia y arquitectura del Monasterio de Poblet*. Barcelona: Montaner y Simón.
- (1927). *Historia y arquitectura del Monasterio de Poblet. Edición costeada por la Excma. Diputación Provincial de Barcelona para conmemorar la augusta visita de S. M. el Rey Don Alfonso XIII al Real Monasterio el día 25 de octubre del año 1926*. Barcelona: Montaner y Simón.
- DURAN, Lluís (2007). *Intel·ligència i caràcter. Palestra i la formació dels joves (1928-1939)*. Catarroja: Afers.
- ENRIC, Jaume (2003). «El Monestir de Poblet i el salvament dels arxius a la Conca de Barberà durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939)», *Aplec de Treballs*, 21, p. 279-308.
- ESCARTÍ, Vicent J. (2021). *Jaume I en la memòria d'un poble*. València: Generalitat Valenciana.
- ESCOLA D'ARQUITECTURA DE BARCELONA (1977). *Exposició commemorativa del centenari de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona 1875-76 / 1975/76. Exercicis. Projectes. Un assaig d'interpretació*. Barcelona: Escuela Técnica Superior de Arquitectura de Barcelona.
- Las estatuas funerarias de los Reyes de Aragón. Exposición en la antigua Capilla Real de Santa Águeda* (1946). Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona – Instituto de Historia de la Ciudad.
- FERNÁNDEZ, Javier; FUENTES, Juan Francisco (eds.) (2002). *Diccionario político y social del siglo XIX español*. Madrid: Alianza.
- (2008). *Diccionario político y social del siglo XX español*. Madrid: Alianza.
- FERRER BENIMELI, Antoni (1986). *La masonería española en el siglo XVIII*. Madrid: Siglo XXI.
- FERRER, Jaume (2015). «Josep Maria Poblet i Guarro (1897-1980): periodisme, literatura testimonial i memorialisme». Tesis doctoral: Universitat Autònoma de Barcelona.
- FERRER, Joan-Carles (2007). *Nosaltres sols: la revolta irlandesa a Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- FIGUEROLA, Jordi (1994). *El bisbe Morgades i la formació de l'Església catalana contemporània*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FINESTRES, Jaume (1742). *Historia del Real Monasterio de Poblet*. Barcelona: Pablo Campins impressor.
- FORD, Richard (1845). *Handbook for Travellers in Spain*. Londres: John Murray Publisher.
- FORT, Eufemià (1976). *Gaudí i la restauració de Poblet*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- (1979). *La llegenda dels fabulosos tresors de Poblet*. Barcelona, Rafael Dalmau.
- FRADERA, Josep M. (1994). «Visió o visions paranoiques de la història? (Unes consideracions sobre l'enfocament d'Eduard Toda i Gaietà Barraquer a propòsit de la destrucció de Poblet)», a SANS I TRAVÉ, Josep Maria; BALADA, Francesc (coord.). *Miscel·lània en honor del doctor Casimir Martí*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- FUENTES, Juan Francisco; RUEDA, José Carlos (eds.) (2021). *Diccionario de símbolos políticos y sociales del siglo xx español*. Madrid: Alianza.
- FUENTES, Manuel; ROIG, Francesc (2004). *Manuel Borràs i Ferré: una vida al servei de l'Església*. La Canonja: Centre d'Estudis Canongins «Pons de Castellví».
- GABRIEL, Pere (2010). «Jaume I: imatge republicana d'un rei», *Catalonia*, 5.
- GAMBONI, Dario (2014). *La destrucción del arte. Iconoclasia y vandalismo desde la Revolución Francesa*, Madrid, Cátedra.
- GANAU, Joan (1997). *Els inicis del pensament conservacionista en l'urbanisme català (1844-1931)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GARCÍA CUETOS, Pilar (2018). «El Panteón de Santa María de Poblet. Destrucciones, reconstrucciones y apropiaciones de un lugar de memoria», a *Panteones Reales de Aragón*, Saragossa: Gobierno de Aragón-Fundación IberCaja, p. 190-199.
- GAUTIER, Théophile (1845). *Voyage en Espagne*. París: Charpentier et libraires editeurs.
- GIL, Carme (2023). «El NO-DO y la celebración del Congreso Eucarístico Internacional de Barcelona en 1952», *Filmhistoria*, 33-2, p. 80-104.
- GÓMEZ, José Vicente (2015). «La festivitat del 9 d'octubre a través de les Cròniques», *Revista Digital de la RACV*.
- GONZÁLEZ, Arnau; LÓPEZ, Manel; UCELAY, Enric (eds.) (2014). *6 d'Octubre. La desfeta de la revolució catalanista de 1934*. Barcelona: Base.
- GONZALVO, Gener (2005a). *Eduard Toda i Güell (1855-1941) i el salvament del Monestir de Poblet, a través del seu epistolari*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (ed.) (2005b). *Eduard Toda i Güell. El monestir de Poblet. Selecció d'articles (1883-1936)*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- GONZALVO, Gener (2016). «Eduard Toda Güell i Poblet», *Podall*, 5, p. 157-171.
- GORT, Jordina (2012). «Eduard Toda i Güell. Ideologia i escriptura (1855-1941)». Tesi doctoral: Universitat de Barcelona.
- (2015). *Eduard Toda i Güell. La passió per la cultura*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs.
- GRACIA, Francisco; MUNILLA, Glòria (2011). *Salvem l'art! La protecció del patrimoni cultural català durant la Guerra Civil*. Barcelona: La Magrana.
- GRANELL, Enric; RAMON, Antoni (eds.) (2006). *Lluís Domènech i Montaner. Viatges per l'arquitectura romànica*. Barcelona: Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
- GRAU, Josep M. (2011). «El catalanisme catòlic a la Conca de Barberà a través de l'epistolari de Mn. Pau Queralt i Gaya (1903-1936)», *Aplecs de Treballs (Montblanc)*, núm. 29, p. 89-112.

- GRAU FERNÁNDEZ, Ramon (1996). «Les batalles de la historiografia crítica i l'aportació dels historiadors romàntics», a Pere GABRIEL (ed.). *Història de la cultura catalana*, Barcelona: Edicions 62, vol. III, p. 163-188.
- (2004). «Les coordenades historiogràfiques de Víctor Balaguer», a D. A., *Víctor Balaguer i el seu temps*, Barcelona: Publicacions Abadia de Montserrat p. 41-68.
- GRAUPERA, Joaquim (2023). «Domènech i Montaner i el Monestir de Poblet. La transcendència d'una monografia pòstuma», *Domenechiana*, 25-26, p. 320-337.
- GUIMERÀ, Àngel (1978). *Obres Completes*. Barcelona: Editorial Selecta.
- GUINOVART, Xavier; VILÀ, Octavi (2005). «Garreta Olivella, Edmon Maria (II)», *Poblet*, 9.
- GUITER, Joaquim (1922). *Compendio de la Guia, notas históricas, leyendas y tradiciones del Real Monasterio de Ntra. Sra. de Poblet*. Barcelona: Imprenta de José Santpere.
- (1934). *Guia moderna del monestir de Poblet: troballes i obres fetes fins l'any 1934*. Sant Boi del Llobregat: s. e.
- (1937). *Poblet: curiosidades, leyendas y tradiciones*. Sant Boi de Llobregat: Impr. Pompeyo Molné.
- (1955). *La época contemporánea en la historia del Real Monasterio de Poblet*. Barcelona: Orbis.
- HALBWACHS, Maurice (1950). *La mémoire collective*. París: Presses Universitaires de France; Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- (2004). *La memoria colectiva*. Saragossa: Prensas de la Universidad de Zaragoza.
- HERMANDAD DEL MONASTERIO DE SANTA MARÍA DE POBLET [Felio A. Vilarrubias, secretario de la Hermandad] (1966). *Un cuarto de siglo de restauración monástica, 1940-1965*. Poblet: Abadía de Poblet.
- HUGHES, T. M. (1845). *Revelations of Spain in 1845 by English resident*. Londres: Henry Colburn Publisher.
- IGLÉSIES, Josep (ed.) (1964). *Enciclopèdia de l'excursionisme*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- LABORDE, Alexandre (1806). *Voyage pittoresque et historique de l'Espagne / par..., et une société de gens de lettres et d'artistes de Madrid*. París: De l'imprimerie de Pierre Didot l'aîné.
- LACUESTA, Raquel (2000). *Restauració monumental a Catalunya (segles XIX i XX). Les aportacions de la Diputació de Barcelona*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- LLORENS, Jordi (1992). *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític. Dels orígens a la presidència del Dr. Martí i Julià (1891-1903)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- LLORENTE, Teodor (1882). *Excursió a Poblet y Santes Creus: cartes publicades en «Las Provincias»*. s. l.: s. n.
- LONGARES, Miquel; BOFARULL, Manuel de (1886). *Funerals dels Reis d'Aragó a Poblet / transcrit y publicat per Manuel Bofarull y Sartório*. Barcelona: La Il·lustració Catalana.
- LÓPEZ, Manel (2013). *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934*. Barcelona: Base.
- MAESTRO, Vicente (1984). «Recuerdos y Bellezas de España. Su origen ideológico, sus modelos», *Goya*, 181-182, p. 86-93.
- MAHIQUES, Joan (2014). «Catalunya i Occitània a la Renaixença: les Festes Llatines de Montpeller», a BELTRAN, Vicenç; MARTÍNEZ, Tomàs; CAPDEVILA, Irene (ed.). *800 anys després de Muret. Els trobadors i les relacions catalanooccitanes*. Barcelona: Universitat de Barcelona.

- MAÑÉ, Núria; MASSOT I MUNTANER, Josep (eds.) (2003). *Josep Puig i Cadafalch. Memòries*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARÈS, Frederic (1946). *Los panteones reales del Monasterio de Santa María de Poblet*. Madrid: Imp. S. Aguirre.
- (1952). *Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragón del Monasterio de Santa María de Poblet*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona.
- MASSÓ, Jaume (1994a). «Reus, Serra y Vilaró y Tarragona», *Panorama. Revista del Centre de Lectura de Reus*, 9.
- (1994b). *Patrimoni en perill. Notes sobre la salvaguarda dels béns culturals durant la Guerra Civil i la postguerra (1936-1948)*. Reus: Edicions del Centre de Lectura.
- MAYAYO, Andreu (1986). *La Conca de Barberà 1890-1939: de la crisi agrària a la Guerra Civil*. Montblanc: Centre d'Estudis de la Conca de Barberà.
- MEES, Ludger (ed.) (2012). *La celebración de la nación. Símbolos, mitos y lugares de memoria en el discurso nacional*. Granada: Comares.
- MERIMÉE, Prosper (1831/1989). *Lettres d'Espagne*. París: Editions Complexe.
- MICHONNEAU, Stéphane (2002). *Barcelona, memòria i identitat. Monuments, commemoracions i mites*. Vic: Eumo.
- (2008). «La memoria, ¿objeto de historia?», a BERAMENDI, Justo; BAZ, María Jesús; PÉREZ LEDESMA, Manuel (eds.). *Identidades y memoria imaginada*. Valencia: Publicaciones de la Universidad de Valencia.
- (2012). «La simbolització des d'una perspectiva històrica: algunes pistes per a la reflexió», a ARNABAT, Ramon; GAVALDÀ, Antoni (eds.). *Projectes nacionals, identitats i relacions Catalunya-Espanya*. Catarroja: Afers.
- MIGUEL, Santiago de (2016). «La Unión Republicana en el corazón de la Monarquía. El triunfo electoral de 1903», *Historia Contemporánea*, núm. 53, p. 553-591.
- MILÁ Y CAMPS, José (1927). «Introducción», a DOMÈNECH I MONTANER, Lluís. *Historia y arquitectura del Monasterio de Poblet. Edición costeada por la Excma. Diputación Provincial de Barcelona para conmemorar la augusta visita de S. M. el Rey Don Alfonso XIII al Real Monasterio el día 25 de octubre del año 1926*. Barcelona: Montaner y Simón.
- MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere (2014). *La cuestión catalana. Cataluña en la transición española*. Barcelona: Crítica.
- MONTALBÁN, Albert (2023). «“Mi siglo XIX”: l'obra historiogràfica del canonge Gaietà Barraquer i Roviralta (1880-1918)». Tesi doctoral: Universitat de Girona.
- MONTOLIU, Manuel de (1945a). *Leyendas de Poblet*. Barcelona: Orbis.
- (1945b). *Poblet, símbolo. Visiones, leyendas, evocaciones*. Tarragona: Publicaciones del Sindicato de Iniciativa.
- (1947). *Poblet, símbolo: visiones, leyendas, evocaciones*. Tarragona: Publicaciones del Sindicato de Iniciativa de Tarragona.
- MONTOLIU, Manuel de; GARRETA, Edmon Maria (1955). *Llibre de Poblet*. Barcelona: Editorial Selecta.
- MORENO LUZÓN, Javier (2021). *Centenariomanía. Conmemoraciones hispánicas y nacionalismo español*. Madrid: Marcial Pons.
- MORENO LUZÓN, Javier; NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M. (2017). *Los colores de la patria: símbolos nacionales en la España contemporánea*. Madrid: Tecnos.

- MORENO LUZÓN, Javier; NÚÑEZ SEIXAS, Xosé M. (eds.) (2013). *Ser españoles. Imaginarios nacionalistas en el siglo xx*. Barcelona: RBA.
- MORGADES, Bernardo (1946). *Guía del real monasterio cisterciense de Santa Maria de Poblet*. Barcelona: s. n.
- MOSSE, George L. (1975). *The Nationalisation of the Masses*. Nova York: Howard Fertig.
- MUNT, José María de (1857). *La República democrática-federal-universal o sea la barbarie del siglo xix*. Madrid-Lleida: Im premta Barcelonesa de García y Vilasaló.
- MUNTANYOLA, Ramon (1969). *Vidal i Barraquer. Cardenal de la pau*. Barcelona: Estela.
- NADAL, Joaquim; Capdevila, Mireia (eds.) (2022). *El patrimoni artístic català durant la Guerra Civil espanyola*. Barcelona: Memorial Democràtic-Generalitat de Catalunya.
- NARBONA, Rafael (1994). «El nueve de octubre. Reseña histórica de una fiesta valenciana: Siglos XIV-XX», *Revista d'història medieval*, núm. 5, p. 231-290.
- NARVÁEZ, Manuela (2005). *L'Orfeó Català, cant coral i catalanisme (1891-1951)*. Tesis Doctoral: Universitat de Barcelona.
- NONELL, Salvador (2021). *El laureado Tercio de Requetés de Ntra. Sra. de Montserrat*, Madrid: Asociación Editorial Tradicionalista.
- NORA, Pierre (dir) (1984-1992). *Les lieux de mémoire*. París: Gallimard. 7 volums.
- OLIVER, Jesús M. (1982). *Guía del museo de Poblet*. Poblet: Abadía de Poblet.
- (2000). *Poblet: espai i temps*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- (2001). *El Palau Reial de Poblet: guia del museu*. Poblet: Abadía de Poblet.
- ORFEÓ CATALÁ (1904). *L'Orfeó Catalá en l'any 1903, Memòria-Ressenya, corresponent al any 1903, llegida en la sessió inaugural de curs celebrada'l dia 27 de Janer de 1904*. Barcelona: Impremta Elzeviriana.
- ORIOI, Carme; SAMPER, Emili (cur.) (2010). *El rei Jaume I en l'imaginari popular i en la literatura*. Tarragona-Palma: Universitat Rovira i Virgili-Universitat de les Illes Balears.
- PABLO, Santiago de; CASQUETE, Jesús; MEES, Ludger; LA GRANJA, José Luis de (eds.) (2012). *Diccionario ilustrado de símbolos del nacionalismo vasco*. Madrid: Tecnos.
- PALAU, Antoni (1912). *La Conca de Barberá: monografía histórica y descriptiva*. Barcelona: Francesch Altés, impressor.
- PIFERRER, Pau (1839). *Recuerdos y Bellezas de España, Vol. 1, Cataluña*. Barcelona: Imprenta Joaquín Verdager.
- PIFERRER, Pau; PI I MARGALL, Francesc (1849). *Recuerdos y Bellezas de España, Vol. 2, Cataluña*. Barcelona: Imprenta Joaquín Verdager.
- (1884). *España sus monumentos y artes su naturaleza e historia. Cataluña*, edició d'Antoni Aulèstia i Pijoan. Barcelona: Editorial de Daniel Cortezo i Cía.
- PLA, Josep (1980). *Poblet. Guia fonamentada i popular del monestir*. Poblet: Abadía de Poblet.
- (1992). *Obra completa. Josep Pla. Homenots Tercera sèrie. Homenots Quarta sèrie*. Barcelona: Edicions Destino. Volum 19.
- PLANA, Alexandre (1918). *Contrabaedeker, Girona, Tarragona, Poblet, Stes. Creus, Barcelona... Barcelona*: «La Revista».
- POBLET, Josep M. (1961). *La Conca de Barberà (la meva terra)*. Barcelona: Editorial Selecta.
- Proyecto de obras en la iglesia de Sta. María de Poblet para el traslado a la misma de los reyes de Aragón depositados en la catedral de Tarragona* (1942). s. l.: s. e.

- PUIG I CADAFALECH; Josep; FALGUERA, Antoni de; GODAY, Josep (1909-1918). *L'arquitectura romànica a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. 3 volums.
- PUIGVERT, Joaquim M. (2002). «La restauració del monestir de Ripoll revisitada», *Cercles*, 5, p. 36-51.
- (2022). *Estiueig de proximitat. Barcelona, 1850-1950*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- PUIGVERT, Joaquim M.; FIGUERAS, Narcís (coords.) (2018). *Balnearios, veraneo, literatura. Agua y salud en la España contemporánea*. Madrid: Marcial Pons.
- RÀDIO ASSOCIACIÓ DE CATALUNYA (1935). *Per la reconstrucció del monestir de Poblet*. Barcelona: Radio Associació de Catalunya.
- RAGUER, Hilari (2001). *La pólvora y el incienso: la Iglesia y la Guerra Civil española*. Barcelona: Península.
- RAMÍREZ, Eloísa (1996). «Los restos de la reina Blanca de Navarra y sus funerales en Pamplona», *Príncipe de Viana*, 208, p. 345-357.
- RAMON, Jaume (1896). *Narracions de Poblet*. Barcelona: Estampa «La Renaixensa».
- RECASENS, Josep M. (2019). «La Segona República a la Conca de Barberà i els partits polítics (1931-1936)», *Podall*, 8 (219).
- REMESAL, José; AGUILERA, Antonio; PONS, Lluís (2000). *Comisión de Antigüedades de la Real Academia de la Historia. Cataluña. Catálogo e índices*. Madrid, Real Academia de la Historia.
- REVENTÓS, Joan (2009). *Tal com ho vaig viure (1927-1958)*. Barcelona: Fundació Rafael Campalans.
- REYERO, Carlos (2015). *Monarquía y Romanticismo. El hechizo de la imagen regia 1829-1873*. Madrid: Siglo XXI.
- RIQUER, Borja de (2022). *Francesc Cambó, l'últim retrat*. Barcelona: Edicions 62.
- (dir.) (2025). *La memòria dels catalans*. Barcelona: Edicions 62.
- (dir.) (2007). *Història de la Diputació de Barcelona, 1812-2005*. Barcelona: Diputació de Barcelona. 3 volums.
- RIQUER, Martín de «El prosista Jaime el Conquistador»; LACARRA, José María «Un aspecto de la política exterior de Jaime el Conquistador: sus relaciones con Navarra»; CONTRERAS, Juan de «Jaime el Conquistador en su centenario», a UDINA, Federico (ed.) (1977). *Jaime i el Conquistador. Catálogo de la Exposición Nacional del VII Centenario*. Madrid: Instituto España.
- ROCA VERNET, Jordi (2020). «La disputa per l'espai públic a la Barcelona de la Renaixença (1844-1868)», a SABATÉ, Flocel (ed.). *Ciutats mediterrànies: l'espai i el territori / Mediterranean Towns: Space and Territory*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Publicacions de la Presidència, p. 197-213.
- (2024). «Esconder la revolución liberal detrás de palabras e imágenes (Barcelona: 1835-1843)», a MARINO, Dario (ed.). *Le scie della Rivoluzione. Brigantaggio e violenza politica nell'età della Restaurazione*. Nàpols: Rubbettino, p. 117-150.
- (2025). «El patriotismo regional a través de los panteones de los hombres célebres en España, 1844-1868», a RÚJULA, Pedro (ed.). *Patriotismo Popular*. València: Publicacions Universitat de València (en premsa).
- ROCA, Rafael (2008). *La Renaixença i la Ruta del Cister. L'aplec de catalans, mallorquins i valencians a Poblet, Santes Creus, Valls i Tarragona (1882)*. Valls: Cossetània.

- ROCA, Rafael (2012). «La mitificació vuitcentista del passat medieval: la figura de Jaume I, rei d'Aragó», *eHumanista/IVITRA*, 2, p. 271-285.
- ROIG I ROSICH, Josep Maria (1992). *La dictadura de Primo de Rivera a Catalunya. Un assaig de repressió cultural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- ROMA, Francesc (1996). *L'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. Barcelona: Oikos-Tau.
- ROS, Samuel; BOUTHELIER, Antonio (1940). *A hombros de la Falange de Alicante a El Escorial*. Madrid: Ediciones Patria.
- RUBÍ, Gemma (2021) «Republicanos en las urnas: Cataluña, baluarte del republicanismo en tiempos de Alfonso XIII (1902-1923)» a MIGUEL, Santiago de; VALERO, Sergio (ed.). *Captar, votar y gobernar. Movilización y acción política en la España urbana (1890-1936)*. Madrid: Catarata.
- RUCABADO, Ramon (1935). *Recordatori del 1835: amb 32 gravats*. Barcelona: Políglota.
- SALAS, Ramón (1893). *Guía histórica y artística del monasterio de Poblet*. Tarragona: Establecimiento Tipográfico de F. Arís e Hijo.
- SALCEDO, Antonio (1991). «Monument funerari de Jaume I. Obra de Lluís Domènech i Montaner», *Universitas Tarraconensis*, 10, p. 333-338.
- SÁNCHEZ COSTA, Fernando (2011). *Memòria pública i debat polític a Barcelona (1931-1936): l'Esquerra Republicana de Catalunya i la Lliga Catalana davant el passat i el futur de Catalunya*. Tesis doctoral: Universitat Internacional de Catalunya.
- (2013). *A l'ombra del 1714: memòria pública i debat polític a la Barcelona republicana (1931-1936)*. Almería: Círculo Rojo.
- SÁNCHEZ SANCHO, Xavier (2020). «Constitució i altar: la fiscalització del comportament del clergat per part del cap polític durant el Trienni Liberal (1820-1823)», *Cercles: revista d'història cultural*, 23, p. 57-79.
- SANTACANA, Carles (2015). *Josep Tarradellas. L'exili II (1954-1977)*. Barcelona: Dau.
- SELVAT, Andreu (1973). *La restauració de Poblet*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- SERRA Y VILARÓ, Juan (1946a). *La Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de la Provincia de Tarragona entre las ruínas del Monasterio de Poblet*. Tarragona: s. n.
- (1946b). *Víctimas sacerdotales del arzobispado de Tarragona durante la persecución religiosa del 1936 al 1939*. Tarragona: Tipografía Sucesores de Torres y Virgili.
- SERRANO, Carlos (1999). *El nacimiento de Carmen. Símbolos, mitos y nación*. Madrid: Taurus.
- SOBREQUÉS, Jaume; RIERA, Sebastià (1982). *L'Estatut d'Autonomia de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- SOCIEDAD DE ATRACCIÓN DE FORASTEROS (1926). *Catalunya. Guia de l'estiuejant. Catalunya. Guia del veraneante*. Barcelona: Edicions Àgora-Tipografia Catalana.
- SUNYER, Magí (2006). *Mites nacionals catalans*. Vic: Eumo.
- (2015). *Mites per a una nació. De Guifré el Pelós a l'Onze de Setembre*. Vic: Eumo.
- TÉBAR, Javier (2011). *Barcelona, anys blaus. El governador Correa Veglison: poder i política franquistes (1940-1945)*. Barcelona: Flor del Vent.
- TERMES, Josep (2000). *Història del catalanisme fins al 1923*. Barcelona: Pòrtic.
- TODA, Eduard (1870). *Poblet, descripció històrica*. Reus: Imp. de Tosquellas y Zamora.
- (1883). *Poblet. Recorts de la Conca de Barberà*. Barcelona: Estampa de la Renaixensa.
- (1922). *Curiositats de Poblet*. Tarragona: Tip. Ed. Tarragona.
- (1925). *Estudis pobletans*. Tarragona: Real Societat Arqueològica.

- TODA, Eduard (1935a). *La destrucció de Poblet (1800-1900): ocurrencies al monestir, fugides de la comunitat, dispersió de les riqueses, llegendes dels tresors enterrats*. Sant Boi de Llobregat: s. e.
- (1935b). *Panteones reales de Poblet: destrucción, envío de los fragmentos a Tarragona y abandono en los sótanos municipales en 1854: traslado el museo provincial en 1894: restitución al monasterio en 1933*. Tarragona: Imprenta Suc. de Torres & Virgili.
- (1935c). *Reconstrucció de Poblet: obres realitzades de 1930 a 1934 pel Patronat del Monestir / memoria del president Eduard Toda i Güell*. Vimbodí: Monestir de Poblet.
- VALLÈS, Josep M. (2012). «El republicanisme a Vimbodí (1901-1911)», *Aplecs de treballs (Montblanch)*, 30.
- (2014). «Les aigües medicinals a l'Espluga de Francolí. Balnearis (s. XIX-XX)», *Podall*, 3, p. 364-391.
- VALLVERDÚ, Robert (2008). *El carlisme català durant la Segona República Espanyola (1931-1936). Anàlisi d'una política estructural*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2014). *La metamorfosi del carlisme català: del "Déu, Pàtria i Rei" a l'Assemblea de Catalunya (1936-1975)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- VARELA, Javier (1990). *La muerte del Rey. El ceremonial funerario de la monarquía española (1500-1885)*. Madrid: Turner.
- VENTEO, Daniel (2019). *Símbols del catalanisme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- VERDAGUER, Àlvar (1882). «Reunió catalanista en Poblet y Santas Creus», *Butlletí mensual de la Associació d'Excursions Catalana*. Tomo IV. Barcelona: Imprempta dels successors de N. Ramirez y C^a, núms. 44 i 45, p. 103-110.
- VILADRICH, Joan (1978). «L'alliberament del cardenal i la immolació del Dr. Borràs», *Quaderns de Pastoral*, 53, p. 70-80.
- VILARRUBIAS, Felio A. (1957). *Historia del Patronato del Real Monasterio de Poblet, 1930-1955. Pórtico del eminentísimo y reverendísimo Dr. Benjamín de Arriba y Castro, cardenal arzobispo de Tarragona*. Poblet: Abadia de Poblet.
- (1961). *La antigua capilla de las reliquias del Real Monasterio de Poblet*. Poblet: s. e.
- (1968). *Bodas de plata de la restauración monástica de Poblet por la orden del Císter, 1940-1965; y Memoria de los años 1960*. Poblet: Abadia de Poblet.
- VIVES I REUS, Antoni (2019). *Història del Sindicat d'Iniciativa i Turisme de Tarragona (1910-2010)*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

Sigles

AAMP	Arxiu Abacial del Monestir de Poblet
ACCB	Arxiu Comarcal de la Conca de Barberà
ACAP	Arxiu Comarcal de l'Alt Penedes
ADB	Arxiu de la Diputació de Barcelona
AGA	Archivo General de la Administración
AMT	Arxiu Municipal de Tarragona
AMTM	Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
ARCA	Arxiu de Revistes Catalanes Antigues
BC	Biblioteca de Catalunya
CDOC	Centre de Documentació de l'Orfeó Català
MNAT	Museu Nacional Arqueològic de Tarragona
RABASF	Real Academia de Bellas Artes de San Fernando

MEMÒRIES DE LA SECCIÓ HISTÒRICO-ARQUEOLÒGICA

Títols publicats

- 1/1 Pere PUJOL, *L'urna d'argent de sant Ermengol, bisbe d'Urgell* (1927)
- 1/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Paquimeres i Muntaner* (1927)
- 1/3 Josep M. MILLÀS, *Documents hebraics de jueus catalans* (1927)
- 1/4 Josep de Calassanç SERRA-RÀFOLS, *Forma conventus Tarraconensis*, vol. I, *Baetulo-Blanda* (1928)
- 2/1 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 1a part (1926-1950)
- 2/2 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Catalunya*, 2a part (1952)
- 3 Josep PUIG I CADAFAELCH, *La geografia i els orígens del primer art romànic* (1930)
- 4 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *La població de la Grècia catalana en el xivè segle* (1933)
- 5 Joan BERGÓS, *L'escultura a la Seu Vella de Lleida* (1935)
- 6 Manuel TRENS, *Ferrer Bassa i les pintures de Pedralbes* (1936)
- 7 Francesc PRAT, *L'aqüeducte romà de Pineda* (1936)
- 8 Ernest J. MARTÍNEZ-FERRANDO, *Pere de Portugal, «rei dels catalans». Vist a través dels registres de la seva cancelleria* (1936)
- 9 Josep PUIG I CADAFAELCH, *Noves descobertes a la catedral d'Egara* (1948)
- 10 Joaquim CARRERAS I ARTAU, *L'epistolari d'Arnau de Vilanova* (1950)
- 11 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. I (1950)
- 12 Marià RIBAS, *El poblament d'Ilduro. Estudi arqueològic i topogràfic des dels temps prehistòrics fins a la destrucció d'Ilduro* (1952)
- 13 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. II (1952)
- 14 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 1a part (1955)
- 15 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Ribagorça*, 2a part (1955)
- 16 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant*, vol. III (1956)
- 17 Emili VIGO, *La política catalana del Gran Comitè de Salut Pública* (1956)
- 18 Joaquim MIRET I SANS, *El forassenyat primogènit de Jaume II* (1957)
- 19 Josep MASCARÓ, *Els monuments megalítics a l'illa de Menorca* (1958)
- 20 Enric MOREU-REY, *Els immigrants francesos a Barcelona (Segles xvi al xviii)* (1959)
- 21 Lluís G. CONSTANS, *Francesc de Montpalau, abat de Banyoles, ambaixador del General de Catalunya* (1960)
- 22 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282*, vol. I (1962)
- 23 Josep BENET, *Maragall i la Setmana Tràgica* (1963)
- 24 Àngel MARTÍNEZ i Joan VICENTE, *El poblament ibèric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954-1958* (1966)
- 25 Enric MOREU-REY, *Revolució a Barcelona el 1789* (1967)
- 26 Eufemià FORT, *El Llibre de Vallldossera* (1968)
- 27 Ferran SOLDEVILA, *Els primers temps de Jaume I* (1968)
- 28 Josep LLADONOSA, *L'Estudi General de Lleida del 1430 al 1524* (1970)
- 29 Gaspar FELIU, *La clerecia catalana durant el Trienni Liberal* (1972)

- 30 Rafael BASTARDES, *La representació del Sant Crist al Taller d'Erill* (1977)
- 31 Manuel SEGRET, *Aportacions a la història de la vila de Sant Llorenç de Morunys i comarca* (1978; reimpr., 2005)
- 32 Pere FREIXAS, *L'art gòtic a Girona. Segles XIII-XV* (1983)
- 33 Montserrat PAGÈS, *Les esglésies pre-romàniques a la comarca del Baix Llobregat* (1983)
- 34 Josep BAUCELLS, *El fons «Cisma d'Occident» de l'Arxiu Capítular de la catedral de Barcelona. Catàleg de còdexs i pergamins* (1985)
- 35 Ramon d'ABADAL, *Catalunya carolíngia*, vol. I, *El domini carolingi a Catalunya*, 1a part (1986)
- 36 Mercè VILADRICH, *El «Kitāb al-ʿAmal Bi-l-aṣṭurlāb» (Llibre de l'ús de l'astrolabi) d'Ibn al-Samḥ. Estudi i traducció* (1986)
- 37 Josep M. MARQUÈS, *El cartoral de Santa Maria de Roses (Segles X-XIII)* (1986)
- 38 Ramon d'ABADAL, *Els temps i el regiment del comte Guifred el Pilós* (1989)
- 39 Miquel COLL I ALENTORN, *Guifré el Pelós en la historiografia i en la llegenda* (1990)
- 40 Mercè VIDAL, *Teoria i crítica en el Noucentisme: Joaquim Folch i Torres* (1991)
- 41 Isidra MARANGES, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV* (1991)
- 42/1 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. I, *Estudi històric* (1991)
- 42/2 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ, *El monestir de Santa Maria de Gerri. Segles XI-XV*, vol. II, *Col·lecció diplomàtica* (1991)
- 43 Francesc AMORÓS, *Correspondència diplomàtica de Joan Francesc Rossell, 1616-1617. Una crònica de la cort de Felip III* (1992)
- 44 Eduard JUNYENT, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba* (1992)
- 45 Ramon PLANES, *La descripció dels arxius municipals catalans fins a la fi del segle XIX: l'Arxiu de la Ciutat de Solsona* (1993)
- 46 Constantin MARINESCU, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416-1458)* (1994)
- 47 Manuel MILÀ I FONTANALS, *Epistolari de M. Milà i Fontanals*, vol. III, *Anys 1881-1884* (1995)
- 48/1 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 1a part, *L'infant* (ed. facsimil, 1995)
- 48/2 Ferran SOLDEVILA, *Pere el Gran*, 2a part, *El regnat fins a l'any 1282* (ed. facsimil, 1995)
- 49 Ignasi M. PUIG I FERRETÉ i M. Assumpta GINER MOLINA, *Índex codicològic del 'Viage literario' de Jaume Villanueva* (1998)
- 50 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. 1, *Barcelona. Arxiu Històric i Biblioteca de Catalunya* (1998)
- 51 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (1999)
- 52 Josep M. FIGUERES, *El primer diari en llengua catalana. 'Diari Català' (1879-1881)* (1999)
- 53/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-698)* (1999)
- 53/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 2a part, *Diplomatari (docs. 699-1478)* (1999)

- 53/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. IV, Ramon ORDEIG (cur.), *Els comtats d'Osona i Manresa*, 3a part, *Diplomatari (docs. 1479-1873). Mapes. Índex* (1999)
- 54/1 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 1 (1908; ed. facsimil, 2000)
- 54/2 Antoni RUBIÓ I LLUCH (ed.), *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, vol. 2 (1921; ed. facsimil, 2000)
- 55 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.1, *Barcelona: Biblioteca Pública Episcopal i Biblioteca de la Universitat* (2000)
- 56 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Diplomatari de l'Orient català (1301-1409). Col·lecció de documents per a la història de l'expedició catalana a Orient i dels ducats d'Atenes i Neopàtria* (1947; ed. facsimil, 2001)
- 57 Albert BALCELLS i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, 1907-1942 (2002)
- 58 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. II.2, *Barcelona: Biblioteca de la Universitat (II)* (2001)
- 59 Francesc FONTBONA (dir.), *Repertori de catàlegs d'exposicions col·lectives d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)* (2002)
- 60 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. III, *Barcelona: Arxiu Capitular, Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de les Carmelites Descalces, Arxiu del Monestir de Sant Pere de les Puelles, Arxiu Històric de Protocols, Arxiu Històric Provincial dels Franciscans de Catalunya, Arxiu Provincial dels Caputxins de Catalunya, Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès, Biblioteca de l'Il·lustre Col·legi d'Advocats, Biblioteca de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi, Biblioteca de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, Apèndix* (2003)
- 61/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. v, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-386)* (2003)
- 61/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. V, Santiago SOBREQÜÉS, Sebastià RIERA i Manuel ROVIRA (cur.), *Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, 2a part, *Diplomatari (docs. 387-630). Mapes. Índex* (2003)
- 62 Josep PUIG I CADAFALECH, *Josep Puig i Cadafalch. Escrits d'arquitectura, art i política* (2003)
- 63 Isabel SÁNCHEZ DE MOVELLÁN, *La Diputació del General de Catalunya (1413-1479)* (2004)
- 64 Jordi BOLÒS, *Els orígens medievals del paisatge català. L'arqueologia del paisatge com a font per a conèixer la història de Catalunya* (2004)
- 65 Joaquim MIRET I SANS, *Itinerari de Jaume I el Conqueridor* (1908; ed. facsimil, 2004)
- 66 Jaume RIBALTA, *Dret urbanístic medieval de la Mediterrània* (2005)
- 67 Elisabet FERRAN, *El jurista Pere Albert i les 'Commemoracions'* (2006)
- 68 Stefano Maria CINGOLANI, *Historiografia, propaganda i comunicació al segle XIII: Bernat Desclot i les dues redaccions de la seva crònica* (2006)
- 69 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 1, *Anys 1880-1888* (2006)
- 70/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 1a part, *Prefaci. Introducció. Diplomatari (docs. 1-328)* (2006)

- 70/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia*, vol. VI, Pere PONSICH (cur.), *Els comtats de Rosselló, Conflent, Vallespir i Fenollet*, 2a part, *Diplo-matari (docs. 329-649). Mapes. Índex* (2006)
- 71 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1620-1714)*, vol. I, *Barcelona: Biblioteca de Catalunya* (2006)
- 72 Albert BALCELLS, Santiago IZQUIERDO i Enric PUJOL, *Història de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. II, *De 1942 als temps recents* (2007)
- 73 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. I. Llibre dels feits del rei En Jau-me* (2007)
- 74 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Democràcia contra dictadura. Escrits polítics, 1915-1960* (2007)
- 75/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Ca-talunya*, 1a part (1926-1950; ed. facsímil, 2007)
- 75/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. II, *Els diplomes carolingis a Ca-talunya*, 2a part (1952; ed. facsímil, 2007)
- 76/1 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Riba-gorça*, 1a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 76/2 Ramon d'ABADAL (ed.), *Catalunya carolíngia*, vol. III, *Els comtats de Pallars i Riba-gorça*, 2a part (1955; ed. facsímil, 2007)
- 77 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 2, *Anys 1889-1900* (2008)
- 78 *Discursos inaugurals de les institucions científiques catalanes a cavall dels segles XVIII i XIX* (2007)
- 79 Louis BARRAU i Jaume MASSÓ, *Cròniques catalanes*, vol. II, *Gesta comitum Barcino-nensium* (1925; ed. facsímil, 2007)
- 80 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. II. Crònica de Bernat Desclot* (2008)
- 81 Eulàlia DURAN (dir.), *Repertori de manuscrits catalans (1474-1620)*, vol. IV (2008)
- 82 *El costumari del monestir de Sant Cugat del Vallès* (2009)
- 83 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Ca-talunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana*, vol. I.1, *Tractats i negoci-acions diplomàtiques amb Occitània, França i els estats italians 1067-1213* (2009)
- 84 Eulàlia MIRALLES, *Sobre Jeroni Pujades* (2010)
- 85 Noemí MONCUNILL, *Els noms personals ibèrics en l'epigrafia antiga de Catalunya* (2010)
- 86 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. III. Crònica de Ramon Muntaner* (2011)
- 87 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 3, *Anys 1901-1915* (2011)
- 88 Josep TRENCHS ÒDENA, *Documents de cancelleria i de mestre racional sobre la cul-tura catalana medieval* (2011)
- 89 Rosa Maria ASENSI, *Inventari dels materials etruscs procedents de col·leccions dels museus catalans* (2011)
- 90 Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Epistolari grec*, vol. 4, *Anys 1916-1936* (2012)
- 91 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. I, *El poder reial i les institucions. La política internacional. La famí-lia reial i la política successòria. La figura de Jaume I. El món cultural i artístic* (2011)
- 92 M. Teresa FERRER (cur.), *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, vol. II, *L'economia rural. L'articulació urbana. Les institucions eclesiàs-tiques. L'expansió territorial. El comerç* (2013)

- 93 Albert BALCELLS, *La Universitat de Barcelona i el Parlament de Catalunya durant la Guerra Civil de 1936* (2013)
- 94 Antoni RIERA (coord.), *Crisis frumentàries, iniciatives privades i polítiques públiques de proveïment a les ciutats catalanes durant la baixa edat mitjana* (2013)
- 95 Albert BALCELLS, *Jaume Massó i Torrents i la modernitat, 1863-1943. De 'L'Avenç' a l'Institut d'Estudis Catalans* (2013)
- 96 Ferran SOLDEVILA, *Les quatre grans Cròniques. IV. Crònica de Pere III el Cerimoniós* (2014)
- 97 Enric PUJOL (ed.), *Antologia de memòries i dietaris personals catalans sobre la Guerra de Successió* (2014)
- 98 M. Teresa FERRER (cur.), *Martí l'Humà. El darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410). L'Interregne i el Compromís de Casp* (2015)
- 99/1 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), vol. I* (2015)
- 99/2 Eva SERRA (coord.), *Els llibres de l'ànima de la Diputació del General de Catalunya (1493-1714), vol. II* (2015)
- 100 *La reintegració de la Vall d'Aran a Catalunya* (2015)
- 101 *Les quatre grans Cròniques. V. Apèndix i índex* (2016)
- 102 Pere GIL, *Història moral de Cathalunya. Llibre segon de la 'Història cathalana'* (2017)
- 103 Antoni RIERA, *Els cereals i el pa en els països de llengua catalana a la baixa edat mitjana* (2017)
- 104 Enric PUJOL i Josep CLARA (cur.), *Cartes de Ferran Soldevila (1912-1970)* (2017)
- 105 Xavier BARRAL, *Els Banys «Àrabs» de Girona* (2018)
- 106 M. Teresa FERRER i Manuel RIU (dir.), *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana, vol. I.2, Tractats i negociacions diplomàtiques amb els regnes peninsulars i l'Àndalus (segle XI - 1213)* (2018)
- 107 M. Teresa FERRER, *El llibre de comptes de Nicolau de Mediona* (2018)
- 108 Ernest BELENGUER (cur.), *Ferran II i la Corona d'Aragó* (2018)
- 109 Verònica ZARAGOZA i Pep VALSALOBRE (cur.), *Fontanella polièdric: poesia barroca i transmissió* (2019)
- 110/1 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 1a part, Prefaci. Introducció. Diplomataris (docs. 1-572)* (2019)
- 110/2 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 2a part, Diplomataris (docs. 573-1223)* (2019)
- 110/3 Josep M. FONT I RIUS i Anscari M. MUNDÓ (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VII, Ignasi J. BAIGES i Pere PUIG (cur.), El comtat de Barcelona, 3a part, Diplomataris (docs. 1224-1545). Mapes. Índex* (2019)
- 111/1 Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VIII, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, 1a part, Pròleg. Introducció. Diplomataris (docs. 1-544)* (2020)
- 111/2 Gaspar FELIU i Josep M. SALRACH (dir.), *Catalunya carolíngia, vol. VIII, Ramon ORDEIG (cur.), Els comtats d'Urgell, Cerdanya i Berga, 2a part, Diplomataris (docs. 545-908). Mapes. Índex* (2020)

- 112 Antoni RIERA i Antoni ORTEGA (cur.), *El 'Manual de rebudes i dades' de la Clavaria Municipal de Mallorca corresponent a l'any 1333* (ADM, MSL/252) (2020)
- 113 Ferran SOLDEVILA, *Dietaris de joventut i de vellesa (1922-1966)* (2020)
- 114 Eulàlia MIRALLES i Marc SOGUES (cur.), *Llengua, literatura i impremta: Perpinyà, segles XVI-XIX* (2021)
- 115 Albert BALCELLS, *Les galeries catalanes de ciutadans il·lustres i la memòria col·lectiva* (2021)
- 116 Ferran ARASA, Marta PREVOSTI, Joan SANMARTÍ i Núria TARRADELL-FONT (cur.), *Homenatge a Miquel Tarradell (1920-1995) en ocasió del centenari del seu naixement* (2021)
- 117 Lluís NICOLAU D'OLWER, *Introducció a la història literària de Catalunya* (2022)
- 118 Antoni RIERA i Antoni ORTEGA (cur.), *El 'Llibre de dades e de rebudes' de la Clavaria Municipal de Mallorca corresponent a 'L'any de la fam' (1374)* (ADM, GF/2) (2022)
- 119 Eliseu TRENC (cur.), *Alexandre de Riquer i el Modernisme* (2024)
- 120 Ernest BELENGUER I CEBRIÀ, *Memòries d'un historiador dels Països Catalans* (2024)
- 121 Antoni RIERA i MELIS i Carles VELA AULESA, *Tractats i negociacions diplomàtiques de Catalunya i de la Corona catalanoaragonesa a l'edat mitjana* (2024)
- 122 Teresa ABELLÓ GÜELL (cur.), *Poblet, símbol en disputa* (2025)

Poblet, símbol en disputa

Poblet és reconegut com un dels grans símbols de Catalunya, tant des de l'àmbit acadèmic com pel reconeixement popular.

Hem triat Poblet com a element d'anàlisi per raons diverses: les proporcions del seu conjunt monumental, la seva importància com a monument religiós i el seu paper com a panteó reial de la monarquia catalano-aragonesa; també pel seu component civil, i pel fet que la reivindicació del seu valor històric ha estat compartida per corrents polítics diversos.

El seu estudi ha estat abordat des de múltiples perspectives —històrica, religiosa i arquitectònica. En aquesta monografia, al llarg dels capítols, ens hem centrat a analitzar com la memòria de Poblet ha persistit a Catalunya al llarg de l'època contemporània i a estudiar específicament la definició que cada cultura política ha atribuït a aquest referent i el caràcter polisèmic que n'ha resultat.

ISBN 978-84-9965-821-6

